

П'яніші за весняні сонце й вітер
Лунали там слова про Україну,
Про волю славу, воскресення, зрив —
І ми із жовто-синіми стяжками
Ішли походом і „славу“ кричали
І вперше... вперше замість „Ще не вмерла“
Виводили, співали: „Вже воскресла!“.

Богдан Кравців,
„Сімнадцятого року“

1917 2007

АЛЬМАНАХ
УНІ

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ

АЛЬМАНАХ

АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

2007

РІЧНИК 97-ий

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА“
Парсиппані, Нью-Джерсі

ALMANAC OF THE UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION

2007

SVOBODA PRESS
Parsippany, New Jersey

Стефан Качарай – президент Українського Народного Союзу

Редактор Альманаху-2007 – Петро Часто

Обкладинка Степана Слущького

Printed in USA

Svoboda–P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ, 07054

КАЛЕНДАРИК ЮВІЛЕЙНИХ ДАТ РОКУ

СІЧЕНЬ

4 січня 1837 року	народився Павло Житецький, український філолог, автор праць з мовознавства, літературознавства і фолкльору.
12 січня 1907 року	народився конструктор космічних кораблів Сергій Корольов.
13 січня 1037 року	закінчено спорудження і освячено Софійський собор у Києві.
20 січня 1897 року	підписано Андрусівську угоду про поділ України між Польщею і Московщиною.

ЛЮТИЙ

3 лютого 1067 року	помер князь Ростислав, онук князя Ярослава Мудрого, засновник галицької династії Ростиславичів.
4 лютого 1897 року	помер Пантелеймон Куліш – український громадський діяч, поет, повістяр, перекладач, етнограф.
12 лютого 1887 року	народився український письменник Лесь Мартович.
19 лютого 1907 року	помер Михайло Чалий – український письменник і педагог, перший біограф Тараса Шевченка.
22 лютого 1894 року	в Шамокіні, Пенсильванія, засновано Український Народний Союз, який донині залишається найбільшою українською братсько-забезпеченою організацією в США.
23 лютого 1757 року	народився граф Василь Капніст, поет, автор сатиричної комедії „Ябеда“, громадський і політичний діяч.
23 лютого 1957 року	помер у Лондоні гетьманич Данило Скоропадський.

БЕРЕЗЕНЬ

3 березня 1827 року	народився байкар Леонід Глібов.
3 березня 1947 року	помер український композитор і етнограф Філарет Колесса.
5 березня 1947 року	померла в Перемишлі Уляна Кравченко – українська поетка, громадська діячка, засновниця жіночого руху в Галичині.
17 березня 1917 року	в Києві постала Українська Центральна Рада – парламент Великої України на чолі з Михайлом Грушевським.
19 березня 1887 року	народився Василь Доманицький – український літературознавець і фолклорист.
21 березня 1627 року	народився видатний богослов і проповідник Захарія Копистенський.

КВІТЕНЬ

3 квітня 1787 року	видано царський указ про зформування Катеринославського козачого війська.
7 квітня 1917 року	відбувся останній з'їзд Товариства Українських Поступовців.
11 квітня 1597 року	у Варшаві страчено ватажка українських козаків Северина Наливайка.
20 квітня 1737 року	помер Лаврентій Горка – український письменник, професор Києво-Могилянської академії.
23 квітня 1897 року	народився закарпатський поет Василь Гренджа-Донський.

ТРАВЕНЬ

6 травня 1947 року	СССР, Польща і Чехо-Словаччина уклали угоду про спільну боротьбу з Українською Повстанською Армією.
11 травня 1907 року	в Києві постало Українське Наукове Товариство.
16 травня 1817 року	народився історик Микола Костомаров.
18 травня 1917 року	в Києві відбувся Перший Всеукраїнський Військовий З'їзд.
25 травня 1940 року	організоване українство США на чолі з Українським Народним Союзом, на I Конгресі українців у Вашингтоні заснувало Український Конгресовий Комітет Америки

ЧЕРВЕНЬ

22 червня 1657 року	Богдан Хмельницький вступив у союз з Швецією і Семигородщиною, з якими плянував війну з Польщею та її поділ.
23 червня 1917 року	Центральна Рада проголосила свій Перший Універсал, ствердивши ним бажання українського народу бути господарем на рідній землі.
30 червня 1907 року	народився Роман Шухевич – Тарас Чупринка – Головний Командир Української Повстанської Армії.

ЛИПЕНЬ

16 липня 1917 року	проголошено Другий Універсал Центральної Ради.
21 липня 1907 року	народилася Олена Теліга – українська поетка, громадська діячка, член Організації Українських Націоналістів.
25 липня 1687 року	Івана Мазепу обрано Гетьманом України.
27 липня 1147 року	Климентія Смолятича обрано Митрополитом Української Церкви.
30 липня 1947 року	помер відомий маляр Федір Кричевський.

СЕРПЕНЬ

6 серпня 1657 року	помер в Чигирині Гетьман України Богдан Хмельницький.
10 серпня 1907 року	померла українська письменниця Марко Вовчок.
16 серпня 1657 року	Юрка Хмельницького обрано Гетьманом України.
31 серпня 1832 року	на Київщині народився о. Агапій Гончаренко – перший національно свідомий український імігрант в Америці.

ВЕРЕСЕНЬ

1 вересня 1867 року	помер Опанас Маркевич – видатний український фольклорист, етнограф, член Кирило–Методіївського Братства.
15 вересня 1893 року	група українських емігрантів на чолі з о. Григорієм Грушкою почала видавати газету „Свобода“, яка сьогодні є найстарішою україномовною газетою в світі.
21 серпня 1627 року	видано друком перший словник української мови Павла Беринди
21 вересня 1997 року	відкрився Другий Всесвітній Форум Українців.
12 вересня 957 року	княгиня Ольга гостювала у Царгороді.
12 вересня 1947 року	перші відділи УПА пробилися на Захід.
16 вересня 1997 року	міністра закордонних справ України Генадія Удовенка обрано головою Генеральної Асамблеї ООН.
19 вересня 1877 року	помер Осип Бодянский – видатний український письменник, етнограф, видавець стародавніх слов'янських історичних праць, зокрема „Історії Русів“.
20 вересня 1947 року	загинув на Закерзонні Ярослав Старух – Крайовий провідник ОУН.
26 вересня 1767 року	народився український композитор, співак і диригент Артемій Ведель.

ЖОВТЕНЬ

1 жовтня 1187 року	помер галицький князь Ярослав Осмомисл, котрий поширив кордони Галицької держави аж до гирла Дунаю.
1 жовтня 1727 року	Данила Апостола обрано Гетьманом України.
12 жовтня 1957 року	більшовицький агент Б. Сташинський вбив у Мюнхені д-ра Лева Ребета – видатного українського націоналістичного діяча.
25 жовтня 1657 року	Івана Виговського обрано Гетьманом України.
30 жовтня 1947 року	помер поет і літературознавець Юрій Клен (Освальд Буркгард).

ЛИСТОПАД

2 листопада 1917 року	в Києві відбувся Військовий З'їзд.
9 листопада 1977 року	Українська Гельсінська Група оприлюднила „Маніфест Українського правозахисного руху“.
16 листопада 1967 року	в Нью-Йорку відкрився Перший світовий Конгрес Вільних Українців.
20 листопада 1917 року	Центральна Рада проголосила Третій Універсал, стверджуючи ним самостійність Української Народної Республіки, але у федеративній спілці з іншими народами Росії.

ГРУДЕНЬ

5 грудня 1917 року	в Києві відкрито Українську Академію Мистецтв.
16 грудня 1637 року	під Кумейками відбувся бій українських козаків з поляками.
26 грудня 1897 року	народився український поет Євген Плужник.

До уваги читачів:

У 2007 році **Великдень** припадає на 8 квітня – і за старим, юліянським, і за новим, григоріянським, календарями.

Головні американські свята:

15 січня – День Мартіна Лютера Кінґа

12 лютого – день народження Президента А. Лінкольна

19 лютого – День Президента

13 травня – День Матері

28 травня – День Пам'яті

4 липня – День Незалежності

3 вересня – День Праці

8 жовтня – День Хр. Колумба

11 листопада – День Ветеранів

22 листопада – День Подяки

БУВ РАНОК 1917-ГО... І БУЛА НІЧ 37-ГО

1

Павло ТИЧИНА

ДУМА

Ой, що в Софійському заграли дзвони, затремтіли,
 Не білі голуби – янголи у небо полетіли.
 Ой, там збиралися під прапори, під соняшні
 Ще й сині, віднині
 Не буде більше пана у вільній Україні.
 Ідуть, ідуть з музикою
 Під тінню прапорів
 Прекрасною, великою
 Рікою стиглих нив.
 Ідуть, ідуть, вітаються
 І славлять щасні дні,
 Жахтять – переливаються
 Їх душі вогняні.
 Ой, там виходили попи з Софійської, з-за брами
 З хрестами, з корогвами
 У шатах золотих коло Богдана правлять Службу Божу, як рожу!
 Вітай свою, Вкраїно, долю, – вітай дівчину гожу!
 Горять, горять свободою
 Вчорашнії раби,
 Бо чули: “Встань з природою”
 Згук янгола труби.
 І встали всі співаючи
 З природою весни
 З природою вітаючи
 чудові, дійсні сни.

Як засміялося до них та праведнеє сонце:
 “Не дурно гріло я, світило у кожне віконце!”
 Як заходилися хмарини ткати скатертини – хвилини –
 Цвітуть та розцвітають небесні бархатини.
 Цвітуть в піснях вкраїночки
 Дзвіночки срібляні
 Душею. Чорнобрівочки
 Струнчасто-осяйні.
 То ж матері майбутнії
 Стрічають дні ясні
 О, хвилі незабутнії,
 О, сонце!
 О, пісні!
 Ой, що в Софійському та грали дзвони – замовкали.
 Там прапори приймали, до народа промовляли...
 “Тей, разом, разом станемо ми на ворога, браття, –
 Завзяття! –
 Хто зрадить матір – Україну –
 Прокляття тим, прокляття!
 І суне військо лавою
 Від білих тихих брам,
 І з “Заповітом”, “Славою”
 Весь Київ – наче храм.
 В нім скапала кров часові,
 Кров мучнів без вінця...
 І в нім горять Тарасові
 Вкраїнські серця.

1917 рік, Київ

Д-р Михайло ПАЛІЙ

ТРІУМФ І ПОРАЗКА: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ

На це запитання вже було багато відповідей, в тому числі досить вичерпних та добре обґрунтованих – чому після занепаду Української держави в 1764 році і після скасування автономії Гетьманської України в 1784 році наш понад сорокамільйонний народ, дуже працьовитий, здібний і відважний, споконвіку посідаючи багаті, з молочними ріками і медовими берегами землі, не лише не повернув собі державности, але ледве виживав під тяжким чужинецьким ярмом? – і все ж з кожним новим поколінням знов і знов поставатиме цей впертий знак запитання: чому ж?

Два головні чинники вплинули на розвиток української історії: один – деструктивний, другий – конструктивний. Обидва пов'язані з географічним розташуванням України. Вона лежить на перехресному шляху між Азією та Європою. З політичної точки зору, українське географічне положення – найгірше в Європі, бо на тому шляху Україна позбавлена природних захисних кордонів, цілком відкрита перед сусідніми державами, котрих ці українські географічні чинники спокушували до нападів на нашу землю й уярмлення її народу. Народна пісня в поетичному вислові ясно передає цю трагічну правду: “Ой, горе тій чайці, горенько небозі, що вивела чаєняток при битій дорозі...”.

Другою причиною нашої довгої неволі і нашої недержавности є найродючіша в Європі земля і майже ідеальне підсоння. Ці дари Божі, немов магнет, приваблювали різних завой-

Скульптура козака у Відні.

овників, спокушали їх до нападів, до болючого руйнування українських порядків і традицій.

Найбільші деструктивні напади почалися ще в XIII сторіччі (1241 р.) – з боку монголів і татар. Перші осіли на рікою Волгою, другі – в Криму. Згодом татарські напади на Україну набули постійного характеру. Від першого в 1241 році до 1698 року, тобто протягом 457 років, сталося 164 головних нападів. Малі ж вторгнення повторювалися два або три рази на рік. Спонукою до завойовництва були грабування людського добра і також людське невільництво, хоч перший кривавий похід татаро-монголів на Україну-Русь мав стратегічну ціль – поширення влади Золотої Орди на всю Європу.

Збройна сила татар значно збільшилася, коли вони в 1454 році визнали турецьку зверхність над собою. Тим більше значення має тодішній проти-татарський опір України, яка, борючись з татарською навалою, водночас боронила від них Європу, зокрема Польщу. І чим це закінчилося? Вдячність з боку Польщі? Ні, навпаки – ненаситні азійські орди ослабили оборонні сили України й цим захопили ту саму Польщу, а потім і Московщину, до поневолення української землі. Польща, замість обороняти західні слов'ян, сербів і венеців, і власні західні території від німецьких завойовників, почала крок за кроком окупувати західні землі України.

Вороже наставлення Польщі, політичні, соціальні і культурні кривди, котрі вона заподіювала Україні, врешті-решт спричинили оборонну і переможну протипольську війну України під проводом Гетьмана Богдана Хмельницького в 1648 році. Та тому що небезпека з боку Польщі не зникла, серед деяких визначних українців зродилася думка, що Московщина, як самостійна і відносно сильна держава, зможе допомогти Україні зберегти її незалежність. З цих міркувань Богдан Хмельницький уклав в 1654 році у Переяславі угоду з Москвою. Згідно з цією Переяславською угодою, Московія прийняла “протекцію” над Україною. Російський цар офіційно підтвердив умови того договору, однак, на ділі сприйняв цей документ як можливість поступового поглинення України Московщиною. З кожним новим десятиріччям Україна втрачала частину свої вольностей і здобутих у битвах прав, а в 1667 році, Переяслав зовсім втратив будь-яке значення – коштом України, зламавши угоду 1654 року, Москва уклала з Польщею так званий Андрусівський мир.

Збільшуючи свою військову присутність в Україні і все тяжче закаблюючи українців, Москва все ж натрапляла на глухий або відвертий опір. Наприклад, Гетьман Іван Виговський в 1659 році щент розгромив московську армію під Конотопом. Згодом Гетьман Іван Мазепа поклав собі зберегти Україні самостійність, об'єднавши в один кулак всі українські політичні і військові сили. Бувши далекоглядним провідником, він уклав угоду зі шведським королем Карлом XII, котрий мав намір іти війною на Москву. На жаль, шведи припустилися фатальної помилки: замість вдарити на Москву з заходу, Карл XII повів свою армію в Україну. Ця помилка не дала Гетьманові Мазепі змоги об'єднати військові сили в Україні, зате дала можливість Петрові I підготувати своє військо і і швидко спрямувати його в Україну проти шведських і українських військ, які ще не встигли

об'єднатися. Через цю помилку битва під Полтавою в 1709 році закінчилася поразкою Карла XII і Гетьмана Івана Мазепи.

Після тієї глибокої історичної рани наш народ, як то кажуть, після бою махаючи кулаками, не раз і не два повторював бойовий клич Гетьмана Мазепи – “же през шаблі маєм право“, але при цьому ми забуваємо його ж осторогу – що “през незгоду ми пропали, самі себе звоювали“. Незгода поміж самими українцями – це було найбільшим нашим ворогом в боротьбі за свободу і незалежність України.

Після Полтави московські царі застосували щодо України політику тотального нищення української політичної окремішності і національної свідомості, хоч автономний статус офіційно ще якийсь час існував.

В 1720 році Петро I заборонив друкувати книжки українською мовою. Заборона послаблювала культурне життя України. Це був час, коли цар змінив назву своєї держави – Московія стала Росією, а згодом – Великою Росією. На догоду цареві, московські історики взялися переписувати офіційну історію Московщини, тлумачачи її як легітимну спадкоємицю Київської Русі. Російський згубний вплив на Україну посилювався після того, як цариця Катерина II в 1764 році скасувала автономний статус України, включивши нашу історичну землю до складу “Великої Росії“. Було заборонено вживати ці назви – Україна, українці. У великодержавній історіографії натомість з'явилися назви – Мала Росія, Новоросія, Юго-Западний Край. Метою цієї політики була цілковита русифікація України. Водночас тривало соціальне закабалення нашого народу: в 1783 році Москва запровадила в Україні кріпацтво. Українське селянство втратило будь-які людські права, а також будь-яку економічну незалежність. В 1786 році московський уряд скасував церковні маєтки в Україні, відтоді церковна єрархія вже не могла утримувати українські школи і наукові інституції, вони були заступлені російськими школами, які стали ефективним засобом русифікації нашого народу. Так Москва віддячилася нашому духовенству, яке перед тим мало величезний вплив на культурний та інтелектуальний розвиток Росії і надійно захищало православну віру від римського католицизму і протестантизму.

Певні політичні полегшення в Україні настали після Кримської війни 1856 року, яку Росія програла. Відбулися реформи, які якоюсь мірою посприяли національному розвитку в Україні. В 1961 році було скасоване кріпацтво, селяни стали вільними, хоч залишалися бідними, економічно вони далі залежали від багатих землевласників.

Культурний розвиток ніс з собою глибше національне самоусвідомлення. Українське слово навіть у зовсім не революційних жанрах сприймалося як протест проти русифікації. Згадати б хоч би безсмертну “Енеїду“ Івана Котляревського, написану не церковно-слов'янською, а живою українською народною мовою. Відтак настала епоха Тараса Шевченка і його справді революціонізуєчий вплив на українське думання і українське почування. Його “Кобзар“ став національною Євангелією. Однак, царський уряд, збагнучи, що воля українців до самостійности загрожує імперії, вдався до каральних засобів і болючих для українців заборон. Спершу були зарештовані члени Кирило-Методівського Братства, Тараса Шевченка на довгі десять років забрали в солдати. Потім над українством нависли чорні хмари Валувєвського

і Ємського указів, якими російський цар забороняв українську літературну діяльність. Ці заборони стримали лише зовнішній бік українського визвольного руху, всередині ж він ще більше наростав і сильнішав.

Так тривало до російсько-японської війни 1905 року, яка збіглася з масовими виступами в Росії проти царської сваволі. Знову цар вдався до деяких реформ, щоб заспокоїти народ, однак жодне ґрунтовне соціальне і політичне питання не було розв'язане. Навпаки – після революції настала жорстока реакція, в особливо тяжкому становищі перебували українці. Воно й спричинило марну віру, породжену впливом Михайла Драгоманова, нібито українці доможуться визволення, коли будуть діяти разом з російським демократичним рухом. Ця марна віра була однією з фатальних помилок українських діячів, котрі стали на чолі нашої національно-визвольної боротьби в 1917 році. Якщо говорити коротко, то ці діячі не були готові до відновлення України як самостійної держави. Також не було відповідного адміністративного організму, не було вишколеного і дисциплінованого війська.

Але все ж найбільшою хибою було запаморочення провідницьких умів, котрі не були спроможні визволитися від “прогресивних” ідей соціалізму і федералізму. Вони просто змарнували потужний національний дух, котрий був розбуджений в народі цими історичними подіями. Тим часом Лютнева революція в Росії, змінивши режим у Петрограді, не змінила російської імперської психології, не скасувала великодержавного шовінізму, ні бажання росіян далі панувати над Україною. Тобто ставало дедалі ясніше, що українці змушені боротися не тільки проти російського царизму, але проти Росії як такої.

У березні 1917 року, коли в Петрограді було повалено царат, немалу роль в цьому відіграли три полки, особовий склад яких становили майже самі українці, – Волинський, Преображенський та Ізмайлівський. Вони, власне, були найяскравішим осередком революційного піднесення в столиці Росії. Тридцятитисячна українська військова маніфестація в Петрограді була найчисельнішою і найбільш організованою. Негайно після повалення царату Товариство Українських Поступовців прийшло до рішення заснувати об'єднану українську організацію, і вже 20 березня, тобто два дні після того, як у Петрограді почав діяти Тимчасовий уряд, в Києві постала представницька установа, яка дістала назву – Центральна Рада. Очолив її видатний український вчений-історик Михайло Грушевський.

Розвиток подій все пришвидшувався. 17-21 квітня 1917 року відбувся Всеукраїнський Національний Конгрес, в травні-червні – Перший Всеукраїнський Військовий з'їзд, Перший Всеукраїнський Селянський з'їзд і Другий Всеукраїнський Військовий з'їзд. Ці масові форми рішуче підтримали Українську Центральну Раду. А коли весь український народ визнав її своєю владою, в лоні Центральної Ради утворився Секретаріат, себто міністерство, головою якого став Володимир Винниченко.

У привітанні на адресу Тимчасового уряду у Петрограді Центральна Рада висловила надію, що “у вільній Росії задоволено буде всі законні права українського народу”.

22 березня 1917 року Центральна Рада видала відозву “До українського народу”. Текст її народжувався в суперечках між соціал-демократами,

соціал-революціонерами і соціялістами-федералістами, які не могли собі уявити, як це Україна може відокремитися від Росії, і соціялістами-самостійниками, котрі в своїй програмі проголошували відокремлення України і її повну політичну незалежність від Росії. Іншими словами, більшість українських діячів – це були вихідці зі школи М. Драгоманова, який прищепив українцям думку, нібито національний порятунок для України – в перемозі інтернаціонального соціалізму. Він істотно посприяв децентралізації російської імперії на основі національної автономії, ліберальної конституції і парламентарної системи, однак, жорстко помилявся в тому, що Україні не слід відокремлюватися від загальноросійського соціалістичного руху.

Отож українські соціялісти промарнували революційний момент, боячись навіть говорити про незалежність України. А саме вони мали найбільший вплив на розвиток подій. Уряд України вірив, не вимагаючи для цієї своєї віри жодних підстав, що соціальне визволення України – важливіше, ніж національне. По-друге, для них партійні інтереси були важливішими, ніж інтереси державні. В результаті склалося так, що Центральна Рада не прагнула до самостійності України, їй досить було автономії в межах Російської федерації. Саме тому Центральна Рада не бажала створювати українську армію: мовляв, нема проти кого воювати. Так думали і Михайло Грушевський, і Володимир Винниченко. Тому такий половинчастий вийшов Перший Універсал, проголошений Центральною Радою 23 червня 1917 року: „...Хай буде Україна вільною, не одділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою російською“.

Та навіть цей компромісний документ налякав членів Тимчасового уряду Росії – вони боялися будь-яких проявів українського самостійництва, боялися, що українська “автономія” заохотить інші народи домагатися своїх прав і свобод. Однак, ситуація була така, що з українським рухом Петроград вже не міг не рахуватися. До Києва приїхала делегація від Тимчасового уряду і внаслідок переговорів 16 липня 1917 року з'явився на світ Другий Універсал:

“Ми, Центральна Рада, яка завжди стояла за те, щоб не відділяти України від Росії, щоб укупі з усіма народами прямувати до розвитку та добробуту всієї Росії і до єдності демократичних сил її, з вдовolenням приймаємо заклик Правительства до єднання...”. Київський уряд пообіцяв представити на затвердження Тимчасового уряду Український Генеральний Секретаріат, однак, до цього не дійшло: в жовтні в Росії стався більшовицький переворот. Тимчасовий уряд на чолі з Олександром Керенським був повалений. Цей факт сам по собі віддалив Україну від Росії, змусив Центральну Раду перейти на інші політичні позиції. У своєму Третьому Універсалі Центральна Рада проголосила утворення Української Народної Республіки, не уточнивши при цьому наставлення щодо Росії. І все ж українська політична ідея швидко трансформувалася, наближаючи український провід до порогу цілковитої самостійності України. Крім того, важили й об'єктивні чинники. Адже це був час мирних переговорів у Бересті, які вивели справу самостійності України на міжнародний форум. Результатом усіх цих умов і обставин 22 січня 1918 року Центральна Рада

видала Четвертий Універсал – і цей день справді заслужив, щоб усі наступні покоління українців його святкували:

“Народе України!... Твоєю силою, волею і словом стала на землі українській вільна Українська Республіка. Справдилася колишня мрія батьків Твоїх, борців за вольності і права трудящих. Однині Українська Народна Республіка стає суверенною державою Українського Народу...”.

Проте навіть і в цьому знаменитому Четвертому Універсалі Центральна Рада висловлює надію на те, що їй в майбутньому вдасться поєднатися з федеративною Росією.

А ще ще рік, 22 січня 1919 року Директорія від імені Української Народної Республіки проголошує Акт злуки всіх українських земель:

“Віднині зливаються в одно віками відділені одна від одної частини України – Галичина, Буковина, Закарпаття і Придніпрянська Україна в одну велику Україну”.

Зуміли українці відновити свою самостійну державу, та не зуміли захистити її і втримати. Вина переважно лягає на тодішній український провід. Бо навіть у Четвертий Універсал свідчить, що державні діячі України не усвідомлювали важливості створення сильної армії. Та й сам цей Універсал був зумовлений швидше зовнішніми обставинами, ніж політичною зрілістю керівників УНР. Й коли прийшов час стати до бою з більшовицькою ордою генерала Муравйова, не було кому це зробити, бо замість змобілізувати всі сили на боротьбу з червоною Москвою, Центральна Рада розпустила Перший Український Корпус, котрий міг дати гідну відсіч Муравйову.

Немалою загрозою для України були тисячі вояків російської армії, котрі поверталися з німецького фронту і безладно машерували через українську територію, чинячи нашим людям різні шкоди. Лише Другий Гвардійський Корпус зберіг дисципліну, але перейшов на бік більшовиків і згодом, під агітацією комуністів, став готуватися до наступу на Київ, щоб знищити Центральну Раду. У той же критичний час діяв Перший Український Корпус, який у двох своїх дивізіях мав вісім полків, загальною кількістю 60 тисяч вояків, під командою генерала Павла Скоропадського. Цей корпус був створений з українських частин 34-го Російського Армійського Корпусу, який діяв на південно-західному фронті.

Генеральний Секретаріат Центральної Ради доручив генералові Скоропадському стати в обороні України. Генерал взяв під охорону залізничні лінії і стримав наступ москалів на Київ, роззброїв їх і повернув назад у Росію. Це був порятунок для української столиці. Цим чином Скоропадський здобув прихильність серед українського війська і на Всеукраїнському козацькому з'їзді 6 жовтня 1917 року в Чигирині був вибраний Головним Отаманом Вільного Козацтва.

Тим часом його раптова популярність занепокоїла керівників Центральної Ради і Генерального Секретаріату. Соціалістичні агітатори почали згубним чином впливати на бойовий дух вояків Першого Українського Корпусу. Замість рятувати це вишколене регулярне військо, Скоропадський зрікся командування Корпусом і присвятив себе організуванню вільного козацтва.

Генерал Павло Скоропадський народився в 1873 році, походив з давнього українського роду, що три століття був пов'язаний з історією нашого на-

роду. А його дружина Олександра Дурново була нащадком Великого князя Київського Святослава, другого сина Ярослава Мудрого.

Провідники Центральної Ради ставилися до Скоропадського упереджено – як до російського генерала, хоч більшість тодішніх українських старшин раніше також служили в російських корпусах.

В час революції не бракувало самовідданих українських патріотів, але, на жаль, бракувало вольових провідників. Забагато серед них було ліваків-соціалістів. Вони були певні, що соціалістична Росія не буде воювати проти соціалістичної України, тому були налаштовані антимілітарно, як зрештою, й антирелігійно. Наприклад, Українське Вільне Козацтво на своїх емблемах і відзнаках мало знамено Господа Христа. Керівникам Центральної Ради це було не до вподоби. Коли вищі церковні діячі попросили голову Центральної Ради Михайла Грушевського створити Секретаріат віросповідувань з проф. Іваном Огієнком на чолі, М. Грушевський відповів: “Обійдемося без попів”.

В половині грудня 1917 року Центральна Рада оголосила загальний розпуск українських військових формацій – Україна, оточена ворожими арміями, стала зовсім безборонною. Чи тільки москалі були винні в нашій біді? Ні, передусім – тодішні наші державні провідники. Тут варто провести паралель з цілком протилежним чином Галицької України. Вона втратила свою самостійність ще в половині XIV століття, але коли восени 1918 року розпалася Австро-Угорщина, галицькі діячі відразу ж проголосили самостійність України й організували 100-тисячну Українську Галицьку Армію, яка разом з народом провадила боротьбу проти польської інвазії від листопада 1918-го до липня 1919 року.

Коли в жовтні 1917 року Тимчасовий уряд О. Керенського було повалено і влада в країні перейшла до більшовиків під проводом В. Леніна, вони висунули гасла, котрі буквально загіпнотизували народну масу: мир хатам – війна палацам, землю – селянам, фабрики – робітникам, самовизначення народів аж до відокремлення, мир без анексій і контрибуцій. Підпав під цей гіпноз і український народ, передусім – уряд УНР, повіривши, що більшовики не становлять для України ніякої небезпеки. М. Грушевський був такої думки, мовби “більшовизм – явище стихійне, стихійно виник і стихійне зникне”. У результаті такої оманливої безпечности Україна опинилася оточеною ворогами з трьох сторін, а з півночі сунула більшовицька орда Муравйова, числом 35-40 тисяч війська. Він наступав на Київ і Харків. Водночас у містах України повставали протиукраїнські бунти неукраїнського населення. З півдня, від Озівського моря йшла біла російська армія генерала Денікіна, числом понад 60 тисяч вояків. Після відступу більшовицького війська з Кавказу генерал Врангель радив Денікінові спрямувати своє військо проти більшовиків, на Царицин і з’єднатися з армією адмірала Колчака, який ішов від Волги, а тоді разом наступати на червону Москву. Натомість Денікін повів своє військо на Київ, бо самостійна Україна була для нього, московського імперіяліста-шовініста, більшою небезпекою, ніж московські більшовики.

До того всього, польська армія, замість воювати проти більшовиків, почала наступати на Україну з заходу. А французьке військове командування

тим часом дозволило румунській армії окупувати Буковину і Покуття, щоб мати спільний кордон з Польщею.

І сталося так, що Київ, визволений армією УНР від більшовиків, невдовзі захопили денікінці. Цьому великою мірою посприяли антибільшовицькі селянські повстання. Значну допомогу проти самостійної України діставала армія Денікіна від Антанти, зокрема від Франції. В грудні 1918 року Антанта захопила всю українську військово-морську флоту. Також не дозволила Україні повернути з італійських та югославських таборів десятки тисяч полонених українців, колишніх вояків австро-угорської та російської армій.

Держави Антанти не здавали собі справи з реального становища на Сході Європи. Вони посприяли збереженню великої Росії і відбудові великої Польщі – в обох випадках – за рахунок розчленування української землі.

Поляки з їхнім гаслом “Од можа до можа” розуміли вартість військової сили для визволення свого народу. Вже на початку війни, в 1914 році, з дозволу австрійського уряду, постав Польський Легіон під проводом Юзефа Пілсудського. На початках він налічував 12 тисяч вояків і воював разом з австрійською армією проти Росії. В червні 1917 року Франція дозволила польським емігрантам створити збройну формацію. Здійснив це Польський Національний Комітет в Парижі під проводом Романа Дмовського. До цього війська увійшли поляки з австрійської і німецької армії, котрі перебували в полоні у Франції, Італії, Англії і Сербії. Ту збройну формацію очолив Юзеф Галлер, полковник австрійської армії. Новопостала Польща, потребуючи збройної сили не тільки для зміцнення держави, але й для агресії проти України, домоглася повернення армії Галлера до Польщі і стала прямою загрозою для України. Антанта цьому не перешкождала.

Водночас на російській і українській територіях формувалася Чеський Легіон, який невдовзі став відчутним чинником відновлення самостійної Чехословаччини.

Українська ж Народна Республіка виявилася майже беззбройною перед лицем ворога. Коли в січні 1918 року на Київ ішла більшовицька орда під командуванням Муравйова, оборонцями української столиці виступили 300 військово невишколених юнаків зі Студентського куреня, 250 учнів Української військової школи і 40 гайдамаків. Ця жменька патріотів під рукою сотника Дем'яна Носенка опинилася віч-на-віч з москалями біля залізничної станції Крути. Весь цей український цвіт загинув на полі бою...

Трагічно була ціна, яку керівники Української Народної Республіки змушені були заплатити за власну безпечність і за наївну віру в російську революцію. Більшовики боролися проти царської тюрми народів, щоб на її місці збудувати советську, ще страшнішу, кривавішу.

Урядові УНР нічого не залишилося, як відступити з Києва і звернутися за допомогою до Німеччини та Австрії. Після Берестейського договору про мир, підписаного 9 лютого 1918 року, ці держави визнали незалежну Україну, але послали до неї війська не заради української самостійності, а щоб дістати легший доступ до українського хліба і продовжити війну з державами Антанти. Так Україна стала центральним полем Першої світової війни, зійшлися на її території війська Німеччини, Австрії, Антанти, білої

і більшовицької Росії. Але навіть союзники, німці та австрійці, вели себе не як партнери, а як окупанти. Почалися примусові реквізиції збіжжя, худоби, інших продуктів. Зрештою німці довели до державного перевороту в Україні, поставивши на чолі українського уряду Гетьмана Павла Скоропадського. Незважаючи на те, що ним керували добрі наміри щодо України і на його зусилля відродити українське культурне, наукове і шкільне життя, попередні керівники УНР відмовилися співпрацювати з Гетьманом. В його оточенні ставало все більше росіян, або зросійщених українців, для яких незалежність України не мала ніякої ціни. В листопаді 1918 року Гетьман проголосив федерацію України з Росією, що сприйнялося в Україні як національна зрада.

Скориставшись тим, що німецькі війська відступали з України у зв'язку з революційними подіями в самій Німеччині, українські військові частини знову зайняли Київ. Гетьман зрікся своєї посади. Українські політичні партії, об'єднавшись в Український Національний Союз, в половині листопада 1918 року утворили новий уряд – Директорію Української Народної Республіки. На жаль, переважали в ньому соціалісти, тому політика тривала та сама, яку проводила Центральна Рада. І навіть ще з меншими успіхами, бо Директорія не мала досить професійних людей. Знов таки – замість подбати про збройні сили і про надійну оборону самостійної України, Директорія шукала порозуміння з москалями. Тим часом Біла армія Денікіна, яка воювала проти більшовиків, вважала своїм ворогом і незалежну Україну. На кривавий “червоний терор” Денікін відповідав не менш кривавим “білим терором”, зокрема погромами єврейського населення, котрі потім московські ідеологи і їхні послухні історики приписали на conto війська УНР.

Реальні обставини склалися так, що оборона української території чи території певних регіонів творилася знизу. Виникла так звана отаманщина, і в цьому теж була провина керівників УНР, котрі пустили цю важливу ділянку державного життя на самоплив. Хоч треба сказати, що серед місцевих отаманів були непересічні особистості. Наприклад, Нестор Махно створив таку сильну бойову одиницю, що змогла успішно протистояти денікінцям і вибити їх з Півдня України. Тим часом більшовики збирали все більші збройні сили, бо їм дуже залежало на Україні. Військо Директорії не мало ні належної зброї, ні провіанту, ні медичних засобів. Наприкінці березня 1919 року українські військові частини змушені були відступити в напрямі Галичини. Ситуація погіршувалася з кожним днем. У війську почався тиф. Трагічного розвитку подій вже не могло змінити й те, що головою Директорії, замість соціаліста-федераліста В. Винниченка, став на початку лютого 1919 року український патріот Симон Петлюра. У цій безвиході він кидався на всі боки, шукаючи можливості порозумітися з західними державами, зокрема з Францією та Польщею, для якої перемога більшовиків також не провіщувала нічого доброго. 24 квітня 1920 року Україна і Польща підписали у Варшаві політичний і військовий договір. Петлюра не мав іншого виходу, як тільки погодитися, що Західня Україна відійде до Польщі. Ю. Пілсудський був досить далекоглядним політиком і розумів, що Польщі було б вигідно мати між собою і Росією “буферну” Українську державу, однак, інші польські керівники були взагалі проти будь-якого варіанту існування Ук-

раїни як самостійної держави. І саме ця друга позиція взяла верх. Польське військо діяло на шкоду українському, не даючи можливості війську УНР з'єднатися з Українською Галицькою Армією. Зрештою українські вояки в Польщі опинилися в таборах для полонених.

У березні 1921 року Польща і Советська Росія підписали в Ризі мирний договір. Польща зрадила Україну, і це потім, в Другій світовій війні, повернулося полякам, коли совети зрадили їх з німцями...

Лоренс, Кензас

Петро ЧАСТО

“ВДАРИВ, ВДАРИВ РЕВОЛЮЦЬОНЕР...”

Сторінками споминів

90 років тому, кажучи словами Павла Тичини, “вдарив, вдарив революцйонер - захитався світ”. І відтоді пішов цей “вдарений” світ, хитаючись у чотири боки й донині не знаходячи рівноваги й певності, так що мимо волі спадає на гадку біблійне: батьки їли кисле, а в дітей - оскомина на зубах.

Чи ж не пахне тут якоюсь лихою метафізикою? Бо за якою чисто людською логікою після лютневого повалення царизму могла в жовтні того ж сімнадцятого року постати ще страшніша, найстрашніша і найкривавіша у світовій історії тюрма народів і людей - червона московська імперія? В кожному разі, це не наша, не українська логіка, український національний вимір контрастно випадає з тодішнього загальноросійського контексту, бо коли “демократичний” Тимчасовий уряд у Петрограді не мав іншої цілі, як надалі залишити Росію імперією, Україна сприйняла той історичний момент цілком по-своєму - як знак волі, як нагоду до національного відродження. Пя вічна духовна спонука українства, як писав проникливий Ю. Липа, - “найважливіше з того, що було на Україні перед опануванням її совітами. Особливо рухи й відрухи мас. Те, що в органічній збірності людській дуже мало змінється, і то впродовж століть. Тим більше, що українські маси в іспиті тих великих років виявили себе, як однорідна людність, як раса-результат, а не як раса в формуванні. Виявили це вже в сімнадцятім році, не раз всупереч своїй еліті, що не мала тоді загалом ані традиції керми, ані концепції війська чи держави...” (“Призначення України”, с.23). Тобто достоту, як після серпневого московського заколоту 1991 року і Помаранчевої революції 2004 року: український народ - й це вже після тяжких десятиліть під совітами - знову виявив себе однорідною людністю, расою-результатом, а революційний провід - лише елітою у формуванні. З тією тільки різницею, що наприкінці ХХ сторіччя Провидіння Господнє дало для формування трохи більше часу і тому обійшлося без Крут і Базару, без політичної еміграції.

А тоді все вмістилося в коротеньких чотирьох роках- від 1917-го до 1921-го: спонтанний злет, загальний хаос, біло-червоне братовбивство, обдурене більшовиками робітництво київського “Арсеналу”, Антанта, Центральна Рада, Гетьманат і Директорія, Муравйов і похорон Студентського куреня на Аскольдовій могилі... І двері, навстіж відкриті перед кривавими сталінськими репресіями, перед Великим голодом... Так, ніби комусь, хто кермував, кажучи словами Івана Драча, “курвою-історією”, дуже залежало на тому, щоб Україна ніколи не здобула волі. Мов написані сьогодні, читаються “Замітки і матеріали до історії Української Революції 1917-1920 рр.” Павла Христюка, учасника і літописця тих подій, Генерального писаря Генерального секретаріату Центральної Ради, автора, мабуть, найбагатших за щільністю і докладністю інформації спогадів про ті архискладні роки. Ось картина з 4 квітня, коли в Києві зібралися на спільне засідання члени президії Центральної Ради, Комітету об'єднаних громадських організацій, Ради робітничих депутатів, Ради військових депутатів і коаліційної Студентської ради: “На цьому засіданню було вчинено представникам Центральної Ради справжній громадсько-політичний допит. ‘Старший брат’ - московська і зросійщена єврейська демократія, з видимим гнівом і навіть погрозами, робила суворий допит ‘молодшому братові’ -визволений з тюрми народів молодій українській демократії, що так щиро, без всякої неправди взялася поратися в своїй зруйнованій тяжкою неволею селянсько-робітничій хатині (П. Христюк за переконаннями був лівий, обстоював ‘класовий принцип’ та ідею соціалістичної революції в масштабах світу, а при цьому був глибоко українською людиною. - П. Ч.). М. Грушевський, спростовуючи чутки про негайне оголошення Конгресом відділення України від Московщини і протестуючи з обуренням проти тих погроз, які йшли з боку пануючої демократії на адресу українського суспільства взагалі і майбутнього конгресу зокрема, зробив пануючій демократії на цім засіданні історичне запитання: “З ким ми тут зустрілись? З друзями чи ворогами?”. Це запитання міг повторити в той час за Грушевським весь український народ і вся українська демократія - солдат на фронті, вчитель в школі, робітник на фабриці, селянин в селі. Бо всюди, де тільки розгинав свою спину після тяжкого національного гніту український нарід, всюди він зустрічався з якимсь опором, з чиєюсь рукою, що немов би притримувала ту зігнуту спину, не даючи їй одразу і цілком випростатись...”.

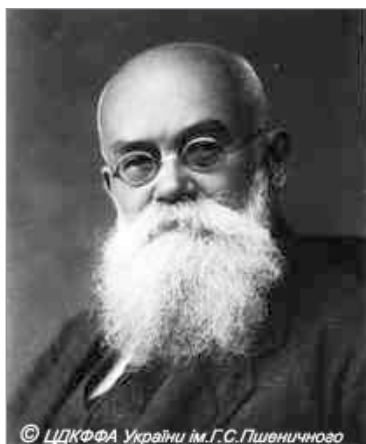
Й кого звинувачувати за поразку, якщо провід Української Народної Республіки справді не мав ще “ані традиції керми, ані концепції війська чи держави”?

Але ж чому не мав? Якщо вже не традиції, то чому не мав, принаймні, концепції? Чому треба було випробовувати долю аж чотирма Універсалами? Чому Центральна Рада відразу не ступила того кроку, котрий означав собою IV Універсал? Щоб зрозуміти це, досить з'ясувати, як вороги української свободи зареагували вже на I Універсал - з нашого сьогоднішнього погляду, ухильний і занадто компромісний документ (“Не одділяючись від усїєї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям...”). Читаємо в П. Христюка: “...Шульгин з своїми ‘юго-росами’, ‘малоросами’

й ‘общеросами’ просто почав кричати: ‘Гвалт! Рятуйте, хто в Бога вірує!’. Урядова кадетська партія заспівала і закричала на старий славнозвісний московсько-державницький мотив: ‘Тащи і не пущай! Кудя смотріш?’ Бувший міністер закордонних справ П. Мілюков заявив, що Центральна Рада ‘допустилася великого злочину’, проголосивши Універсал, а кадетський орган “Речь”, пояснивши справи видання Універсалу нічим іншим, як тільки ‘німецькою інтригою’ закликав Временне Правительство вжити рішучих заходів коло приборкання Центральної Ради”. Що-що, а приборкувати вони вміли з давніх давен. Російська імперія майстерно діяла обидвома способами поневолення - і бато́гом, і калачем. Тверді, непохитні українці винищувалися, слабші, хисткі - задобрювалися, винагороджувалися. Кометою української самобутності і самодостатності пролетів над уярмленим народом Тарас Шевченко, тільки ж після цього сліпучого світла темна ніч огорнула нашу спільноту ще щільніше. Згадаймо, як уже Панько Куліш, сучасник Кобзаря, вірнопіддано оспівував Петра I і Катерину II...Або як Михайло Драгоманів, попри свій найщиріший український патріотизм, до кінця життя так і не спромігся повірити, що українська державна самостійність - можлива, і до самої смерті залишився соціялістами-федералістами. А про його попередників - ніщо й казати: такі мужні борці з царизмом, аж до засобів терору, як Кибальчич, Лизогуб, Желябов та багато інших українців, активно діяли в рядах загальноросійського народництва, для якого зовсім не існувало українського питання.

Великою спокуюсою до сьогоднішніх з’ясувань, що тоді сталося і хто ж більше завинив у поразці УНР, є та обставина, що українська політична еліта виступила на арену історії малочисельною, чільних діячів можна порахувати на пальцях: Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Гетьман Скоропадський, Микола Міхновський, Дмитро Дорошенко... Ця мала кількість заохочує дослідників проникати, крізь зовнішній плин подій, у способи світовідчування і світорозуміння цих особистостей, у їхні характери.

Проте не обходиться без тенденційності. Відколи Україна стала незалежною і відкритою до світу, витворився в ній помітний прошарок ліберальної творчої інтелігенції, яка чомусь вважає, що найкращим способом діалогу з розвинутішими країнами і їхніми “вищими” культурами є пониження свого, відмова від “мітологізації й героїзації” української національної історії й таке інше. Ледве не модою стали спроби стягнути Шевченка з-під вишиваних рушників, дослідити “лесбіянство” Лесі Українки, довести, що Іван Франко не був генієм. В руслі цієї тенденції докотилося й до діячів Української Народної Республіки.

М.Грушевський. Голова Української Центральної Ради. (1917-1918 рр.)

Найзручнішим для критики і для все відвертішого осуду виявляється Симон Петлюра. Взявся, бач, не за свою справу: не будучи військовим, очолив Армію УНР. “Маленький наполеончик” - кпить з Головного Отамана київський публіцист Сергій Грабовський. Відомий політолог Микола Рабчук не виказує потреби бодай у якійсь мірі спростувати чи хоч би уточнити ці речення з зацитованої ним книжки польського історика Анджея Станіслава Ковальчика: “Слабкий - під усіма оглядами - літератор і громадський діяч, керівник ‘віртуальної’ по суті, Української Народної Республіки Симон Петлюра вособив на довгі десятиліття найгірші (себто антисемітські) риси українського націоналізму” та ‘східноєвропейського варварства’ загалом...”.

Для київського дослідника Віталія Абліцова Петлюра - це “полтавський сальєрі, який жорстоко помстився талановитому полководцеві” Петрові Болбочанові.

Мабуть, саме тому, що Петлюра не числиться ні у святцях, ні у великих героях, ні серед світових зірок журналістики, як “звичайна” людина, з середини людських типів, легко надається і на героїзування, і на демонізування. Те й інше почалося ще за його життя, в ті майже незбагненні для раціональної аналізи роки визвольних змагань. Наприклад, Осип Назарук, керівник преси Українських Січових Стрільців, міністер пропаганди за Директорії, пише у своїх споминах про С. Петлюру: “...Літоколо 38, сухий, середнього росту, з вигляду симпатичний, освіта: якийсь російський духовний семінар і короткий час філософічного факультету у Львові, як надзвичайний слухач; в правильнім війську, як боевий старшина, ніколи не служив. Робив все вражіння чоловіка слабого, але на гріш не лакогого. Говорив без запалу і неясно - як дипломат старої школи. Від часу, як я з ним розстався на університеті, аж до часу стрічі на початку повстання знав я замало про його розвиток, щоб осудити, чи спосіб його говорення був наслідком слабого знання чи обережності...Аргументація його в різних дискусіях була все слаба, непереконуюча. Але в українську справу вірив, навіть тоді коли все валилося й коли всі втрачали віру. В кожній його бесіді без виімку приходили слова: ‘Я певний, я глибоко переконаний в цьому’ і т. д.. І та віра, якої він, зрештою, аргументувати не умів, була найлучшим у нім...”. Спогад, звичайно, цікавий, але, як і кожен спогад, в якійсь мірі суб’єктивний й характеризує самого О. Назарука. Корифей української міждоїної, а по Другій світовій війні - емігрантської журналістики Іван Кедрин-Рудницький, який у молоді роки співпрацював з О. Назаруком в газеті Армії УНР “Ставка”, пише: “...Він був запереченням толеранції й клясичним зразком щораз нових еволюцій”, перебігав то до гетьмана, то від гетьмана, то знов назад, “був надзвичайно цікавою постаттю, вартою пера талановитого белетриста-монографа не тільки як громадський діяч, політик і журналіст, але

Петлюра С.В. - голова Директорії УНР, головний отаман Армії УНР. 1918 р.

власне як повна внутрішніх суперечностей жива людина”. Візьмімо до уваги й те, що для повного внутрішніх суперечностей галичанина О. Назарука, світогляд якого формувався за Австро-Угорщини, С. Петлюра - людина з цілком іншого світу, інших історичних умов, іншої ментальності, і прихвильником, хвацьким газетярським наскоком різницю між психологією західних та східних українців годі було з'ясувати глибоко та об'єктивно. Цю думку, яскраво висловлену, знаходимо знову ж в І. Кедрин-Рудницького, в його спогаді “1917-1920- в Україні”, коли він пише про старшин австрійської армії, які “не тільки формально були лояльними супроти української влади, але й набрались справжнього сентименту до України і української справи. А втім, це не перечить, що вони за психікою були цілком чужими революції в Україні, не розуміли тамтешньої атмосфери й ставилися з висока до тих наддніпрянських старшин, що їх військові ступені справді здебільша не відповідали їх загальній і військовій освіті, були признані завдяки революції, за зразком Наполеона, що своїх сержантів призначав маршалами. Можна вдуматись у психіку австрійського генерала, що йому ближчим до душі був “дійсний” російський генерал з високою військовою освітою, аніж Головний Отаман Симон Петлюра, твір революції...”.

Учасник української революції, як вояк Армії УНР і як військовий кореспондент, І. Кедрин-Рудницький допомагає нам, людям початку ХХІ сторіччя, зрозуміти, чому з-поміж імен тодішніх великих українців значення символу набуло лише ім'я Симона Петлюри: “Українська революція висунула вгору таки цілий ряд видатних діячів, світлих постатей, безперечних індивідуальностей. Між ними на першому місці треба назвати Симона Петлюру, мало кому відомого перед революцією журналіста, редактора російськомовної “Української Жізни”, що виходила в Москві, людини цивільної, без військової освіти. А втім - він став лідером революції й визвольної війни, поставивши її під прапор послідовної і безперервної збройної боротьби проти Москви, як ворога число 1 України. У своїй статті ‘Роковини української революції’, що появилася у львівському “Ділі” 27 березня 1937 року... я признавав історичний - жалюгідний - факт первісного браку розуміння у Центральної Ради, зокрема її голови, для організації регулярної української армії, опертої на засадах примусового її набору і суворой дисципліни’. Щойно 19 березня 1918 року на похороні жертв трагічної битви під Крутами Михайло Грушевський прославляв ‘українських тернопільців’, які заступали дорогу ворогові до Києва. Отож в атмосфері недовіри і байдужости до рідної регулярної збройної сили, яку мала б заступити тільки ‘міліція’, - в атмосфері нерозуміння у народних масах кінечности збройно боротися за свою державність - Симон Петлюра підніс гасло такої боротьби і став її символом для майбутніх поколінь...”.

У цих словах читач вчуває особливий пієтет щодо постаті Петлюри, що має певне біографічне походження: юний галичанин на поклик серця опиняється в Києві, у гущі української революції, доля судила йому навіть бути хоробрим учасником бою під Ярмолинцями, вдостоеним найвищої тоді бойової нагороди - Хреста Симона Петлюри. Мені ж, авторові цих рядків, випало, також з веління долі, три роки прожити в одному будинку з І. Кедрин-Рудницьким у Джерзі-Ситі, ледве не кожного дня спілкуватися

з ним, щоб урешті винести з тих років непохитне враження: то був не лише дивовижний ерудит, докладний, просто блискучий історик багатьох складних моментів українського національного буття, зокрема українсько-польських взаємин, але й людина, подиву гідна своєю об'єктивністю, вірністю правді. Певна річ, правда цього світу - річ вельми умовна, тут є незліченна кількість чисто людських, індивідуальних правд, тобто багато рівнів єдиної, Універсальної правди, тому на одне й те саме явище життя чи історії різні люди, різні очі дивляться по-різному, мимовільно примішуючи до оцінок згаданий вище біографічний чинник.

Наприклад, інший визначний історик і визначний українець, Дмитро Дорошенко, вдається до зовсім інших барв і відтінків, залишаючи для нас у свої споминах політичний і людський портрет Петлюри. І Дорошенкові також віримо. Декілька різночасових, поданих у хронологічному порядку уривків дозволяють побачити, як світло на цьому портреті переходить у тінь: "...У Москві я просто з двірця поїхав до С. В. Петлюри, мого давнього товариша й приятеля (в ті часи), який служив в управі страхового (асекраційного) товариства 'Росія' на Люблінській площі... Петлюра редагував тоді у Москві місячник 'Українская Жізн', що виходив тут від 1912 року і являвся свого роду офіціозом організованого українства в Росії й нашої тодішньої трибуною перед російським громадянством. Місячник цей згуртував біля себе найкращі наші літературні сили того часу по обох боках австро-російського кордону. Старий і досвідчений журналіст Петлюра дуже добре редагував 'Українскую Жізн'...

...Справі формування окремих українських частин дуже співчував начальник VIII Армії, а потім (після Гутора) 'главкоуз' ген. Корнілов. Він навіть сам доручив генералові П. Скоропадському (майбутньому Гетьманові України), комендантові 34-го корпусу, розпочати українізацію цього корпусу, вважаючи, що українізовані, себто зформовані виключно з українських контингентів частини найкраще б'ються з ворогом - так воно справді й було. Але Військовий Генеральний Комітет у Києві, на чолі якого став С. В. Петлюра, з недовір'ям ставився до цих заходів і робив діло по-своєму, но з цього виходило багато шуму, а справжнього діла не було... ... Коли я увечорі того дня, коли прибув до Києва, пробирався до будинку Генерального Військового Комітету, що містився на Гімназичній вулиці (майже проти Володимирівського собору), де я хотів побачити Петлюру, щоб нарешті добитись від нього точних інформацій і ясних вказівок, кругом починали копати траншеї, немов збирались витримувати облогу. Я з великими труднощами пробивався, завдяки сміливості й моторності капітана Е., що зміг упевнити солдатів, що то 'свої' і щоб нас пропустили. Петлюра прийняв мене в коридорі, похапцем, сказав кілька загадкових неясних фраз (як це він любив взагалі говорити таким способом), але з його розмови з капітаном Е. я побачив, що вони вже раніше були між собою в пророзумінні, і тепер Петлюра давав Е-ву ясні вказівки й інструкції... (Тут уже майже виразно виказує себе деяка тенденційність: Д. Дорошенко не втримується від спокуси узагальнення - 'як це Петлюра любив взагалі говорити таким способом' - й відразу в наступному реченні сам же й заперечує собі, ствердивши, що 'тепер Петлюра давав Е-ву ясні вказівки й інструкції', отже, здатен був і на ясні. - П. Ч.).

...Перший Український Корпус, що ним командував ген. Скоропадський, являв з своїми ще слухняними й дисциплінованими 60,000 людей прекрасне ядро майбутньої української армії, властиво, це вже була готова армія, як на масштаб українсько-більшевицької війни. Але її в колах Центральної Ради боялись не менше, як большевиків, боялись, що, спираючись на неї, ген. Скоропадський зробить переворот і створить якийсь інший уряд, правіший, ніж Генеральний Секретаріат Центральної Ради. Коли я...прибув до Києва і спитав там в розмові Шинкаря, чому не використовують Скоропадського з його корпусом, то Шинкар мені відповів: 'Боїмось, що він схоче стати гетьманом!'. Це саме я чув і від інших, в тім числі, здається, і від Петлюри... (це Дорошенкове 'здається' здається також тенденційним, хоч в цілому ці речення характеризують його і з позитивного боку: Генеральний Секретаріат був ще лівіший, ніж дозволяла позиція партії Українських соціалістів-федералістів, членом якої був Д. Дорошенко, й очевидно, тому він і відхилив пропозицію очолити цей Секретаріат. По-друге, з цього уривочку спогадів вже починає повівати духом апологізування генерала Скоропадського – П. Ч.)...".

Далі Д. Дорошенко згадує про обставини, які привели до розчарування українського села діяльністю Центральної Ради і її голови М. Грушевського. Коли 25 березня 1918 року у Лубнах відбувся хліборобський з'їзд і послав свою делегацію до Центральної Ради зі з'їздівськими резолюціями, "проф. Грушевський не допустив, щоб її вислухано перед загальними зборами Ради... А бажання хліборобів були, властиво, дуже скромні. Вони зводилися до того, щоб Центральна Рада переглянула свій земельний закон, щоб допустила в свій склад представників від хліборобів в та щоб призначила нові вибори до Українських Установчих Зборів, бо ті, що відбулися під час большевицької навали, пройшли в дуже хаотичному стані й дали дуже непевні наслідки: обрано було багато большевиків і взагалі ворогів української державности. Одначе, делегація нічого не добилась ні від Центральної Ради, ні від міністрів... Та розчарувалися не одні селяни-хлібороби. Скоро по повороті української влади почали прибувати до Києва наші емігранти, а за ними й земляки-галичани. І ті, і другі, коли приходилось говорити з ними й запитувати про їхні враження від української державности відповідали не дуже весело. Несолідність, брак якогось пляну й системи в державній роботі, безпорадність уряду, незважаючи на зусилля окремих одиниць, неуміння наладити відносини з німцями - це все яскраво впадало їм, людям свіжим, у вічі. Взагалі в офіційальних українських сферах приймали німців дуже сухо, як окупантів, а не союзників. Ніхто не дбав про якесь зближення, товариські сходи, інформацію. Німці, попадаючи до Києва, столиці України, думали зустрінути українців, але ніде їх не знаходили, окрім як в урядових інституціях. Тим часом російські, жидівські, польські кола робили все можливе, щоб зблизитись, зйтись, інформувати німців і - можна собі уявити, як вони інформували їх про Україну та її молоду державність! Надзвичайна сухість і черствість у відносинах - ця характерна особиста риса проф. Грушевського, скільки я його знаю з 1904 року, наче задавала тон відношенню українського уряду й офіційних сфер до німців - військових, цивільних, урядовців, журналістів, які почали приїздити до Києва. Ніякого прийняття, ніяких зустрічей і відносин поза чисто офіційальними

справами. Тим часом неукраїнське 'товариство' Києва робило якраз навпаки і обробляло' німців, як тільки можна..."

Відомо, що Д. Дорошенко належить до українських істориків найбільшого наукового формату, дуже прискіпливих до зв'язку між причинами і наслідками національних та міжнародних подій і процесів. Все ж і в його спогадах жанр неминуче бере своє, мимовільно висвічуючи особистісні, навіть на рівні підсвідомості, симпатії й антипатії. Й коли Д. Дорошенко пише, чому він, не будучи 'гетьманцем', прийняв після перевороту пост міністра закордонних справ в уряді Гетьмана П. Скоропадського, то, певна річ, читач вірить йому на це слово: "Одначе, я вважав, що коли так сталося, що на чолі України вже не стоїть Центральна Рада з її політикою, яка вже двічі збанкрутувала, що коли настала інша форма влади з іншим соціальним підкладом, то діло справжніх українських патріотів дбати, щоб і при новій формі продовжувалось будування самостійної української держави на твердо-національному ґрунті..."

А проте з-поміж цих рядків віє якоюсь непроясненою автором, але самоочевидною прихильністю до гетьмана і гетьманщини. Мабуть, і тут дається взнаки той же біографічний чинник: як і Павло Скоропадський - нащадок Василя Скоропадського, рідного брата гетьмана Івана Скоропадського, Д. Дорошенко також походив зі славного козацького роду, був нащадком гетьмана Петра Дорошенка - й було б дивно, якби в його світогляді чи бодай у відчутті не переважало довір'я до гетьманської влади. Як свідчать спогади Д. Дорошенка, у добу Гетьманщини він перебував в найближчому оточенні П. Скоропадського і, мабуть, як ніхто з тодішніх міністрів, мав доступ до Гетьмана і можливість часто розмовляти з ним про найістотніші проблеми нового, постімперського українського суспільства. Втім, загострене почуття історизму не могло не постачати для нього глибоких сумнівів: "...Реставрувати Гетьманщину, гетьманський уряд - що ж: це наша стара, традиційно-національна форма державности, з нею зв'язані наші славні спомини, зараз же пригадуються імена Б. Хмельницького, Виговського, Дорошенка, Мазепи. З Гетьманщиною зв'язується уявлення про щось виключно своє, питоме, якісь чари минулого, на споминах про котре виховувалась наша національна думка. Але чи можливо це тепер, чи знайдуться такі люди, щоб достойно воскресили цю славу традицію, змогли пристосувати її до вимог сучасного життя, до теперішніх ідей і настроїв?... А сама особа нового гетьмана?"

А сама особа нового Гетьмана, Павла Скоропадського, опинилася на вістрі страшних суперечностей. Адже ж час тоді був - мов вихор. На вузькому порозі-переході між російською і більшовицькою імперією зіштовхнулися, з найкращих міркувань - тобто з тих, якими встелена дорога до пекла -українці не лише з різних партій, але й з різних імперій, і з тих діаметрально протилежних боків парадоксально рівною мірою виставлялася якась рація.

І. Кедрин-Рудницький: "Це правда, що Павло Скоропадський - з українського козацького роду, але був цілком зрусифікований, одружений з російською аристократкою, обертався весь час у колах російських високих старшин і російської аристократії, і хоч в його корпусі переводили у 1917 році

українізацію, та це був надто короткий час, щоб він, до часу вибору його на Гетьмана України, став українським патріотом державником, свідомим того, що ворогом ч. 1 України є Росія в будь-якому кольорі. Тому нічого дивуватися, що в тому періоді боротьби українських і московських впливів за Гетьманату Скоропадського сам він мав більше особисте довір'я до російських поміщиків і фінансистів та російських генералів, як до українських демократів, які виринули на поверхню завдяки революційній хвилі... Коли б Павло Скоропадський, ставши гетьманом України... усвідомив, що неможливо існувати будь-якій державній Україні без співпраці з українською інтелігентською верхівкою, то був би відсунув злого духа гетьманського двору, генерала Палтова, і включив до того двору українських консервативістів-державників; але він був людиною слабою, дуже порядною, чесною, доброї волі, але м'якою і тому м'якою супроти давнього свого російського оточення..”.

З кости і крові львів'янин, І. Кедрин-Рудницький абсолютно не міг би не вважати “ворогом ч.1 України Росію в будь-якому кольорі”: як публіцист-історик він знав, що напередодні Першої світової війни великодержавним войовничим шовінізмом були однаково засліплені всі російські праві і ліві політичні партії і що першою ціллю Росії в тій війні було викоринити український національний дух в Галичині; а як мешканець Львова він пам'ятав, з якою варварською ницістю росіяни в 1915 році нищили все українське, що лише потрапило під руку, як сотнями кидали до в'язниць і запроторювали в Сибір галицьких інтелігентів, греко-католицьке духовенство, як відбирали худобу в беззахисних українських селян.

Щось цілком протилежного знаходимо в споминах Дмитра Дорошенка: “...Від декого я чув, вже по своїм вступі до міністерства, негативні відзиви про Палтова. Але я знав, що наші люди взагалі дуже скорі на присуди і не звикли ставитися обережно до чужої репутації; через те всі чутки, які мені переказувано, я приймав з певною резервою. Та проте я заявив Гетьманові, що хотів би мати товаришем міністра (тобто заступником чи радником - П. Ч.) когось із людей мені ближчих. Гетьман мене заспокоїв, запевнивши, що Палтов не буде робити мені ніяких перешкод або труднощів, що він взагалі дуже корисна людина, і що згодом, коли я настоюю, його можна буде забрати з міністерства. Але скоро я сам переконався, що справді - Палтов не тільки нічим мені не заважав, але навпаки, був дуже корисним: це була дуже розумна, здібна й енергійна людина, яка уміла знайти в усяких обставинах і поводитись з великим тактом. Ніхто краще не надавався, як Палтов, для поладження всяких непорозумінь, особливо з німцями, а ці непорозуміння виникали раз-у-раз; добитись чого-небудь, вияснити якусь заплутану справу, скласти якийсь документ - до всього цього Палтов надавався

П. Скоропадський
- гетьман України.

якнайкраще і справді при гетьманському дворі був дуже потрібною людиною й розумним порадиником. За короткий час між нами установилося таке порозуміння, що він залишатиметься при дворі Гетьмана, формально займаючи посаду помічника державного секретаря, і держатиме мене в курсі всіх відносин, які торкаються наших справ з німцями і взагалі всього, що діялось при гетьманському дворі і мало стосунок до закордонних справ, і виконуватиме різні доручення з бар. Мумом, гр. Форгачем та ін. чужоземними представниками. Палтов був завзятий український самостійник і твердо вів самостійницьку лінію. Я не можу сказати - з яких мотивів, чи це було таке його переконання, чи це був інтерес кар'єри, але, зірвавши з російськими колами й спаливши за собою кораблі, він вірно і совісно працював на українській державній службі, піддержуючи завжди всі домагання щодо строго національного курсу. Цей чужинець, росіянин, що став на українську службу й зв'язав свою долю з долею української держави, був для неї корисним надбанням, далеко ціннішим, ніж багато пізніших "фахівців", що опинились на українській службі по упадку гетьманського правління...". Нам, людям пізніших українських поколінь, дивно читати щось подібне, і дуже тяжко уявити, що серед росіян, навіть серед їхніх генералів, були такі, як Палтов. А були ж, були. На сторону Української Народної Республіки стали, сприйнявши українську справу як справедливую, боговгодну, царські генерали Греков, Іванов, Дельвіг, Юнаков, Алмазов, десятки полковників і старшин. Кілька тисяч військових росіян більшовики розстріляли в Києві за збройну допомогу Україні. Тоді ще була, крім чорносотенної шовіністичної каламуті, й зовсім інша Росія - країна великих особистостей, вільнодумців і свободолюбців, аристократів духу. Дуже багато їх було саме серед військової верхівки: маршалам Вол. Соловйов у знаменитих "Трьох розмовах" нагадав, що добра половина давньоруських святих - монахи, а друга половина - військові. Супроти ж зауваження І. Кедрина-Рудницького щодо відсутності співпраці Гетьмана з українською інтелігентською верхівкою можна б поставити хоч би це місце зі спогадів Д. Дорошенка: "...Безумовно, цілий ряд призначень був дуже нещасливий. Отже, на київського губерніяльного старосту призначено було Чарторижського, того самого, що за часів війни був російським губернатором Тернопільщини. Сам по собі він був дуже порядна й гуманна людина, з добрим адміністративним досвідом, але самий факт його перебування на провідній ролі в російській політиці в Галичині робив його фігуру на українській службі одіозною. Я сам, наприклад, не міг йому забути постійного вживання в розмовах зі мною (в Галичині 1916 року) слів "мазепинський", "мазепинець" в розумінні "український", "українець". Тому я не давав спокою ні Лизогубові, ні Гетьманові, поки Чарторижського не усунуто було з поста київського губерніяльного старости... Але кожного разу, коли мова йшла про усунення того чи іншого урядовця, поставало питання: кого ж поставити на його місце? І от тут був переп'ят. Скільки не зверталися (напр., І.О. Кістяківський, коли він став міністром внутрішніх справ), безпосередньо і через мене, ніхто з наших українців не хотів іти на посаду губерніяльного старости... Так само ніхто не згодився зайняти посади членів Ради міністерства внутрішніх справ, від яких власне залежали призначення на адміністративні посади по цілій Українській Державі. Не

бажали йти на “неспокійні” посади, не хотіли “компромітуватись”, боялись брати на себе відповідальність і т. д. А тим часом узяти в свої руки фактично керування самим адміністративним апаратом - був найліпший спосіб переводити “українізацію” на місцях. Замість того обмежувалися наріканнями й скаргами. І я щоразу являвся з скаргою або до прем’єр-міністра, або до Гетьмана. З останнім у зв’язку з цим почалися постійні розмови на тему про потребу національного курсу, заміщення посад національно настроєними українцями, про зближення Гетьмана з українськими національними колами. Властиво, нічого іншого не хотів Гетьман так, як цього зближення. Як звісно, самий кабінет міністрів він хотів від початку скласти з українців національного напрямку, і коли цього не сталося, то лише тому, що особи, до яких він звертався, обставляли свій вступ різними далекоїдучими умовами і воліли говорити не з ним самим чи його представниками безпосередньо, а з німцями... Але й далі кожен з українців національного напрямку, якому пропонувано якийсь пост, відмовлявся або починав торги, ставив різні умови і, здебільшого, під тим чи іншим претекстом ухилявся, воліючи zostаватись в опозиції, критикувати, скаржитись і нарікати, замість використовувати всяку можливість, щоб здобути реальний вплив на справи...”. У дзеркалі цих слів впізнається й сьогоднішня доба, з усім доважком, “характеристичним для українських політиків”, котрий не щез і після Помаранчевої революції, з тією хіба різницею, що в періоди Центральної Ради, Гетьманату і Директорії вельми обачні українці уникали тяжких посад, бо боялись відповідальності, сьогодні ж біжать до таких посад наввипередки, і вже не бояться відповідальності - не бояться бути безвідповідальними.

Вже з зацитованих тут уривків Дорошенкових споминів можна дещо зрозуміти, чому Гетьманові П. Скоропадському судилося більше спиратися на близькі йому кола колишніх царських військовиків і цивільних адміністраторів, чому врешті дійшло до проголошення ним федерації з небільшовицькою, “білою” Росією, що, в свою чергу, спричинило повалення Гетьманату і утворення Директорії. Втім, чи було антигетьманське повстання відповіддю на акт Гетьмана П. Скоропадського про федерацію з “білою” Росією? Як свідчить Д. Дорошенко, так званий Національний Союз, на чолі якого стояв Володимир Винниченко, готував цей бунт заздалегідь: “...Керманичі Національного Союзу, ведучи (при моїй, між іншим, участі) переговори про ‘українізацію’ кабінету, в той же час вели переговори з більшовиками про те, щоб з їхньою допомогою зробити повстання проти українського уряду”. І зробили. Що було далі? П’ять чільних осіб нової влади, Директорії, випадково, як пише Д. Дорошенко, зведені докупи, стали “іграшкою в руках лівих партій”. Разюча подібність з 1991-им, з 2004-05 і 2006-им роками: “...Як то звичайно буває при всяких переворотках і розрухах, на верх життя вибивались і випливали не кращі люди, а гірші, які вміють припасуватись до всякого режиму і всякого уряду. Так було і в перші часи після гетьманського перевороту, але тоді були інші обставини, була зовнішня сила, яка залізною рукою тримала порядок; тому то влада встигла зорганізуватись і наладнати порядок у країні, - та й то було важко. Тепер же, коли всі деструктивні, ворохобні елементи не знаходили собі ні опору, ні впину, нова влада, навіть коли б вона й поставила собі головним завданням за всяку ціну завести лад і порядок, - ледви чи змогла б цього досягти...”.

І ще про таку характеристичну українську рису згадує Д. Дорошенко у зв'язку з антигетьманським повстанням: "...Серед українського громадянства запанувала якась 'тяга' за кордон: хто тільки міг, старався записатись до якоїсь дипломатичної місії й виїхати. Формувалось безконечне число дипломатичних місій до всіх держав світу. Солідні українські діячі, особливо з кіл ес-ерів, чия присутність особливо була б потрібна під такий час на місці (бо треба ж було комусь переводити на практиці проголошений національний курс), спішили навперебій розібрати між собою різні посольські посади й виїхати за кордон з усім своїм родом. Можна було подумати, що вся 'свідома Україна' задумала виселитись в чужі землі. Хто не виїздив з місіями, той брав закордонний відпуск, щоб швидше опинитись поза межами рідного краю й подалі від 'вдячного народу'. Це видовище масового 'ісходу' національної української інтелігенції, з одного боку, сіяло серед звичайних обивателів міста паніку, а з другого - дуже дратувало: мовляв, заварили кашу, а самі втікають!... Весь цей ісход української демократії за кордон та її перші кроки на закордоннім ґрунті дуже яскраво змалював В. Винниченко в III томі свого 'Відродження нації'..."

Володимир Винниченко - один з провідних і, мабуть, найсуперечливіших діячів несамоовито складної революційної доби 1917-1920 років. Д. Дорошенко згадує, як під час урочистого відкриття Українського Державного університету в жовтні 1918 року, за Гетьмана П. Скоропадського, голову Українського Національного Союзу В. Винниченка "зустріли громом оплесків. Молодь, яка складала більшу частину аудиторії, зробила йому справжню овацію...". В історії залишилося мовби двоє В. Винниченків: яскрава постать української культури, початку XX сторіччя, гордість нашої національної літератури, письменник-новатор, блискучий стиліст і, разом з цим, - політик, схиблений на лівизні, який, "своєю комуністичною 'Новою Добою' на першій еміграції у Відні і пасквільним твором/Відродження нації' паскудив своє ім'я, як першого українського прем'єра..." (І. Кедрин-Рудницький, 'Життя, події, люди', Нью-Йорк, 1976). Хоч Винниченко і Петлюра належали і до РУП, а потім і до УСДРП, обидва були активними учасниками проти гетьманського повстання і чільними діячами Директорії, між ними пробігла чорна кішка - й невідомо, коли саме. Швидше за все, йдеться про психологічну несумісність. Це антагоністи передусім за характерами. Аскетично скромний Петлюра на еміграції чесно намагався з'ясувати власні помилки, Винниченко ж до самої смерті не визнав помилковими свої комуністичні переконання. Про ці переконання промовисто каже нам оприлюдний Винниченком в травні 1920 року в італійській газеті 'Аванті' 'Лист-звернення до товаришів-комуністів': "Лише світова соціалістична революція і знищення імперіялізму, лише федерація соціалістичних республік світу зможуть забезпечити всім гнобленим народам їх вільний та нічим не обмежений розвиток. Кожний, хто належить до гнобленої нації як такої, повинен стати активним і послідовним визнавець світового комуністичного режиму". Оскільки С. Петлюра заплатив життям за принципово протилежні переконання, цю несумісність характерів і поглядів обох діячів української революції спритно використали кагебістські ідеологічні провокатори, видавши в 1950-их роках, під логотипом "Комітету за повернення на Батьківщину" наклепницьку брошуру "Винниченко про Пет-

люру”, у якій її автор, Бутник-Сіверський, рясно цитує Винниченкові інквенти проти Головного Отамана. Все в цьому дусі: “... С. Петлюра не мав ніяких виразних, твердих, ні соціальних, ні політичних, ні моральних, ні навіть національних принципів...”. Муляло, мабуть, Винниченка, що українське військо під безпосереднім командуванням Петлюри придушило більшовицьке антиукраїнське повстання на київському “Арсеналі”... І кому можна більше вірити - упередженому, самозакоханому, зверхньому Винниченкові, котрий вивищував себе, понижуючи інших, чи, скажімо, цим свідченням Олександра Доценка, адъютанта С. Петлюри: “...Головний Отаман, з яким я був також, весь час перебував на фронті разом з армією, то в своєму поїзді, то на автомобілю, то на броневикові, попадаючи в зони найбільшого гарматного і кулеметного ворожого вогню. Радісний вигляд його обличчя часто змінювався на задуму і втому. Одні очі горіли якимсь заражуючим і наскрізь пронизуючим вогнем. Він увесь час був неспокійний. Його гнітила якась тяжка думка, якої він, здавалось, нікому не хотів сказати. Військо бачило серед себе Головного Отамана на найнебезпечніших відтинках фронту. Здавалося, очі кожного старшини і козака говорили - ти наказуєш, а ми виконаєм, аби добре було. Присутність улюбленого вождя серед козаків доводила до екстазу. Розгром большевицької армії був колосальний...”.

Саме зв'язок Петлюри з військом, зі збройною боротьбою за Україну, різнив його з ліберально і федералістично налаштованими Винниченком і Михайлом Грушевським. Саме з огляду на виразний військовий чин Петлюра став символом тієї неповторно складної - ой чи ж неповторно - доби української історії. І саме це було і залишається його найбільшою “провиною” в очах ворогів української незалежності. Іншого ж чину, в якому можна було зберегти ім'я понад часовими суперечностями, він просто не мав, як, наприклад, ті двоє. Талановитий та плідний оповідач і романіст Винниченко - гідна частка української літератури, Михайло Грушевський - загальношанована частка української історичної науки, її колосальна, неперевершена постать. Та й у короткий період на урядових верхах УНР не один раз вони виказали і розум, і мужність. Однак, у своїх політичних світоглядах обидва мали спільний ґандж - віру в соціалістичну утопію. Звідси у Винниченка-письменника - зречення традиційних християнських цінностей і пропагування макіявелістсько-комуністичної етики. Звідси в М. Грушевського - нехтіть до зброї. Це був час, коли соціалістичні ідеї заступили в головах української інтелігенції релігію, коли соціальний прогрес пов'язувався з заснуванням ‘всесвітнього братства’. Це був час щонайактивнішої діяльності масонства в Росії і, певна річ, в Україні. “До складу ложі ‘Правда’, членом якої був С. Єфремов, входили такі відомі українські інтелігенти, як майбутній перший президент України М. С. Грушевський, видатний київський юрист Д. М. Григорович-Барський, відомий лексикограф проф. В. Н. Ніковський та багато інших” (Ігор Римаренко, ‘Масони в Росії’, ‘Молодь України’, 17 вересня 1996 р.).

Докладніше: “Коли стало ясно, що народний рух вже не спинити, масони постарались, щоб події Лютневої революції 1917 року розвивались за наперед визначеною партитурою: за якийсь десяток днів було створено новий уряд і виконком Ради, які на 90- відсотків складалися з масонів. В

уряді з 11 осіб 10 були масонами... Каменем спотиканням, як це характерно для Росії, стало національне питання... Лінія розмежування в суперечці пролягла між росіянами і українцями. Переважна більшість Конвенту стояла за назву Великий Схід Росії'. Проте М. Грушевський, який представляв масонів України, вимагав, щоб у назві ні за яких умов не було слова 'Росія'.

Подальші розбіжності між російськими і українськими масонами тривали. Нервозність на Україні викликали виношувані в середовищі російських масонів пляни організування змови на життя імператора. Без ентузіазму сприймали на Україні й гасло 'війна до переможного кінця', бо до завдань війни тут ставилися зі скептицизмом. Поступово контакти між російськими і українськими ложами стали слабшати..." (Василь Ткаченко, 'Масони: минушина і сучасність', 'Демократична Україна', 14 травня 1992 р.). На тлі цих обставин Петлюра постає сильною особистістю, котра керувалася не панівними в інтелігентсько-ліберальному середовищі доктринами, а тільки найгострішими потребами свого часу. До цих потреб належало заснування українського війська. Петлюра, як ніхто інший з діячів УНР, може, хібащо окрім Миколи Махновського, розумів, що Росія, 'біла' там чи 'червона', піде фанатичною ордою топити в крові самостійну Україну.

"...Симон Петлюра причинився до створення українського війська, після 150 років неволі; створено його з нічого, зі споминів про Запорозьку Січ, з ентузіазму юнацтва", - згадував делегат Другого Українського військового з'їзду Микола Шумицький ('Симон Петлюра - творець українського війська', Збірник 'Симон Петлюра', Мюнхен-Париж, 1980 р.). Звичайно ж, Петлюра не був героєм у банально-хрестоматійному розумінні, як, наприклад, оспіваний советською пропагандою маршал-деспот Жуков, котрий у "великій вітчизняній" посилав на марну смерть сотні тисяч вояків. Головний Отаман мав тепле, людинолюбне серце і тому тяжко страждав, коли треба було ризикувати життям своїх стрільців. З погляду професійних військових це страждання мусіло сприйматися як вагання, як нерішучість. Юрко Тютюнник, генерал-хорунжий Армії УНР, учасник I Зимового походу, згодом згадував: "Чи мав який-небудь плян Петлюра, як Головнокомандуючий і Голова політичної влади? Формально і фактично він мав усі права приймати рішення без нарад і за несвоєчасні рішення поносить повну відповідальність. Але він мав тільки одне тверде рішення - радитись..." (Юрко Тютюнник, 'Зимовий похід 1919-29 рр.', Нью-Йорк, 1966 р.). Але ж то був час уже не для рішень. Білогвардійський генерал Денікін зумів вбити клин між Армією УНР і Українською Галицькою Армією, генерал Тарнавський, борсаючись між російським молотом і польською наковальнею, перейшов зі своєю УГА до Денікіна. Україну залляла некерована збройна стихія: більшовики, партизанщина, отаманщина різних відтінків і цілей, свавілля і наруга. І антижидівські погроми. Вина за все недобре автоматично падала на Петлюру - як на вособлення збройної місії Української Народної Республіки. У цій якості його й вибрала за жертву советська Москва, в цей спосіб відволікаючи світову думку від власних кривавих злочинів. Ще зі спогадів Юрка Тютюнника:

“...Армія принципово однаково відносилась до громадян України, якої б вони не були нації: злочин, поповнений на кому б то не було, карався безоглядно. Але росіяни, особливо червоні, провокували нашу армію і населення зо всіх сил. Серед селян та українського населення в містах такі провокації не приймалися. Зате з жидами росіянам було легше. Жидам говорилося про “ужасніє пагроми петлюровцев”, і вони вірили в те. Вірили жиди тому, що агітували поміж ними чекісти і комісари, котрі самі походили з жидівської нації. Своєму швидше вірили, ніж чужому.

Я дивувався відсутності свого інформаційного апарата у жидів. Живучи на Україні, жиди мусіли б знати народ, серед якого мешкають. Але ні: вони краще вірили росіянам, що витворили цілу погромну літературу, ніж українцям, хоч ми не маємо ні одної книжки антисемітського напрямку. Жиди вірили росіянам, незважаючи на цілу повінь погромів, що залили Україну під час перебування Добровольчої армії, армії то в. Будьонного, рейдів Шкуро та інших. Думаю, вірили виключно тому, що червоні росіяни охоче брали до себе на службу жидів і давали їм посади... катів у чрезвичайках. Червоне російське правительство використало для своїх національних цілей жидів у повній мірі. Ні одно правительство не взяло до себе на службу стільки жидів, як то зробив Московський Совнарком. Можна б було завчасно передбачити, що росіяни, мов Пілати, уміють руки і скажуть пригнобленим націям: ‘В усьому винен жид’...”.

В. Шульгин в жовтні 1919 року писав у російськомовній чорносо-тенній газеті “Кієвлянін”: “Російське населення, прислухаючись до жажливих криків, що вириваються з тисяч сердець... думає ось про що: чи навчаться чогось євреї в ці жажливі ночі? Чи зрозуміють, що значить руйнувати держави, котрих вони не створювали? Чи зрозуміють, що значить за рецептом ‘великого учителя Карла Маркса’ натравлювати один клас проти іншого...?”

Тим часом діаметрально протилежні переконання Петлюри і його непересічну людяність засвідчує Наказ Головної Команди Війська УНР від 26 серпня 1919 року: “...Старшина й козацтво! Час нам знати, що мирне єврейське населення так само, як і більшість нашого українського населення, зазнало лиха від більшовицько-комуністичної навали і зрозуміло вже, де правда. Найкращі єврейські партії якось ‘Бунд’, ‘Об’єднанці’, ‘Поале-Ціон’, ‘Фолкс-Партей’ рішуче стали на бік Української Самостійної Державности і руч-об-руч з нами працюють на користь їй. Час вже зрозуміли, що мирне єврейське населення - їхні діти, їхні жінки, так само, як і ми, були зневолені і позбавлені своєї національної волі....Весь світ дивиться і не надивується на ваші визвольні подвиги. Не плямуйте ж їх, хоча б і випадково, ганебним ділом і не завдавайте нашій Державі пекучого сорому на весь світ...”.

Зі спогадів П. Христюка: “Особлива Слідча Комісія по справах погромів приступила до розслідування погромних ексцесів. В парі з цими заходами йшла матеріальна допомога постраждалому від погромів єврейському населенню. 30 липня 1919 р. асигновано з коштів державної скарбниці на допомогу єврейському населенню місті містечок 111, 460,000 гривень; 24 жовтня на ту саму потребу - 20 мільйонів гривень”.

Може, саме тому, що Головний Отаман не був і не намагався бути героєм, він викликав до себе таке довір'я і таку повагу. Згаданий вище делегат Другого Українського військового з'їзду: "Петлюра не був ні революціонером, ні контрреволюціонером. Він - останній Головний Отаман України. Не дали йому отаманської булави назначенням, а дало йому його військо за провід у бою. І не посоромив тої булави останній батько-отаман. З вірою в серці і з рушницею в руках він вдерся до большевицького 'Арсеналу', сидів з козаками в окопі, і в останнім оточенім вагоні співав, разом з своєю Радою Міністрів, пісню 'Не пора, не пора, не пора... ми поляжем, щоб славу і волю, і честь, рідний Краю, здобути тобі'. Все, що робив Петлюра, робив без найменшої користи для себе, робив лише для України. Він, що розпоряджав мільйонами грошей, пішов на еміграцію бідний і залишився вірний собі аж до смерти. Передусім, що робив - добре чи зле, перемога чи поразка, хвалили чи зневажали - за все приймав на себе відповідальність. Не виправдовувався, не заперечував, не складав вини ні на кого, не пробував скидати з плечей тягару, котрого взяв на себе. Чи багато таких?...".

Джерзі-Ситі

Богдан КРАВЦІВ

СІМНАДЦЯТОГО РОКУ

I

*І знов – весна... Вже нарік двадцять літ
Минеться з часу, як веснаним шумом
Невтишним гулом у серця хлоп'ячі
І в вікна шкільних заль в Народнім Домі
Прорвався так негадано, неждано
Світ березня сімнадцятого року.
Щось коїлось, творилося навколо:
По місті вихор п'яно бушував
І голови п'яніли гімназістам
Од вістей неймовірних, слів таємних
Про те, що діялось далеко там...
Котрогось дня ми ринули зі школи,
Мов рій бджолиний вулицями міста –
Навмань отак – без поклику й намови –
Туди, де Юр у небо упинався,
Де площа святоюрська хвилювала
Безмежним морем прапорів й голів.
П'яніші за весняні сонце й вітер
Лунали там слова про Україну,
Про волю славу, воскресення, зрив –
І ми із жовто-синіми стяжками
Ішли походом і "славу" кричали
І вперше... вперше замість "Ще не вмерла"
Виводили, співали: "Вже воскресла!".
І з того дня ми ігор відцурались
І гудзиків, і марок поштових*

*Далеких Конго, Джави чи Китаю –
І в скарбівню хлоп'ячу заховали,
Мов скарб найкращий, стяжку паперову
Із написом "Воскресла Україна!"*

II

*То згодом квітень радість зайнявся,
Як дядько мій із Києва приїхав –
Із світлої столиці України.
Не визнати, словами не сказати
Як розцвітали юні думи й серце
Від дядькових барвистих слів
Про дні захоплені, години слави...
Як очі жевріли і милувались
Гостинцем любим – грішми України
Й листівкою з Софією Святою,
Що їх мені він з Києва привіз.
І в школі між юначим товариством
Потому тільки й мова йшла про все те,
Що я дізнався в дні оті від дядька –
І всі побожно й заздро позирали
На той гостинець незвичайний дуже,
Із Києва привезений самого...
І хоч не раз, не раз іще займався
Золотоверхий полум'ям пориву,
Та в серці завжди сяйвом непогасним
Горять найперші ті скарби хлоп'ячі,
Що їх в дарунку молодості нашої
Отой бурхливий березень приніс!*

Львів, 1936.

Микола ЛИТВИН

САНДОРМОХ

Впродовж останніх десятиліть серце кожного українця боляче стискається при слові “Соловки”. Бо нема такої сім’я, такої родини, по якій би не потопталися кованими чобітьми більшовицькі опричники.

Але соловецький розстрільний етап 1937 року болить нам по-особливо-му, бо в його складі були найяскравіші зірки пробудженої від московського рабства України: професор літератури, поет і перекладач Микола Зеров, професор історії, діяч Української Автокефальної Православної Церкви Володимир Чехівський, творець модерного українського театру, геніальний режисер Лесь Курбас, всесвітньовідомий вчений-географ Степан Рудницький, письменники Микола Куліш, Григорій Епик, Валеріян Підмогильний, Марко Вороний, Олекса Слісаренко, Валер’ян Поліщук, міністер освіти Української Народної Республіки, письменник Антін Крушельницький, його сини Богдан і Остап, донька Володимира. Та багато інших.

Остання хресна дорога цих сталінських в’язнів більш ніж пів століття була вкута на мороком забуття. Навіть після посмертної реабілітації наших праведників влада безсоромно брехала, боячись сказати народові, якою саме смертю вони померли. Дружина та донька відомого українського поета Валер’яна Поліщука розшукували його могилу 55 років. Вперше вони ступили на поріг будинку НКВД в 1943 році – їм відповіли, що В. Поліщуківі “дали” вісім років і що реченець його ув’язнення закінчився в 1942 році. В 1953-му вони знову звернулися, тепер вже до КГБ, їм відповіли, що В. Поліщука визнано винним у “шпигунстві” і що його справа ще раз переглядатиметься. В 1956 році родина одержала довідку: “Справу В. Поліщука припинено за відсутністю злочину”. В 1957 році надійшла офіційна відповідь з Ленінградського обласного КГБ: “В. Л. Поліщук помер внаслідок захворювання перитонітом у 1942 році”. В 1962 році Валер’яна Поліщука реабілітовано посмертно.

І лише в в 1989 році Лючина Валер’янівна, донька поета, отримала повідомлення, що її безвинно репресованого батька розстріляли. Декілька разів

їздила вона на Соловки в надії розшукати могилу батька, та знайшла там, як пише Віталій Крикуненко у книжці “Філософ з головою хлопчика” (Москва, 1997) “анонімну територію вбивства тисяч і тисяч українців, росіян, білорусів, євреїв... Безліч жертв – і жодного могильного пагорба!”.

Й ось завдяки подвижницькій праці Санкт-Петербурзького і Карельського “Меморіалів” та “анонімна територія” заговорила на повний голос і на цілий світ. Сьогодні ми вже знаємо, що місце розстрілу першого (а їх було три) соловецького етапу – урочище Сандормох, біля міста Медвежогорськ у Карелії. Знаємо не лише прізвище кожного невинно вбитого, але й імена їхніх катів. Знаємо також, що в цьому гиблому місці ліг в землю не тільки цвіт української інтелігенції, а й цвіт українського селянства: крім жертв соловецького етапу, дослідники виявили ще імена понад 400 українських селян, будівників Біломоро-Балтійського каналу. Вічна їм пам'ять!

Але в Сандормосі більшовицькі душогуби рубали під корінь не лише Україну. У братських могилах лежать долілиць, зв'язані по руках і ногах, один на одному представники народів не тільки колишнього СССР, а й цілого світу – від Норвегії на півночі до Ірану на півдні, від Англії на заході до Японії на сході. На те тільки, щоб назвати їхні імена, потрібно видати багатосторінкову книгу.

Я ж хочу розповісти лише про долю одного з соловецьких етапів 1937 року. Етнічних українців і людей інших національностей, переважно євреїв, які народилися в Україні, було в ньому 240 осіб. Це не рахуючи вихідців з Дону, Кубані, Сибіру, прізвища яких – також українські.

В 1937 році екнаведисти, “бойовий загін” КПСС, вирішили відсвяткувати 20-річчя “Великої жовтневої революції” масовими розстрілами найкращих синів і дочок різних народів – за те, що вони не приймали більшовицької доктрини. В серпні того року з Москви, в супроводі кількох ешелонів “особливих військ” НКВД приїздить до Києва “розстрільна” Комісія ЦК ВКП (б) – Молотов, Єжов і Хрущов. На їхню вимогу було скликано пленум ЦК КП(б)У. Московські вожді запропонували київським комуністам висловити своїм партійним керівникам – С. Косіорові, М. Хатаєвичеві, М. Попову, Г. Петровському, П. Любченкові політичну недовіру й обрати першим секретарем ЦК КП(б)У М. Хрущова.

Першим добровільно наклав на себе й свою дружину руки голова уряду України П. Любченко. Інших 16 членів і кандидатів Політбюра ЦК КП(б)У або відразу розстріляли, або кинули до концтаборів. А з 62 членів і з 40 кандидатів в члени ЦК не заарештували тільки двох “стахановців” – П. Кривоноса і М. Дюканова. Репресії покотилися по всій Україні, кожної ночі зникали відомі люди – керівники областей і районів, директори великих підприємств, активісти громадських організацій і культурних установ, славні письменники. Протягом кількох місяців кінця 1937 року ніхто не знав, що є в Україні якийсь уряд і що діється на білому світі.

Та катюзі Сталінові й цього було замало. Він наказує Єжову зфабрикувати “Всеукраїнський Центральний Бльо́к”, який нібито організували в'язні Соловецького концтабору – видатні українські письменники і вчені.

У згаданій книжці Віталій Крикуненко подає жахливий документ – протокол ч. 83 “Засідання особливої трійки УНКВД Ленінградської області”, го-

ловував на ньому Заковський, секретарем був Єгоров, а членами – Гарін і Позерн. Далі під вироком – “Розстріляти” йдуть імена жертв: Матвій Іванович Яворський, Володимир Мойсеевич Чеховський, Олексій Федосійович Вангенейм, Сергій Григорович Грулевський, Мирослав Дмитрович Ірчан, Марко Миколайович Вороний, Остап Антонович Крушельницький, Микола Гур’евич Куліш, Олександр Степанович Курбас, Микола Петрович Павлушков, Володимир Якович Підгаєцький, Валер’ян Петрович Підмогильний, Михайло Петрович Полоз, Олексій Андрійович Слісаренко, Іван Григорович Шах, Григорій Данилович Епик, Михайло Миколайович Яловий, Валер’ян Львович Поліщук, Богдан Антонович Крушельницький, Павло Петрович Филипович, Антон Володимирович Крушельницький, Андрій Степанович Панов...

Того фатального осіннього вечора, коли по камерах соловецького “Кремля” бігали конвоїри і вигукували: “Такой-то! С вещами!”, в’язні ще не знали, що цей етап – останній у їхньому житті. “На ‘Морсплаві’”, – загдує Семен Підгайний у книжці ‘Українська інтелігенція на Соловках, 1933-1941’ (Видавництво ‘Прометей’, Німеччина, 1947 р.), – групу, що з нею відплив М. Зеров, ще раз обшукали, відібрали власні, не таборові речі, одягли всіх лише в таборовий одяг, пообрізували гудзики та позабирали пояси. З посиленням конвоем кудись вивезли. Уже в січні 1938 року, коли я був на тому самому ‘Морсплаві’, відібрані у в’язнів цього етапу речі розкрадали ‘урки’ та вільнонаймані енкаведисти”.

Що вони думали і що відчували, відпливаючи у крижане Біле море тією баржею, знає тільки Господь...

Урочище Сандормох – це 19-ий кілометр дороги Медвежогорськ– Повенець – вже з перших років радянської влади зажило в місцевих мешканців недоброї слави. Бо хоч хтось один, а все одно бачив, як везли туди з Медвежогорська роздягнених до білизни в’язнів, хтось чув передсмертні крики і постріли. А на початку 60-их років бульдозерист, розчищаючи ділянку під піщаний кар’єр, натрапив на дивне поховання. Кістяків у ньому була тьма й лежали вони чомусь один на одному, долілиць. Щоб роздивитися зблизька, взяв до рук черепа з характерною енкаведистською дірочкою на потиличній частині, – і все зрозумів...

А ще от помирав тяжкою смертю колишній довголітній кат-енкаведист, то щоб зняти з грішної душі страшний тягар, поділився з рідними таємницею: в 1937-1938 роках місцем його постійного проживання був Сандормох. Вдень з такими, як сам, душогубами (40 осіб) пиячив і спав у наметі, а вночі розстрілював в’язнів. Так багато, що розжарювалися до червоного дула карабінів...

А згодом інший бульдозерист, прокладаючи дорогу, розрив братську могилу й, вжахнувшись побаченим, залишив її незасипаною.

Один зі співаків українського хору в Петрозаводську розповідав мені, як він залазив у ту розриту могилу і бачив там не лише дорослі, але й дитячі кістки. І дитячі іграшки біля них. Може, це були діти 27-річної Марії Ковач-Астафєвої. В ув’язненні на Соловках в 1934 році вона народила доньку, а за рік до розстрілу – сина...

Повні списки засуджених до розстрілу соловецьких в’язнів (1825 осіб) Архангельське Управління Федеральної служби безпеки передало спів-

робітниці Соловецького музею А. Сошиній лише в 1996 році. З цих списків і стало відомо, що соловецька масакра на честь 20-річчя “великої жовтневої соціалістичної революції” провадилась у три заходи. Групу з 509 осіб вивезли до Ленінграду і там їх розстріляв старший лейтенант Полікарпов. Групу з 198 осіб розстріляв на Соловках майор Антонов.

Слід же найчисельнішої групи (за списками 1937 року – 1116 в'язнів), здавалося, навки загубився в безмежних північних просторах. Але прізвище убивці цієї групи санкт-перербурзькі і карельські дослідники вже знали – капітан Михайло Родіонович Матвеев, професіональний кат ще від 1918 року.

Тяжко про це писати, але не всі в'язні були психічно такими сильними людьми, щоб іти на смерть з високо піднятою головою. Були такі, що у відчаї забували про честь і совість. А кати тим часом були неабиякими психологами й точно розраховували, що з-поміж майже 300 українських письменників, вчених, артистів, взагалі творчих людей першим почне “розколюватися” Михайло Яловий – на той час загальновідомий письменник, громадський і політичний діяч, віце-президент Вільної академії пролетарської літератури. На допитах він оббріхав і сам себе й інших, визнавши, нібито “б'юк українських контрреволюційних націоналістичних організацій” справді існує, й видав 100 членів цього вигаданого б'юку. Намагаючись будь-якою ціною купити собі життя і волю, М. Яловий продав і свого великого друга М. Хвильового, не відаючи, що той ще 13 травня 1933 року наклав на себе руки, написавши у передсмертній записці: “Хай живе Комуністична партія!”.

Та були яскраві протилежні приклади. Твердим горіхом для чекістів виявився соловецький в'язень історик Матвій Яворський, політолог, автор підручників для шкіл та вищих навчальних закладів. Виснажений до краю лютими фізичними і моральними мордуваннями, написав на Соловках лист-прокляття “батькові всіх народів”, заявивши, що зрікається права звільнитися з тюрми, “доки Україною будуть правити Сталін з москалями”. У своїй заяві ця мужня людина писала: “Я особисто ‘перековуватися’ не збираюся, боготворити ‘геніяльного, улюбленого, рідного вождя всіх народів’ не бажаю та й узагалі вважаю для себе ганьбою таким шляхом купувати собі волю, тим паче, коли десятки тисяч української інтелігенції гинуть у в'язницях і таборах, коли їхні сім'ї засуджені на повільну голодну смерть в умовах так званого ‘культурного і заможного життя’, в умовах ‘сталінського піклування про людину’, коли сотні тисяч пограбованих українських селян засівають Росію своїми кістями... Я вважаю, що за такого стану справ на Україні для мене почесніше буде вмерти вже разом з ними у спільному нашому каторжному житті, ніж прагнути на волю, щоб жити життям хамелеона, який захлинається у захваті перед політикою національного гноблення і сталінського грабежу у царстві не соціалізму, що будується, а загально-го обману, провокації і свавілля...”.

Талановитий український драматург Микола Куліш перед смертю також зумів передати нащадкам свій духовний заповіт. Перебуваючи перед Соловками в київському НКВД на Інститутській вулиці, Куліш висловив усе, що думав, “підсадній качці” – троцькістові Є. Штейнбергові, а той потім

ретельно виклав зміст Кулішевих висловлювань на папері, й цей документ зберігся до наших днів: “Москву Куліш порівнює з давнім Римом. Так сам, стверджує він, як Давній Рим жив за рахунок своїх провінцій, висмоктуючи з них усі соки, концентрував у себе всі багатства, цінності і твори мистецтва, так і Москва живе за рахунок національних республік. При чім він не вважає за потрібне навіть доводити, що економічне становище України є колоніальним по відношенню до Радянської Росії – це він вважає звичайною річчю...

Керівників нашої партії Куліш вважає великодержавними шовіністами... яскравим представником великодержавництва.. на Україні Куліш вважає тов. Постишева.. він стверджує: “Постишев говорив про любов до Москви з такою істеричністю в голосі, і я відчував, якщо його пошкребти, то вилізе з-під маски інтернаціоналіста справжній великодержавний шовініст. Великодержавний шовініст, – говорив Куліш, – процвітає в Москві в усіх галузях, і ніхто з ним не веде ніякої боротьби, – навпаки, він ще заохочується...

Становище української літератури він вважає трагічним. Талановитий письменник мусить або відмовитися від української літератури, перекочувати в російську, або, якщо він дослухається голосу свого серця і напише справжній художній твір, його посадять у в'язницю. Саме тому в літературі в Україні залишилися тільки посередності, брехуни й нездари. На Радянській Україні література приречена на животіння, на провінціалізм, вона ніколи не досягне рівня великої світової літератури...

Всесоюзний з'їзд письменників був, на думку Куліша, фальшем і обманом. Письменники говорили з трибуни одне, інше стверджували в кулуарах. Письменники не можуть творити великих речей, тому що обминають найважливіші проблеми, а обминають їх тому, що бояться писати правду...

Про становище України 19320-33 років він говорить, що вона була приречена на смерть...“.

Згадує Семен Підгайний: “Славного драматурга Миколу Куліша, зацькованого ще на “волі” і згодом засланою і посадженого до другого соловецького ізолятора, ніхто в соловецькому Кремлі не бачив. Він був хворий на туберкульозу і, по суті, не жив, а поволі умирав у тому казематі. Уживали ми різних способів, щоб йому якось допомогти харчами або чим іншим, але з того нічого не вийшло, за винятком двох чи трьох разів, коли пощастило передати масло чи яблука...”.

Гідно пішов з життя і великий наш прозаїк Велер'ян Підмогильний, написавши слідчому: “Всі зізнання інших осіб щодо звинувачення мене в належності до терористичної діяльності я рішуче відкидаю, як брехливі й наклепницькі”.

Професора Львівського, Празького і Віденського університетів, засновника й керівника Українського інституту географії і картографії, академіка АН України Степана Рудницького спровадили на Соловки за “належність до диверсійно-повстанської і шпигунської української військової організації (УВО)”. Перш ніж лягти в одну з братських могил в Сандормосі, він звернувся з заявою до начальника таборів Бермана, просячи передати дітям написані ним у концтаборі фундаментальні праці “Економія” та “Ендогенна динаміка земної кори”, бо “дні мої раховані, я, як лікар, знаю це чудово і з

цим змирився. Але не годен змиритися з тим, що мої твори пропадуть ні за що, ні про що, без будь-якої користі для науки“.

Від покійного Івана Ілленка дістався мені у спадок ще ніде не опублікований лист Мирослава Ірчана до “дорогого товариша Микольця”, з енкаведистською поміткою – що це лист від засудженого в справі УВО українського націоналістичного письменника. І дата – 1937.

А цей “націоналістичний” письменник був членом трьох комуністичних партій – західньо-української, канадської і КП(б)У. Не допомогло. Ліг у сандормохську землю поряд з колишніми своїми фронтовими товаришами, старшинами і стрільцями Української Галицької Армії Григорієм Слюсарем, Василем Атаманюком-Яблуненком, Василем Баб'яком, Михайлом Бараном, Михайлом Білим. Тарасом Вінницьким, Яковом Войтюком, Федором Гумецьким, Семеном Гуцуляком, Петром Демчуком, Володимиром Дідушком, Василем та Петром Дідулеками, Михайлом Качанюком, Олексієм Книшеком, Климентом Коником, Павлом Котренковським, Мироном Косар-Заячківським, Миколою Кузаняком, Олексю Паламарчуком, Степаном Поповичем, Тимофієм Ріпою.

Зі спогадів Семена Підгайного: “1932 року на сцені театру “Березіль” ішла п'єса Мирослава Ірчана “Пляцдарм”. Це була низької вартості агітка, але її широко реклямували... 1933 року в Харківській пересильній тюрмі поруч зі мною, в набитій людьми камері сиділо двоє українців, з трохи відмінною від нашої вимовою. Ці два молоді хлопці були шахтарями і походили з Канади. “Так, дорого б я дав, щоб зустріти того милого товариша Ірчана, що розпинався і розхвалював у Канаді той рай, який він тут з большевиками створив”, - говорив один з них, і обличчя йому кривилося. Виявилося, що завдяки Ірчанові кілька сот українців з Канади, повіривши його обіцянкам, подалися з далекої Канади будувати на Україні соціалізм та зажити на власній землі щасливим і радісним життям.

І ось ці сотні українців потрапляють до нашого Донбасу, бачать жах советського “соціалізму”. Попрацювавши рік та витративши всі гроші, звертаються до советського уряду, щоб їм дозволили повернутися в країну “капіталістичного рабства та експлуатації”, Усіх, що зверталися з таким проханням, ГПУ, звичайно, заарештовувало. Тоді інші кинулися втікати, а те саме ГПУ ловило їх на кордонах Советського Союзу. Всі вони дістали славетний “6-ий пункт” – звинувачення в шпигунстві. Позасилано їх до найглухіших кутків Советського Союзу. Згодом, очевидно, й сам Ірчан побачив, що той рай не такий, як йому здавалося спочатку. 1936 року він і сам з'явився на Соловецьких горизонтах, але заарештовано його було значно раніше. Я не нагадував йому ні “Пляцдарму”, ні завербованих канадців. Смутний і розгублений, вимірював Мирослав Ірчан на прогулянках соловецький Кремль, і в очах йому лежав глибокий сум...”.

Надзвичайно мужньо тримався на допитах попереднього слідства Микола Зеров. Навіть в останній період цього “слідства”, коли в'язні божевільні чи накладали на себе руки, або ж починали “закладати” всіх і все, Зеров нікого зі своїх друзів не обмовив, усі найбезглуздіші звинувачення брав на себе. А між багатогодинними нічними допитами-катуваннями ще знаходив у собі сили (без словників і відповідної літератури, на коліні!), покладаю-

чись лише на свою феноменальну пам'ять, перекладати Вергілієву "Енеїду". Яка доля цього перекладу? Чи спалили його в спеціальних печах НКВД, як спалили рукопис роману Антона Крушельницького "Батьківщина"? Чи використали його замість туалетного паперу? А що енкаведисти й на таке були здатні, свідчить Борис Гривачевський у книжці "Листи з Соловків" (Київ, 1990 р.). Працівники Соловецького музею під час капітального ремонту однієї з камер-келій, що слугувала у ті прокляті роки за тюремну канцелярію, знайшли у щілині між одвірками і стіною лист в'язнів до своїх рідних зі слідами людських екскрементів. Знайшли там і сторінку з Шевченкового "Кобзаря" – уривок з поеми "Неофіти". Хтось з наших свідомих українців привіз її на Соловки, наражаючись на смертельну небезпеку, читати іншим в'язням, бо працівникам музею вдалося ідентифікувати на аркуші сорок різнохарактерних відбитків пальців. Сторінку під час обшуку наглядачі забрали і використали "за призначенням". В'язні, які прибирали енкаведистський клозет, разом з невідісланими листами запхали її за одвірки...

*Нема сім'ї, немає хати,
Немає брата, ні сестри,
Щоб незаплакані ходили,
Не катувалися в тюрмі
Або в далекій стороні,
В британських, галльських легіонах
Не муштрувались! О Нероне!
Нероне лютий! Божий суд,
Правдивий, наглий, серед шляху
Тебе осудить. Припливуть
І прилетять зо всього світа
Святиє мученики. Діти
Святої волі. Круг одра
Круг смертного твого предстануть
В кайданах...І...тебе простять.
Вони брати і християни,
А ти собака! Людоїд,
Деспот скажений!*

Якими, певно ж, сльозами заливалися нещасні в'язні, читаючи ці Шевченкові строфи, адже кожен їхній рядок виразно накладався на тогочасну дійсність, а Нероном був скажений деспот Сталін.

Яків Струхманчук, сердечний товариш дитячих і юнацьких літ Леся Курбаса, талановитий графік, старшина легендарного легіону Українських Січових Стрільців, пережив своїх земляків Леся Курбаса, Михайла Козоріза, Василя Атаманюка тільки на місяць. Засуджений за "створення закордонних груп УВО" та за "шпигунську діяльність на користь Польщі", відбував покарання в одному з концтаборів поблизу міста Повенець, а місцем вічного спочинку став йому Сандормох. Це він, Яків Струхманчук, будучи інспектором охорони пам'яток культури Київщини, не дозволив більшовицьким посіпакам зняти дзвони з дзвіниці Софіївського собору. Це він

зберіг від знищення іконостас Петропавлівської церкви Межигірського монастиря. Мріяв створити державний заповідник “Київський акрополь”, до якого мали б увійти свята Софія, Андріївська церква і ще тоді не знищений Михайлівський собор...

А якими словами висловити трагедію сім’ї колишнього міністра культури УНР Антона Крушельницького? В 1932 році на запрошення уряду УРСР він переїхав з капіталістичного тоді Львова до соціалістичного Харкова – і не сам, а з п’ятьма дорослими дітьми. Іван і Степан сплять вічним сном під Києвом, у Биківнянському лісі. Антон, Остап, Богдан і Володимир Крушельницькі – в Сандармосі. Розповідають, що Антін Крушельницький від туги, голоду і знущань в останні дні свого життя збожеволів – ходив, причинний, по території табору, вишукував занесені вітром з “волі” папірці. Все йому здавалося, що то листи розстріляних у підвалах Жовтневого палацу в Києві Івана і Тараса...

Чи не найтрагічнішою з усіх в’язнів Соловецького етапу була доля Григорія Епіка. Зі спогадів Семена Підгайного: “Своїм листом до Постишева Григорій Епик зажив сумної слави. Лист цей – не вигадка НКВД, а справжній документ, рукою самого Епіка написаний і підписаний. Історія його сумна. Не тільки для самого Епіка, а й для нас усіх, що під незнаним ще досі терором мусіли здавати свої позиції і говорити чи писати такі речі.

У моїй пам’яті встає харківський процес СБУ, той фатальний процес, після якого ГПУ вирішило не тільки фізично, а й морально знищити українську інтелігенцію. Хто не бачив сліз старого Дурдиківського під час виголошення свого прикінцевого слова на процесі? Хто зі страшною мукою не слухав покайної промови Ніковського? Хіба не плакав Сергій Єфремов чи не закликав Микола Павлушков українську молодь вступити до лав комсомолу, того комсомолу, який він ненавидів усією душею? Більш як на сорок чоловіків того процесу знайшовся тільки один муж – і тим мужем була славетна українська письменниця Старицька-Черняхівська.

Трагізм становища побільшувався тим, що у своєму листі до Постишева Епик писав не тільки про себе, а й про цілу групу людей, які ще перебували тоді в київському ГПУ, і кваліфікував їх “убивцями”. Уся ж та група тепер була разом з ним у соловецькому Кремлі. Тому Епик з самого початку тримався осторонь українців. Оселився у першій колонії, тоді як всі інші його колеги перебували у третій. Почав зав’язувати зв’язки з усіма покидьками, оголосив себе ударником, домагався і був щасливий (чи вдавав з себе щасливого), коли його записали на Красную доску. Писав роман про чекістське перекування людей, де героями виступали чекісти-янголи, що рятували душу нещасного контрреволюціонера.

У всіх цих “подвигах” Епікові ніхто не заважав, ніхто його не зачіпав, але ніхто не хотів мати з ним жодних справ. І наш письменник повис між українською громадою, кров’ю і тілом якої він був, і енкаведистською верхівкою, яка з нього, мов з цитрини, витиснула уже все позиточне, а самого його викинула на смітник. Перед письменником постала проблема, яку він міг розв’язати звичайними на Соловках способами: а) повіситися, б) ста-

ти провокатором, в) повернутись до лав українців, г) лишитись самотнім, всіма покинутим.

Молода активна людина – він не міг так легко розпрощатись з рідним ґрунтом, як не міг залишитись і самотнім та всіма покинутим. Чим більше жив на Соловках, тим більше переконувався, до якої прірви дійшов. Що далі, то більше переконувався у советській брехні, якою сам себе душив, коли писав листа. Потроху письменник почав викидати з голови советський мотлох і, може, вперше на далекій чужині, в тюрмі відчув себе вільним, знайшов себе, зрозумів, хто він, чий син, кому служив і кому мусив служити.

Від того часу перестав Епик бути “ударником”, спалив новели і романи, писані “во славу ЧеКа”, відмовився від роботи, посилаючись на біль у нозі (він справді шкутильгав), припинив усі зв’язки з людьми непевної репутації і почав обережно шукати шляхів повернення до рідних берегів. Передусім познайомився з Петром Гребінником та ще з деким і, бідкаючись та викладаючи свої болі і жалі, просив, щоб його, як “блудного сина” прийняли в лоно української громади. Він певен, що зуміє виправдати себе перед усіма нами, перед народом українським, перед українською нацією. Мовчазною згодою був прийнятий найбідніший з бідних “блудний син” українського народу...“.

Семен Підгайний залишив нам особливо теплі спогади про відомого українського поета і прозаїка Олексу Слісаренка, який “ніколи не впадав у розпач і всією своєю поважною постаттю, своїми глибокими очима і сивим чубом якимось мимохіть викликав до себе симпатію. Коло нього було затишно. Був завжди привітний. Його усмішка була завжди щира, а мова, навіть тоді, коли говорив про страшні, нелюдські і дикі справи, була завжди спокійна, перейнята тонкою іронією чи легким французьким гумором. Ніколи ні на що не скаржився. Не говорив, що голодний, хоч і хотів їсти, і ділився всім, що мав. Коли його запрошували, не відмовлявся і завжди тримав себе щиро, по-товариському. Зовні нагадував ‘сенатора на покої’”.

Як прибув на острів, спочатку працював на парниках. Йому доручили ходити за квітами, і він виконував це блискуче, з неабиякою старанністю. ‘Люблю контрасти, - говорив він, – Соловки – квіти’...

Слісаренко, як і більшість з нас, не жалів за тією так званою ‘волею’. ‘Мені здається, - говорив він, – що для того, щоб людина стала порядною, чесною і відданою нашій справі, їй треба потрапити до цієї обителі. Саме в оцих снігах невилазних, нетрях, ущерть набитих благородними кістками наших попередників, що під шелест сумних соловецьких сосен, змучені, заснули тут вічним сном, тільки тут збуваємося ми наших забобонів і починаємо дивитися на справу українського буття по-справжньому’.

Пізньої осені 1937 року Олекса Слісаренко, гуляючи біля Успенського собору в соловецькому Кремлі, сказав: ‘Сьогодні відлетіли останні дві наші чайки. Чи не доведеться і нам збиратися в путь-дорогу’. Навігація кінчалася, а з кінцем навігації відпадали й етапи з Соловків. Але передчуття Слісаренкове таки справдилося: незабаром прощалися ми з поетом і, цілючись, сміялися, думаючи, що за якусь чверть години знову зустрінемося в одному

етапі. Я не лягав спати до третьої години ночі – усе чекав, що мене викличуть. А вранці дізнався, що пароплав відплив...”.

Вивчаючи розстрільні списки Соловецького етапу, натрапив я і на ім'я батька відомих кобзарів та майстрів-бандурників з далекої Америки – Олександра і Петра Гончаренків, Федора Максимовича, члена партії Українських соціалістів-революціонерів та КП(б)У. Він був звичайним сільським столяром і, бачачи, що його син Петро горнеться до бандури, допоміг йому виготовити інструмент. Бандуру, разом з нехитрим селянським скарбом, місцеві компартійні активісти спалили на подвір'ї, а її творця забрали помирати на Соловки...

Розп'ята сталіністами на хресті страждання Українська Автокефальна Православна Церква представлена в розстрільному списку Соловецького етапу Володимиром Чехівським, колишнім міністром закордонних справ уряду УНР. Це він 1 січня 1919 року проголосив закон про автокефалію Української Церкви, а після першого церковного Собору став дорадником Митрополита Василя Липківського, автором багатьох богословських і наукових праць.

На процесі СБУ його засудили до розстрілу. Згодом розстріл замінили 10 роками ув'язнення з суворою ізоляцією. В 1936 році подвоїли термін ув'язнення. Як поводитися з нещасними, засудженими до ув'язнення з суворою ізоляцією, розповідає Семен Підгайний в книжці “Українська інтелігенція на Соловках”: “Багатьох в'язнів приводили з великими кап'юшонами на головах, які закривали їхні обличчя. На грудях у такого в'язня був тільки номер. Під цим номером в'язня садовили до камери, на номер викликали. Під страхом розстрілу в'язневі забороняли називати своє прізвище. Навіть соловецьке начальство не знало, хто саме перебував у його секретних ізоляторах. Таємниці такі були відомі тільки тим високим установам, які посилали сюди цих, живцем похованих...”.

1111 смертників (один з етапованих, Ф. Родіонов, помер ще на Соловках, С. Вишняка повезли, невідомо для чого, в Ленінград, С. Лікворника – в Одесу, І. Зозуляка й В. Перицького – до Києва) помістили у Ведмежегорський слідчий ізолятор, розрахований лише на 400 осіб. Декілька в'язнів (і це після трьох ретельних обшуків!) зуміли пронести в ізолятор ножі й, зрозумівши, що їх везуть вантажівкою на страту, кинулися з тими ножами на озброєних конвоїрів і навіть одного з них поранили в голову. Тоді Матвеев, незважаючи на тріскучий мороз, наказав роздягнути в'язнів до білизни, зв'язувати руки, а перед стратою і ноги й вкладати-втрамбовувати долілиць на дні широченної, 5 метрів на 5, і глибокої, на 2 метри, ями. Коли перша партія в'язнів була готова до насильного переходу в “кращий світ”, товариш Матвеев стрибав у яму і брався до звичної та любшої його більшовицько-чекістському серцю “роботи”. Його асистенти (Гінцов, Ларіюшин, Васильєв, Дерев'янка, Кузнецов, Твердохліб) готували, під акомпаніємент пострілів, жалібних передсмертних криків і проклять, нову групу жертв.

Зв'язаних по руках і ногах бранців скидали на ще теплі тіла побратимів, примушували лягати якомога щільніше, і Матвеев знову виймав свого невтомного револьвера. А коли набридло стріляти, брав до рук заковану в залізо дубову ломаку. Бив, хекаючи, так сильно, що черепи розламава-

лися на шмаття і мозок, уперемішку з кров'ю летів усебіч, густо росячи і ката, і живі та мертві його жертви. У вмінні вбивати беззахисних, зв'язаних по руках і ногах зеків, товаришеві Матвееву не було рівних. 27 жовтня він відіслав на той світ 208 осіб, 1 листопада – 180, 3 листопада – 265, 4 листопада – 249. А по “роботі”, добряче випивши зі своїми підручними, поїхав до Пітера святкувати 20-ту річницю “великого Жовтня”. За перевиконання “норми” – замість 1200 він розстріляв 1825 осіб – його нагородили орденом Червоної Зірки. На початку 70-их він ще жив, виступав у школах перед піонерами зі спогадами про свою “героїчну” чекістську юність. Помер в 1974 році, похований в Санк-Петербурзі.

Пізньої осені 1997 року, в жовтні, ми, делегати з України, їхали до Сандормо-ху в Карелії вшанувати пам'ять шести з половиною тисяч жертв політичних репресій тоталітарного режиму. Акція мала назву “Покаяння”, її організаторами були уряд Карелії, Санкт-Петербурзький та Карельський “Меморіяли”. Ми, українці, представляли Конгрес української інтелігенції, Товариство “Україна-Світ” і Українську Всесвітню Координаційну Раду. В автобусі, яким ми їхали з Петрозаводська до Сандормо-ху, були не лише українці і росіяни, але й карели, фінни, татари, євреї, німці, поляки, І всі ми запитували один одного: чому на вітровому склі автобуса висить табличка з написом “Покаяніє”? В чому має каятися онука Крушельницького Лариса? У чому мають каятися близькі і дальші родичі Леся Курбаса, Миколи Куліша, Матвія Яворського, Миколи Зерова, Валер'яна Поліщука, Степана Рудницького, Валер'яна Підмогильного? У чому маємо розкаюватися ми, діти українського села, мільйони найбідніших представників якого лягли під карельськими соснами лише за те, що хотіли працювати на себе і своїх дітей, а не на ледачого і захланного московського варвара...?

Й ось уже ми не їдемо, а йдемо, затиснені зусебіч скорботним, заплаканим людським морем, приймаємо парад у струнких карельських сосен, що виросли упівнеба з полум'яних сердець наших великих співвітчизників. Багатолітній політв'язень Євген Сверстюк обіймає дубового хреста з написом “Убієнним синам України”. Над Іваном Драчем розмався синьо-жовтий державний український прапор з чорною жалобною стрічкою. В руках петрозаводських українців, що приїхали з нами – українські та карельські прапори. Священик Української Автокефальної Православної Церкви Павло Бохняк тримає в руках вишиваний рушник та грудку рідної землі. Кетяги калини з Шевченківського краю жевріють в руках ще одного нашого багатолітнього в'язня – Юрія Шелеста.

Козацький хрест соловецьким в'язням. Фото: Анастасія Симуха.

Над тисячним натовпом не лише прапори з жалобними чорними стрічками. Над тисячним натовпом – плач, стогін, зітхання і думки: таке ніколи не повинно повторитися...

Київ

Про автора:

Микола Литвин – Колишній політв'язень, тепер письменник, публіцист, Народний кобзар України.

Кость ЛЕВЧУК

ТАЄМНИЙ В'ЯЗЕНЬ РЕЖИМУ

До 100-річчя від дня народження Сергія Корольова

Двадцять років тому в СРСР був створений кінофільм “Приборкання вогню”, головним персонажем якого став таємничий для загалу в ті роки головний конструктор космічних ракетних комплексів Сергій Корольов (у фільмі - Башкирцев).

Закохану у конструктора жінку грала талановита українська акторка і кінорежисер Лариса Шепітько, життя якої невдовзі обірвалося в автомобільній катастрофі. Головний конструктор у фільмі теж вмер на узбіччі шляху, але від серцевого удару. І було щось символічне у його передсмертній самотності в порожньому степу. Усе своє життя ім'я Сергій Корольов теж страждав від самотності - його ніколи не згадували в пресі, не показували в кінохроніці навіть у дні помпезних торжеств з приводу завершених летів чергових радянських космонавтів (незакінчені лети теж були державною таємницею).

В енциклопедичному словнику про нього після смерті з'явилася коротка довідка: “Народився 12 січня 1907 року в Житомирі, помер 14 січня 1966 року. Радянський вчений в галузі ракетно-космічної техніки, академік, член КПСС з 1953 року”.

Остання примітка теж загадкова: як міг працівник такої важливої галузі до 46-річного віку не бути членом Комуністичної партії? В СРСР про таке не могло бути й мови... Але Сергій Корольов не міг бути в числі комуністів до смерті Сталіна в 1953 році лише тому, що був він ... в'язнем сталінських таборів і цей слід тягнувся за ним впродовж усього життя.

Сергій Корольов народився в Житомирі, але рід його батька - з Могилева. Павло Корольов був сином банківського службовця, в минулому унтер-офіцера, писаря у війську. Павло закінчив у Могилеві духовну семінарію, але служити в церкві не хотів і пішов вчитися на учителя в Ніжинському історико-філологічному інституті, який закінчив у 1905 році і дістав призначення в Катеринодар на Північному Кавказі. Ма-

ючи вже 28 років віку, Павло вирішив одружитися і вибрав 17-річну Марію - дочку заможного місцевого крамаря Москаленка, що походив з старого козачого роду і сам був записаний як козак Ніжинського полку. Мама Марії була теж з українського роду Фурсів. Сама ж дівчина щойно закінчила гімназію, збиралася вчитися далі у Петербурзі і заміж не хотіла. Проте батьки на її пляни не зважали і в серпні 1905 року молодих повінчали.

Через рік Павло домігся переведення його з Краснодару до Житомира, і саме тут народився у них єдиний син Сергій. Другої дитини не могло бути, тому що Марія таки не погодилася жити з нелюбом і пішла від нього на столичні жіночі курси. Сергія віддали до діда в Ніжин. Його батько невдовзі одружився в Києві з Марією Квашею, жив там і помер в 1929 році.

Дід Москаленко теж в 1914 році перебрався з сім'єю до Києва. Перед цим, в 1910 році, сталася подія, яка, на думку біографів С. Корольова, мала вплив на його подальше життя: у Ніжині відбулися показові лети славетного авіатора Сергія Уточкіна, які посіяли в хлоп'ячій душі мрію про небо. У мене щодо цього є сумнів, тому що Сергійкові було ледве 4 роки, і навряд чи він щось тямив в авіації. Мама в роки війни була далеко, в Саратові, куди евакуювали її курси, і до Києва приїхала дещо згодом. Після тривалих клопотів, в 1916 році, їй вдалося розлучитися з Павлом Корольовим. На той час вона вже зустріла інженера Григорія Баланіна, з яким одружилася, і в 1917 році виїхала з сином до Одеси згідно з службовим призначенням чоловіка. Саме вдарила революція – і в Одесі влада почала змінюватися ледве не щомісяця. Особливо голодною була зима 1919-20 року. Сергієва мама заробляла лекціями української та французької мов, платили їй ячмінною кашею. Вітчим працював на залізниці. Сергій вчитися не міг: школи не діяли. У 1920 році встановилася советська влада, а у 1922-му Сергій став учнем будівельно-професійної школи. І на цей час припадає його знайомство з літаками Третього загону гідроавіації, який стояв в Одеському порті. Юнак проводив багато часу серед літаків, і летуни почали брати його у небо. В школі він вчився з Ксаною Вінцентіні, яку покохав і згодом став їй чоловіком. А покищо, в 1923 році, він будував свій перший планер, який дістав схвалення у Харкові, тодішній столиці України, і був дозволений до будівництва. Молодь тоді мріяла про лети в небі, про літаки. Сергій Корольов не був іншим.

Після будівельної школи Сергій став студентом Київського політехнічного інституту. Вчитися на інженерів мали право тільки діти пролетарів, до яких Корольов не належав, але він здобув дозвіл на платне навчання і найнявся вранці розносити газети, щоб увечорі слухати оплачені лекції. В інституті він став членом гуртка з будівництва планерів, почав літати самостійно, але у зв'язку з переїздом вітчима та матері до Москви у 1926 році перейшов до Московського вищого технічного училища. Після цього Сергій Корольов вже ніколи більше не жив в Україні.

Після інституту він влаштувався на працю в Центральний аерогідродинамічний інститут, заснований Жуковським, де вивчали аеродинаміку, основу летів. Тоді ж почув про Костянтина Ціолковського і його мрію

про лети у навколоремний простір і навіть за межі нашої сонячної системи. Для таких летів були необхідні потужні ракети-носії, і у вересні 1931 року Сергій Корольов разом з Фрідріхом Цандером та іншими однодумцями заснував Групу вивчення реактивного руху, яку й очолив у 1932 році. Опрацьовували дві ракети – зенітну на пороховому двигуні, і далекої дії – на рідкому паливі. У 1933 році стартувала перша ракета ГІРД-Х на рідкому паливі – маленька провісниця майбутніх потужних ракетних носіїв. Того ж року шляхом злиття менших підрозділів було утворено Реактивний інститут, де С. Корольов став заступником директора з наукової частини, очолив ракетний відділ. В 1934 році написав наукову працю про ракетні лети в атмосфері.

Але успіхові не дали розвитку: у червні 1938 року Сергій Корольов був заарештований і після жорстоких допитів опинився на каторжній Колімі, де возив тачкою землю в копальні золота. Тисячі талановитих людей залишилися назавжди у вічній мерзлоті Колімського краю. Сергій Корольов теж був на межі виснаження. Його врятувало ... приготування СССР до війни з Німеччиною, котра за рівнем науки і технології у ряді галузей випереджувала СССР. Сталін наказав Лаврентієві Берії, котрий очолив НКВД, шукати в таборах тих, хто був здатний подати і здійснити новітні ідеї. С. Корольова знайшли на каторзі і у вересні 1940 року повернули до інженерної діяльності ... в новому місці ув'язнення, яким стало конструкторське бюро ч. 29 НКВД СССР. Бюро очолив інший талановитий в'язень – авіоконструктор Андрій Туполев, який створював середній фронтовий бомбардувальник Ту-2. Трагічним був день, коли Корольов з далекого від берега табору Мальдяк прибув до порту і дізнався, що пароплав "Індігірка" вже відійшов, а наступний буде лише весною. Сергій Корольов плакав біля води. Та згодом надійшла вістка, що цей пароплав затонув з усіма в'язнями і залогою.

З КБ-29 Корольова перевели в інше місце неволі – конструкторське бюро табірної типу при Казанському авіобудівному заводі ч. 16. Тут розробляли ракетні двигуни для авіації, зокрема для зменшення часу злету бойових машин та прискорення лету винищувачів під час атаки.

С. Корольов (справа) і Ю. Гагарін

Тим часом Друга світова війна закінчилася, і Сталінові стало відомо про німецькі ракети Вернера фон Брауна. Такі конструкції міг створити лише Сергій Корольов – і йому надали таку можливість, коли призначили в серпні 1946 року до таємного Науково-дослідного інституту ч. 88 головним конструктором балістичних ракет. Він навіть виїздив до Німеч-

чини, щоб ознайомитися з деталями німецької ракети, які американці не узяли з собою. Спершу він мав повторити досягнення фон Брауна, але вже у 1947 році Сталін наказав збільшити відстань лету до 3 тисяч кілометрів (німецька ракета Фау-2 доладала тільки 320 км), щоб ракета могла досягнути Америки.

С. Корольов в 1950 році успішно передав війську на озброєння таку ракету Р-1 (аналог Фау-2). Почався шлях успіхів - стратегічна ракета в 1956 році, балістична - в 1957-му, міжконтинентальна - в 1960-му. Зважаючи на це, в 1956 році конструкторське бюро С. Корольова стало самостійною організацією. Його самого реабілітували в 1957 році від колишньої судимости... А в жовтні того року полетів у небо перший штучний супутник Землі.

Сергій Корольов прожив мало – 60 неповних років. Позначилося велетенське напруження волі, нервів, фізичних сил. У космосі СССР вступив у нерівне суперництво з США, від яких відчутно відставав у науково-технічному розвитку. Люди жартували, що СССР не зможе перегнати Америку, бо американці й увесь світ побачать діри на його штанах. Проте у ракетно-космічному змаганні Москві вдавалося створювати ілюзію технічних перемог. Усю правду про советський космос напишуть історики, а покищо відомо, що в день першого лету людини в космос 12 квітня 1961 року відразу зник зв'язок. Не все гаразд було з Валентиною Терешковою - першою жінкою на довколаземній орбіті. У березні 1965 року космонавт Леонід Леонов першим у світі на 12 хвилин вийшов з космічного апарату, але при закінченні лету система орієнтації відмовила і летунам довелося скрутно, але вони усе ж посадили апарат у тайзі. На орбіті загинув Володимир Комаров, потім Добровольський, Пацаєв і Волков повернулися на Землю мертвими... Космонавти літали в жахливих умовах, без висотного обладнання, утрюх в тісній малій кабіні для одного летуна, гинули і смерть багатьох була жахливою... З 99 летунів, які здійснили лети, двадцятьох вже немає серед живих. В жовтні 1960 року, при старті ракети, загинув навіть командувач ракетного війська СССР Митрофан Неделін з його оточенням. Усі смерті, усі катастрофи, усі проблеми були випробуванням для Сергія Корольова, особливо небезпечним в умовах комуністичного режиму. Советським космонавтам тоді навіть належно не платили, лише після успішного завершення лету дарували легкове авто "Волга" – найпрестижніше в СССР. І на землі траплялися пригоди, які псували здоров'я керівникам. Чого варта невдала втеча від коханки – стрибок з готельного покою Юрія Гагаріна, який ледве не закінчився його загибеллю? Таке не минає без сліду... Усе життя над ним висів загрозливий спогад про ув'язнення в 1938 році за звинуваченнями саме у таких невдачах, які тепер були на порядку денному.

Усе ж під керівництвом С. Корольова були створені численні штучні супутники Землі, балістичні і геофізичні ракети, космічні кораблі, міжпланетні розвідники. Але тривоги, каторжні роки, висока відповідальність брали своє і життя конструктора обірвалося передчасно. Йому мали видалити поліп в прямій кишці - зайвий нарід. Оперувати такого

важливого фахівця було дозволено тільки міністрові охорони здоров'я Борисові Петровському.

В лікарні не було головного хірурга В. Маята, його заступників, консультанта А. Вишневського. На допитах 1938 року С. Корольову зламали щелепи і він не міг широко відкрити рота – довелося робити розріз горла, щоб вставити трубку для трахеотомії. Не було засобів для наркози – наркоз під маскою заборонили, апарат “Второтек” був відсутній, для загальної наркози бракувало препаратів, кисневі бальони були малої місткості, електрокардіограму серця не зробили... У критичну хвилину викликали з дому ще одного хірурга. Після того як вирізали поліп, обидва хірурги пішли пити чай, а тим часом С. Корольов помер на операційному столі. Газета “Вашінгтон Пост” написала, що сталося лікарська помилка.

Леонід Брежнев дозволив назвати у некролозі прізвище покійного. 17 січня домовина з тілом С. Корольова була спалена. Земне його життя закінчилося.

Особисте його життя не назвеш вдалим. Для Ксенії ув'язнення чоловіка стало важким випробуванням. Потім С. Корольов не цурався жіночих пестощів, і дружина його ревнувала. Вони розлучилися. У 1947 році Корольов одружився з перекладачкою своєї установи, 27-річною Ніною Котенковою. Від першого шлюбу була дочка Наталя.

Після смерті його прізвище було дозволено називати в засобах масової інформації. Йому встановлені пам'ятники в Житомирі, Москві, на космодромі Байконур, його іменем названі численні вулиці, навіть підмосковне місто, а також дослідний корабель, гора на Памірі і перевал на Тянь-Шані, кратер на Місяці... Але доля не подарувала йому ще 20-25 років життя, які могли б принести нові звершення.

Чи був Сергій Корольов українцем? За походженням по материнській лінії - так! У 1922 році, подаючи заяву до Київського політехнічного інституту він написав про національність - українець. В анкетах пізнішого часу вказував, що володіє українською мовою. Але за способом життя і думання він був змушений жити у тому середовищі, до якого його привела доля. А це середовище було російським. Усе ж Україна може пишатися тим, що на її землі народився і зростав талановитий вчений-конструктор, який міг би принести славу українській землі, коли б політичні обставини були іншими.

У 1930-ті роки С. Корольов запросив до Москви ще одного талановитого українця в площині космічних летів - Юрія Кондратюка, умовляв його працювати разом, але той був захоплений використанням енергії вітру і від комосу відмовився.

Тепер можна прочитати багато захоплених статей про Сергія Корольова. І він заслуговує на таку вдячну пам'ять. Але не можна замовчувати й те, що впродовж усього життя він був таємним в'язнем комуністичного режиму, жив ніби у клітці. Спершу важко було здобути освіту, тому що в анкеті не мав робітничо-селянського походження. Навіть до Спілки комуністичної молоді, без якої важкою ставала інженерна кар'єра, Корольова не прийняли. На творчому піднесенні його запроторили до камери НКВД, потім на каторгу - таке не минає в людській психіці... Опісля праця в'язня у спецпідрозділах зі створення новітньої техніки, де за конструктором невідлучно ходив охоронець. Перший супутник Землі став тріумфом для

СССР, а Корольова ледве повернули до числа звичайних громадян - визнали невинним перед владою через 10 років після засудження! Десять років творчого життя з тавром ворога народу. Тільки в СССР обдарована, працьовита людина була приречена на такі знущання. Тільки в СССР слава від перемог діставалася іншим, а їх творець залишався таємною персоною для світу і для своїх співвітчизників.

ДО 100-РІЧЧЯ ВІД НАРОДЖЕННЯ РОМАНА ШУХЕВИЧА – ТАРАСА ЧУПРИНКИ

2

Мирослав ПРОКОП

ВОЯК З СЕРЦЕМ ІНТЕЛІГЕНТА

День народження такої яскравої історичної особистості, якою був Роман Шухевич, – це завжди спонукає до відповіді на запитання: в чому полягало значення цієї людини для її сучасників і в чому воно полягає для наступних поколінь нашого народу?

Дотепер Роман Шухевич живе в пам'яті нашого народу як самовідданий діяч українського націоналістичного руху, видатний командир збройного повстання, символ боротьби українців за свободу і незалежність, одним словом – національний герой. Таким бачать цього непересічного провідника передусім українці західних земель країни і також “західняки” в заокеанській діаспорі, менше – українці з Наддніпрянщини, в більшій мірі індоктриновані комуністичною ідеологією і збаламучені зфальсифікованою історією України.

Водночас треба ствердити, що й іконописне зображення Романа Шухевича не дає відповіді на запитання, ким він насправді був і які є підстави, щоб ми його шанували.

В житті Романа Шухевича виразно бачимо три окремі періоди. Се друга половина 1920-их і перша половина 1930-их років, коли він був членом Української Військової Організації, а згодом – бойовим і військовим референтом Крайової Екзекутиви ОУН. Проте, було б помилкою – розглядати його в тому періоді тільки як бойовика законспірованої організації, люди-

Роман Шухевич

ни одновимірного спрямування. Його горизонти були набагато ширшими: плястовий діяч, ентузіяст спорту, шахіст, талановитий піяніст, людина з вищою політехнічною освітою, громадський активіст, взірцевий сім'янин, одружений на 24-му році життя.

У свій час Дарія Ребет зауважила, що Шухевич не може слугувати еталоном молодого націоналістичного провідника 1930-их років, тобто людини з ордену, яка живе почуттям вірності винятковій місії, людини жертвовної, але часто недоступної для іншої думки.

На формування його характеру і світогляду мало вплив те, що він походив зі старовинного роду галицьких інтелігентів. Його прадід, священник і громадський діяч, перебував у тісних зв'язках з творцями Руської Трійці. Дід Володимир – відомий етнограф, дійсний член Наукового Товариства імені Т. Шевченка, батько – юрист, повітовий суддя, бабуся Гермін – видатна організаторка українського жіноцтва Галичини. Такі родинні зв'язки і безпосередні впливи і щоденного буття та навчання у Львові природним чином вводили Романа в самий центр організованого українського політичного і громадського життя Галичини, відкривали перед ним широкий світ і далекі обрії.

Другий період в житті Романа Шухевича обіймає кінцеві 1930-ті роки, коли він – і вояк, і політик, коли в 1938 році організовує оборону українських громадських установ перед нападами польських шовіністичних боївків, згодом – організатор масових маніфестацій у Львові та інших містах західних областей в обороні Карпатської Січі. Невдовзі він сам переходить на Закарпаття, бере участь в боях Карпатської Січі проти навали мадярських окупаційних військ. Свій ґрунтовний військовий вишкіл він здобув в польській армії, а потім – в Німеччині, на курсах штабових старшин.

На переломі 1940-го і 41-го років Шухевич – організатор і фактичний командир Українського куреня-легіону „Нахтігаль“, працює у військовому штабі ОУН, водночас керує Проводом ОУН в західних околицях України, співорганізатор похідних груп ОУН, які невдовзі дали необхідні військові кадри для організування підпільної мережі ОУН під німецькою окупацією.

Вирішальним для долі Шухевича і також для керованого ним українського визвольного підпілля є третій період його життя. Він починається у травні 1943 року, коли його обрано головою Бюра Проводу ОУН. Далі, в листопаді того ж року, він перебирає обов'язки Головного командира УПА, а 15 липня 1944 року на Великому Зборі Української Головної Визвольної Ради Шухевича обирають головою Генерального секретаріату УГВР. Відтоді в руках Шухевича зосереджується керівництво всією підпільною і повстанською боротьбою проти німецьких і більшовицьких окупантів – на цьому посту він перебуває аж до своєї смерті 5 березня 1950 року.

Коли в травні 1943 року Роман Шухевич очолив ОУН, перед її Проводом стояло декілька завдань, що вимагали негайної розв'язки. По-перше, треба було поширити на територію Галичини, зокрема в Карпатах, повстанські методи боротьби, на взірць УПА на Поліссі і Волині. Постанову про створення окремих збройних частин схвалила Третя конференція ОУН в лютому 1943 року, коли ОУН очолював ще Микола Лебедь. Але виконання рішень в цій справі лягло вже на плечі Романа Шухевича. Органі-

зована тоді Українська Народна Самооборона (УНС) згодом увійшла до складу УПА.

По-друге, коли в 1943 році на Волині, після переходу української поліції до УПА, німці мобілізували місцевих поляків і разом з ними нападали на українські села, грабували їх і вбивали людей, ОУН і УПА перестерігали поляків перед такими антиукраїнськими акціями, а коли це не допомогло, – відповіли відплатами. Ці зударі між українцями і поляками були, очевидно, на шкоду обом народам, тому Провід ОУН, який після знищення Польської держави в 1939 році намагався втримати зв'язки з польським антинімецьким підпіллям, посилив ці заходи. У висліді зустрічей між представниками обидвох підпілля, в лютому 1944 року було підписано спільний протокол про взаємовизнання боротьби обох народів за державну незалежність та про спільні інтереси в цій боротьбі проти німецьких і московських імперіялістів. Тоді також обидві сторони публічно проголосили звернення до своїх народів з закликом до замирення та з осудом будь-яких самовільних актів взаємовинищування.

По-третє, новий Провід, очолений Шухевичем, повинен був знайти спосіб легалізувати устрєові і програмі зміни, які ставалися в ОУН в перші два роки німецької окупації, коли покоління молодих українських націоналістів, переважно вихідців з Заходу України, зустрілося з українцями Наддніпрянщини – насамперед у Похідних групах ОУН, а згодом – як співорганізатори чи співучасники протинімецького визвольного руху. Вже перші ці зустрічі засвідчили потребу переформувати, а то й змінити деякі устрєові принципи і програмові постанови ОУН.

Конкретно йшлося про поглиблення соціально-економічних аспектів програми, відкинення елементів тоталітаризму, засвоєння принципів політичного плюралізму і демократії, визначення ролі ОУН як однієї важливої, але не єдиної активної політичної сили.

Ті проблеми розглядав провід ОУН під керівництвом Миколи Лебеда, зокрема на засіданні в першій половині листопада 1942 року. В ній брали участь три члени Проводу, котрі до того часу мали нагоду працювати в протинімецькому підпіллі на Наддніпрянщині, – Зиновій Матла, Дмитро Маївський і автор цих рядків. Вони підкреслювали необхідність програмових змін, а через три чверті року, на III Надзвичайному великому зборі ОУН в серпні 1943 року, ті самі позиції твердо обстоювали Василь Кук і Омелян Логуш, які довгий час керували підпіллям на Дніпропетровщині і загалом на Півдні України, а також волиняки Ростислав Волошин, Яків Бусел і сам Шухевич, швидкий розум якого негайно вловлював вимоги нової доби. В результаті той Збір, властиво, схвалив цілком нову програму ОУН, яка, як стверджують численні дослідники, відкриває нову сторінку в історії ОУН.

Це же Збір також легалізував реформу устрєового характеру, яку запропонував сам Провід ще на засіданні 13 травня 1943 року, коли скасував пост урядуючого провідника, яким до того часу був Микола Лебедь. Натомість Провід вибрав тричленне Бюро в складі: Роман Шухевич – голова, Зиновій Матла і Дмитро Маївський – члени. Це рішення повернуло ОУН до колегіальности і демократизації, поклато край авторитаризмові і одноособовому керівництву. Степан Бандера і Ярослав Стецько тоді були ув'язнені в

німецькому концтаборі й участі в боротьбі проти німців в Україні брати не могли, тим часом М. Лебедь, як урядуючий провідник, забезпечив успішну розбудову визвольного підпілля ОУН в перші два роки німецької окупації України. Це було велике досягнення.

Все ж цей новий стиль в керівництві і ширші завдання, які поставали перед ОУН, вимагали нових діячів. Коли II Великий збір відкинув попереднє розуміння ОУН як єдиної керівної політичної сили народу і цим схвалив принцип політичного плюралізму, загострилося питання щодо тих інших сил у визвольному русі. Зокрема щодо збройних загонів, котрі згодом склали основу УПА.

Перші збройні відділи майбутньої Української Повстанської Армії організував на Поліссі член ОУН Сергій Качинський-Остап. Я не кажу тут про Поліську Січ-УПА, створену Тарасом Боровцем-Бульбою. Це окрема тема. Організовані С. Качинським відділи були не тільки військовими кадрами ОУН, але виявом ширшого, стихійнішого народного руху самоборони населення перед німецькими окупантами і советськими партизанами – ці останні грабували наші села не менше, ніж німці. Суть справи – в тому, що з виходом на сцену УПА, до постановня якої великою мірою була причетна ОУН і тісно з нею співдіяла, ми маємо до діла з новим явищем виникнення повстанської формації, яка має всі риси загальнонаціональної сили, а не партійно-групової. Бо в УПА йшли молоді патріоти, незалежно від партійності і також взагалі безпартійні. Саме така генеза УПА, такий її характер відкривали дорогу до виникнення Української Головної Визвольної Ради як верховного політичного органу загальнонаціонального, а не групового типу. Логічно також, що ініціатива для творення УГВР вийшла від Головного Командування УПА і Проводу ОУН.

Таким чином створився новий ерархічний лад у структурі організованого українського підпільного повстанського руху під час німецької, а згодом – більшовицької окупації, який забезпечував гармонійну співпрацю між провідною політичною організацією, себто ОУН, і збройно-політичною формацією загальнонаціонального характеру, тобто УПА, та їхнім спільним верховним керівництвом – УГВР. Їхня ідейно-програмова єдність, з одного боку, і організаційна окремішність, з другого, віддзеркалювалися в постаті Шухевича як голови Бюра Проводу ОУН, і його ж – як Головного командира УПА, і знову ж таки – його як голови Генерального секретаріату УГВР. При цьому треба особливо наголосити, що тільки людина великого формату, державний діяч міг поєднати в своїй особі три різні обов'язки та керувати підпільною і повстанською боротьбою впродовж довгих років проти незрівняно більших сил ворога. І серед тодішніх провідних людей організованого визвольного підпілля Роман Шухевич був саме тією єдиною людиною, яка у потрібний час виявилася на потрібному місці.

Врешті, остання проблема, яка в травні 1943 року вимагала відповіді від нового Проводу ОУН, а саме – що робити, коли повернуться більшовики? Зокрема що робити з численними націоналістичними кадрами? В принципі це питання ніколи не було в ОУН дискусійним, оскільки в своїх постано-

вах вона зобов'язувалася вести боротьбу за свободу України незалежно від будь-яких геополітичних змін на Сході Європи.

Проаналізувавши становище в Україні і тенденції розвитку міжнародних обставин, ІІ Великий збір в серпні 1943 року підтвердив, що у випадку повернення советської окупації ОУН продовжуватиме дотеперішню боротьбу проти німецьких окупантів і водночас готуватиме кадри для дальшої боротьби проти більшовиків, з виразною метою бути, по-перше, носієм ідеї державної незалежності України, по-друге, щоб, залишаючись з народом, боронити його перед терором НКВД, масовими вивезеннями родин, насильно мобілізацією чоловіків на фронт, без жодного попереднього вишколу.

Водночас весною 1944 року Провід ОУН вирішив вислати за кордон для ведення інформативної праці в західному світі та серед української діаспори трьох членів Проводу і кільканадцять інших активних членів ОУН. А після Великого збору УГВР в липні 1944 року на Захід було вислано також декількох членів УГВР, зокрема Миколу Лебеда – як Генерального секретаря закордонних справ ОУН.

В Україні залишився Провід ОУН, Головне командування УПА, з керівних органів УГВР – її президент Кирило Осьмак та Генеральний секретар внутрішніх справ Ростислав Волошин. Однак, вже у серпні того року Волошин загинув у зударі з частинами НКВД, а у вересні в руки НКВД потрапив Осьмак: його засудили на кару смерті, згодом її замінили на 25 літ ув'язнення, й він помер після 15 років тюрми на Луб'янці в Москві в 1960 році. Таким чином, вже на самому початку поновної советської окупації України вся відповідальність за УГВР, УПА, ОУН і за дальшу визвольну боротьбу лягла на плечі 37-річного Романа Шухевича.

На жаль, замало маємо інформацій про життя Шухевича в той період. Добре, що появилася хоч невеличка праця заступника і спадкоємця Шухевича, Василя Кука “Генерал Роман Шухевич”, в якій автор пише: “Побутове життя Романа Шухевича було таке ж, як усіх революціонерів-підпільників. Зі всіх сторін чекала на них смерть, і постійно треба було бути готовим до бою”. Також є цінні спогади про Шухевича, залишені підпільниками-зв'язківцями.

Існує натомість величезна література і документи про характер і масштаби підпільної і повстанської боротьби після закінчення Другої світової війни, а вони також кидають певне світло на керівників цієї боротьби, отже – і на Шухевича. Це передусім багатотомовий “Літопис УПА” під редакцією Євгена Штандери і Петра Потічного, основу цих видань творять матеріали з архівів ЗП УГВР. Тепер стали доступними деякі архіви КГБ. Та найважливішими є документи, до яких був безпосередньо причетний Роман Шухевич – його накази, звернення і навіть одне інтерв'ю.

В офіційному документі “Деклярація Проводу ОУН після закінчення Другої світової війни” в травні 1945 року читаємо:

“Ми, Провід Організації Українських Націоналістів, далі залишаємося з народом на полі бою нашої визвольної війни, на наших окупованих землях... Ми, як діюче народне покоління, сповняємо наш почесний обов'язок, незалежно від того, чи нам дадуть за це терновий чи лавровий вінок. Ми віримо в силу і воскресіння України і знаємо, що своїми діями наближаємо

день національного і соціального визволення. Коли б і ми впали, то на нашій крові і діях зродяться чергові борці, що почате діло попроведать далі, так, як ми продовжуємо труд і працю наших батьків“.

А у “Зверненні Головного командира УПА до вояків УПА” з того ж травня 1945 року Шухевич пише: “З ворогом, що загрожує існуванню нації, треба боротися на життя і смерть. Я певен, що зброю, яку ви одержали з рук нації, ви не посоромите“.

Рік пізніше, в липні 1946 року, Шухевич-Чупринка знову звертається до вояків УПА і відверто говорить про тяжкі умови боротьби, про те, що бойові відділи втратили значну частину вояків, та все ж, “не було жодного відділу УПА, що скапітулював би перед ворогом“. Серед жертв були його найближчі товариші і помічники, і можна уявити, яку глибоку віру, який сильний характер треба було мати йому, що після цього боротися зі зброєю в руках ще п'ять років.

В документі УГВР з липня 1948 року Шухевич говорить про перспективу збройної боротьби: “В майбутнє я дивлюся з оптимізмом. Я вірю насамперед в силу і завзяття українських народних мас, у їхній високий патріотизм. Я вірю в мужність українських повстанців і революціонерів, у їхню підпільно-конспіративну і бойову майстерність... Витримавши більший наступ упродовж останніх чотирьох років, український народ зуміє переможно боротися і далі. Сподіваюся також, що сприятливим для справ нашого визволення буде й розвиток міжнародних подій“.

В останньому документі, під яким також є підпис Романа Шухевича, себто у „Зверненні воюючої України“ з жовтня 1949 року знаходимо цю саму рішучість продовжувати боротьбу і цю саму віру в перемогу: “Сповнений ненависти до неволі і рабства, насильства і безправства, український народ виповів нещадну війну російсько-більшовицькому імперіалізму, свідомий справедливості своєї справи... Взявши раз свою долю в свої руки, він рішив кувати її до кінця“.

Загалом з тодішніх документів, що вийшли з-під руки Шухевича та його оточення, видно, що керівники визвольного підпілля очікували можливих сприятливих міжнародних обставин, однак, свою тактику і стратегію вони будували на власних силах українського народу.

Прикінцеві 1940-ві роки визвольної боротьби в Україні – це роки інтенсивної програмово-ідеологічної праці. Тоді з'явилися дослідно-публіцистичні есеї Петра Федуна-Полтави, Осипа Дякуна-Горнового та інших авторів, які ідейно поглибили програму ОУН, схвалену на II Великому зборі ОУН в 1943 році, поглиблювали й увиразнювали українську політичну думку, даючи в руки вояків УПА і членів ОУН сильну ідеологічну зброю.

То яке ж місце українського визвольного підпілля і місце самого Шухевича в найновішій історії України? Кажуть, що все пізнається в порівнянні. Проте ледве чи можна порівнювати революцію 1917 року, визвольні змагання 1920-го і збройний чин УПВ після Другої світової війни. Кожен з названих тут періодів – унікальний і неповторний, хоч вони ідейно, духовно – споріднені. Так само різними людьми постають перед нами керівники всіх наших істо-

ричних зривів ХХ століття – самовідданими патріотами, і все ж кожен був неповторною особистістю.

Унікальність Романа Шухевича полягає в тому, що він був не просто вояком, командиром, але – загальноукраїнським державним діячем, ідейним оборонцем права українського народу бути господарем своєї землі. Шухевича ніяк не можна порівнювати з повстанськими отаманами 1917-го і дальших років, які хоч і були важливими, та все ж фрагментарними явищами нашого минулого. Ніхто з них не мав щастя керувати революційною боротьбою в усій Україні впродовж довгих років. Ніхто не мав під своєю рукою так багато і таких дисциплінованих вояків, як Роман Шухевич.

І людиною він був непересічною. Не в тому розумінні, щоб малювати з нього ікону. Але в ньому не було ніякої штучності, його погляди збігалися з його життям, з діяльністю. Особиста слава не була йому потрібна. Не був він і владолубний. Він добре знав, за яку ділянку може повною мірою відповідати, і цю ділянку з готовністю очолював. Він не пов'язував українського визвольного руху зі своїм ім'ям. Коли в травні 1943 року йому запропонували очолити ОУН, він довго переконував членів Проводу, що на такий пост не надається. Та коли цей пост все ж довелося йому прийняти, він виявив себе мудрим і сильним керівником. У згаданій книжці Василь Кук пише про Романа Шухевича: “У нього були і ясність думки, і тверда віра у визвольну справу, і рішучість в діях, і врешті – моральна чесність та правдивість у словах – прикмети, які завжди характеризують справжніх провідників”.

З природи Шухевич мав веселу вдачу і створював легку атмосферу в співпраці з іншими. Людей покоряв своїм добрим прикладом. В інших все старався бачити щось добре. Був глибоко віруючий, завжди носив на грудях хрестик з Розп'яттям.

Про автора:

Св. п. д-р Мирослав Прокоп був провідним членом УГВР, автором книжок з політології..

Ярослав ДАШКЕВИЧ

ГОЛОВНИЙ КОМАНДИР УПА: ВОЛЯ І ДОЛЯ

У зв'язку з вивченням життя і діяльності такої виняткової постаті в історії України, як генерал Роман Шухевич, виникає низка запитань, відповіді на які мають дати не лише науковці-історики, – також потрібно зрозуміти ставлення до цих проблем широкого кола і прихильників, і ворогів українського національно-визвольного руху та української незалежності.

Протягом останніх років постать фактичного довголітнього керівника українського підпілля вже привертала увагу дослідників. Кількість праць, присвячених Тарасові Чупринці, збільшується. Поволі зростає мемуарний доробок. Тут спробую систематизувати та конкретизувати деякі основні моменти, від висвітлення яких – не лише у світоглядному, а й у цілком певному науковому пляні – залежить об'єктивне визначення місця, котре повинен займати Р. Шухевич в історії України ХХ століття. Серед цих питань є й такі, що досі не вирішені в українській політичній дійсності. Вони вимагають не тільки наукової чи теоретично-конструктивної відповіді, а й, що не менш важливо, також вирішення у практичній площині актуальної політики.

Перше

Чому український народ не карає винних за вбивство його вождів, його провідників, його лідерів, його еліти, зрештою, не лише за це, а й за геноцид проти нації?

Коли на паризькій вулиці вбили Симона Петлюру – вбивцю Шварцбарда звільнили від вини і кари, а французьке „правосуддя“ зробило все, щоб не розплутувати ниток, які вели до червоної Москви. Коли в Роттердамі вибухнула бомба, цій же самій Москві ніхто навіть не висунув звинувачення, а вбивцю, який ще довго жив у Москві та отримував „заслужену“ чекістську пенсію, не те що не видали Україні як виконавця злочину – вбивства Коновальця, – а навіть не допитали про обставини підготуван-

ня і здійснення вбивства. (Його спогадам, відповідно спрепарованим, вірити не можна).

Коли від цінянистого калію, виготовленого в Росії, вмирав Степан Бандера, німецька юстиція обмежилася символічною карою, а вбивцею Сташинським, після того як він відбув ув'язнення, з готовністю заопікувалися колеги з ЦРУ (уряду ж Росії, яка тоді існувала під назвою ССРСР, на лаву підсудних – фігурально висловлюючись, – як і після вбивства Петлюри, не посадили!). Коли загинув Шухевич... Що ж, досі не було жодного офіційного розслідування цієї справи і т. зв. компетентні органи не видушили з себе жодного слова про обставини смерті українського національного героя.

Це — офіційна сторона. А що українці?

Коли загинув Петлюра, частина української еміграції, нібито державницької, обурювалася, що повинен панувати національний траур – і бойкотувала цей траур. З дитячих років пригадую той шок, який охопив галицьке суспільство на вістку про вибух у Роттердамі, але Організація Українських Націоналістів, яку в ці роки та й пізніше так часто звинувачували в тероризмі, zareагувала – чим і як? Я не знаю відповіді, чому вона – під тогочасним керівництвом – не реагувала на смерть Великого полковника. Коли вбили Бандеру, ми також не знаємо відповіді, чому не було відплати за смерть провідника, і не знаю, коли цю відповідь матимемо (хоча сучасники подій ще живі, а деякі з них тепер часто бувають між нами). Чому українці так низько цінили життя своїх провідників?

Дні великого трауру, коли нація справді розриває сорочку на грудях на вістку про трагічну смерть своїх керівників, як знаємо з історії, часто спричинювались у нормальних народів до консолідації, об'єднання всіх політичних сил для спільної боротьби. Смерть Коновальця, Бандери, Шухевича не об'єднала нації, не перетворила її у єдиний міцний п'ястук відплати і не піднесла українського національно-визвольного руху на вищий табель.

Чому ті, що залишилися серед живих, забули заповіт геніального поета:

*„Поховайте та вставайте, кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю волю окропіте“?*

Чому? Питання це мучить мене, а дуже хотілося б, щоб воно мучило також ціле українське суспільство. Бо інакше висновок буде один-єдиний: керівників української нації можна вбивати – не лише раніше, але й сьогодні, за це нікому не загрожує жодна кара, і після навіть найбільшого злочину українці не вимагатимуть його викриття та не об'єднаються довкола єдиної визвольної державницької ідеї.

Друге

Для того, щоб зрозуміти ролі і місце українського національно-визвольного руху 40-их років, не потрібна була і не потрібна тепер дистанція в пів століття, на яку так часто (деколи, може, й виправдано) покликаються історики.

В Югославії збройний антикомуністичний рух придушено протягом неповного року після захоплення влади комуністами Тіта. У Прибалтиці,

найбільше в Литві, „зелені брати“ активно діяли ще приблизно три-чотири роки. У Польщі уряд т. зв. національної єдності утворився через місяць після закінчення війни, і за рік-півтора позбавив будь-яких шансів підпільну антикомуністичну боротьбу. Чехословаччина, Румунія, не кажучи вже про Східню Німеччину і Східню Австрію, покірно схилили голови і склали руки без наміру творити будь-яке антикомуністичне, а тим більше збройне підпілля. Угорщина відродилася до боротьби лише через більш як десять років.

Тільки Україна, незважаючи на формальне закінчення Другої світової війни, ще п'ять років – під керівництвом свого генерала Романа Шухевича – вела завзяту боротьбу з озброєним до зубів ворогом, переможцем у війні. Тільки український народ вів війну з російськими комуністичними загарбниками та їхніми коляборантами – це було очевидно і в 1946-му, і в 1947-му, і в 1948 році, це очевидно також і тепер.

Україна 1944 року дала дуже велику (стотисячну) еміграцію – еміграцію, що оголосила себе політичною, еміграцію, яка за своїм складом була значною мірою інтелігентською, яка за своїм політичним характером була, що цілком зрозуміло, антикомуністичною. Еміграція, що повинна була дуже добре знати про ролі і значення ОУН, УПА, генерала „Тараса Чупринки“. Повинна була, але чи справді всі її політичні представники хотіли розуміти, що Україна є єдиною країною в Європі, яка непохитно тримає у своїх руках прапор збройної боротьби з російським імперіялізмом, невдало прихованим під пошарпаним одягом комунізму?

Не маю наміру аналізувати ставлення української еміграції другої половини 40-их – початку 50-их років до національно-визвольної боротьби в Україні, але для мене зрозуміло, що на більшості облич тоді не було гордості за свій народ, за своїх героїв. Як багато навіть „патріотичних“ політичних діячів намагалося переконувати – ми не націоналісти, о ні, нас такими обзивають і ображають, ми – демократи, як і ви, представники великого американського суспільства, що збудувало найкращу демократію світу (яка справжня вартість цієї т. зв. демократії, ми вже, здається, переконалися). Більшості українських політичних емігрантів треба було пристосуватися до чогось (тільки не до чогось українського) – бо як же ж то українець, та ще непристосований? У чому цей стан нагадував перші роки після проголошення незалежності, коли „патріоти“ гарячково кидалися на всі боки, шукаючи, до кого пристосуватися, і два-три роки, – ба більше – п'ятнадцять років незалежності, багато чим фіктивної, не могли видушити раба з раба, якому, бачте, пристосовуватися до власної незалежницької, державницької ідеї не личить, – бо хто ж тоді утримуватиме вічних найманців? Пристосовувалася ж діаспора в західньому світі до т. зв. демократії, заперечувала свій справжній чи вдаваний націоналізм, старалася не перешкоджати великій дружбі двох великих народів – американського і російського. І ці люди з легким серцем скинули з балянсу кривавої української історії і національно-визвольну боротьбу, і Українську Повстанську Армію, і її Головного командира генерала Романа Шухевича.

Все це дало набагато глибші наслідки, ніж можна гадати на перший погляд. Те, що матері в Україні замовчували, як батьки їхніх дітей загину-

ли, може, в підпільній криївці, розірвавши себе гранатою, сприяло продукуванню перевертнів так само, як приховування того, що українці – сини гордого, хороброго народу, який наодинці, без жодної зовнішньої допомоги вів боротьбу не на життя, а на смерть з одвічним ворогом української нації. Історія національно-визвольної боротьби українського народу, історія його збройних сил – Української Повстанської Армії, – постать одного з її організаторів, Головного командира, видатного – у національному масштабі – стратега партизанської боротьби, що не знайшла відповідного місця у світовій історії, писаній ворожими Україні руками, що до них так дуже тулилися і знову пристосовувалися деякі діаспорні, а тепер і власні доморослі українські дослідники-історики. Та вже недалекий, думаю, час, коли – але для цього потрібні наші українські зусилля, а вони покищо слабкі – героїський подвиг народу і постать одного з найвидатніших його керівників – генерала Романа Шухевича – займуть у всесвітній історії, в історії світового військового мистецтва належне їм місце. Бо інакше не можна зрозуміти, чому в цій історії є Ернесто (Че) Гевара, а немає Романа Шухевича.

Але чому цього не сталося ще досі? Як довго ще замилюватимуть історичну правду творіння офіціозу під егідою Інституту історії України Національної Академії наук України – т. зв. робочої групи для підготування історичного висновку про діяльність ОУН-УПА (керівник С. Кульчицький) – під претензійними, ненауковими і неграмотними назвами „Проміжний звіт робочої групи для підготовки історичного висновку про діяльність ОУН-УПА“ та „Історичний висновок про діяльність ОУН-УПА (попередній варіант)“ – Київ, 2000?

Чому героїчна боротьба українського народу і постать генерала Шухевича ще не стали загальнолюдським надбанням?

Чому найбільші перешкоди правді про жертвну боротьбу за права українського народу чинять також ті, з чиїх уст так часто злітають елеїні слова про права людини?

Третє

Плюндруючи пам'ять про генерала, не раз справляли свій шабаш вороги української нації та її незалежності і з Заходу, і з Півночі. „Борці“ з українським націоналізмом на подобу Володимира Бєляєва-Домбровського, Едварда Пруса, чи й власні манкурти на кшталт Ярослава Галана, Клима Дмитрука-Гальського, самі навечно прибили себе в цей спосіб до стовпа ганьби.

Якось інакше, хоч і з ненавистю, але й з подивом та прихованим страхом дивилися на нього безпосередні вороги. Хочу ознайомити з фрагментами підписаної посмертно, але підготованої ще за життя генерала характеристики з початку 1950 року, складеної в Міністерстві державної безпеки УРСР у Києві. Читаю від моменту, коли Шухевич очолив ОУН (залишаючи без змін також окремі неточності):

„Шухевич Роман, що був у цей час (ідеться про 1943 р. — Я. Д.) одним із старих і впливових оунівських діячів (...), стояв на позиції утворення нової політичної організації і перебудови організаційної праці на принципах

внутрішньої демократії – рішенням Бюро Проводу ОХН 13 квітня 1943 року був обраний до складу Бюро проводу як перший між рівними.

Рішення Проводу ОУН про призначення Шухевича керівником цього проводу було затверджено Третім надзвичайним великим збором ОУН, який відбувся у серпні 1943 року в селі Свобода Золота Козівського р-ну, Тернопільської області.

Згідно із затвердженим на цьому Зборі організаційним статутом, Шухевича за його становищем в ОУН назвали головою Бюро Проводу.

З цього часу Шухевич очолює Центральний провід ОУН та керує цілою бандитсько-терористичною (зберігаючи формулювання оригіналу. – Я. Д.) діяльністю підпілля ОУН і банд формувань УПА (Українська Повстанська Армія) на території західних областей УРСР.

1944 р. Шухевич утворив т. зв. Головний військовий штаб УПА; для цього реорганізували відділи УНС (Українська народна самооборона) на відділи УПА і, як головнокомандуючий, підпорядкував цьому штабові банд формування УПА. Керівником Головного військового штабу УПА Шухевич поставив кадрових українських націоналістів Дмитра Грицяя, псевдонім „Перебийніс“, і Олександра Гасина, псевдонім „Лицар“. (...)

1945 р. Шухевич та інші керівні оунівці вели, за дорученням Центрального проводу ОУН, переговори з німцями та їхніми союзниками, вищим угорським та румунським командуванням, а також з польським націоналістичним підпіллям про припинення взаємної боротьби та спільні дії проти частин Советської армії, що наступають (...).

Шухевич як один з великих організаторів і керівників банд оунівського підпілля в Україні користується великим авторитетом в Закордонному бюро Проводу ОУН та особливо у Степана Бандери.

Шухевич відомий як сильний оунівський конспіратор; навіть близькі до нього особи, з якими він переховується, не знають його прізвища, псевдонімів і становища, яке він має в оунівському підпіллі. Влітку він переважно ховається в лісових масивах, базуючись на відданому йому оунівському підпіллі. Зимом – в населених пунктах або містах під відповідною охороною“.

Ці фрагменти я взяв з донедавна ще цілком таємної (але й досі ще не до кінця відкритої) справи – формуляра № 586, – складеної початково Управлінням 2-Н Комітету держбезпеки при Раді Міністрів УРСР.

Чи сучасні антиукраїнські (відверті й завуальовані) „дослідники“ здатні скласти таку характеристику Головного Командира УПА? А якщо нездатні — то чому?

Четверте

Про передумови національно-визвольної боротьби 1941 -1950 років.

Окупація Росією західноукраїнських земель 1939 року була катастрофою для організованого українського політичного руху й у Східній Галичині, і на Західній Волині, а трохи пізніше – і на Північній Буковині. Окупанти знищили політичний провід українських партій, від крайових центрів до середніх або й нижчих ланок включно, фізично ліквідувавши або

депортуючи діячів і звичайних членів різних політичних партій, як знаємо, не лише з Українського націонал-демократичного об'єднання, Української соціал-радикальної партії, Української соціал-демократичної партії, але навіть з Комуністичної партії Західньої України (формально тоді вже розпущеної), зокрема тих її членів, що почувалися передусім українцями і антисталіністами. ОУН також зазнала відчутних ударів, але, за багато років пристосована до підпільної боротьби, вистояла.

Нині склалася деформаторська тенденція серед пронаціоналістичних істориків представляти інші українські політичні рухи – крім ОУН – бездарними, а весь народ, безпосередньо не охоплений підпільною мережею на 1939-1941 роки, – пасивним, малосвідомим, позбавленим компаса. Це не так: західня гілка українського народу ще у ХІХ ст. глибоко ввійшла в європейське суспільство, існувала політично структурована нація (краще структурована, ніж тепер), яка, незважаючи на різні політичні течії і напрями, вся від першої чверті ХХ ст. жила єдиним бажанням: утворити незалежну Українську державу. Незвичайна історична роля революційної ОУН полягала в тому, що в роки Другої світової війни вона зуміла згуртувати якнайбільше активних політичних елементів з колишніх розгромлених партій та безпартійних на єдиній платформі боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу.

Чому не висвітлювати цей процес з позицій історичної правди, а скочуватися на позиції вузького сектантства?

П'яте

Роман Шухевич як політичний діяч.

Дехто з пізніших ідеологів намагався – всупереч історії та фактам – применшити та навіть знецінити значення Третього надзвичайного великого Збору (ІІІ ВНЗ) ОУН у серпні 1943 р., одним із творців якого був Роман Шухевич. ІІІ ВНЗ вніс свіжий струмінь в організаційне життя, здійснюючи перебудову керівництва, коли одноосібне було замінене колегіальним (Бюро проводу на чолі з Шухевичем). Він приніс свіжий подих в ідеологічну платформу ОУН, що цілком не було тактичним ходом чи наслідком переважного впливу націонал-комуністів, як те потім намагались інтерпретувати. Про це я можу говорити як сучасник подій і як уважний читач ухвал ІІІ ВНЗ ще в тамті часи, незабаром після його проведення. ІІІ ВНЗ максимально розширив фронт боротьби, приєднуючи, зокрема до Української Повстанської Армії, всіх тих, кому дороге було визволення України від німецько-російського поневолення, без огляду на їхню політичну приналежність. Логічним результатом було утворення Української Головної Визвольної Ради, чиїми членами стали представники кількох політичних течій.

Роля і значення Романа Шухевича в цих подіях велетенські. Сьогодні, коли ми шукаємо і намагаємося опрацювати спільну платформу національно-патріотичного руху, знову, як це не парадоксально, на практиці повертаємося (не признаючись до цього) до основних постанов ІІІ ВНЗ, що ще раз підтверджує їхню нагальність та незаперечну об'єднувальну силу.

Необхідно зупинитися також на зовнішньополітичних ідеях генерала. Про зініційовані ним переговори з представниками Німеччини, Румунії,

Угорщини та польського підпілля, що торкалися передовсім тактичних питань – згаданих дій та допомоги для Української Повстанської Армії в її боротьбі з комуністичною Росією – згадувалося вже у зацитованій МГБ-характеристиці; про намагання утворити єдиний збройний фронт боротьби поневолених націй Советського Союзу та національні формування у складі УПА також уже більш-менш відомо.

Треба звернути увагу на надзвичайно важливий стратегічний плян поділу комуністичної Росії, який у березні 1949 р. — отже, за рік до смерти генерала — розглядали в колах британського Зовнішнього відомства (Міністерства закордонних справ). Цитую відповідне місце з меморандуму працівника департаменту досліджень Форін офісу Н. Джовнса, що має назву „Альтернативні ‘советському феодализму’ форми правління для України“:

„Федерація України з сусідніми державами чи етнічними групами“.

Найновішою аналізою цих проблем є плян генерала „Тараса Чупринки“, який, згідно з повідомленням, очолює Українську Повстанську Армію (УПА). Її діяльність є єдиним добре підтвердженим доказом збройного повстання у сфері советського впливу. Плян генерала намічає розділення СРСР на чотири окремі регіони: 1. Сибір, 2. Кавказ, 3. Туркестан, 4. Скандинавсько-чорноморський союз. Якраз в останню структуру саме і включено Україну. Решта складових частин цього союзу: вільна Карелія, прибалтійські держави, Білорусія, Козакія (територія Донського і Чорноморсько-Кубанського козацтва. — Я. Д.) і Ідель-Урал (об'єднання фінських та тюркських народів Півночі Росії і урало-волзького регіону. — Я. Д.)”. Цитату беру з видання „Англо-американські аспекти українського питання 1938-1951. Збірник документів“. — Кінстон, Онтаріо; Вестел, Нью-Йорк, 1987 (упорядники Л. Луцюк та Б. Кордан, книжка англійською мовою).

На мою думку, ідея саме такого поділу Росії, спрямованого на те, щоб вона врешті перестала бути загрозою для світової безпеки і остаточно перестала гнобити окуповані землі й нації та творити довкола себе буферні держави (на зразок України), залишається дуже актуальною досьогодні. Що вона є дуже нагальною і пекучою, доводить хоча б те, що ні Україна, в особі свого промосковського уряду, ні західні держави, охоплені новою хвилею глобалізаційного експансіонізму, на диво, поєднаного зі спалахом любови до Великої Росії – жандарма Європи і не лише Європи, для поділу Російської багатонаціональної імперії – тюрми народів – не роблять буквально нічого. Але, може, незалежно від цього, пора не лише поглиблено вивчати проблему, а й братися за здійснення пляну генерала „Тараса Чупринки“?

Шосте

Що таке Українська Повстанська Армія?

Менш-більш уявляю, яким чином дійшло до поєднання – на папері – обох скорочень: ОУН та УПА – через дефіс. Але ніяк не можу позбутися враження, що ця антиісторична деформація довела до великого збіднення

історії нашої національно-визвольної боротьби. Річ не лише в тому, що подвійна аббревіатура „ОУН-УПА“ в роки збройної боротьби не існувала, а й у тому, що викривлення історії призвело до прикрих наслідків.

ОУН і УПА – не тотожні структури, і нічого доводити, що, наприклад, усі учасники УПА були в ОУН, або що всі члени ОУН автоматично були в УПА. Навпаки, організаційна мережа існувала окремо від УПА. Військова структура УПА була іншою.

Необґрунтоване поєднання аббревіатур довело до того, що, згідно з критеріями всесвітньої історії, Українську Повстанську Армію перетворили у приватну, партійну армію, якою вона ніколи не була і не могла бути. УПА була загальнонародною армією, що охоплювала прихильників усіх тих політичних структур, які боролися за незалежну Україну. Організаційну роль ОУН в УПА ніхто не думає заперечувати. У певному сенсі – пригадаю національні відділи в складі УПА, пригадаю представників різних національностей в лавах УПА з росіянами та євреями включно – УПА була навіть понаднаціональною антикомуністичною армією. І такі традиції треба свято берегти, пам'ятаючи, що вони також пов'язані з політичними ідеями і воєнними концепціями Великого генерала.

Навіщо і для кого потрібно підробляти історію українського національно-визвольного руху?

Сьоме

Ми зобов'язані охороняти правду історії, бо це правда історії України і правда минулого української нації. Така правда особливо важлива тому, що в умовах нинішньої України ряди кваліфікованих істориків національно-визвольного руху майже не ростуть, і навіть у відносно сприятливих умовах ростуть дуже повільно. Якщо це зрозуміло у світлі тенденції сучасної формально української, а подекуди антиукраїнської вищої школи, то цілком незрозуміле з погляду потреб дослідження історії України взагалі. Склалася ще одна парадоксальна ситуація. Якщо в Україні секретні ще дев'ять-десять років тому архіви відкрилися (хоча й не повністю і для вибраних осіб) дослідникам подій 40-их років, то в діаспорі (це кажу з власного досвіду) становище з українськими політичними архівами просто катастрофічне. Нечисленні справжні історики не мають до них доступу, з архівами поводитися та поводитись неналежним чином, відсутня архівна дисципліна, документи зникають – і панує нерозуміння того, що втрачається жива історія нації, що гинуть відомості про її жертвних борців. Поширилася пошесть творення приватних колекціонерських архівів, для яких скуповують, часто за безцінь, матеріали, заховані в роки підпільної боротьби – а тепер відкопані чи віднайдені. Ці збірки після смерті колекціонера його спадкоємці і неспадкоємці переважно викидають до смітника.

Є ще одне негативне явище. Сьогоднішні українські політичні керівники буквально всіх напрямів вважають себе спеціалістами з історії України, хоча політична діяльність – це одне, а науково-дослідницька – щось цілком інше. Та коли не мають що сказати про становище в сучасній Україні, коли не хочуть думати про сучасну Україну з її негараздами, пекучими пробле-

мами, злочинами проти нації та держави – тоді втікають до історії, бо всі діячі нібито знають її досконало.

Мій заклик: залишіть історію історикам, підтримуйте її справжнє дослідження, домагайтеся розкриття ще досі закритих архівів і їхнього збереження – та виконуйте свій політичний обов'язок у сучасній Україні та для сучасної України. Так, як це робив генерал Роман Шухевич.

Закінчуючи, дозволю собі, щоб забриніло кілька особистих мотивів. Склалося так, що моя власна доля щільно переплелася з долею генерала та його родини. Одним з мотивів арешту моєї матері Олени Степанівни у грудні 1949 р. були свідчення про зустрічі її з „Тарасом Чупринкою“ в нашому помешканні. Сам я, перебуваючи в кінці 1949-го – на початку 1950 року у в'язниці Міністерства державної безпеки № 1 у Львові, названий у народі „Лонцького“, в лівому крилі внутрішнього корпусу з одиночками та невеликими камерами для особливо небезпечних злочинців (хоч, я таким небезпечним, мабуть, не був), закріпленими за групою „Центрального проводу“ Слідчого відділу Львівського управління МДБ, – став мимоволі близьким сучасником березневої трагедії 1950 року. До речі, поверхом нижче, тобто в камері, яка містилася під моєю, перебували такі особи, як давня, ще з польських часів, учасниця ОУН Катерина Зарицька та близька до націоналістичного руху, особиста знайома генерала, відома художниця Ярослава Музика. Напроти – син генерала Юрій, який саме тоді намагався здійснити відчайдушну спробу втечі через коридор і сходи, що вели на прогулянкові дворики, коли там під час ремонту вікна тимчасово зняли з нього ґрати. У „моїй“ камері вже після 5 березня опинився батько вчительки з Білогорщі, в помешканні якої перебував в останні дні свого життя генерал. У камеру поруч скидали немов мертву після тортур і безконечних допитів героїчну жінку, зв'язкову Центрального проводу Галину Дидик, яку захопили у Білогорщі цієї жахливої ночі, не допустивши її до самогубства.

Сьогоднішнє українське суспільство – це активне, це думає і це справді українське, що далі не лише мріє, а й бореться до кінця за незалежну Україну, шукає харизматичного провідника і розмірковує про те, яких рис характеру треба від нього вимагати.

Якості політичного і військового діяча виняткової сили і впливу, якими був наділений генерал, свідчать, що Україна ХХ століття вже мала такого харизматичного провідника, – ним був Роман Шухевич.

Про автора:

Ярослав Дашкевич – директор Львівського філіялу Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, доктор історичних наук, публіцист.

ДО 120-РІЧЧЯ ВІД НАРОДЖЕННЯ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

3

Юрій КОВАЛІВ

А В НЕБІ ГУРКОТИТЬ ВЕСНА..."

До 110-річчя від народження Євгена Маланюка

Євген Маланюк

Парадоксально, але Євген Маланюк, один з найбільших українських поетів ХХ сторіччя, навіть не уявляв, що йому судилося терниста письменницька доля. А втім, вона виявилася типовою для молодих емігрантів, передовсім учасників нещасливих для нації визвольних змагань 1917–1921 років. Поразка Української Народної Республіки кинула їх, на відміну від старшого покоління, не в розпач, а на пошуки нових шляхів боротьби за незалежність рідного краю. Тому вони в нових для себе умовах змінили багнет на перо.

Для Є. Маланюка такий вибір мав принципове значення. У його жилах завжди нуртувала кров запорожців, котрі у середині XVIII ст. заснували посеред таврійських степів Архангелгородок (нині – Архангельське). Тут і народився Є. Маланюк 2 лютого 1897 року у родині українських інтелігентів, де зберігалася пам'ять про козацьку славу та чумацьку минувшину (дід Василь). Його батько брав активну участь у культурному житті краю. Мати (за походженням від чорногорців-пересе-

ленців) мала тонку, вразливу душу, захоплювалася поезією Т. Шевченка та М. Лермонтова. Є. Маланюк зізнався: „Матері я завдячую дві речі: серце й мистецтво. Батькові – життєву мою невдачу“, Поет мав на увазі байдужість до службової кар’єри свого батька Филона, його життєву невлаштованість.

Особливе місце у формуванні інтелекту Є. Маланюка відіграло Єлизаветське реальне училище. Тут працювали висококваліфіковані викладачі (В. Григорович, О. Пржихоржевський, М. Пертушевський та ін.). Тут свого часу навчалися брати Тобілевичі – відомі корифеї українського театру, В. Винниченко, Є. Чикаленко, Ю. Яновський та ін. Найповніше здібності Є. Маланюка розкрилися у точних науках, зокрема математиці. Водночас він виявив неабиякий інтерес і до літератури. Його учнівські твори про „Повчання“ Володимира Мономаха, „Ходіння“ ігумена Даниїла, „Слово о полку Ігоревім“ та ін. привертали увагу самостійністю аналітичного мислення. Водночас тематика Києво-руської доби, розкрита Є. Маланюком в училищі, правила за основу його пізніше сформованої історіографії. Підтриманий викладачами-словесниками, його нахил до літературних студій (наприклад, праця про вплив літератури на життя, чи про творчість російського поета В. Жуковського) згодом розвинувся у серйозних дослідженнях з проблем мистецтва, історії українського письменства, відображених, зокрема у двох „Книгах спостережень“ (1962, 1964).

Після закінчення Єлизаветградського реального училища Є. Маланюк, зваблений точними науками, вступив до Петербурзького Політехнічного інституту. Та навчатися йому не довелося. З вибухом Першої світової війни він добровільно подав документи до Київської військової школи. Закінчивши її, пережив жорстоку дійсність фронтового життя, навіть дослужився до підпоручника.

Пізньої осені 1917 року Є. Маланюка, командира кулеметної сотні 2-го Туркестанського полку, відкликали до штабу 1-ої Туркестанської стрілецької дивізії, керованої полковником І. Мішковським – в майбутньому видатним військовим організатором збройних сил гетьмана П. Скоропадського та Армії УНР. Цей досвідчений вояк („живе втілення запорожця, що зберігся до ХХ ст.“) справив вирішальний вплив на подальшу долю Є. Маланюка, котрий, не вагаючись, пішов служити відроджуваній нації. До цього кликала козацька кров, що живила його серце. Відтоді життя Є. Маланюка стало невіддільним від визвольних змагань, від армії УНР. Її злети і поразки пізніше осмисляться у його поемі „П’ята симфонія“ (1953), присвяченій передчасно загиньому (1919 рік) начальникові штабу Дієвої армії Василеві Тютюнникові, близькому другові. У суворі роки виборення свободи та незалежності, закладання основ національної держави остаточно окреслився характер поета, викристалізувалась його націоцентрична концепція. Щоправда, іншої ролі для себе, крім військової, він тоді не уявляв.

Так склалося, що Україна не змогла зберегти своїх віками вистражданих завоювань. Під брутальним тиском московсько-більшовицьких сил Армія УНР (а разом з нею і старшина Є. Маланюк) змушена була покинути стероризовану і незахищену батьківщину. Попереду прослалися безрадісні простори інтернованих таборів на території Польщі, гірка доля вигнанця у „пісках емігрантських Сагар“

Є. Маланюк одним з перших отямився у безвідрадній ситуації, яку очевидець П. Шох іронічно назвав „голодним обірваним Запоріжжям за колючими дротами“. Поет належав до тих, котрі, за його ж словами, не відчували „об'єктивного жаху“, тому вчасно переорієнтувалися, перейнялися тими проблемами, що їх висунула історія. Їхньою відповіддю на виклик долі була обрана художня література – традиційний вибір українства на його важкому шляху до свободи. Тож Є. Маланюк зробив свій вибір. У таборі інтернованих вояків Армії УНР поблизу Каліша він та його ровесники усвідомили, що швидке повернення додому неможливе, що слід самоутверджуватися на новій основі. Вони об'єдналися у літературне угруповання „Веселка“, видавали однойменний часопис, жили інтенсивним культурним життям, налагоджували зв'язки з довколишнім мистецьким оточенням, зокрема з польськими „скамандритами“ (Я. Івашкевич, Л. Стафф та ін.). Тут закладалися підвалини естетики української літератури в еміграції, передовсім „празької школи“. Формулювалися вони переважно завдяки Є. Маланюкові, котрий, до речі, дебютував разом з М. Селегієм та М. Осикою в альманасі „Озимина“ (1923 рік). На його переконання, література покликана виконувати свій обов'язок у розбудові понівеченої національної культури, пробуджувати національну свідомість та державницьку волю. Така мета може бути досягнена за однієї, досить вагомий умови: література не повинна втрачати своєї визначальної властивості, тобто ознак мистецтва, не має узалежнюватися від політики та ідеології. Що більше за письменником зберігається творчої автономії, то присутнішим буде його вклад у духовний розвиток рідного народу. Лише недалекоглядна критика, котра вимагала від мистця передовсім виконання службової ролі, вбачала суперечність там, де йшлося про природний розвиток таланту.

Уже на початку свого творчого шляху Є. Маланюк мав принципові розходження з Д. Донцовим у поглядах на цю проблему, хоч з ідеологом українського націоналізму його єднали інтереси формування нового типу українця, сповненого волі до життя. Але поета не влаштовувала надто вузька партійна розмежованість та протистояння української еміграції, що призвели до розпорошення й без того малочисельних національно свідомих сил.

Активний діяч Ліги українських націоналістів, співробітник її часопису „Державна нація“, він вже у 30-ті роки відійшов від безпосередньої політичної діяльності, усвідомивши, що найповніше свій духовний потенціал зможе зреалізувати на поетичній ниві і цим принести користь рідному народові. То була надійна його пристань, адже в особистому житті йому не завжди таланило.

Після похмурого піщаного Каліша Є. Маланюк переїздить до Чехословаччини, навчається у відомій під час міжвоєнного двадцятиліття (1921–1939) Українській господарській академії в Подебрадах, входить у дружні стосунки з українською творчою молоддю, стає провідною постаттю у колі „празької школи“. Він намагається торувати незалежний шлях в літературі. З такою метою очолює у Варшаві літературне угруповання „Танк“ (1928 рік), що розпалося не без втручання Д. Донцова. Подібна ситуація склалася і з кварталником „Ми“ (1933 рік), перше число якого редагував Є. Маланюк,

а потім „зненацька“ (власне, під впливом Д. Донцова) відмовився від своїх обов'язків. Зате входив до авторського складу „Вісника“. Навіть за таких несподіваних скрутів Є. Маланюк завжди вмів зберегти творчу автономію.

Не вельми пощастило йому і в особистому житті. З першою дружиною Зоєю Равич, яку він дуже кохав, змушений був розлучитися, з другою – Богумилою Савицькою – його розлучила світова війна. По війні він опинився на території Західньої Німеччини, активно влючився у діяльність МУР-у. Але невблаганна доля вигнанця спонукала Є. Маланюка скуштувати гіркого хліба „другої еміграції“, податися за океан, до Сполучених Штатів Америки, де на нього ніхто не чекав. Тут, на чужині, де диплом інженера виявився непотрібним, довелося боротися за виживання, працюючи на різних роботах. Перед поетом відкрилася перспектива самотника у скромному мешканні в передмісті Нью-Йорку, Квінсі, на Форест-Тінс, 75. В цьому помешканні він і помер 16 лютого 1968 року.

Але і в Америці поет не втратив свого творчого вогню, став почесним головою Об'єднання українських письменників „Слово“.

Лірика Є. Маланюка мала спільні риси з лірикою української еміграції, передовсім „празької школи“. Зокрема це стосується історіософських мотивів, вольових імперативів, обстоювання будівничих і принципове заперечення руйнівних чинників як у суспільстві, так і в мистецтві. Звідси – неприйняття авангардизму, (хоч „пращани“ користувалися певними елементами його поезики), критичне ставлення до стильових тенденцій модернізму та традиції вітчизняного письменства, вилучення з неї сентиментальних, надміру чуттєвих, розслаблювальних мотивів. Центральною темою лірики „празької школи“, а відтак і самого Є. Маланюка, стала вольова особистість. Вона випробувалась у поетичних текстах, переносилася звідти у життя.

Ліричний герой Є. Маланюка ніби витесаний з грубого каменя, вражає своїм суворим виглядом, віддзеркалює світогляд безкомпромісного максималіста, перейнятого загостреним чуттям часу. Історіософічні видіння, охоплені бойовими кличами Київської Русі, обвіяні гарячими вітрами Дикого поля, насичені вольовою енергією І. Мазепи й П. Орлика, мали колір „державної бронзи“. Якихось емоційних, просвітлених нюансів, притаманній Наталі Лівницькій-Холодній, О. Стефановичеві чи О. Ольжичеві, тут не спостерігалось. Поет не дозволяв собі щонайменшого душевного розслаблення. Тому такими суворо монолітними видаються збірки його першого періоду творчості: „Стилет і стилос“ (1925), „Гербарій“ (1926), „Земля й залізо“ (1930), „Земна Мадонна“ (1934), „Перстень Полікрата“ (1939), „Вибрані поезії“ (1943). У міжвоєнне двадцятиліття склалася думка, що в доробку Є. Маланюка інтимні мотиви відсутні, крім хіба книжки „Гербарій“, упорядкованої ним під час перебування в Каліші. Яке ж було щире здивування літературної громадськості, коли поезія витончених сердечних переживань вихлюпнулася на сторінки повоєнних видань автора, котрий називав себе „імператором залізних строф“. Датовані переважно 20-30-ми роками, вони вражали рідкісним лицарським ставленням до світу, до жінки, засвідчували високі чесноти Є. Маланюка, ревно ним приховувані від стороннього ока.

Однак, і в другий період (збірки: „Влада“ – 1957, „Поезії в одному томі“ – 1954, „Остання весна“ – 1959, „Серпень“ – 1964, „Перстень і посох“ – 1972) він залишився вірний своєму центральному образу – Україні. Слова „Де ж знайти нам від тебе кращу Серцем, повним тобою вщерть?“ стали основою його життя і творчости.

Міцно куті, спресовані строфи Маланюкової лірики розгортали образ України у різних значеннях, у перехрещенні контрастних понять, насичених водночас почуттям любови та ненависти, надії і розпуки. З одного боку, Україна поставала символом клясичної довершености, уподібненої до Давньої Греції („О, моя степова Елладо, Ти й тепер клясично ясна“), з другого – „Чорною Елладою“, „Антимрією“ („Тавро каліченого народа, Втіха ката й мати яничар“), Є. Маланюк не міг пробачити своїй найдорожчій у світі Батьківщині малодушности, небажання стати державною нацією, зрадництва власним інтересам, рабської покори завойовникам. Велика синівська любов спонукала його дивитися правді у вічі, хоч би якою гіркою вона була.

*Невже калюжею Росії
Замре твоя широчина?
...А над степами вітер віє,
А в небі гуркотить весна.*

Подібні гнівні інтонації звучать і в інших творах поета („Псалми степу“, „Варязька балада“, „Убийникам“ тощо), зокрема у „Посланії“, де осмислюються пророчі слова Т.Шевченка з вірша „О, не однаково мені“. Тут Є. Маланюк висловив відому формулу, в якій відбито долю українства: „Як нації вождів нема, Тоді вожді її поети“. Справді-бо, в Україні століттями не було іншої сили, яка могла б стати проводом свого народу. Є. Маланюк причини національного лиха вбачав не тільки у зовнішніх чинниках, а й у внутрішніх: „Нас можна як народ знищити лише шляхом самознищення“. Тому не випадково він звертається до своєї музи: „Вчини мене бичем своїм...“. „Кривавих шляхів апостол“, як себе називає Є. Маланюк, мислив опозиційними символами, як от „стилет“ і „стилос“, тобто зброя і перо. Перкладаючи ролю „стилета“ на „стилос“, він намагався змінити життєспраглою енергією чуттєво-розслаблену душу України, збагатити прекрасний образ „степової Еллади“ образом „залізного Риму“. Звертання до них мало історичні підстави. Адже Україна здавна належала до чорноморсько-середземноморського ареалу, тому в ній досі вчуваються віяння античности. Про це Є. Маланюк (як і Ю. Липа) писав у культурологічних дослідженнях. „Внук кременного чумака, Січовика блідий праправнук“ не тільки переглядав вітчизняну історію, а й творив новий героїчний епос у текстах лірики, виповненої маталевого тембру. Хоч він, цей тембр, дещо послабівся у поезіях 50–60-их років, однак, збережеться суворі віршована форма, за оболонкою якої нуртуватиме сильний темперамент, схильний до шляхетних переживань, до роздумів над людською долею, зокрема над долею вигнанця. Небезпідставно О. Тарнавський назве Є. Маланюка „Українським Одисеєм в Америці“. Туга за Батьківщиною ятриметься невилгою раною у душі поета. Спогади набудуть яскравого вигляду. Він з ними ділитиметься у колі найближчих

друзів (М. Бутович, М. Аркас, Б. Рубчак, Б. Олександрів та ін.). На повернення у свій край, понівечений комуністичною Москвою, сподіватися було марно. І все ж йому вдалося побувати бодай коло України. в 1962 році Є. Маланюк приїхав до Варшави, де зміг побачитися з дужиною Богумилою Савицькою та сином.

Справжнє повернення Є. Маланюка сталося пізніше, тільки-но Україна проголосила себе незалежною державою. Сьогочасний читач в Україні має змогу безпосередньо ознайомитися з лірикою поета, що назавжди увійшла до золотого фонду нашої літератури.

Про автора:

Автор – літературознавець, мешкає в Києві.

Євген МАЛАНЮК

ПОЕЗІЇ

БІОГРАФІЯ

1. *Завжди напружено, бо завжди – проти течії,
завжди заслуханий: музика, самота.
Так, без шляху, без батька, без предтечі.
Так – навпростець – де спалює мета.*

*Все чути. Всім палять. Єдиним болем бути,
Тим криком, що горить в кривавім стиску уст,
І знать, що випало – загаснути забути.
І спомином кінця – кісток народних хруст.*

2. *Так вийшовши з глухого степу,
З зідхань страждальної землі,
Вирізблюю німий життєпис
На дикім камені століть.*

*Так конструюю вічний образ
На сірім цоколі часу,
І мудрість протина, як кобра,
Гадючим зоренням красу.*

*І розраховує, й шепоче,
І виміряє кожен крок,
Лиш електрично колять очі
Крізь все мереживо морок.*

*Заплутуюсь густіш і гірше
Під діамантовий гіпноз,*

*І тільки бачу – камні, вірші,
І тільки чую – гул погроз.*

*І все боюсь: скінчиться термін,
І я не скінчу завдання
І попливу один, без керми,
У тьму вмираючого дня.*

3. *Мушу випити келих докраю –
Полиневий мед самоти,
Так нещадно, так яро згораю, –
Чи ж побачиш, почувєш ти?*

*Недорізаним звірем – вітер
Прориває в страшний простор.
(Там жито надовго збито,
Там чорним повітрям – мор).*

*А я мушу незмороно-просто –
Смолоскипом Тобі одній,
Я – кривавих шляхів апостол –
В голубі не вечірні дні.*

1924 р.

З “СУЧАСНИКІВ”

*На межі двох епох, староруського золота повен,
Зазгучав сонценосно твій сонячно-ярий оркестр, –
І під сурму архангела рушив воскреслий човен,
І над гробом народу хитнувсь кам'яний його хрест.*

*І на древнім, на скитськiм, на кров'ю залитім просторі
Говорили могили, співали козацькі вітри,
І у літери тайн степовії складалися зорі,
Щоб племінним пророцтвом означить початок пори.*

*Так зродився ти з хвиль злotosиніх космічних вібрацій,
Метеором огнистим ударив в дніпровські степи
І, здавалося, – вріс. І над плугом схилювся до праці
І вже мріяло серце про сонцем налиті снопи...*

*Вили бурі історії. Рвали й жбурляли відвічне.
О, ти знав, що тоді не сонети й октави, о, ні! –
Жорстко-ярим залізом ти пік одоробло північне
І клекотіла душа твоя в гнівнім, в смертельнім огні.*

*Раптом... брязнуло враз! І ридально навів розірвалось...
І бездонним проваллям дихнула порожня луна.
... від клярнета твого – пофарбована дудка зосталась
... в окровавлений Жовтень – ясна обернулась Весна.*

*І по синіх степах дикий вітер повіяв примару,
Щоб журить і жахать... Замогильний доноситься спів.
І вночі мертвий місяць освітлить з-за сірої хмари
Божевільну Офелію – зов половецьких степів.*

1924 р.

ЗЛОВІСНЕ

*Знов захід буряний. Недобрий.
Знов пророкує кров'ю літер,
Що ми загинем, яко обри,
Що буде степ, руїна й вітер,*

*Що почорніє світ сей білий,
Що все живе пожруть пожежі,
Що тільки віщий свист Сибілли
Лунатиме в сліпім безмежжі.*

*Сузір'ям скаже Бог вознести
У мертвім небі пентаграму,
Й новий про се напише Нестор
В самотній катакомбі храму.*

1924 р.

ЕЛЕГІЯ

*О серце крихке! О, душе кам'яна й окаянна!
Чи чуєш? Чи бачиш? Кінчається згаслий ваш світ.
Епоха, епоха відходить від вас невблаганно
І де ж ваш притулок? І хто залишив заповіт?*

*Осіннім дощем вижирає проржавлені барви
І все розпливається, все зникає у млі, –
Лишається тільки в залізо закований варвар
Та гнані у безвість відірвані діти землі.*

Ні краю нема, ні кінця пророкованим мандрам
Пустелями нив, цвинтарями осель і дібров.

.....
Де ж Персеполіс твій, тьманозорий і злий Олександрє,
Сонце битв духотворних і яра на лезах любов?

1944 р.

ДРУГЕ ПОСЛАНІЄ

В повітрі мла і смертний одур,
Охляло сонце, як сліпе –
Це спалено Твою свободу
І напівмертвого Тебе,
Народе мій, вітаю словом
Під небом, від війни багровим,
Під рокоти чужих гармат,
Коли мордує брата брат;
Коли пророцтва найлютіші
Оце сповняються навбач,
Коли скупі перерви тиші
Невтішний роздирає плач.

Потрібен племін Єремії, –
Та, ненароджений, він згас.
Крутіж лихої веремії
Поніс у вир смертельний нас –
І носимося, як билини,
Понад румовищем руїни,
Аж поки сіркою й вогнем
Нас згубний подих не здухне.
Внизу ж – Твоє безформне тіло
Звивається під градом кар:
В чужій руці – безкрила сила,
В своїй – безсилля і тягар.

Роздріблене – доценту крушить
Закон життя. І де ж вогню
На вожденья вошиві душі,
На лицедіїв метушню,
На їдь продажної безради,
На яди дідичної зради,
На віковий кловорот

Хохляцьких охів і глупот?
 Актор чужі малпує міни,
 Крутій відсотки тне з легенд,
 Нещадний дурень рота слинить
 І всіх їх продає агент.
 Ця зоологія убога
 Все застує. А збоку десь
 Гірким сміється сміхом Гоголь
 ("З самих себе бо смієтесь")
 І корчить постать вовкулачу,
 І тане сміх у неклі плачу,
 І знов зникає. І дарма
 Сурмить Шевченкова сурма,
 Бо і трибун грамофоновий,
 І рідномовний графоман –
 Лиш про недолю й чорні брови
 Вискиглюватимуть пеан.

В тім ярмарку все творче гине,
 Задушується все живе,
 Все вічне робиться хвилиenne
 Й стає живучим неживе.
 І мертві душі бенкетують,
 Прищеплюючи, як отрую,
 Ледачу кров, духовний гній
 Всім паростам гієрархій.
 Герой доби встає в цій аврі
 Космічних бур, космічних гроз,
 Як спраглий містечкових лаврів
 Здрібнілий мікромалорос.

Народе мій! Оцей непотріб
 Ти за які гріхи придбав?
 Чи соорміцька пристрасть Мотрі
 Й Мазени старчий безугав?
 А чи перебій надто сковзький
 Двірської служби Розумовських?
 Чи стилі життєвих спонук
 Поганів внуків і онук?
 І з того гійного врожаю
 Вже півстоліття п'ємо жак:
 Доба нам обжинки справляє
 На наших душах і тілах.

Та ти – не виграшка природи,
 Не примха лиш земних стхій, –
 Ти не загинеш, мій народе, –

Пісняр, мудрець і гречкосій, –
 Бо вірю: судні дні недаром
 Твій чорний рай зняли пожегом
 І племінь слупами росте,
 Сполучуючи з небом степ,
 І небо сходить на країну
 Крізь рик заліз, крізь звіра крик,
 Крізь дим руїни – Україну
 Новий уздріє чоловік.

1944 р.

На захід сонця з костуром прийшовши
 І світ вечірній бачивши, – осліп.
 Тироль чи Шлеськ, Морава чи Мазовше –
 Черства там праця і гіркий там хліб.

І серце там давно вужами зжерте,
 І усміх там давно зів'яв і згас,
 І навіть ти, недовідома смерте,
 Там – між годин – умовний маєш час,

Заплющивши заслізені повіки,
 Все викликаю весни осяйні
 Юнацьких літ...
 І безголова Ніке,
 Як фурія, проноситься в мені.

1944 р.

СТАНСИ

Ти серпень днів стрічаєш на межі
 Жаских епох. Тут затишок ще дише
 І над альпійським озером лежить
 Така глуха, немов балтицька тиша.
 Невже ж гула найзгубніша із війн?
 Гарчали повзи, вибухали бомби
 Й ховались люди в темні катакомби,
 Та не щадив їх той безокий бій.
 І вік Атилли знову воскресав:

*І цілий світ біліє, як шпиталь,
Для вояка, що зацілів по битві,
Що знов відчув життя солодкий жаль
І дяку серця віддає в молитві.*

1955 р.

ДО 120-РІЧЧЯ ВІД НАРОДЖЕННЯ ОЛЕКСАНДРА АРХИПЕНКА (30 ТРАВНЯ 1887 - 25 ЛЮТОГО 1964)

4

Дмитро ПАВЛИЧКО

АРХИПЕНКО

*Всі образи його живуть лише в уяві,
Та їхня схованка ясніша за яву.
Приглянься: знатимеш вигинину, криву
Картину форм життя, звабну, як сни імлаві.*

*Ніхто не знає нас, лиш камені діряві
Могли б засвідчити пробитих душ канву.
Він слухав порожнеч пульсацію живу,
Він бачив Божий лик в небесній порожняві.*

*Я не назву всього, що є й чого нема
В його незримому, як дух, матеріялі,
Та найважливіші у нього - світло й тьма.*

*І різьбить він жінок не з бронзи, а з печалі,
З ніщоти постаті формує досконалі,
Що відкриваються від дотику ума.*

Нью-Йорк, жовтень 2005 р.

Лідія КОВАЛЕНКО

ПОСОЛ УКРАЇНСЬКОГО АВАНГАРДУ

Українець, якого знає весь світ

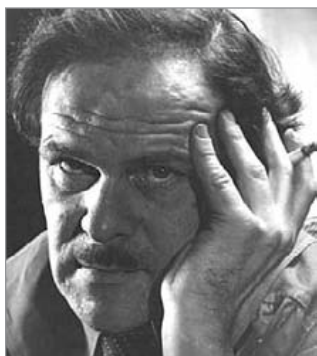

*Великий художник
– найкращий посол кожного народу.*

(Гегель)

Скульптора і художника Олександра Порфирієвича Архипенка знає весь мистецький світ. Ще за життя він став величною світовою маштабу, визнаним Майстром. Це був один з геніїв: в новаторстві пластичної форми, винаходах, скульптуроматеріалах і їх поєднаннях, в техніці, а головне – у власній естетиці. Він знаходив у мистецтві недосяжне навіть для найвідоміших представників європейського лівого модерністського напрямку початку XX століття. Напряму, що кинув виклик клясичному пуританському академізмові. Він, як Пікассо в скульптурі, став родоначальником кубізму в цьому жанрі. Але далі пішов власним шляхом і створив свій, архипенківський стиль в мистецтві скульптури, перетворивши її з застиглої форми в „рухому”. Він першим відчув ритми нового XX ст. і втілював свою мрію: через модерну скульптуру створив „портрет” свого часу. Більшості його творів властива манера кубізму, конструктивізму, абстракціонізму, але він не цурався й реалістичного методу. Його творчість мала величезний вплив на розвиток модерністського мистецтва в Західній Європі та Америці, де він жив і творив.

Мистецька, винахідницька та педагогічна творчість Олександра Архипенка тривала 60 літ. Спадщину він залишив величезну. Нині його скульп-

О. Архипенко. 1937 р.

птури, малярство та графічні твори представлені в 48 музеях, в тому числі в Центрі Помпіду у Парижі, музеях Гугенгайма та Модерного мистецтва в Нью-Йорку, найкращих музеях Стокгольму, Берліну, Тель-Авіву, Москви та ін., а також в 139 приватних колекціях. Згідно з його заповітом, 100 картин передано Саарському музеєві в місті Саарбрюккені (Німеччина), який надає експонати для міжнародних виставок. Професор Архипенко викладав в 17 університетах, мистецьких закладах та ним самим заснованих школах мистецтв в Парижі, Берліні, Нью-Йорку, Лос-Анжелесі, Чикаго. Він читав окремі лекції на запрошення в 53 університетах, інститутах та музеях світу. Був членом журі виставкових комітетів, учених рад багатьох всесвітніх музеїв мистецтв. За життя та після смерті було організовано кілька сотень виставок його творів. Номінальна оцінка його творів нині – на рівні найдоржчих. Наприклад, в 2003 році на аукціоні „Імпресіонізм і сучасне мистецтво” його скульптуро-картина „Голуба танцівниця” була продана за 1.016 млн. дол.

3 біографії

Народився Олександр Порфирієвич в 1887 р в Києві в родині професора - викладача механіки та завідувача фізичними лабораторіями Київського університету. Його дід був іконописцем, а вся родина – давніх українських коренів і національного виховання. Малий Олександр почав малювати ще при дідові, а може, й під його впливом. Батько мав нахил до винахідництва, і легко вбачати в захопленні мистецько-технічним винахідництвом майбутнього митця „голос” родинних генів. Батько мріяв про інженерну або науково-технічну кар’єру сина. Але син вибрав свою дорогу сам: пішов навчатись в Київське художнє училище. Пробув там три роки (1902-1905) і покинув, бо надокучила професура з її нудно-консервативним викладанням. Це не для темпераменту Олександра. У свої 19 років подався до Москви, в 1906 році якийсь час навіть відвідував Московське училище живопису. А головне – займався самоосвітою, відвідуючи художні виставки. Серед них натрапив на виставку сальону з Франції „Золоте руно”. І зразу ж зрозумів: його місце там – в Парижі.

На початку 1908 року він уже бере в оренду маленьку кімнатку у відомому „Вуликові”(французькою мовою – „La Rushe”). Це будинок на вулиці Данціг з маленькими кімнатками, які господар орендував початківцям, митцям та письменникам, що набігали в Париж тоді з усього світу. Тут, в дешевих комірчинах, жили Шагал і Цадкін, Рівера і Модельяні, Сутін і Паскел, Фернан Леже та ін. „Вулик” став місцем експериментарства художньої молоді. Там вирували пристрасті, творчі суперечки, визрівали нові ідеї, а твори початківців виставлялись просто у дворі цього „гуртожитку”. Бунтарський невгамовний дух Олександра приводить його в об’єднання молодих художників Паризької школи, що проіснувала з 1902 р. до 1924 р. Це так званий „лівий бльок”, що був незадоволений попередніми шляхами розвитку мистецтва, заперечував традиції і академізм. До речі, і тут спробував відвідувати мистецьку школу. Знову не те. Самородки і генії не потребують клясичного поводиря. Вперто працював над собою

сам. З усією притаманною йому експресією переметнувся в Лувр. Проте не у відділі клясики, а в художній світ африканського примітивізму. Захоплюється його емоційністю, жителюбністю, життєстверджуючим еросом, сонячними кольорами, торжеством сили стихій: руху, води, вогню, землі. Зрозумів: оцей шал африканської „самодіяльності” і є для нього чисте мистецтво. Й інтуїтивно втілена в ньому таємниця світу, його невичерпність, емоційність стають стимулом для його власного пошуку... Його товаришами-однодумцями стають Пікассо, Матісс, Брак, Леже, Сезанн, Модельєні, поет Аполлінер. Підтримує зв'язки з вихідцями з України. Тоді в Парижі перебували, більш того – визначали скульптурне обличчя Парижу 1910-их років киянин Казимир Малевич; одесити Соня Делоне, Сергій Булаковський, Ісаак Паїлес; Наталія Давидова з Київщини; Олександра Екстер (у дівочтві – Григорович), що навчалась і працювала в Києві, і навіть Михайло Бойчук.

Вперше офіційно Архипенко виставляється в Салоні незалежних художників в 1910-1911 рр., і відразу заявляє про себе як про художника-новатора. А далі все його творче життя було постійним експериментаторством, пошуком нового у формі, змісті, матеріалах, стилях. Він стає вічним революціонером у мистецтві. Творча сміливість, ризик, несподіваність – так характеризують його мистецтвознавці. А в 1920 р його запрошують з персональною виставкою на престижний Венеціанський бієнале, що само по собі уже було світовим визнанням. З цього часу німб світової відомості і слави уже ніколи не сходив з його голови. І те, що Папа оголосив йому anatemu за спотворення людського тіла, не завадило його популярності.

Роки першої світової війни Архипенко проводить у Німечці. З 1921-го до 1923 року живе і творить у Німеччині. Потім разом з дружиною, також скульптором, Анжелікою Бруно-Шульц переїде до Америки. До цього часу він виставляв свої твори в Парижі, Лондоні, Женеві, Празі. Про нього згадують і пишуть всі мистецтвознавці – ті, що захоплювались його методом, і ті, що його не сприймали. Тобто, в Америку він приїхав всесвітньовідомим скульптором і художником. На жаль, мистецька Америка того часу була менш чутлива до модерну, ніж передова Європа. Але і тут він продовжує експериментувати, творити, брати участь у виставках, професорувати, створювати свої власні мистецькі школи. Він з творчими і педагогічними завданнями відвідує численні міста різних штатів Америки. Кілька років працює над книгою-двотомником „П'ятдесят творчих років: 1908-1958” (видана в Нью-Йорку в 1960 р). Це і спомини, і опис творчих пошуків та власного мистецького світогляду, і підручник одночасно – неоціненний теоретичний дарунок нащадкам, що студіюють історію та практику модерного мистецтва ХХ століття.

В штаті Нью-Йорк, в містечку Бірсвил, що на відстані однієї години їзди автом з Нью-Йорку, він засновує свою власну творчу лабораторію. Сюди входять: Школа мистецтв, майстерня і житло. Приймає учнів, щоденно працює в майстерні. Тут, на її порозі, несподівано зупинився серце Маєстра...

Сьогодні тут діє Фонд ім. Архипенка. Його очолює учениця Олександра Порфірієвича і його друга дружина Френсіс Архипенко-Грей. Місце, відкрите для професіоналів всього світу.

Пошук нового як творче кредо

Вже до Парижу Архипенко прибув зі своїми власними ідеями. Париж з його атмосферою стимулює їх розквіт. Розпочав, як уже згадувалось, з незгоди з традиціями. Перші пошуки – пошуки форми. Здійснює революцію в скульптурі, коли вводить в постать поняття порожнечі, або вигнуто-вгнутих форм, що є втіленням ідеї позитиву і негативу, діалектичності буття та мислення, світла і тіні. Коли замість обличчя чи то жіночих грудей – дірка, порожнеча, то це та сама реальність, тільки виражена негативом. Першою такою новаторською скульптурою був „Танок” 1910 року (тоді він вперше виставив свої твори в Сальоні незалежних художників). Потім була знаменита „Жінка, що розчісує волосся” (1915 р.), в якій обличчя елегантної жінки заміняє овальна порожнеча. (До річі, ця скульптура збереглась у Львівському Національному музеї мистецтв). Його прозвали тоді поетом порожнечі. Він переконаний: „Не так присутність існуючої речі, як її відсутність спонукає до творчості”. Іншими словами, все, що є, – не цікаве. Творчість спонукає створювати те, чого нема і до чого маєш нахил. В результаті – в модерному мистецтві цінним є те, що кожен може інтерпретувати по-своєму. Той же ефект від використання символів. Коли не всі перші глядачі сприймали його символи (бо ж як це так: замість голови – або порожнеча, або куля, ноги- руки – циліндри, очі – еліпси?), то художник так пояснював свою ідею: „Світ хотів би, щоб митець виклав усе, як на долоні, щоб той світ прийшов і без жодного зусилля побачив усе. Я думаю, що в такому разі не було б ніякої творчості. Митець дає глядачеві імпульс, що штовхає і його, глядача, згідно з законом універсального руху. Коли показати глядачеві символ, він мусить почати й сам творчо мислити. Символ підказує, наводить на думку, наводить на відчуття, символ існує тримірно в просторі“.

Як художник абсолютної свободи, Архипенко одночасно експериментує з ідеєю динамічного простору. Він сповідував принцип ідеолога даосизму Чжуан-Цзи: „Все є змінним”. Архипенко стверджував: „Там, де є зміни, є життя”. Вся його особистість виявляла себе через постійний творчий рух. Кому пощастило відвідати виставку творів Архипенка в минулому році в Українському музеї мистецтв Нью-Йорку, той є свідком, що найдовше люди затримувались біля експонату „Медрано I” і „Медрано II”. В 1912-1914 роках Архипенко створює специфічну рухливу скульптуру. „Медрано” – назва тодішнього цирку в Парижі, а скульптор сконструював людиноподібний механізм із скла, дерева, дроту, металу, що вособлював паяца, який маніпулює м'ячем. Це фактично був перший в ХХ столітті робот. В музеї на виставці знаходився, звичайно, не оригінал, а комп'ютерна інсталяція, що демонструвала принцип рухомої скульптури.

Окрім цього, загальне захоплення викликала здатність художника в статичній скульптурі передати відчуття руху. Як, наприклад, в творах „Синя танцюристка”, „Хода”, „Солдат у ході”. І це йому вдалось уперше в історії скульптурного мистецтва. Хоч і безрух, стриманий, споглядальність також властиві ряді його творів, де це, на погляд автора, є доцільним. В 1913 р. він створює літографію „Дві фігури”, що передає відчуття руху через активність пози, і в цьому ж році - статичну літографію „Фігура, що сидить”. Прикладом безруху можуть бути відомі „Торс у про-

сторі”, „Гідність” та ін. Цілий розділ згаданої виставки так і називався – „Рух і стриманість”.

Винахідницькому генієві Архипенка належить і ще один унікальний винахід – „машина рухомого мистецтва” – „Архипентура”. Це своєрідний „дисплей”, де фрагменти живописних творів рухаються за рахунок 110 металевих пластинок, що поволі обертаються. Винахід, на який було отримано патент, скульптор продемонстрував в 1922 р. в Берліні, де тоді проживав. Присвятив він його Едісонові і Айнштайнові, з яким був знайомий. На превеликий жаль, сліди „машини” згубились.

Як невгамовний експериментатор форми, Архипенко повертає скульптурі колір. Він каже, що так з давніх давен робили на його Батьківщині. І ніхто з його колег не вживав кольору так наполегливо і послідовно, як він. Назвали ці кольорові скульптури „скульптуро-картинами” (або – „живописо-картини”). Сам Архипенко так пояснював своє захоплення: „У нашій щоденній рухливій оточенні кольори переливаються у форми, а форми – у кольори, і немає форм без кольорів”. Однією з найзнаменитіших скульптуро-картин вважається „Клеопатра” (1957 р.), яка незмінно збирає біля себе натовпи відвідувачів. Суть його скульптуро-малярства – у вживанні різних матеріалів. Розпочавши в 10-ті і продовживши у 20-ті роки ХХ ст, Архипенко повертається до цього методу в найбільш плідні 50-ті роки, використовуючи такі нові матеріали, як бейклайт, формайка та ін. До речі, мистецтвознавці писатимуть, що саме східні слов'яни зі своїми традиціями писанкарства, народного малярства й кераміки зробили особливий кольористичний внесок в європейське мистецтво ХХ ст. Це передусім стосується Олександра Архипенка.

Але сам Архипенко увібрав значно більше автентики народної культури світу. Ось як сказав про це киянин Андрій Шестаков („Україна молода”, №34, 2004): „Його скульптура, – абстрактна і сюрреалістична, – увібрала в себе нелукаве дитяче світосприймання Африки, заворожуючу давнину трипільської культури, містерійний екстаз, витонченість піфагорійської Еллади, космічність давньоєгипетського сонцепоклоніння, вплив загадкового і мовчазного Сходу”.

А в пошуках нових матеріалів цей віртуоз-винахідник додумався до використання найсучаснішого при його житті матеріалу – прозорого плексиглазу з внутрішнім освітленням жарівками. Знову ж апелюю до свідків-глядачів виставки в Українському Музеї Нью-Йорку, де куточок з цими творами сприймався на рівні фантастики.

Все це йому вдавалось з майстерністю таланту від Бога, який прийнято називати геніяльністю. Не забудьмо і про реалістичну манеру, в якій він виконав погруддя Т. Шевченка, І. Франка, князя Володимира, галерію портретів і окремі скульптури, наприклад, чудова „Медитація” та ін. Різносторонній талант. Неперевершений Маестро.

Щодо тематики, то ведучою темою його скульптурних і графічних робіт було жіноче тіло: постаті жінки в різних просторах, танцівниці, мадонни різних рас. Мотив жіночого тіла став не тільки втіленням Жінки, а й символом взаємодії двох начал – жіночого і чоловічого, земного (буття) і небесного (духовного).

Повернення в Україну

Кому належить мистецьке ім'я нашого славного земляка? Відповідь для нас, українців, однозначна: безумовно, Україні. Безперечно, нашій культурі. Архипенко – найяскравіший представник українського класичного авангарду ХХ століття. Він – наша національна гордість. Одночасно пишаємось ми і тим, що його ім'я належить світовій культурі. І це зрозуміло. Занадто багато Бог дав йому, щоб вміститись в рамки лише національної культури.

А українство? По-перше, батьки вплинули підставово на його формування. Це батько-професор, пояснюючи йому роботу механізмів, заклад йому основи авангардно-конструктивного мислення, нахил до пошуків нових, ніколи не вживаних в скульптурі матеріалів (сталь, плексиглаз). Його „Медрано” і „Архипентура” – це теж без сумніву вплив і наука батька – винахідника. Саме в київському домі батьків зародилась ідея порожнечі, коли він поставивши поряд дві однакових вази, куплених батьками, побачив між ними третю – не матеріальну. Отож самотність його авангардного мислення виросла в Україні. А ще за спадковістю Олександр Порфирієвич володів вчительським талантом, любив викладацьку працю в університетах, читати окремі лекції, прагнення передавати іншим свої ідеї. Повсюдно, де жив, він створював свої школи і завжди був в оточенні учнів.

Юнацькі враження від домашнього київського оточення, кераміки, посуду, глечиків так чи інакше знаходили потім відтворення в його творах. Як і скитські баби з їх безликим обличчям та вази часів трипільської культури. І не дарма його перші твори були виготовленні з шамоту (паленої глини) – це вплив сільських гончарів, за працю яких він спостерігав в дитинстві. Як і вплив діда-іконописця. Поет Аполлінер, – його переконаний апологет, – писав в першій статті про прибулого зі Сходу в Париж Архипенка (1914): „... В духовності його мистецтва відчутні релігійні віяння, що зформували його темперамент, церковні та наївні твори, без сумніву, причарували його в дитинстві”. Отож батьківщина була вкарбована і в мислення, і в риси його мистецтва, і в характер різносторонньої діяльності, і в душу теж.

Віталій Коротич, який відвідав Америку в 1962 р і мав зустріч з Олександром Архипенком, свідчить, що той признавався йому в ностальгії по Україні і хотів у 1964 р. в Шевченківські дні відвідати Київ. Але в лютому того року його не стало...

А привласнити собі ім'я Архипенка намагалась і Франція, де він проживав 13 років, і Німеччина (неповних 3 роки), і США (прожив 41 рік). А найбільші на експропріацію його імені претендувала, звичайно ж, Росія (проживав неповних 2

О. Архипенко у майстерні, 1940 р.

роки), бо, мовляв, в ньому є „російське коріння”. Звернімося до фактів.

В часи, коли повертали в СССР довірливого Михайла Грушевського, Архипенкові теж пропонували посаду професора Київського університету. На щастя, той не згодився. Але мав зв'язки зі львівськими художніми спілками подарував кілька своїх творів довоєнному Львову і навіть пару картин – Києву. Після Другої світової війни ім'я Архипенка було викреслено з в Радянській Україні, як представника ворожого, безідейного буржуазного мистецтва. До Львівського музею мистецтв надійшла вимога ... знищити його твори. Дві картини і скульптура були знищені, а кілька на свій страх і ризик зберегли музейні працівники. Понад пів століття ім'я Архипенка офіційне мистецтвознавство замовчувало, як і імена К. Малевича, Д. Бурлюка, Б. Кандинського, М. Бойчука, О. Екстер та інших вихідців з України. Тим часом у сітовій пресі звучало незмінне „Archipenko from Russian...”. З інерцією імперського світовідчуження „старший брат” на всіх російськомовних сайтах і нині, коли все повертається на свої історичні місця, повторює, що Архипенко „належить” до їхніх корифеїв. Наїть коли в квітні 2005 року в Нью-Йорку Український музей мистецтв відкривав грандіозну виставку творів Архипенка, російськомовний відділ Радіо „Свобода” спеціально запросив з цього приводу культуролога з Нью-Йорку і серед питань було й таке: „А чого це вони (тобто українська громада – Л. К.) привласнили собі Архипенка, хто він, мовляв, був за національністю?”. На що гість із Нью-Йорку (Олександр Геніс – Л. К.) відповів, щоб не дратувати ведучого, лояльно: „Можна сказати, що Архипенко, як основоположна постать у всьому мистецтві ХХ ст., за національністю був модерніст. Як всі представники цього могутнього руху він був захоплений універсаліями і прожив своє життя космополітом”, і додав, що політично правильно громада робить, відкриваючи нове приміщення музею виставкою свого митця такого масштабу...

Спростуємо думку щодо космополітизму Архипенка.

В роки перебування в Нью-Йорку він мав тісні зв'язки з українською громадою, був почесним членом українського „Мистецького клубу”. В 1933 році, коли Союз Українок Америки шукав кошти для допомоги голодуючим в Україні, Архипенко віддає їм скульптуру „Портрет жінки”, яку розігрують в льотерію.

Свою національну належність, свої коріння він підкреслював сам: „Хто знає, чи думав би я саме в такий спосіб, якби українське сонце не запалило в мені тугу за невідомим, якого я навіть сам не усвідомлюю”.

В 50-ті роки він створює тут, в Америці, для українського парку в Клівленді погруддя Тараса Шевченка, Івана Франка, Святого князя Володимира. На початку 1961 року, напередодні 100- річчя з дня смерті Т. Шевченка, Олександр Порфірієвич пояснював: „Чому я виготовив погруддя Тараса Шевченка і чому я пляную дати українському суспільству та світові погруддя інших українських геніїв? Ми свідомі того, що дух народу опирається завжди на два стовпи, одним з яких є політика, а другим – культура. Вони не можуть існувати окремо і вони мусять іти й розвиватись у парі, бо один із них підтримує другий і разом вони становлять національну єдність. У цій єдності кожен національну особу можна порівняти з каменем у великій національній будові”.

Чи не досить навіть цих слів, щоб не накидати нашому великому співвітчизникові тавро космополіта? Аполітичний? Так. Він не раз повторював: „Я – сам по собі. Я незалежний”. Бо в нього була своя країна, своя Плянета Мистецтва. Громадянин світу? Так. Бо так склались перш за все об’єктивні умови, зокрема „залізна завіса”. А суб’єктивно? Істинний митець та ще таких спроможностей, як Архипенко, віддається творчості безмежно. І вимагати від нього “активної участі в громадсько-політичному житті громади” було б наївно. Дякувати Богу за те, що він у нас був і є (нехай і в ролі представника „чистого мистецтва”). І повертається додому тепер в незалежну Україну.

... Лід рушив в Україні в кінці 2001- на початку 2002 р., коли вперше на Батьківщині, в Київському Національному музеї була влаштована невеличка виставка „Збережено в Україні. Олександр Архипенко і послідовники”. (Це експонати з колекції Саарського музею, Національного художнього музею України і Національного музею у Львові, а також документи – „Особова справа” Архипенка -учня Київської художньої школи 1905р).

Тоді ж уперше відбулась в Києві міжнародна конференція, присвячена творчості Архипенка, з участю його вдови Френсіс Архипенко- Грей. Був показаний документальний фільм Миколи Мащенко „Олександр Архипенко”. Вперше широко заговорила про нього преса Києва і Львова. Запрошення додому і належна йому шана відбулися.

А ось українська громада Нью-Йорку діяла наступально, активно, масштабно – так, щоб голосно прогрімало українське ім’я Архипенка на весь світ. Український Музей в щойно збудованому своєму приміщенні в центрі Мангетену влаштував виставку „Олександр Архипенко. Візія і тяглість” з грандіозним задумом: 65 експонатів на двох поверхах! Наймодерніше технічно-художнє облаштування експозиції. Спеціально виданий на 256 сторінках з масою репродукцій і двомовним коментарем каталог. (Можна придбати його тут і в Україні). Це була найбільша ретроспективна виставка після його смерті. Чутки про акцію облетіло все українство і, судячи по Книзі відгуків, українці прибували з багатьох штатів Америки, з інших країн, в тому числі з України. Американці -любители мистецтва здивовані, що той самий Архипенко, про який писали „Rassian”, – українець і з України.

І нехай лиш одним експонатом (скульптура „Жіноча фігура”, 1914 р.), але наш Архипенко бере участь в унікальній безпрецедентній виставці, представленої Україною для американського глядача в 2006 р. – „Український модернізм 1910-1930 років”. Тут ім’я Олександра Архипенка – в одному ряду з іменами інших українських майстрів модерного жанру початку ХХ століття: Анатолія Петрицького, Казимира Малевича, Олександра Богомазова, Давида Бурлюка, Олександри Екстер, Михайла Бойчука. Організування виставки забрало майже п’ять років, починаючи від моменту її ініціювання українофілом, меценатом і колекціонером з Лондону князем Нікітою Лобановим- Ростовським. Саме йому першому довелось подолати консерватизм і байдужість чиновників від мистецтва Міністерства культури України, в результаті чого підключився до справи Київський музей Національного мистецтва і відданий українському авангардові мистецтвознавець професор Дмитро Горбачов, а далі – відповідні організації Вашингтону і Чикаго. В цій історії важливо те, що росіянин за походженням (правда, з

дуже глибокими українськими коренями), людина високої культури і шляхетности князь Н.Лобанов-Ростовський домагався цієї акції, як всесвітнього признання тих українських митців, імена яких, як от Архипенко, Малевич (уродженці Києва), Бурлюк (уродженець Херсонщини), присвоювала собі Росія. Значну частину експонатів він виділив зі своєї колекції. Виставка успішно діяла в найпрестижнішому міському Культурному Центрі Чикаго з липня по жовтень 2006 року, а потім, з жовтня до березня 2007 року – в Українському Музеї Нью-Йорку. Американський глядач пізнає модерну мистецьку Україну.

А Олександр Архипенко продовжує „крокувати” по українській планеті. Він – гордість української культури і нації.

Нью-Йорк

Андрій ПАЩАК

ЧОМУ О. АРХИПЕНКО НЕ БУВ АВТОРОМ ПАМ'ЯТНИКА Т. ШЕВЧЕНКОВІ У ВАШІНГТОНІ?

До часу відзначення 120-річчя від народження Олександра Архипенка його оригінальний талант давно визнаний не лише в західному світі, де в багатьох країнах виставкові залі зберігають його твори - але також самотній скульптор все повніше повертається в Україну. Ще в 1998 році Київська державна адміністрація прихильно відгукнулася на пропозицію Українського Інституту Америки назвати одну з вулиць української столиці іменем О. Архипенка. Ось декілька речень з листа підписаного тодішнім керівником Київського управління охорони пам'яток історії, культури та історичного середовища Р. Кухаренком: "...Членові Дирекції Українського Інституту Америки Андрієві Пашуку. Шановний пане Андрію! Вашого листа про присвоєння одній з вулиць м. Києва імені Олександра Архипенка, надісланого до Національного художнього музею, розглянуто в Управлінні охорони пам'яток історії... Повідомляємо, що пам'ять видатного українського скульптора Олександра Порфирієвича Архипенка увічнено в нашому місті. В 1997 році урочисто відкрито монументальну бронзову скульптуру "Повернення Архипенка"... У зв'язку з тим, що зараз в Києві перейменування вулиць не проводиться, а нових вулиць нема, ім'я Олександра Архипенка включено до резервного списку найменувань і буде присвоєно новій вулиці при її утворенні...". Хоч той "резервний список", мабуть, довгенький, маємо надію, що в ювілейному році таки з'явиться в Києві вулиця ім. О. Архипенка.

У спогадах сучасників про О. Архипенка досі дискутується питання, чому не цей знаменитий мистець був автором пам'ятника Тарасові Шевченкові у Вашингтоні. І ще й сьогодні відповісти на це - непросто. Щоб бодай наблизитися до відповіді, належить поділити період творення згаданого пам'ятника на два етапи - з огляду на те, що діяло дві Мистецькі комісії, які брали участь в організуванні того проекту. Я був членом першої з них, і тому можу подати її коротку історію. Другий етап праці, в якій ні я, ні більшість членів першої Комісії, участі вже не брали, залишу для дослід-

ників, які зацікавляються цим і повернуться до статей на цю тему в журналі “Сучасність” (1985 і 1986 рр.) - до тих, що є відгуками на мою статтю у тому ж виданні. Отже, невдовзі після повідомлення з Вашингтону про дозвіл споруджувати пам'ятник Т. Шевченкові в американській столиці, в нашій громаді розгорілася дискусія на цю тему. Газета “Сучасна Україна” 27 листопада 1960 рок вмістила подану мною інформацію про це і пропозицію запросити О. Архипенка для здійснення цього проєкту. Закінчувалася та замітка надією, що “сполученням двох прославлених імен - Т. Шевченка та О. Архипенка - дасть перед світом достойне свідоцтво про нашу культуру та мистецтво”. Незабаром було створено Комітет побудови пам'ятника Т. Шевченкові (КПШ), і хоч склад його весь час змінювався, постійними членами залишалися Й. Лисогір, Р. Смаль-Стоцький, Я. Падох і С. Гординський.

Проект цей здійснювався у двох площинах: Комітет побудови пам'ятника Т. Шевченкові утримував головну контролю над цілим проєктом, адмініструванням, фінансовими справами й над зв'язками з офіційними чинниками. Цей же Комітет зформував Мистецьку комісію, завданням якої було визначити кандидатів на створення пам'ятника й естетичне оформлення проєкту. До складу Мистецької комісії ввійшли Святослав Гординський (голова), Йосип Гірняк, Іван Костюк, Микола Кузьмович, Борис Ржепецький, Аполінарій Осадца й автор цих рядків, Андрій Пашук.

Пам'ятник Т. Шевченкові у Вашингтоні. Автор - Лео Мол.

Засідання Мистецької комісії почалися з палкої дискусії - доручити створення проєкту пам'ятника Олександрові Архипенкові чи оголосити конкурс і вже за його підсумками визначити кандидата на авторство проєкту? Великими прихильниками ідеї, що проєкт слід замовити Архипенкові й нікому іншому, були Гірняк, Костюк і я, на початках також й Осадца, але згодом він змінив свою думку. Решта членів або вагалися, або висловлювалися за конкурс. Дискусія ця тривала, хоч це не перешкоджало в загальній праці, бо Комітет побудови пам'ятника і Мистецька комісія діяли незалежно одне від одного.

Несподівано для нас, членів Мистецької комісії, в пресі з'явилося повідомлення Комітету про проголошення конкурсу, бо вже інша, нова, нашвидкоруч створена Мистецька комісія і Журі (невідомо кого) нібито проголосували, сімома голосами проти трьох, за конкурс. Це сталося при тому, що члени Комітету побудови пам'ятника добре знали, що О. Архипенко не мав наміру брати участь у конкурсі.

Ми, члени першої Мистецької комісії, зрозуміли, що наша “каденція” скінчилася, і спокійно саморозпустилися. Голови комісії С. Гординського і А. Осадца на цьому останньому нашому засіданні не було..

Рішення Комітету про конкурс виникло, правдоподібно, на сумнівах щодо мистецької школи, до якої належав Олександр Архипенко. С. Гординський, наприклад, стверджував, що “сама думка, що Архипенко мав би взятися за якийсь реалістичний твір, мусила б його психічно вжахати”. Осадца додавав, що, мовляв, пам’ятник Т. Шевченкові авторства Архипенка чужинці відвідували б, щоб побачити працю Архипенка, а не портрет Шевченка. Ці “аргументи” не переконували ні мене, ні багатьох інших, причетних до справи, але сперечатися не було з ким: новостворений адміністративно-мистецький провід проекту не збирався переглядати своє рішення про конкурс. Негайно після проголошення конкурсу декілька приятелів, включно зі мною, відвідали О. Архипенка, щоб якимось чином дати йому знати що Комітет побудови пам’ятника Т. Шевченкові проголосив конкурс. Несподівано для нас Архипенко почав читати нам листа, якого він написав до Комітету. В листі він писав, що в скульптурному портреті Т. Шевченка він бажав би завершити свою мистецьку кар’єру, й що фінансові проблеми в цьому випадку не виникатимуть, тому що він ніяких меркантильних інтересів не має. Знаючи, що Комітет вже не відступить від свого рішення, ми порадили Архипенкові не висилати цього листа до Комітету. Коли ми йшли з помешкання Архипенків, його дружина попросила, щоб ми ніколи більше у розмовах з Архипенком не поверталися до цієї теми, навіть якщо б він сам таку розмову починав...

Роман САВИЦЬКИЙ

ОБРАНИЙ ДЛЯ ВЕЛИКОЇ МУЗИКИ

До 100-річчя від народження Романа Савицького

Роман Савицький

Співзасновник, головний організатор і перший директор Українського музичного інституту Америки Роман Савицький, мій батько і вчитель, належав, згідно з оцінкою його сучасників, до найвизначніших професійних музикантів Галичини.

Народився він 11 березня 1907 року в Сокалі. Його батько-священик, гімназійний катехит, любив музику, диригував хорами, грав на скрипці і фортепіяні. Тому о. Іван Савицький і сина свого віддав на фортепіанну науку вже на дев'ятому році життя. Роман вчився гри на цьому інструменті спочатку в Самборі (учителі Ілевич і Вебер), куди переїхала його родина напередодні Першої світової війни. Там він здобув гімназійну освіту і, за посередництва композитора А. Рудницького,

Роман Савицький з 1922 року продовжував музичні студії у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка у Львові, в класі професора Василя Барвінського (тому, що мій батько в 1920 році, у 13-річному віці, несподівано осиротів, наш музичний корифей Василь Барвінський став не лише його учителем, але й опікуном, замінивши йому батька).

У 1927 році Р. Савицький закінчив 2-ий вищий курс Інституту ім. М.Лисенка і того ж року склав державний іспиту Львівській державній консерваторії. Крім того, в 1925-27 роках він студював на філософсько-

му факультеті Львівського університету. Варто згадати, що до 1927 року батько виступав на так званих “пописах елевів”, тобто на студентських концертах в Інституті ім. М. Лисенка - поряд з пізніше відомими музикантами - Дарією Гординською (Каранович) та піаністом Романом Шухевичем (згодом славнозвісним бойовим генералом Тарасом Чупринкою), і найчастіше - з творами польського композитора Фредеріка Шопена. Тоді ж, у 1927 році, Р. Савицький поїхав до Праги завершувати свою музичну освіту в Празькій Державній консерваторії. В той час у Празі гуртувалося багато українських студентів-музикантів, зокрема пізніше відомі композитори Н. Нижанківський, З. Лисько, М. Колесса, Р. Сімович. Отож Р. Савицький потрапив у цікаве довкілля творчих осіб, молодих талантів.

Вже наступного року він отримав визнання в класі Яна Гежмана, а в 1932 році здобув диплом у класі знаменитого педагога Вілема Куруца. Весь час навчання в Празі (1927-32 роки) він, як відмінний студент, був на утриманні консерваторії. На заключному концерті випускників батько виступив солістом у “Концерті-фантазії опус 56” з оркестрою, з твором Петра Чайковського, і це виконання транслювалося через радіо на інші європейські країни.

Піаніст-соліст

Здобувши диплом майстерської школи, Роман Савицький відразу (1933 р.) повернувся на рідну землю і розгорнув багатогранну музичну діяльність.

1932-1944 роки - період найвищого розквіту його концертних виступів. Він грав по всіх більших містах Галичини, а також на сценах Наддніпрянщини. Концертував у власних речитальях, як соліст у симфонічних творах (Концерт ч. 2 Бетговена, Концерт В. Барвінського), в камерних програмах, брав участь у загальнонаціональних святах і радіо-концертах, разом це понад 300 виступів.

До свого репертуару він обов'язково брав, крім творів славних європейських композиторів, найкращі зразки українських творів, особливо Миколи Лисенка, і своїх сучасників (Л. Ревуцького, Косенка, Н. Нижанківського, Лиська, М. Колеси), щоб промостити шлях рідній музиці до концертних естрад. У цьому він відзначився як піонер-першовідкривач. З особливим пієтизмом батько дбав про музику свого вчителя й опікуна Василя Барвінського, активно поширював її по Європі, згодом в Америці, ставши для своїх товаришів та учнів шляхетним зразком у цьому і дороговказом.

З вибраних рецензій:

Музичне Товариство ім. М. Лисенка у Львові. Перший речиталь у Львові, 6 вересня 1932 року.

“... Р. Савицький є уродженим піаністом, а саме у значенні технічному; він умів легко засвоїти собі всі високі технічні вимоги, що їх нині ставлять до піаніста: тугу пальцівку, як і тонкі нюан-

си удару, плястичну та прецизну ритміку й таку ж педалізацію. З усім тим лучиться в нього добра і певна пам'ять, психічна погода, свобідний (не переборщений) темперамент і шляхетний т. зв. піаністичний "шніт" чи гшліф", конечний для віртуоза...

Прекрасно вийшла сюїта „модерного клясика” Дебюссі і мініатюри українських композиторів: улюблені піаністами „Прелюди” В. Барвінського та цікаві „Прелюди” Л. Ревуцького... Нову появу молодого, талановитого піаніста... треба привітати як найгарячіше і побажати йому найкращого успіху в тісних умовах нашого життя..

Ст. Людкевич, „Діло”, 9 жовтня 1932 р.)”.

Музичне Товариство ім. М.Лисенка у Львові. Речиталь 13 квітня 1934 р.

„...У першій частині програми виконав піаніст низку староклясичної і клясичної літератури. Після мініатюр Скарлатті, виконаних коронковою ніжністю і м'якістю, перейшов піаніст до монументального Бахівського стилю... щоб завершити першу частину програми Бетговенівськими „Варіяціями ц-моль”, яких ядерне, повне змістовної диференціації виконання... висувалося чи не на вершинну точку цілого вечора... Щодо наступної точки програми - як її автор - можу на тому місці зложити виконавцеві хіба тільки щире подяку за прегарне, як не мож краще, відповідаюче моїм інтенціям, виконання...

Василь Барвінський, „Новий час”, 21 квітня 1934 р.”.

Музичне Т-во ім. М. Лисенка у Львові. Речиталь 25 жовтня 1936 р.

„...Р. Савицький ще раз показав себе, як вдумливий, інтелігентний піаніст, а ці дві прикмети - одні з найцінніших... здоровий, природний музичний смак оберігає його перед антимузикальними несмачностями „технічних” віртуозів. Численно зібрана публіка не щадила концертантові доказів симпатії і признання.

А. Рудницький, „Діло”, 27 жовтня 1936 р.”.

Союз Українських Професійних Музик. Концерт з творів В. Барвінського, 10 грудня 1938 р.

„...Уже це заложення програми, в якій уперше мали ми змогу почути всі згадані цикли, виконані разом, треба піднести в заслугу піаністові. Саме ж тонке відчуття і віддання різнорідних творчих задумів композитора, від дрібного, шовкового прядіння „Пасторальної прелюдії” до великого розмаху, мужнього удару в останній частині „Сюїти” - вказує на дуже широку скалю відтворювальних можливостей нашого піаніста. Останній концерт- це, без сумніву, один з його високих мистецьких осягів.

Василь Витвицький, „Новий час”, 26 грудня 1938 р.”.

Шевченківський концерт у Львові, 5 березня 1939 р. Прем'єра „Фортепіанового концерту ф-моль” В. Барвінського, з оркестрою, диригент М. Колесса.

“...Піяніст Роман Савицький, один з чільних репрезентантів нашого виконавського мистецтва, у своїй грі злучив блискучу концертну техніку з повним правдивого виразу відтворенням, добуттям глибшого змісту твору”.

В. Витвицький, “Новий час”, 10 березня 1939 р.”.

(Ця прем'єра відбулася в залі кінотеатру “Атлантик” біля Оперного театру. Сьогодні це - Театр ім. М. Заньковецької, в XIX ст. то був Театр Скарбка. Варто згадати, що в 1847 році там виступав з власним концертом славетний піяніст-віртуоз Ференц Ліст. - Р. С.)

Пассау, Німеччина, 25 травня 1946 р. Концерт солістів І. Барвінського (віолончеля), К. Таранової (меццо-сопрано) і Р. Савицького.

“...Р. Савицький є мистцем найбільш прецизійної віртуозності, піяніст найбільшого формату, що вже давно виріс поза межі батьківщини; він, можна сміливо сказати, - феноменальний технік і видатний інтерпретатор. Від часів Осипа Габриловича (видатний російський віртуоз першої половини XX ст. - Р.С.) не зустрічалося мистця з такою контролею над інструментом, під оглядом техніки і звуку. Також постав він як акомпаніатор, передаючи твори інших національностей з тією самою любов'ю й піднесенням, що й твори рідні.

Д-р С.Т., “Passauer Neue Presse”, 28 травня 1946 р.”.

(Переклад з німецької).

Музична школа „Сеттлемент”, Філядельфія, 27 лютого 1950 р. Перший речиталь для американської публіки. В програмі - твори М. Лисенка, В. Барвінського, В. Косенка, Л. Ревуцького та ін.

“...Гра Р. Савицького не залишала сумнівів щодо високої якості і винахідливості техніки; у нього виразне інтелегентне розуміння різних тональних та ідіоматичних характеристик виконаних творів, музична тонкість та інші прикмети, істотні для цікавої та природно поданої інтерпретації, радше ніж „сенсаційні” екскурси... Декілька творів українських композиторів, для автора цих рядків невідомих, надали цьому вечорові виняткового значення та викликали надзвичайне задоволення. Всі ці твори роблять враження як такі, що їм належить місце в активній фортепіановій літературі. Вони варті уваги як своєю будовою, так і змістом, та становлять високу насолоду. Р. Савицький був їхнім найпереконливішим протагоністом, маючи вроджене для цього національне надхнення. Вільям Смит,

„The Evening Bulletin”, 25 лютого 1950 р.”

(Переклад з англійської).

Літературно-мистецький клуб, Нью-Йорк. Речиталь 25 січня 1952 р.

“...Надзвичайно гарне враження справив речиталь проф. Р. Савицького. Характерні риси гри цього майстра: завжди естетич-

но-тонке, музично-логічне фразування та нюанси; живий, чіткий, точний ритм, бездоганна педалізація, співуча кантилена (італійський спосіб співу - Р. С.)...Приємно було почути "Варіації ц-моль" Бетговена, могутньо зцементовані в єдину, цілісну, нерозривну музику. Не кожний з великих майстрів піанізму може досягти цього, а така єдність, цілість - найголовніший чинник у правдивому відображенні творів того великого композитора...

Вадим Кіпа, піаніст і композитор, „Свобода”, 8 лютого 1952 р.”.

Камерна гра

У спогадах „Музичними шляхами” (1989 р.) В. Витвицький, найвидатніший музикознавець української діаспори, згадував Р. Савицького: “У своїй музичній діяльності він поєднував дві царини, які не завжди йдуть в парі: сольові концертні виступи і камерну гру. Він був камералістом з уродження і з замилювання. Фортепіанове тріо у складі: Р. Савицький - фортепіано, Роман Криштальський - скрипка і Петро Пшеничка - віолончеля - було однією з найцінніших позицій українського музичного Львова. Коли 1938 року наш музичний світ відзначав 30-ліття композиторської праці Барвінського, перший з цілого циклу концертів був присвячений його камерній музиці у виконанні двох фортепіанових тріо і секстету. У звіті з того концерту З. Лисько писав: „В усіх трьох композиціях найбільшу увагу й технічні труднощі автор поклав у фортепіанову партію, отже, природно, що піаніст Р. Савицький був увесь час найбільше заангажований і був неначе душею цілого концерту”. (Журнал “Українська музика”, квітень, 1938 р.). Проте варто нагадати, що першим відповідальним виступом Р. Савицького в камерному ансамблі була прем'єра “Фортепіанового тріо е-моль” Н. Нижанківського ще в 1928 році в Празі, (цей твір згодом увійшов до репертуару багатьох інших камерних колективів). А дев'ять літ пізніше у Львові корифей В. Барвінський писав: “Вершинною точкою програми було виконання знаменитим нашим ансамблем (Р. Савицький, фортепіано) “Фортепіанового квартету” М. Колесси, який носить прикмети маркантної композиторської індивідуальності”. (Журнал “Українська музика”, ч.2, 1937 р.). Того ж року почали спільні виступи так звані “дуо-піаністи” - Тарас Шухевич та Р. Савицький. Незважаючи на значну різницю у віці обох концертантів, музикознавець Борис Кудрик писав тоді про “знаменито вдальний концерт” (“Діло”, Львів, 17 жовтня 1937 р.)

Були також окремі камерні концерти з музикою Зиновія Лиська та з участю Р. Савицького. В 1942 році вже згаданий В. Витвицький скомпонував “Камерну сонатину” для фортепіано, скрипки і віолончелі, тоді ж виконану заслуженим колективом (Савицький, Криштальський, Пшеничка). А вже в Америці (Філадельфія, в 1955 р.) батько створив нове тріо (Р. Савицький, О. Сімович - скрипка, М. Дуда - віолончель) для американської прем'єри “Тріо а-моль” В. Барвінського. Та це вже був дорогий спогад про чутливу людину, про музикотворця, що залишився в Україні, про долю якого ми тоді ще нічого не могли знати...

Акомпаніатор

Значення музичної ролі акомпаніатора сольного чи хорового співу виклав батько в своїй авторитетній статті „Акомпаньатор” („Свобода”, 20 лютого 1958 р.). Вона відкриває світ батькових занять музичними супроводами, які повинні створювати звукові рами для солістів, водночас самому залишатися „в тіні”. В передвоєнному Львові, де музичне життя вирувало, акомпаніаторами найчастіше виступали Н. Нижанківський та близький йому Р. Савицький - обидва справі покликані до цієї нелегкої місії. Властивості батькової гри: швидкість орієнтрації та миттєве читання нот (йому присвоїли німецький титул „notenfresser”, бо моментально опановував навіть складне музичне письмо. Такі завидні прикмети піяніста вже за молодих літ уможливили йому працю „кіно-піяніста” (Самбір, Прага) ще в добі німих фільмів, коли треба було озвучувати дію на екрані інструментом та власною фантазією... З довгого списку музикантів, ось ті вибрані, яким батько акомпаніював від ранніх 1930-их років: скрипалі Є. Перфецький, Л. Деркач, В. Цісик, А. Іван Лисий, Я. Мегасюк, чєлісти Б. Бережницький, Х. Колєсса, І. Барвінський. А між численними вокалістами треба назвати Є. Винниченко-Мозгову, І. Мацюк, Є. Зарицьку, В. Тисяка. Т. Терєна-Юськова, З. Дольницького, О. Руснака, М. Скалу-Старицького. В більшості випадків акомпаніємент був потрібен впродовж цілої вечірньої програми. При такому насиченому музикуванні, крім виконавського таланту і товариського такту, необхідною була й терпєливість на пробах, а понад усе – невичерпна енергія та захоплення таким спільним музикуванням на користь слухачів і шанувальників.

Педагог

Уявімо таке: русявий хлочина з синіми очима підводить їх до батька й несподівано просить: „Я так хочу грати! Навчіть мене”. Хіба є сила, спроможна перешкодити цьому дитячому бажанню?

У перших розділах цього нарису про батька я бажав простежити його творчу біографію як порив до клявіатури, за його ж словами - „найбільшої стихії” в житті Р. Савицького. Батько згодом згадував, що йому, 13-літньому сироті, треба було не лише вміти поставити відповідні ноти на пульта фортепіяна (це належало до пориву), але також необхідно було класти на стіл хлібину, щоб прогодувати матір і себе (і це вже посвята).

Він також з усміхом згадував, що від 15-річного віку куриє сильний „бакун” (самбірські пастухи навчили), давав уже лекції гри на фортепіяні та грав для німих фільмів. Його дар учителя заяснив водночас з першими його концертами в Галичині. Як непересічний педагог він вів класи фортепіяна не тільки у Вищому музичному інституті ім. М. Лисєнка у Львові (1933-39 рр.), але й у філіях інституту в Стрию (1932-39 р.) і в Самборі (1933-37 рр.), де був також керівником музичної школи. Після занепаду Польщі, за радянської окупації (1939-41 рр.), Р. Савицький працює доцентом Львівської консерваторії та деканом її фортепіянового факультету.

Приїхавши до Америки (1949 р.), батько заснує власні студії у Філадельфії і Нью-Йорку, викладає у декількох американських школах у Фі-

лядельфії, зокрема у престижній Музичній школі „Сеттлемент”, а згодом - у консерваторії, куди запросив своїх найталановитіших учнів. До них належали від 1930-их років: піаністи Ж. Кравців, Х. Карпевич, Р. Стецура; піаністи-педагоги Т. Голіната (Богданська, президент УМІ в США), О. Криштальський, І. Кондра (Федорика), Г. Мірошніченко (Кузьма), Р. Огороднік (Гарасимович), Ю. Осінчук, К. Чічка-Андрієнко, М. Шлемкевич (Савицька).

До талановитих учнів у різні часи належали також композитори-піаністи-педагоги В. Бaley, Б. Веселовський, А. Нікодемівич, Ю. Олійник, музикознавці М. Пшеничка (Загайкевич), Р. Савицький-молодший, А. Шуль; менеджери Л. Крушельницький, І. Сквіртнянська (Стецура), Є. Стецьків; диригент І. Задорожний.

Під кінець його життя батькова кляса фортепіяна начислювала вже понад 60 учнів. Він так любив творчу молодь, що кількісно надмірна кляса позбавляла його можливості працювати з клавіатурою. І все ж він залишався піаністом, грав спорадично зі сцени, навіть записував деякі виконання свого колись дуже великого репертуару...

Залишив дві цінні педагогічні праці. Його „Основні засади фортепіанної педагогіки” впорядковано в 1954-55 рр. на підставі довголітньої праці з музичною молоддю. Цей методичний посібник вийшов друком щойно в наш час, за редакцією доцента катедри спеціального фортепіяна Львівського Вищого державного музичного інституту ім. М. Лисенка Наталії Кашкадамової. А батьків „Український фортепіанний альбом для початківців”, за редакцією К. Чічки-Андрієнко з передмовою Р. Савицького-молодшого, з'явився в Нью-Йорку, заходом Українського музичного інституту Америки в 1977 році. Обидва ці успішні проекти вийшли другим виданням, заходом О. Смоляка, у Тернополі („Астон”, 1999-2000 рр.).

Організатор музичного життя

Від мистецького керування гімназійним хором у Самборі на початку 1920-их років до праці музичного референта Львівського радіо, при співучасті В. Витвицького (1941-44 рр.), Р. Савицький перебував на провідних ролях музичного життя Галичини. Від самого заснування профспілки СУПРОМ (Союз українських професійних музик), тобто від 1934 року, батько належав до неї і працював постійним секретером цього Союзу; його каліграфічні протоколи зборів СУПРОМ-у віднайшлися тільки недавно завдяки старанням музикознавця Лешека Мазепа. Головами Союзу були Н. Нижанківський і В. Барвінський, які разом з Р. Савицьким багато зробили для розвитку цієї профспілки. Водночас батько також працював в редакційній колегії місячника „Українська музика” (Стрий - Львів), що виходив у 1937 - 39 роках за редакцією музиколога З. Лиська. Там Р. Савицький вміщував не тільки статті на музичні теми, але й фахові рецензії з концертних заходів. Таку публіцистичну діяльність батько продовжував безперервно до своїх останніх днів.

На еміграції в Німеччині (в Баварії) батько заснував дві українські музичні школи і керував ними: в Карсфельді (1945-46 рр.) та Берхтесгадені (1946-49 рр.). А коли за його ініціативою професійні музичні педагоги об'єдналися і 29 серпня 1952 року створили в Нью-Йорку Український

музичний інститут, Р. Савицького одноголосно було обрано директором. Він швидко згуртував в УМІ близько 50 учителів для музичного навчання системою головних та додаткових предметів, іспитів, сценічних виступів тощо. Закипіла праця - і вже 12 квітня 1954 року батько писав В. Витвицькому про свою діяльність в новому Інституті, „яким я живу і якому присвячую цілого себе”. Про власне концертування вже тоді Р. Савицький не міг нічого написати. Натомість створював сприятливий для піднесення музичної культури клімат: організував серії виступів видатних вокалістів та інструменталістів (часто з власним акмпанієментам), абонементові концерти, тематичні вечори з доповідями і музичними програмами), дбав про придбання добрих музичних інструментів, заохочував учнів до виступів з їхніми власними композиторськими спробами, ініціював записи найкращих концертів (Нью-Йорк, Філадельфія). Врешті започаткував творчі зв'язки з американськими музичними колами (наприклад, з “Нешенел Гілд оф Піано Тічерс”), і залучав талановитих учнів до конкурсів. Дуже дбав про видання якісного українського репертуару, підкреслював необхідність не тільки фахового знання, але й глибокого розуміння рідної музики. Вірив у добре застосування своїх метод організованими, спільними силами і в наслідках праці вбачав загальнонаціональне значення УМІ в Америці. На цьому директорському становищі він залишався до 13 вересня 1959 року, коли УМІ відзначив батька почесним титулом інспектора українського музичного шкільництва. Ця функція виявилася останньою в його життєвій програмі, яка обірвалася 12 січня 1960 року. Спочив мій батько на цвинтарі Святої Марії у північній Філадельфії. Надгробний пам'ятник на його могилі був останнім проектом архітектора В. Січинського. Все це сталося так швидко, несподівано, що батько навіть не встиг попрощатися зі своїм улюбленим інструментом, а це, самоочевидно, мало б бути важливим моментом життя - не даремно Леся Українка у вірші „Домого фортеп'яна” каже:

*Розстаємось надовго ми з тобою!
Зостанешся ти в самоті німій...*

Після батька фортепіано не залишилося “в самоті німій”, підняті ним вітрила надхнення, любові і праці вели корабель музики визначеним курсом, бо Український музичний інститут був мудро збудований на зразок передвоєнного Музичного інституту ім. М. Лисенка у Львові - з численними філіялами в різних містах. Протягом першого свого півторіччя (1952-2002) УМІ поширився з ньюоркської централі на 22 міст, і за кількістю філіялів у північно-східних стеях Америки став найбільшою музичною школою української діаспори...

Слово про маму

Шляхетні риси пориву і посвяти у рівній мірі стосуються й батькової товаришки життя, моєї мами, письменниці Іванни Савицької. Та коли літературна творчість цінується універсально і стає предметом студій нау-

ковців, то домашні посвяти дружини мистця набувають, волею-неволею, прозаїчних форм: на час поданий сніданок, випрасувана сорочка, приготовлений перед відповідальним концертом фрак - ці деталі здатний оцінити лише сам музикант, його родина і найближчі люди.

Мій тато - близька

Тато. Лише так. Він не був для мене "батьком", і цього слова я не вживав упродовж двадцяти літ, коли ми ще були разом. До нього я звертався в третій особі:

- Коли тато дасть мені нові ноти? Чи тато має час піти зі мною до кіна?

І він шукав за нотами і за тим часом... І тоді розповідав мені, малому, про свою молодість - як зростав-музикував під наглядом великих майстрів. З Рудольфом Фіркушним він навчався. Його гру уважно слухали Бела Барток, Вітєслав Новак, Артур Рубінштайн. Аплодували татові в Києві Шостакович і Лятошинський. Мов рідного сина, любив його Василь Барвінський.

Змушував мене тато змалку слухати музику. Тому що дітей не впускали в будинок Львівської Опери, він проводив мене до своєї льожі, сховавши під довгим плащем... Заснувавши в Карлсфельді (Німеччина, 1945 р.) Музичну школу, звелів мені стати перед музичною комісією. Вхожу боязко до більшої кімнати - бачу фортепіан і бачу тата. Неподалік, віночком, - члени вчительського збору. Тато формально починає:

- Скажи всім, як ти називаєшся? Здивований таким запитанням, відповідаю хутко:

- Та ж тато знає, як я називаюся. Чую сміх учителів, і знову тата:

- Ну так, я знаю, але всі інші - ні.

Пригадую його перед виступом. Як звичайно в такі моменти, батько хвилювався, у день концерту не вправляв пальці, не їв, лише ходив туди-сюди нервово, курив і щось тихенько насвистував. На сцені, коли вже сидів за інструментом, не починав відразу, а давав публіці і собі довшу хвилину застанови... Поправляв манжети від сорочки... Чекав на цілковиту тишу...

Поява срібної батькової голови, чорний фрак, білий метелик, особлива манера виходу на сцену, сама його хода - викликали в залі справжню еuforia. Щось подібне потрібне кожному мистцеві - як доконечний обряд посвячення в стихію творення. Батько був свідомий своєї особливої харизми, свого магнетизму. Це був той чар, котрий змушував його учениць самовіддано вправляти гру, а старших музиканток - молодіти... Навчав мене протягом 15 років - навчав не так грати на фортепіані, як промовляти ним та переконувати того, хто слухає ті звуки. Вірив у щире, сердечне мистецтво, кажучи: „Щоб романтична музика дійняла слухача, піаніст сам має бути закоханим”. Майстерно імпровізував на тему „Із сліз моїх” Гайне-Січинського, і зізнався мені: „А знаєш, синку, хто була моя кохана? Твоя мама”.

Коли роки вже дещо заокруглили його високу постать, батько все ще зберігав енергію, почував себе молодим, все ще був „джентльменом”.

Якось трапилася йому пригода: трамвай, в якому він їхав, був переповнений, і він мусив, хитаючись, стояти. Враз вродлива панночка звільнила своє місце, запрошуючи його сісти. Він зніяковів, чемно подякував і сів. Однак, ще довго, як потім згадував, мав зіпсований настрій, -не вірив, що вже належить до „старших”... Але чим більше належав, тим веселіше згадував про той випадок. Мені він не один раз радив: „Вчися, бо пропадеш. Працюй, поки можеш, і не нарікай на працю”. Так говорив і діяв у ньому безсмертний Франків етос обов’язку. І за це завжди пам’ятаю тата з синівською пошаною й любов’ю. Його ж самого волію споминати тільки веселого, тільки усміхненого...

Олексій КОНОВАЛ

„КОБЗО МОЯ, НЕПОРОЧНА УТІХО...”

До 100-річчя від народження Григорія Китастого

*Кобзо моя, непорочна утіхо,
Чом ти мовчиш, задзвени мені стиха,
Голосом правди святої дзвони,
нашу тісноту гірку пом'яни –
Може, чиєсь ще не спідлене серце
Тяжко заб'ється, до серця озветься,
Як на бандурі струна до струни...*

Пантелеймон Куліш, „До кобзи“

Григорій Китастий

Кобза чи пізніша бандура – один з найдавніших українських народних музичних інструментів, можна сказати, – частина нашої національної душі. Протягом століть кобзарі самовіддано плекали дух і самосвідомість нашого народу, не давали йому забути минуле, надихали до боротьби за свободу. Не випадково Тарас Шевченко назвав першу збірку своїх поезій „Кобзарем“.

Україна мала багато кобзарів, чиї імена золотими літерами ввійшли в історію нашої культури, як, наприклад, сліпий співець-кобзар Остап Вересай. А серед його послідовників бачимо всебічно обдарованого вченого, письменника і композитора Гната Хоткевича, котрий поставив кобзарське мистецтво на міцні теоретичні підвалини.

До цієї школи належить і Григорій Китастий, 100-річчя від народження якого вшановуємо в цьому році.

Григорій Китастий народився 17 січня 1907 року в Кобеляках на Полтавщині, в козацькій родині. Батько, мати, чотири брати і одна сестра – всі

співали. Найстарший брат Андрій загинув на фронті в Першу світову війну, а сестра померла сімнадцятирічною. Брат Микола брав участь у визвольній боротьбі українського народу в армії УНР. У 1937 році його заарештували й розстріляли, залишилася дружина з трьома дітьми.

Коли вщухла буря революції, до Кобеляків, невеличкого містечка, почали приїжджати різні мистецькі групи з виступами. Григорій не пропускав жодного концерту, бо сам співав у місцевому хорі. Молодь збиралася в гаїх чи на річці Ворсклі, співала пісні Миколи Лисенка, Миколи Леонтовича, Олександра Кошиця. Пісня, взагалі музика, була тим єдиним світом, якому Григорій прагнув присвятити все своє життя.

Коли йому сповнилося двадцять років, поїхав до Полтави і записався до Музичного технікуму, на вокально-хоровий відділ. Гроші на прожиття здобував вивантажуванням вугілля на залізничній станції та грою на скрипці в клубах.

Коли директором технікуму став Федір Попадич, становище Григорія значно покращилось. Попадич влаштував його в студентському гуртожитку. Умілий організатор і чутливий педагог, Ф. Попадич водночас керував Полтавською хоровою капелею. Григорій приходив на всі проби капелі, ревно переймався від учителя його майстерність. На третьому році навчання в технікумі Ф. Попадич став дозволяти Григорієві диригувати капелею на концертах.

Закінчивши навчання в Полтавському музичному технікумі, Григорій у 1930 році успішно склав іспит до Музично-драматичного Інституту ім. Миколи Лисенка в Києві. Там він досконало оволодів технікою гри на скрипці та на корнеті, та все ж найбільше часу віддавав своїй улюбленій бандурі. Теоретик музики Г. Любомирський, помітивши в Григорієві великий хист, порадив йому після хормайстерського відділу перейти на композиторський.

У той самий київський період Григорія прийняли хористом до Київської Опери. Пізніше він згадував: „Я дістав можливість вивчати оперовий репертуар і взагалі театральну специфіку, а з іншого боку – це давало мені кращу матеріальну базу для прожиття, і в якійсь мірі – змогу допомагати батькам, що опинилися в біді“.

Саме тоді в Україні лютував смертоносний, штучно створений Московою голод...

У 1933 році Григорія стали все частіше запрошувати до Київської капелі бандуристів, і згодом він став її постійним членом.

В 1935 році найкращі в Україні капелі бандуристів, Полтавська і Київська, об'єдналися в одну державну капелю з осідком у Києві. Григорій став її концертмайстром, а трохи пізніше – заступником мистецького керівника. Це було також початком його композиторської діяльності. На жаль, поряд з успіхами в музиці, приходять для його родини трагічні дні. На Донбасі заарештовують Григорієвого брата Миколу й розстрілюють як „ворога народу“. Але тоді ж їхній Іван, третій брат, на конкурсі виборів право стати членом Державної капелі бандуристів, одним з її співаків.

З початком Другої світової війни в 1941 році капелю не зарахували до списку тих мистецьких одиниць країни, які з наближенням німецьких військ підлягали негайній евакуації. Натомість її розформували, молодших

за віком її членів забрали до війська, а старших вислали копати протитанкові рови довкола Києва. Дехто з учасників Капелі загинув, дехто потрапив в оточення і в полон. У полоні опинився і Григорій Китастиий.

З табору для військовополонених у місті Ромен йому вдалося втекти і повернутися до Києва. Наприкінці жовтня 1941 року в окупованому німцями Києві зібралося шістнадцять голодних, виснажених бандуристів колишньої Капелі. На першій пробі було вирішено відновити її й назавати іменем Тараса Шевченка. З того часу й починається новий період в житті Григорія Китастого та Капелі під його мистецьким керівництвом. Оновлюється репертуар, набуваючи характеру національного українського кобзарства.

Після довгих стукань в різні двері та наполегливих прохань німецька влада на початку 1942 року дозволила Капелі поїхати з виступами по селах та містах Київщини. Майже два тижні вони виступали в різних приміщеннях, переважно неогріваних – в театральних залах, у школах та сільських стодах. Скрізь бандуристів радо вітали, перевозили саньми від села до села. Однак, цей успіх Капелі не міг сподобатися окупантам, й вони наказали бандуристам повернутися до Києва.

У той час з Рівного до Києва приїхав з авторитетними паперами від німецької влади Степан Скрипник (пізніше – Митрополит та Патріарх УАПЦ Мстислав) з пропозицією здійснити концертну подорож по Волині і Галичині. Капеля бандуристів ім. Тараса Шевченка радо вирушила в дорогу.

Концертні залі не вміщали усіх шанувальників бандури. Але й цього разу німці змусили Капелю з півдороги повернутися до Києва – нібито мали для неї якесь інше завдання. Й у серпні 1942 року Капелю забрали до Німеччини – ніби на виступи перед „остарбайтерами“, тобто перед забраними на примусову працю тисячами української людности, переважно молоді. Проте, замість виступів, Капеля опинилася в концентраційному таборі в Гамбурзі, де бандуристів змусили протягом трьох з половиною місяців працювати в несамоовитому гарячому клепальному цеху, де продукували якісь частини для німецьких підводних човнів.

Завдяки старанням проводу Капелі і активному сприянню редактора „остарбайтерської“ газети „Українець“ Андрія Луцева бандуристам вдалося вирватися з коцентраційного табору. Наприкінці листопада надійшов дозвіл з Берліну, що Капеля може займатися концертною діяльністю. Залишаючись у статусі „остарбайтерів“ протягом усієї війни, бандуристи їздили по різних німецьких містах, де було найбільше українських робітників, з виступами. Доводилося виступати й перед багатонаціональними аудиторіями. І скрізь їхні виступи відбувалися з тріумфом. Зайве говорити, що ті концерти для українців були мов ковток свіжого повітря, давали силу вижити, надію побачити рідну землю.

В 1943 році німці дозволили Капелі повернутися в Україну. Дали перепустку до Рівного, бо Київ вже був оточений советськими військами. Дев'ять місяців Капеля гастролювала по Галичині. Зі Львова переїхала до маленького гірського містечка Турка, розташованого поблизу залізничної лінії Львів – Ужгород. Там Капеля зустріла Івана Багряного. Григорій Китастиий подружився з письменником, й ця їхня дружба і творча співпраця тривала до останніх днів І. Багряного, який помер в 1963 році. В Турці письменник на-

писав декілька патріотичних бойових поезій, зокрема вірш „Україна“, який дістав назву „Марш України“ („Чорними хмарами вкрита руїна...“, котрі Г. Китастий поклав на пристрасну музику. Ці пісні негайно ввійшли до репертуару Капелі, з яким вона виступала в містах і селах заходу України, а також у лісах – перед вояками Української Повстанської Армії.

Після війни бандуристи опинилися в тому таборі для переміщених осіб, мешканці якого не бажали повертатися на „родину“. Григорій Китастий й там невтомно працював на концертними програмами, хоч під час концерту з бандурою сидів посередині, в першому ряді, поміж бандуристами.

В 1949 році Капеля вирушила за океан й осіла в Дітройті, в місті американської автової індустрії, де капеляни легше могли знайти собі працю в компанії „Форд“. Працюючи на різних підприємствах, бандуристи впродовж багатьох років об'їхали з концертами всі більші міста США, Канади, Західної Європи та Австралії, де були великі українські громади.

Григорій Китастий постійно оновлював і збагачував репертуар композиціями різних жанрів – ліричного, жартівливого, героїчного. Ось тільки побіжний перелік авторів, твори яких він поклав на музику: Тараса Шевченка – „Гомоніла Україна“, „Граї, кобзарю“, „Пісня про Запорозьку січ“ та „Вітре буйний“; Івана Багряного – „Марш України“, „Вставай, народе!“, „Пісня про Тюрюника“, „Вперед, сини народу“, (гимн ОДУМ-у), „Ми об'їхали землю навколо“ (марш ОДУМ-у), „Марш поляглих“ та „Нема тої сили“; Олександра Олеся – „Нас ждуть“; Яра Славутича – „Карпатські січовики“, „Дума про Кемптен“ та „Наші будні – розгорнена книга“ (марш юного ОДУМ-у); Михайла Ситника – „Лебеді“; Андрія Малишка – „Прощання“; Юрія Буряківця – „Задніпрянка“ та „Оксана“; Катерини Перелісної – „Йдуть дівчатка і хлоп'ятка“ та „Молитва“; Костянтина Даниленка-Данилевського – „Дума про Петлюру“; Ніни Калюжної – „Нагадай, бандуро“; С. Кандиби – „Сто років“; Олекси Гай-Головка – „Пісня про Америку“; Ольги Лубської – „Ти слухаєш, Дніпре“; Ганни Черинь – „Любисток“; Бориса Олександрова – „Великодні дзвони“; Івана Овечка – „Не плач, Україно“; Анатолія Юриняка – „Богданова слава“; Данила Завертайла – „Весняні мрії“ (вальс); Олександра Підсухи – „Як давно“ та „Не шкодую за літами“; Петра Карпенка-Криниці – „Конотопська битва“; Олександра Ярового – „Весна зимою“; К. Рошка – „Пісня пластунів“; О.Ільченка – „Ой, червона калинонько“; М. Пироженка – „Вищий, вищий“ та Василя Симоненка – „Земле рідна“.

Серед талановитих творів Григорія Китастого – „Гомін степів“, „Львівські фрагменти“, „Сюїта“, „Горлиця“, „Музичний момент“, Трубаївське повстання“, „Дума про Сагайдачного“, „Женчик“, „А мій милий“, „Дудочка“, „Прелюдія“, „Етюд“, „Різдвяні мотиви“ та ін.

З релігійних тем він опрацював „Божественну Літургію“. Крім того, обробив багато українських народних пісень для бандури та фортепіана.

Завдяки Григорієві Китастому та Капелі бандуристів ім Тараса Шевченка, яку він багато років оолював, буквально на всіх континентах посідали капелі та амсамблі бандуристів – в Чикаго, Мінеаполісі, Дітройті, Філядельфії, Гошен-Елкгарді, Кетеринсі та інших містах. Кожного року протягом останніх двадцяти літ його життя, він їздив на табори бандуристів, які переважно влаштовував ОДУМ на своїх оселях „Київ“ у США

та „Україна“ в Канаді, щоб передати свої знання і свою любов до бандури молодим поколінням. Капеля Бандуристів ім. Тараса Шевченка під його диригентурою чи керівництвом записала 11 альбомів пісень та два альбоми його власного сольного виконання.

З різних причин і в різні роки, на деякий час, Григорій Китастих залишав Дітройт, й у такі періоди Капелею керували Володимир Божик, Петро Потапенко, Іван Задорожний та Іван Китастих (брат Григорія).

У 1964 році філія ОДУМ-у в Чикаго вирішила створити перший одумівський ансамбль бандуристів. В той час Г. Китастих мешкав у Каліфорнії і був почесним членом ОДУМ-у. Управа філії звернулася до нього з проханням, щоб він переїхав до Чикаго й очолив одумівський ансамбль. Китастих погодився, невдовзі ансамбль вже нараховував 60 осіб і вперше виступив перед українською громадою на Шевченківському святі 1965 року в Школі Шопена.

Живучи в Чикаго, Гр. Китастих працював на фортепіановій фабриці, настроювачем цих інструментів, а вечорами навчав бандуристів ОДУМ-у, розписував ноти, обробляв українські пісні та komponував нові твори.

З Чикаго пов'язані не лише приємні, але й прикрі дні в житті Гр. Китастих. На 1967 рік припадало 70-річчя від дня його народження. Було створено громадський комітет для відзначення ювілею. У ті роки до Америки вже приїжджали різні мистецькі групи з України. В пресі та громадах точилися гострі дискусії з того приводу – зустрічатися з представниками Советської України чи ні, йти на їхні концерти чи бойкотувати їх. На одній з зустрічей з мистцями з України був присутній і Гр. Китастих. Після цього група активістів з Визвольного Фронту домагалася, щоб відзначення ювілею було скасоване, бо нібито є відомості, що композитор збирається повернутися в Україну. Хоч кільканадцять осіб вийшли з громадського комітету, ювілейний концерт все ж відбувся – й відбувся на славу – в переповненій залі Школи Шопена, з участю письменника Уласа Самчука, який мав головну доповідь. В концерті, крім ансамблю бандуристів ОДУМ-у, взяли участь співаки Оксана Бринь з Мінеаполісу, Осип Голушак з Канади і піяніст Р. Згодава.

В Чикаго Григорій Китастих написав декілька нових музичних творів. Зокрема вальс на вірш Данила Завертайла „Весняні мрії“ – як вдячність за допомогу у керуванні ансамблем, та марш „Йдуть дівчатка і хоп'ятка“ на слова Катерини Перелісної – для юних одумівок, трьох дочок Анатолія Луппа, на той час керівника Струнної оркестри ОДУМ-у. Перед приїздом до Чикаго Гр. Китастих написав інструментальний твір, якому ще не встиг дати назву. Ми радили назвати його „Гомін степів України“, бо в музиці чувся крик перепілок. Для ширшого кола слухачів автор вперше виконав цей твір у радіопрограмі Василя Іващука, й назвав його „Гомін степів“.

Наприкінці 1967 року Григорій Китастих попросив управу філії відпустити його. Він повернувся до капелі бандуристів ім. Тараса Шевченка. Головною причиною було те, що мистці з України просили його повернутися до Капелі, бо коли вона виступала з концертами на американському континенті та в Європі під його керівництвом, тоді й в Україні мистцям давали вільнішу руку й дозволяли їхати за кордон з гастролями. Ансамбль

бандуристів ОДУМ-у перебрав Анатолій Луппо, а Григорій Китастий поселився в Клівленді і, незважаючи на свої сімдесят літ, їздив автом до Дітройту на проби, а в Клівленді ще й диригував хором в Українській православній церкві.

В 70-річчя Григорія Китастого середовище УРДП–УДРП, членом якого він був, вирішило вшанувати його виданням „Збірника на пошану Григорія Китастого“, що містить написану ювіляром автобіографію, статті, рецензії, спогади, присвяти, доповідь Уласа Самчука в 60-ліття Гр. Китастого, вибрані його твори та фотографії ювіляра, його родини і Капелі в різні роки. Збірник упорядкував і редагував проф. Яків Гурський, а музичну редакцію здійснив Василь Витвицький. Збірник вийшов у 1980 році коштом Фондації ім. Ів. Багряного.

У 1984 році Гр. Китастий, який завжди був повний енергії і сили, раптово захворів й 6 квітня помер від хвороби рака. Поховали його на українському православному цвинтарі в Бавнд-Бруку, в штаті Нью-Джерсі, зліва від Церкви-пам'ятника жертвам Великого голоду в Україні 1932-33 років. Спочатку на могилі стояв звичайний дерев'яний хрест. Відтак Капеля почала збирати кошти для гідного пам'ятника. Минали роки, пожертви надходили помалу, тоді вирішили створити спеціальний громадський комітет для збирання грошей на пам'ятник.

Мистці Іван Яців та Олег Мороз запропонували по сім різних проєктів пам'ятника, привабливий проєкт створив Микола Голодик з Нью-Йорку, постать Гр. Китастого з бандурою подав Дан Статс з Аризони. Не всі проєкти надавалися саме на цвинтар, багато було таких, що зробили б честь будь-якому місту. Інші не підходили чи своїми розмірами, чи завищеними коштами.

В травні 1990 року на з'їзді УРДП–УДРП було порушено справу пам'ятника видатному українському бандуристові, вирішено цю справу прискорити. Автор цих рядків добровільно вступив у громадський комітет. Наші внутрішні контакти поживалися. Активними членами комітету були Петро Гончаренко, Валентна Родак, Олексій Шевченко, Мирослав Гнатюк, Віктор Китастий, Микола Дейчаківський, Борис Кекіш, Ігор Махлай, Володимир Баран, Петро Китастий, Микола Чорний, Ірена Завадівська, Іван Фатенко.

Багато осіб відгукнулося на заклик в пресі. Пожертви стали щедрішими.

Було прийнято проєкт пам'ятника Івана Яцева – відомого мистця, графіка, карикатуриста та скульптора. Народився він у 1932 році в селі Колинці на Івано–Франківщині. Він є автором пропам'ятних значків про українських композиторів, науковців, політичних і громадських діячів. Ці значки щороку видавало Товариство прихильників Капелі бандуристів.

Пожертви збирали Валентина Родак з Торонто, Оксана Метулинська – в канадському Лондоні, Петро Гурський – у Філядельфії, Олексій Коновал – в Чикаго, голова громадського комітету та скарбник Фондації ім. Ів. Багряного Олексій Шевченко – на сході США.

Пам'ятник – це велика кам'яна брила темно-синього кольору, що символізує силу української пісні. На ній викарбувано бандуру, з якою ніколи не розлучався Григорій Китастий, побіч неї – лаврова гілка як символ сла-

ви й перемоги, а колоски пшениці – символ щедрости українських степів. Вгорі – лицарський козацький хрест і напис: „Григорій Китастий, бандурист і композитор“, та роки народження і смерті: 1907–1985.

Виготовлення пам'ятника було доручено Оксані Лобачівській, працівниці фірми „Hollander–Cypress Corp“, яка його встановила на могилі та приготувала все для посвячення пам'ятника. 6 жовтня 1991 року о. А. Селепина, при великій участі членів родини Гр. Китастого, членів громадського комітету та представників української громади, посвятив пам'ятник у Бавнд-Бруку.

Зібраних грошей не тільки вистачило на побудову пам'ятника, але ще й залишилося декілька тисяч доларів. Тому комітет вирішив зібрати і видати в Україні всі твори Гр. Китастого. У жовтні 1996 року у київському видавництві „Музична Україна“ вийшла книга пісень Григорія Китастого під назвою „Вставай, народе!“. На обкладинці – ілюстрація Івана Багряного до його вірша „Вставай, народе!“ (він намалював три різні ілюстрації). Збірник пісень, які зібрав, упорядкував і написав вступне слово Ол. Коновал, містить ноти і тексти 22 авторів, короткі біографічні дані про 14 авторів слів, статтю Івана Майстренка, адміністратора Капелі за часів німецької окупації, про історію Капелі, багато інших матеріалів і фотографії з життя бандуристів та родини Г. Китастого.

Презентація книги відбувалася 7 жовтня 1996 року в Українському домі на Хрещатику в Києві. Її спільно влаштували видавництво „Музична Україна“, Фундація ім Ів. Багряного та Всеукраїнська спілка кобзарів України.

Арлінгтон Гайтс, Іллиной

Пам'ятник Г. Китастому

Христина ВОЛИЦЬКА-ФЕРЕНЦЕВИЧ

ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ВОЛЮ...

*У 75-ту річницю загибелі
Василя Біласа і Дмитра Данилишина*

*Зерно, посіяне в негоду,
Кривавим маком розцвіте,
І прийде воля для народу,
І зійде сонце золоте!*

Після 24 серпня 1991 року, коли відновилася самостійна Українська держава, не один раз можна було почути і прочитати констатацію – що ця велика історична подія сталася без пролиття крові. Так, у ті незабутні серпневі дні не проллялося ні краплини крові, але хіба за всі попередні десятиріччя й віки українська земля не зрошена нею вщерт? Хіба будь-який інший народ у світі поклав більше жертв на вівтар національної свободи, як наш? Мільйони українців знищив лютий ворог лише за те, що вони були українцями, сотні тисяч найкращих синів і дочок України

поглинув проклятий Сибір, згноїли Соловки і Колима. Яскраві знаки ХХ сторіччя, перед якими в пошані й задумі схиляється кожна національно свідма голова: УСС, Крути, Базар, УГА, УПА, Дивізія „Галичина“.

І нескінченна низка дорогих імен...

В їхньому ряді знайдемо й ці два: Василь Білас та Дмитро Данилишин.

Василь Білас

Дмитро Данилишин

У 75-річницю їхньої смерті, хочеться розповісти про цих двох хлопців, які свідомо ішли на смерть, бо вірили, що їхня жертва не буде даремною.

Знаємо, що після програних Визвольних змагань 1918 – 1920 років боротьба не припинялася, український народ продовжував ставити збройний спротив окупантам, у різних формах: селянськими повстаннями, зимовими походами військових відділів Армії УНР з західньо-української території, і діями військово-повстанських комітетів, які були організовані заходами Симона Петлюри, Євгена Коновальця, Юрка Тютюнника. Однак, Ризький договір між Москвою та Варшавою у 1921 році дав більшовикам змогу зосередити зусилля на вибудуванні нової імперії і на жорстокому придушенні всіх проявів вільнолюбства. Досить згадати мільйонні сталінські репресії 30-их років. Та коли на східно-українських землях опір більшовизму було викорінено, він тривав на заході України, яка хоч і перебувала під польською займанщиною, все ж тут були кращі умови для національного життя і національно-визвольної боротьби. Ще в 1920 році виникає підпільна Українська Військова Організація, котра не тільки рішуче виступила проти свавілля польських окупантів, але й поширювала свої ідеї та інформацію на схід України. „УВО є організацією, для якої тільки інтерес Української Нації є й буде вирішальним у її діяльності...“.

У 1929 році у Відні відбувся І-ий Конгрес Українських Націоналістів, на якому представники націоналістичних груп і об'єднань з українських земель та з-за кордону створили Організацію Українських Націоналістів – ОУН. Її очолив творець УВО полковник Євген Коновалець. Новостворена організація поставила перед собою два головні завдання: активно включити широкі народні маси в революційну боротьбу за національне визволення та якнайбільше розвинути організаційну мережу.

Члени ОУН Василь Білас і Дмитро Данилишин разом з іншими десятками молодими націоналістами дістали наказ здійснити заплановану на 30 листопада 1932 року акцію – напасти на пошту в Городку, щоб здобути гроші для діяльності організації.

Акція не вдалася: троє згинulo, а дев'ятеро бойовиків відступило. В. Білас і Д. Данилишин крізь темну ніч полями пробивалися до Дністра. Однак, коли почало світати, погоня натрапила на їхні сліди. Українські селяни, обурені тим, що „бандити“ пограбували українську кооперативу, затримали їх, а коли довідались, що це члени ОУН, ніяково опустили руки. Та вже запізно... Бойовиків заарештовують. Коротке слідство, наглий суд.

Отак Городок, маленьке містечко Західньої України, несподівано для себе, 30 грудня 1932 року прийшло на уста всій українській людині краю, стало ще одним символом нескорености українського національного духу. На суді, після промов оборонців і відходом на останню нараду суддів, голова суду спитав підсудних, чи хочуть сказати своє останнє слово.

Дмитро Данилишин відповів: „Так“. Піднявшись, він спокійно й голосно заявив: „Я знаю, що мене чекає. Я був і є на все приготований. Тільки шкодую, що не зможу далі працювати для України“.

Василь Білас промовив так само твердо: „Я свідомий своєї вини і кари. Я націоналіст і революціонер. Такі, як я, Батьківщині лише смертю служать“.

22 грудня 1932 року суд видав вирок смерті їм обом, а на світанку у п'ятницю, 23 грудня, вирок було виконано.

У хвилину, коли на тюремне подвір'я ввели В. Біласа і Д. Данилишина, залунали дзвони українських церков у Львові. Від св. Юра, Волоської церкви... Гудів старий Кирило з Корняківської вежі... У день страти в Галичині не було села, в якому не дзвонили б дзвони чи не відслужено поминальних Богослужень. Дзвони несли в світ вістку про смерть двох молодих українців, що віддали життя за свободу і незалежність рідної нації.

Отець Богдан Липський, душпастир політичних в'язнів, згадував, що був з Василем і Дмитром цілу ніч перед стратою та приготував їх до відходу у вічність. Він подивляв їхню відвагу і внутрішній спокій.

Цей геройський чин Д. Данилишина і В. Біласа мав велетенське морально-політичне значення для піднесення патріотичних почувань українського народу й гартування його в боротьбі проти польського окупанта.

Поетка Олена Теліга, що десять років пізніше також загинула з рук іншого – німецького окупанта – у Бабиному Ярі в Києві, присвятила В. Біласові та Д. Данилишинові свій вірш „Засудженим“:

*А тепер в кожнім серці пожежу пригаслу
Розпалили ви знову — спаливши життя.
І мов гимн урочистий, мов визвольне гасло,
Є для нас двох імен нерозривне злиття.
Над могилою вашою тиша і спокій,
Та по рідному краю — зловіщі вогні.
І піти по слідах ваших скошених кроків
Рвучко тягнуться сотні окрилених ніг.*

Василь Білас і Дмитро Данилишин залишаються в історичній пам'яті народу, як доказ живучости нашої нації та відданости їхнього покоління українській справі.

Процес і смерть – подія, що вразила всю націю, знайшла відгомін серед найширших мас і з'єднала громадянство в одному почутті. Моральна сила двох юнаків, В. Біласа і Д. Данилишина, їхня віра в ідею, їх просто неймовірна сила волі, спричинили, що не лише вони вийшли світлими героями, але переможною вийшла також організація, до якої вони належали...

Рік пізніше, у січні 1933 року, україномовна американська „Свобода“ писала: „До безмежного довгого ряду борців, безсмертних лицарів знову дві світлі постаті прибули. Два хлопці молоденькі за Самостійну Соборну своє життя віддали... „Прощай, Український Народ, ми за Україну вмираємо!“ – лунають, як заповіт із уст молоденьких героїв-лицарів, останні слова... Ці слова – це дороговказ у продовженні шляху боротьби за Самостійну Соборну... Любі хлопці! Ви не вмерли для нас, бо Ви – безсмертні Лицарі, Лицарі Духа, Великої Української Нації! Вашими устами пісня волі й соборности серед нас далі гомонить!...“.

А „Народне Слово“ з Пітсбургу 26 січня 1933 року ствердило: „Вірні, найкращі сини України засвідчили ділом свою безмежну любов до поневоленої Батьківщини, жили і погибли, як Герої, як борці за свободу – і як таких

запише їх українська історія. Нема їх уже між живими. Народилися Вони в момент, коли українцям ось-ось засяяло сонце волі... І пішли назустріч йому навіть на смерть. Нема їх між нами. Та дух Їх вічно бодрий, безсмертний і незламний буде з нами. Буде нас кріпити у дальших змаганнях. Їх велика любов до України, чесність, ідейність і жертвенність буде нам усе світити як зразковий приклад до наслідування. Їх нема. Вони погибли – та в серцях наших і грядучих поколінь будуть вічно жити!... Щоб сонце волі справді скоро зійшло й теплими золотими променями освітило Їхні свіжі могили!“

...Минуло 75 років з того часу, коли у львівській тюрмі „Бригідки“ загинули молоді націоналісти-революціонери Д. Данилишин і В. Білас, а пам'ять про них живе і житиме, поки житиме наша рідна Україна, за яку вони прийняли смерть так героїчно. Сьогодні нам, їхнім нащадкам, словами поета Б. Лепкого залишається ще раз потвердити, що їхня жертва не була даремною та сказати:

*Сніть, хлопці, сніть, сніть, хлопці, сніть!
Про долю-волю тихо сніть.
Про долю-волю Вітчизни,
Чи можуть бути кращі сні?!*

*За рідний край, за край святий
Віддали вік свій молодий,
Віддали ви юнацький вік,
Сніть, хлопці, сніть, сніть, хлопці, сніть!*

Джерзі-Ситі

Василь МАХНО

ЛЮДИНА З ІСТОРІЇ

До 90-ліття журналістки Ольги Кузьмович

З виступу на презентації книжки Ольги Кузьмович “Про вчора і сьогодні”

Сьогоднішня презентація книжки Ольги Кузьмович „Про вчора і сьогодні” (Львів-Нью-Йорк, 2003) для мене має символічне значення не тільки тому, що і назва книжки символічна, як і філософська, якою Авторка пов’язує нить часів і поколінь, пов’язує цю нить словом, яке минуло, але яке і залишається – попри усілякі невтішні прогнози вимирання літератури у часи суцільного Інтернету та нестримної інформаційної навали.

Власне кажучи, книжка Ольги Кузьмович – чи не ще одна спроба заперечити своєю появою ці песимістичні прогнозування.

Для мене Ольга Кузьмович – символ своєрідного покоління в українській історії, на котре випало не прості історичні перебіги і яке пов’язане майже з цілим ХХ століттям. Вона представниця того прошарку українсько-галицької інтелігенції, котрої уже нема, або майже нема.

Ольга Кузьмович походить з відомої галицької родини Федаків: дідусь Степан був заступником міського голови Львова, головою

Ольга Кузьмович.
Фото: Б. Полянський.

товариства „Дністер”, мати Олена Федак-Шепарович – відома галицька діячка, редактор львівського журналу „Жінка”

З журналістикою Ольга Кузьмович, як сама свідчить, пов'язала своє життя ще від середньої школи у Перемишлі, в Українському Інституті для дівчат, перші її дописи з'явилися у пластовому журналі „На сліді” 1934 року, згодом вже студенткою журналістики дописувала до жіночого журналу „Жінка”, який редагувала її мати Олена Федак-Шепарович, активна членка Управи Союзу Українок. Навчалася О. Кузьмович у Варшаві 1935-1939 роках, вивчаючи журналістику і закінчила студії зі ступенем магістра. Журналістську працю розпочала у щоденнику „Діло”, однак, прихід до Львова советських військ унеможливило їй (близькій родичці Євгена Коновальця та Андрія Мельника) подальшу працю у журналістиці. Переїхавши з батьками до Кракова, спершу працювала секретаркою полковника Романа Сушка, а відтак М. Скрипника (пізніше Митрополита УПЦ Мстислава), там одружилася з доктором Миколою Кузьмовичем (сином посла до Віденського парламенту). Повернулася до Львова після зайняття його німцями, працюючи співредактором молодечого журналу „Дорога” в Українському видавництві під проводом Миколи Шлемкевича, це тривало до 1945 року, коли советські війська знову окупували Львів.

Під час закінчення війни перебувала з чоловіком в Австрії, де М.Кузьмович працював як таборовий лікар у Зальцбурзі. 1949 року переїхали до США. Життя О. Кузьмович на еміграції було тісно пов'язане із Пластом, 1960 року її обрано головою Крайової Пластової Старшини в США.

Продовжує займатися журналістикою – стає членом редколегії „Пластового Шляху” і починає редагувати пластову сторінку у загальній пресі – „Пластова Ватра”, котра почала з'являтися у газеті „Свобода”. Від 1968 року очолює редакцію журналу для пластового юнацтва „Юнак” і редагує його аж до 1992 року – 25 років поспіль. У 1970-1974 рр. її обирають на пост голови Головної Пластової Ради – цю посаду вперше посіла жінка, саме тоді О. Кузьмович перевела записи Начального Пластуна пл. сен. Юрія Старосольського. 1989 року її вдруге обирають головою КПС. За свою працю в Пласті її двічі нагороджено найвищим пластовим відзначенням – св. Юрієм в золоті.

Як журналістку її обирають 1976 році головою Спілки Українських Журналістів Америки, вона – член Управи НТШ-А, почесний член НТШ-А, редактор „Вістей НТШ”, редактор сторінки НТШ-А у „Свободі”. З 1981 року працівник „Свободи”. Автор понад 1900 нарисів, оповідань, статей, фейлетонів, репортажів, спогадів. Виступила редактором та автором передмов до збірань творів Івана Кедрина, Цьопи Паліїва, Романа Купчинського, альманаху „Карпатський Лещетарський Клюб”, poradника для молоді „Як писати листи”. Автор збірки „Про це і те” (2000), і ось сьогодні друга книга Ольги Кузьмович „Про вчора і сьогодні” (2003)...

Книжка складається з двох розділів: перший - „Про вчора” і другий - „Про сьогодні”, які власне і розповідають нам про вчора і про сьогодні, даруйте за тавтологію. У предмові авторка сама означила тематичні пласти цього видання пишучи: „Поява книжки викликає у мене двояке почуття – почуття великого і малого, великого світу і моєї країни, мого міста і рідного дому”

Цікавий аспект цієї книжки полягає у тому, що через особистий досвід Авторка подає не лише свої емоції чи переживання, але одночасно за тими пере-

петіями стоїть сама історія. Скажімо, у першому розділі у випадку невеличких нарисів „Мій історичний дід” чи „Про незабутню бабуню”, в яких з особливою теплою, без патетики, дошукуються своїх родинних первнів, проєктуючи їх на тло тодішнього українського життя, в якому родина Ольги Кузьмович відіграла вельми значну роль, адже крізь пелену родинних спогадів та деталей відтворюється ціла епоха уже не існуючого життя української інтелігенції у Львові від початку ХХ століття. Цитуючи давній дідів заповіт: „Пам’ятайте, що ви є українці і маєте для України жити... Я, незважаючи на на прикрощі, працював з усіх сил на кожному полі для добра Уукраїни, і ви робіть це саме”, Авторка подає наче головну тезу усього свого життя і визначає нею увесь зміст книжки. Однак, ця теза у книжці та її життя не голослівна, не патетична, вона вельми природна, містка і якимось по-особливому домашня. Символ дому, в якому минали дитячі роки Ольги Кузьмович і який формував її як людину, переростає у символ міста Львова, дім і місто – два важливі акценти її біографії і стосунку до світу, батьківщини, її моральна засада, котра суголосна з загальними настроями галицької інтелігенції 30-их років. Перший розділ має стрибкоподібну хронологію, бо від тридцятих Авторка легко переходить до інших тем, себто не тільки спогадів про дім і родину, але зокрема про відвідини України 1990 року у есеї „Зустрічі на осі Київ –Львів”, що теж сьогодні уже історія. Поза будь-якими сумнівами, Ольга Кузьмович вперто культивує мотив батьківщини – і не важливо у цьому випадку, якими хронологічними рамками цей мотив означений, він присутній як щось дуже суттєве у її свідомості та її інтелектуальному житті.

P.S. *Моє знайомство із Ольгою Кузьмович відбулося кілька років тому у її помешканні на Мангетені, куди я потрапив майже випадково. Пригадую її зацікавленість моїми оповідями про Україну, з якої я приїхав тоді - 2000 року - зовсім недавно. Наше знайомство продовжилось завдяки поезії, оскільки у домі Кузьмовичів у 60-ті роки відбувалися читання та дискусії Ньюйоркської Групи, яку толерував і підтримував її чоловік д-р Микола Кузьмович. Отже, наші розмови точилися і точаться навколо багатьох інтелектуальних подій в Україні та світі.*

Для мене Ольга Кузьмович – це історія генерації, до якої вона належить, це історія галицької інтелегенції з усіма її родинними та соціальними парадигмами, це Львів, це якийсь особливий галицький – уже зникаючий – шарм: у вимові, манері поведіння, світогляді.

У свої 90 років (сподіваюся, що такий вік уже не варто приховувати) ця невисока, сивувата жінка з гострим поглядом і не менш гострими коментарями і висловлюваннями про події та речі, до яких вона небайдужа, цілковито самодостатня та оригінальна, з легкою іронією у карих очах, - є невід’ємною частиною мого ньюйоркського пейзажу, мого українського світу.

Нью-Йорк

Левко ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ

ОСТАННЄ КОХАННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

До 90-річчя від дня смерти Ликери Полусмак (1840-1917)

*Удвох дивитися з гори
На Дніпр широкий, на яри
Та на лани золотополі...*

Тарас Шевченко

Відвідувачі могли Тараса Шевченка у Каневі не часто відвідують могилу Івана Ядловського, який був незмінним доглядачем поховання великого поета і фактично засновником першого музею. Про його могилу на Тарасовій горі не усі знають... Ще менше знають люди про могилу на цвинтарі в урочищі Сільце, де ховали померлих в притулку для старих і немічних людей. Там покоїться Ликера Полусмак-Яковлева - остання трагічна любов Тараса Шевченка.

Ликера народилася в травні 1840 року (Тарасові вже було двадцять шість) в селі Липовий Ріг біля Ніжина, в маєтку російського поміщика Макарова. Її мама була покоївкою і завагітніла від Миколи - сина поміщика. Щоб приховати гріх, пан видав покоївку за кухарчука Івана Полусмака, котрому вона була не байдужа, і дав щедрий посаг. Народилася дівчинка, яку назвали Гликерією, у перекладі - „солодкою“. Вона рано осиротіла - батьки померли від холери у 1848 році. Пан призначив восьмирічну дівчинку служницею до своєї дочки Варвари, її ровесниці. Ликера росла поруч з нею, вчилася читати й писати теж. Навчилася шити і вишивати білим по білому. Старий пан перед смертю підготував папери про те, що батьки Ликери були вільними козаками,

Ликера Полусмак на
малюнку Тараса Шевченка

але спадкоємці його не хотіли відпускати кріпачку на волю і вислали її разом з одруженою Варварою Карташевською до Петербургу служницею. У російській столиці Ликера захворіла на сухоти, але пан Микола (її батько) віддав дівчину на шість тижнів до лікарні, і вона одужала.

У Карташевських був літературний салон, який відвідував і Тарас Шевченко. У 1859 році, на вечорі, він побачив україночку в національних шатах і був зачарований нею. А поет тоді мріяв про те, щоб купити в Україні шмат землі, поставити хату й оселитися у ній з гарною дружиною. Ликера Полусмак була для нього вимріяною парою. Дослідник цієї історії Володимир Сиротенко цитує у своїх працях висловлювання письменника Івана Тургенєва про Ликеру: „У пані Карташевської була в услуженні дівчина-малоросіянка на ім'я Ликера: істота молода, свіжа, дещо груба, не дуже вродлива, але по-своєму приваблива, з чарівним білявим волоссям і тією чи то гордовитою, чи то спокійною статечністю, яка властива її племені“.

Тараса приваблювало не тільки те, що Ликера була україночкою, а й її кріпачка доля, подібна до його власної. Коли дівчина приносила йому записки від панів, він завжди давав їй срібного рубля і хвалив її вроду. Микола Макаров писав до Марка Вовчка 1 січня 1860 року, що з Шевченком щось дивне діється, він ніби закоханий.

Влітку Карташевські поїхали за кордон і віддали Ликеру до Надії Забіли, яка жила в літній садибі у двадцяти верстах від Петербургу. Шевченко ледь не щодня приїздив до Забіли, багато часу проводив з Ликерою. Одного разу він прийшов до Надії і сказав, що хоче одружитися з Ликерою. Надія гаряче йому не радила, але Шевченко не послухав порад і 27 липня оśвідчився Ликері. Сестра Надії Забіли, письменниця Ганна Барвінок (Олександра Куліш) писала: „Після обіду приїхав Шевченко і зробив Ликері пропозицію... Ви уявити собі не можете, як я була здивована не тим, що він хоче одружитися з покоївкою, а тим, що обрав собі у подружки Ликеру! Як холодно вона прийняла його оśвідчення, хоча через годину усі в дворі про це знали! Яка вона інтересантка! Як вона хоче стерти з себе те, чим цікавиться Тарас Григорович! Їй хочеться бути панею, а він шукає простоти і рідного слова...“

Тарас Шевченко звернувся до брата Варфоломія з проханням купити хату, що продавався у селі Пекарях біля Канєва і нехай би сестра Ярина з сином оселилася в ній, а він з дружиною приїде і вона допоможе молодій освоїтися з сільським життям.

У серпні 1860 року Куліші повернувся до міста і Шевченко щовечора приходив до них, коли вони вже спали, і проводив час до пізньої ночі в кімнаті Ликери. Невдовзі графиня Толстая запросила Ликеру до весілля жити у неї. Шевченко багато малював для заробітку, їздив з Ликерою у модні крамниці, прогулювався з нею на Невському проспекті, найняв репетитора вчити дівчину письму і правил поведінки.

У графині Ликера була тільки одну ніч, після чого Шевченко найняв для неї кімнату поблизу Академії мистецтв, де сам жив. Якось на початку вересня Шевченко пішов на вечірку з друзями з приводу появи у пресі перекладу його „Катерини“, але друзі переклад засудили, вечірка зірвалася і Шевченко пішов до Ликери, де застав репетитора ... в ліжку своєї нареченої. Розлючений Тарас перебив посуд і пішов додому. Схопило серце – й увесь вересень

він хворів. А коли до нього 6 жовтня зайшов приятель Федір Черненко, то побачив на мольберті ... портрет Ликери. Тарас написав Ликері прохання про зустріч, але вона відмовила йому в образливій формі. Служникові ж поета сказала, що погодилася на шлюб тільки через гроші. Отут вже кохання перейшло у ненависть. Шевченко написав до Надії Забіли листа з вибаченням, що не послухав її ради, і попросив спалити усе, що він подарував Ликері або купив на посаг.

У дівчини забрали усе їй подароване, а її саму виставили за двері. Вона просилася знову до Карташевських, але зустріла відмову. Проте Карташевський влаштував її працювати в салоні жіночого модного одягу, де вона раніше була з Шевченком. Вона була доброю майстринею і мала успіх. Тоді ж Ликера познайомилася з перукарем Яковлевим і стала його дружиною.

Тарас Шевченко.
Автопортрет. 1960 р.

Вже через два роки вони купили перукарню в Царському Селі біля Петербургу. Ликера узяла учениць і перукарня стала модним салоном, де Яковлев робив зачіски, а Ликера шила сукні і продавала парфуми. Вони мали дітей. Але з часом Яковлев став пити і навіть спалив портрет Ликери, який намалював Шевченко. Взимку 1904 року Яковлев у п'яному стані замерз на вулиці. Діти вдови покинули її. І тоді, восени 1904 року, Ликера вперше поїхала до Канева, на могилу Тараса. Відтоді вона виїздила в Україну кожного літа. Доглядач могили Іван Ядловський у світлиці завів книгу, в якій записували свої прізвища відвідувачі. Ликера теж залишила запис: „13 мая 1905 року приїхала твоя Ликера, твоя любя, мій друже. Сьогодні мій день ангела. Подивись на мене, як я каюсь“. Шанувальник Тараса Шевченка Кость Широцький записав і оприлюднив її спогади і Ликера стала знаною особою, її відвідували відомі діячі української культури.

У Каневі вона жила з шиття білизни на замовлення, інших побутових речей. Була завжди в чорному, довгому одязі. Цілими днями перебувала на могилі, де гірко плакала біля хреста.

У 1911 році в Москві відзначали 50-ліття з дня смерти Шевченка і запросили Ликеру. Вона прилюдно покалася у своїй нечемній поведінці. Усе своє майно в Петербурзі вона продала і назавжди переїхала до Канева. Грошей було мало і доводилося наймати кімнату чи навіть куток. Найчастіше її притулком була стара хатина в урочищі Монастирок, близько від Чернечої гори. У той час сходів на гору ще не було, доводилося йти непевною польовою стежкою, яка взимку ставала небезпечною. Але Ликера на це не зважала.

Жити ставало усе важче і Ликера перейшла до притулку для старих біля Преображенської церкви. Над бідним її ліжком висів портретик Шевченка. Стару жінку і тут провідували доброзичливці, особливо черкаська вчителька Віра Бубликівська.

4 лютого 1917 року Ликера померла: рак. Останні гроші вона заповіла одній канівчанці, щоб та її поховала біля Тарасової гори. Але цього не ста-

лося. Поховали покійну о. Леонід Опоков, диякон Феофан Мрочиловський, псаломник Кирило Саленко у трьох кілометрах від Канева...

Багато років шукала могилу Ликери Полусмак дослідниця Шевченкового життя Зінаїда Тарахан-Береза. Це здавалося безнадійним... Але влітку 1982 року, у випадковій розмові з канівчанкою Олександрою Туливітер, з'ясувалося, що на нинішній вулиці Шевченка є хатка, в якій жила Ликера. Її зберіг Панас Бондаренко, котрий не тільки особисто знав столичну гостю, а й був їй зобов'язаний одужанням від тяжкої хвороби в дитячі роки. Батьки Панаса - Аврам і Дарія Бондаренки, у яких жила Ликера, померли порівняно недавно - у 1945 і 1952 роках. Коли Панас приїхав до Канева, мама повела його на батькову могилу і принагідно показала, де поховано Ликеру Полусмак. Відтоді він доглядав її могилу.

Тепер вже немає старої хати Панаса Бондаренка - її розібрали з наказу міської ради. Сам Панас помер в червні 1995 року. Але завдяки йому залишився слід на землі Ликери Полсмак, яку любив і малював Тарас Шевченко.

Едвард КУХАР

УКРАЇНЦІ ВОЮВАЛИ ЗА ФРАНЦІЮ

У кожному народі так: молодші покоління творять історію, а старші потім пишуть спогади. Для нас, українців, мемуарна література є особливо цінною, бо офіційна історіографія в роки советської темряви, інтелектуальної і духовної, спотворювала історію України до невпізнання - серед повноцінних націй нам не знаходилося місця. Хоч насправді наш народ не тільки мав свою неповторну історію і свою самобутню душу, не тільки одвіку творив і створив власну культуру і власний національний характер, але й завжди був відкритий до інших культур, завжди, в разі потреби, щиро і безкорисливо допомагав іншим народам у різних бідах.

Однією з таких сторінок, котрі свідчать про небайдужість українців до довколишнього світу, про готовність стати за правду і справедливість в кожній частині світу, де звелить доля, є їхня участь у збройній боротьбі за Францію в роки Другої світової війни.

Цінуючи жанр споминів, я прочитав їх немало, але ні разу не натрапив на цю тему, тому врешті відчув своїм обов'язком бодай у якійсь мірі заповнити цю прогалину. Вдалося знайти в різних американських архівах цікаві матеріали, що безпосередньо стосуються цієї українсько-французької теми, і хоч залишилися ще чимало „білих плям”, зокрема щодо прізвищ і дат, все ж відважуюся викласти на папір зібрані відомості.

Мова йде про два батальйони українців, котрі влітку 1944 року опинилися у французькому антифашистському підпіллі і героїчно воювали за свободу Франції, були нагороджені найвищими бойовими нагородами цієї країни. Ті батальйони були утворені німецькими військовими формаціями Ес-Ес в липні 1942 року на території окупованої України: 102-ий Батальйон виник у Крем'янці Тернопільської області, 118-ий Батальйон - у Києві. Головною функцією обидвох була охорона німецьких складів зі зброєю і провіантом, захист від нападів советських партизанів. Як один, так і другий батальйон складався з советських військовополонених, оскільки Червона армія відступала безладно і безпорадно, її різні частини

потрапляли в оточення, і тоді полонені мали тільки такий вибір: або вступати в німецьке військо, або гинути в німецьких концтаборах.

Отже, перейшовши короткий військовий вишкіл у жовтні 1942 року, батальйони охороняли німецькі склади на українській і білоруській території. Відомо, що на початках 1943 року старшини 102-го Батальйону шукали способу зв'язатися з українським антифашистським і антибільшовицьким підпіллям, однак, ці намагання були безуспішними з двох причин - через тяжке поранення командира батальйону під час нападу советських партизанів, але головним чином - через те, що, зазнавши значних втрат на фронті, німці включили обидва батальйони до бойових частин своєї армії, відіславши на шестимісячний вишкіл до Айлау у Східній Пруссії. Ново-призначеним командиром 102-го Батальйону став майор Лев Глоба, однак реальне командування особовим складом перебувало в руках німецького майора Ганенштайна. В Айлау німці з'єднали обидва українські батальйони з білоруськими відділами німецької армії, відділами донських козаків, частинами армії російського генерала Власова і утворили 30-ту Дивізію Ес-Ес під командуванням німецького полковника Зілінга. Усі нижчі пости зайняли також німецькі старшини. Обачні німці, про всяк випадок, додали до дивізії й частину військової поліції.

Коли війська протифашистського альянсу десантувалися у Нормандії, на півночі Франції, організатори Французького Опору утворили бойову формацію - Французькі Внутрішні Сили - для збройної боротьби в німецькому запіллі. 15 серпня 1944 року альянти висадилися на Рів'єрі, Сьома американська армія генерала Александра Печа рушила в напрямі центральної Франції. Через пару днів альянтські війська знищили Сьому німецьку армію поблизу Фалай. До 26 серпня американські, англійські і канадські війська дійшли до рік Сени і Лоар, командир Третьої американської армії генерал Джордж Патон був готовий вдарити від Трое на схід до річки Райн.

Заохочене успіхами альянтських війська, французьке підпілля 19 серпня почало протинімецьке повстання в Парижі. Тим часом американська Сьома армія і з'єднані з нею французькі дивізії під командуванням генерала Жана де Лятре де Тессіні здобули сильно укріплені міста Тулон і Марсель, відтак і Гренобль.

Альянтські збройні сили швидко просувалися на схід, в напрямку ущелини Белфорт - вона була для німців єдиним шляхом постачання і просування на захід. Цією ущелиною - її ширина досягає 22 кілометрів - колись просувався на схід римський імператор Юлій Цезар.

Обороняти ущелину було призначено німецькому генералові Фрідріхові Візе, командуючому 19-ою Армією, яка складалася з залишків розбитих танкових і стрілецьких дивізій. Для зміцнення цієї формації німці додали згадану вище 30-ту Дивізію, зформовану з колишніх советських військовополонених. І саме двом українським батальйонам припало, разом з німцями, боронити вхід в ущелину Белфорт і воювати з французьким антинімецьким підпіллям в цій околиці.

І якраз у цьому полягала проблема, бо українці за своїм духом були такими ж антифашистами, як і французькі партизани, тому не мали ніякого бажання воювати проти альянтів і французького підпілля. На дорозі від

Стасбургу у напрямку ущелини Белфарт французькі партизани-макі знищили частину залізничної колії. Майор Ганенштайн послав українські батальйони відновлювати залізницю. Трапився такий випадок: німці заарештували п'ятьох французів і хотіли їх розстріляти за диверсію, але майор Лев Глоба переконав майора Ганенштайна, щоб він не брав на свої руки невинної крові, оскільки не було ніяких доказів вини тих п'ятьох французів. Вони залишилися живими. Очевидно, що цей випадок ще більше спонукав українців шукати зв'язків з французьким Опором.

За наказом німців, 102-ий Батальйон діяв у лісах Конфракту. Це була стратегічно важлива околиця, бо тут пролягав головний шлях з Діжону, з'єднуючись з дорогою Париж - Базель. Майор Л. Глоба, використавши старшин, котрі володіли французькою мовою, почав шукат контактів з французьким підпіллям. Одним з тих старшин був лейтенант на прізвище Возняк. Невдовзі лейтенант Возняк вже мав зв'язок з Симоном Дилоном, одним з командирів підпільників. Визріло спільне рішення: 102-ий Батальйон у повному складі перейде на бік французьких партизанів.

Це сталося 27 серпня, коли німці перекидали український батальйон упівденний масив лісів Конфракту. О 10-й годині ранку майор Глоба подав сигнал зеленою ракетою. Майора Ганенштайна і всіх німецьких старшин вояки українського батальйону стягнули з коней і постріляли. З українського боку обійшлося тільки двома жертвами - на загальне число 820 вояків. Тим часом командир 118-го Батальйону капітан Негребецький, хоч і не мав прямих зв'язків з французьким підпіллям, також вирішив довше не чекати. 26 серпня 464 вояків, котрі були під його рукою, оточили бараки німецьких старшин і відкрили гураганний вогонь. Перехід 1200 добре вишколених, загартованих у боях вояків обидвох українських батальйонів на бік сильно занепокоїв німців. Вони кинули проти бунтівників французьку протітанкову поліцію і 11-ту Танкову армію, однак українські батальйони на той момент вже з'єдналися з французькими партизанами. Маки називали батальйон майора Лева Глоби - „BUK” - Bataillon Ukrainien. Самі ж українці прийняли назву - Батальйон імені Івана Богуна. Французьке населення вітало цей героїчний чин українців, надавали їм потрібну допомогу, зокрема медичну. Вчасно довідавшись від розвідників про наступ німецьких каральних загонів, майор Глоба успішно використав військовий вишкіл, набутий в німецькій армії, розмістивши на вершку гори сильну оборону: протитанкові гармати, а по боках - гранатомети і тяжкі кулемети. Однак, німці вже не мали охоти до військових подвигів.

Згідно з наказом командира французького підпілля Дилона, українські батальйони вели бойові протинімецькі дії в околицях міста Мелін, де в ніч на 29 серпня один з українських відділів знищив німецький летунський пункт. Дві ночі пізніше українці-богунці наскочили на німецький конвой - чотири вантажівки з німцями. У несподіваному для німців нападі українці здобули 120 протилетунських скорострілів. 100 рушниць, 200 гранат, 5 автоматів і 25 револьверів. Майор Глоба зі своїм батальйоном сміливо почав збройні акції проти німців, і саме на тих ділянках, де німці могли відступати. 2 вересня 40 українських бійців проникло углиб лісу довкола міста Мелін і звідти вдарили. А їхнім противником виявився відділ донсь-

ких козаків, що все ще воювали у складі німецької армії. Після короткого, але гарячого бою 37 козаків здалися в полон, вояки-українці здобули багато трофейної зброї і визволили 20 французьких закладників, котрих німці мали розстрілювати.

27 серпня альянти десантували в німецький тил у Франції групу парашутистів - для допомоги бійцям Опору. П'ятеро з них мали завдання зв'язатися з „росіянами”, котрі з німецької армії перейшли на бік французького Опору, тобто з українським батальйоном. В цій групі десантників був лейтенант В. Кузьмук, син українських емігрантів з Бостону. Певна річ, батальйон майора Лева Глоби зустрів В. Кузьмука з радістю, мов рідного. Тим часом кільце довкола німецьких військ швидко стискалося, американська 3-тя Армія наближалася до німецьких позицій. Генерал Візе з 4000 своїх вояками, танками і артилерією, а також з частиною донських козаків забезпечуючи відступ решті військ, вступив 8 вересня у бій з французькими силами Опору. Безперервний бій тривав два дні, серед українців було десять вояків поранено. Долю цих боїв вирішив 143-ій американський батальйон 36-ої Стрілецької дивізії, який приспів з ударною збройною допомогою. Німці відступили в сторону ущелини Белфорт, залишивши місто Контрафорт. Капітан Дилон на урочистій стійці прочитав імена загиблих у боях, в тому числі й українців. На щоглі замаяв, поруч з французьким, український синьо-жовтий прапор.

11 вересня 1-ша Французька армія з'єдналась з Американською дивізією генерала Патона недалеко Діжону. У їхньому бою за визволення міста Комб'юфонтану брав активну участь батальйон майора Лева Глоби, за що він був нагороджений французькою медаллю - Воєнним Хрестом. Тим часом 118-ий батальйон був перейменований на 2-ий Український батальйон ім. Тараса Шевченка. Він брав участь у боях на захід від Діжону, де 19-та німецька армія використала вигідні природні укріплення і руїни старого замку. Два відділи 2-го Батальйону українців відважно билися також за Шоле Пассавант, семеро з них там загинуло, п'ятеро було тяжко поранено, між ними - й Данило Клим, який був удостоєний медалі Почесного Легіону. 11 вересня українські батальйони спільними силами билися з німцями за стратегічний залізничний вузол, і знову були відзначені Воєнним Хрестом.

Під час відомих переговорів Черчіля, Рузвельта і Сталіна було вирішено, що всі переміщені громадяни Советського Союзу будуть повернені назад. Командири американської 7-ої Армії згодилися роззброїти і видати советам вояків обох українських батальйонів. Французький капітан Дилон, який добре знав воєнну біографію цих українських формацій, виступив з рішучим протестом проти цього рішення. Він заявив, що українські батальйони були частиною французької армії, тому не підлягають американському наказові. Відповідне зізнання зробив лейтенант Кузьмук, остерігаючи американське військове керівництво, що воно буде відповідальним за життя українців, яких в СССР чекає розстріл або сибірська каторга. Лейтенанта Кузьмука підтримав американський полковник Бут, який звернувся до генерала Печа з проханням відмовитися від роззброєння і депортування українських учасників французького антифашистського підпілля

до ССРСР. Однак, все вирішилося офіційним приєднанням 1-го Батальйону українців до 13-ої Бригади французького Закордонного Легіону, котрий входив до складу 1-ої французької армії.

26 вересня українські вояки французького Закордонного Легіону, все ще одягнені у німецькі однострої і чорні беретки, маршували до Белфорту на свято визволення цього міста. Проте совети за залишили в спокої цих людей, представляючи французкій стороні фальшиві свідчення щодо „воєнних злочинів” українців. Командир 13-ої Бригади підполковник Бернард Сант-Гільше надав українським воякам право вибору: або повертатися в ССРСР, або залишатися в Закордонному Легіоні. Більшість вибрала це останнє. Доля 2-го Батальйону українців залишається не до кінця з'ясованою. Советам таки вдалося перконати французький уряд, що українців треба роззброїти, перевезти поїздом до Марселю, а звідти кораблем відіслати до Одеси. В останній момент французькі старшини, котрі знали суть справи, втрутилися в ці події і дали українцям можливість вибирати. З 350 вояків 250 вступили у Закордонний Легіон, решта вернулися в ССРСР, де на них чекали тюрми і ґулаги.

Пам'ятник Богдану Хмельницькому в Києві напроти сонця..

Володимир БІЛЕЦЬКИЙ

СХІД УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, НАДІЇ

Загальнонаціональна ідеологія

Загальноукраїнська ідеологія – найважливіший чинник згуртування суспільства і найстійкіший в часі (на сторіччя), чинник соціальної, політичної та культурної інтеграції. Доводиться з жалем зізнаватися, що ще й донині немає чітко сформульованої української національної ідеї – одні її розуміють як державотворчу, інші – як ідею української культури, треті – як ідею відновлення давньої України-Руси.

Якщо спробувати сформулювати українську загальнонаціональну ідею, то варто послуговуватися тими конструктами, які вже „спрацювали“. Як правило, такі формули містять у собі ряд підтекстів, будують місток „минуле-майбутнє“, відповідають глибинним сподіванням всіх – від провідників нації і регіонів до простих трударів. Серед таких апробованих в Україні формул на початку 1990-их років була ідея духовно і матеріально багатії нації – вона відсуває на задній план питання „соціалізм чи капіталізм?“, не є ворожою для неукраїнців, консолідує всіх громадян України. Ця ідея спрацювала у 1991 році – і Схід України, промисловий Донбас виступили як консолідуюча і державотворча спільність, проголосувавши на рівні 93 відсотків за незалежність України. І саме шахтарі Донбасу стали чи не найактивнішими і найорганізованішими опонентами радянського режиму.

Загальнонаціональна ідеологія – це взаємоврахування інтересів різних частин суспільства. В українських умовах – це взаємоврахування інтересів Сходу і Заходу. Цікаво, що ще перед розпадом Союзу в літературі з'явилася майже пророча оповідь про двох провідників – російськомовного східняка-шахтаря і україномовного західняка, які порозумілися і дали початок радикальним змінам в Україні. Були факти такого порозуміння і в житті.

Під час „оксамитової революції“ 1990-их років шахтарські страйкові комітети Донбасу разом з першою українською масовою громадсько-політичною організацією - Товариством української мови, його Донецькою філією, спільно виступали за відродження в Донецьку української школи. Тобто на початках відродженої Української держави настрої національно-демократичних і робітничих рухів Донбаського регіону Донбасу були узгоджені в принципових питаннях, що створювало добрий ґрунт для подальших інтегративних процесів.

На жаль, цей делікатний процес не набув розвитку - йому завадили і внутрішньопартійні чвари, поділи молодих українських партій, популярних серед робітників Сходу (зокрема у Республіканській партії на початку 1990-их), і зосередження Народного Руху на мовно-культурних проблемах, в той час як соціально-економічні відсувалися на другий план. У робітничих рухів Донбасу навпаки - в програмах домінували соціально-економічні питання. Спроби зближення позицій шляхом перебування самого Руху були втрачені у середині 1990-их років. Згадаймо хоча б пропозицію Д.Павличка про поєднання еліт у Русі, яку не прийняв партійний з'їзд Руху, внаслідок чого Л.Кравчук його покинув. Пропозиція, висунута донецчанами-рухівцями у 1996 році щодо нової кадрової політики, з опорою на авторитетних професіоналів з регіону, щодо збільшення у програмі Руху ваги соціально-економічних чинників, теж не пройшла (на нараді в Києві були присутні В.Чорновіл, В.Черняк, В.Коваль та інші, від Донецька - В. Білецький), що зумовило подальше віддалення націонал-демократів Руху від робітничих рухів і регіону промислового Сходу. Тобто процеси деінтеграції та спроби інтеграції „Схід-Захід“ відбувалися давно.

Отже, інтеграція регіонів можлива на ґрунті поєднання в одне ціле „романтизму“ Заходу України і „прагматизму“ Сходу. Це поєднання втілюється у простій і загальнозрозумілій формулі: „Україна - наш дім“ або „Україна - наш дім, а Київ - мати городів руських“. Проти такої формули немає застережень ні на Заході, ні на Сході. Образ спільного „українського дому“ має державотворче наповнення, згадка про першооснову Києва (Київської Русі) - консолідуюча як у ретроспективному, так і перспективному плані.

Провідники

За часи Радянської України тільки один донбасівець - Олександр Ляшко займав високу посаду прем'єр-міністра України. Він залишив по собі добру славу і як фахівець, і як чесна, справедлива людина (про що, до речі, свідчать три томи його спогадів). Друга спроба висунути загальнонаціонального провідника з Донбасу була менш вдалою, про що свідчать „тритурові“ українські вибори Президента, про які дізнався весь світ. Віктор Янукович, який і тоді був прем'єром України, а до того - губернатором Донецчини, не зміг стати загальнонаціональним провідником; фальсифікації другого туру відкинені Верховним судом, команда цього кандидата практично розпалася після виходу з неї чільних фахівців, хоча електорат на Сході України ще залишається (на який серйозно зазіхають вчорашні „однодумці“ - Вітренко, Кушнарьов, Васильєв та ін.). Ці події не мали б таких негативних

наслідків для регіону Донбасу, якби не використання донбасівців у брудних виборчих технологіях. Якщо раніше про „донецьких“ говорили найчастіше як про шахтарів і металургів, то після першого прем'єрства В.Януковича і наводнення Києва сумнівними донецькими „авторитетами“, після брудних виборів, де трудовий Донбас використовували з цілком певною метою, „донецькі“ розуміються вже зовсім інакше. Отже, в цій царині, - висунення загальнонаціонального провідника, - Донбас радше втратив свою інтеграційну функцію в державотворчих процесах, ніж набув.

Культурна інтеграція

України відіграє першорядне значення в сучасних державотворчих процесах. Розуміючи непересічність і багатовимірність поняття „культура“, зосередимось на аналізі лише деяких чинників, які суттєво впливають на державотворчі процеси. Це мова, система цінностей, духовна сфера, загальнонаціональні діячі культури, інформаційний простір.

Мова. Попри потужні консолідаційні властивості мови як такої на Сході України мовний чинник сьогодні більше роз'єднує, ніж об'єднує. Власне, якщо ми говоримо про Схід України в інтегративних процесах і про мовний чинник як об'єднувальний, то варто визначитися - про об'єднання на основі яких мовних преференцій ідеться? На основі тільки української, чи тільки російської мови або реальної двомовності? В Україні в цілому, як відомо, існує декілька мовно-культурних регіонів - переважно україномовний Захід (Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська і Чернівецька області), переважно російськомовний Схід (Харківська, Донецька і Луганська області) і Південь (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області й АР Крим) та двомовний Центр: Захід Центру (Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Київська область і м. Київ), Схід Центру (Дніпропетровська, Полтавська, Сумська і Чернігівська області). При цьому сфера вживання української мови нестабільна - після розширення на початку 1990-их років тепер вона звужується і, відповідно, зменшуються потенційні інтеграційні можливості української мови. Якщо у 1989 році в УРСР україномовними були 55-57 відсотків населення, то, за даними Київського міжнародного інституту соціології, вже у 1994 році україномовні складали 44-47 відсотків, російськомовні - 53-56 відсотків. Станом на 2003 року, за даними відомого лінгвіста і дослідника В. Радчука (Київ), співвідношення мовно-етнічних груп у відсотках по регіонах було таке: на Заході українькомовні українці складали 91.7 відсотка, на Сході - 3.6 відсотка, російськомовні українці на Заході - 1.3 відсотка, на Сході - 48.6 відсотка.

За даними Центру соціальних та політичних досліджень „Соціс“, українську мову як зручну називають 2.64 відсотка опитаних громадян Донецчини та 2.82 відсотка Луганщини - проти 92-99 відсотків на Заході України і 16-19 відсотків у Харкові та Києві. Нижчий процент маємо тільки у Криму - 1.39 відсотка.

Як бачимо, мовний контраст „Схід-Захід“ дуже суттєвий. Чи є спроби змінити цю ситуацію? Є. Скажімо, у 2004-2005 навчальному році статус

україномовного на Донеччині мають: 661 заклад дошкільного виховання (що складає 56.7 відсотка); 612 шкіл, що становить 53.4 відсотка (у 1991 було 100 малих сільських шкіл), державною мовою навчаються 26 відсотків, тобто 113750 учнів (у 1991 р. було всього 3 відсотки); 13 професійно-технічних училищ (11 відсотків по Донеччині). Державною мовою навчаються 32.1 відсотка і 2.5 відсотка учнів системи професійно-технічної освіти. Це за офіційними даними. Але така кількісна картина не переростає у якісні зміни внаслідок відсутності мовного середовища, також внаслідок відсутності як чіткої державної мовної політики, так і волі керівників на місцях.

Отже, українська мова на Сході і Півдні не є сьогодні об'єднувальною. У місті Донецьку, де за останнім переписом проживає 493 тисячі росіян і 478 тисяч українців (разом 96 відсотків від 1.025 тисяч городян), мову своєї національності визнало рідною 99,3 відсотка росіян і лише 23 відсотки українців, тоді як українську (мову українського громадянства) назвало рідною тільки 0,7 відсотка росіян, а російську - 76,9 відсотка українців.

В цій мовній реальності на Сході об'єднувальним може бути гасло досягнення фактичної двомовності, що в порівнянні з сьогоднішнім станом речей може суттєво розширити сферу вживання української мови.

При всій важливості мови, за нинішніх можливостей впливу на соціум мовний чинник є більш регульованим, ніж система цінностей, що історично складалася.

Яка ж система цінностей людності регіону Донбасу?

Південно-Східня Україна і Донбас є історично українським регіоном, це частина території Запорозької Січі, зокрема Донеччина - Кальміуської паланки. Цей регіон заселяли і освоювали різні етноси, серед яких українці у XVIII ст. складали 73.8 відсотка (на Донеччині 61.3 відсотка), росіяни - 12.2 відсотка (25.5 відсотка), молдаване і румуни - 6.2 відсотка (2.5 відсотка), греки - 3.7 відсотка (7.3 відсотка), вірмени 2.6 відсотка (6.1 відсотка). Як бачимо, попри українську домінанту, Донеччина етнічно була дещо строкатіша, ніж вся Південно-Східня Україна ще 250 років тому. У XIX-XX ст. залюднення регіону відбувалося з огляду на його промислове значення. На шахти Донбасу вербували людей з усієї Росії, а потім Радянського Союзу. Сюди їхали на заробітки і на поселення після відбування ув'язнення. Внаслідок цього в краї витворився своєрідний склад населення, де переважали заробітчани і переселенці. На Луганщині у 1941 р. проживало 2 млн., а на Донеччині - 3,4 млн. осіб. Плинність населення в подальші (воєнні і повоєнні) роки просто вражає. У 1943 році на Луганщині залишилося 0.7 млн. осіб, на Донеччині - 1.6 млн. Керовані зовнішні міграції (мобілізації, депортації тощо) у 1952-1959-ті роки в Луганську і Сталінську (нині Донецька) області склали понад 4.6 млн. осіб. За цей же час з регіону вибуло (втекло від тяжких умов праці і життя) 3.6 млн. осіб. Така „сепарація“ залишала на Донбасі тільки людей, спроможних витримувати тяжкі умови, а також тих, кого просто змусили тут жити і працювати. Основні галузі регіону Донбасу - металургійна, гірничо-хімічна і важке машинобудування характеризуються підвищеним травматизмом. За рівнем небезпеки вибухів рудникового газу і пилу, викидів вугілля і газу, рудникових пожеж Донбас є чи не найнебезпечнішим у світі, кількість загиблих на місцевих шахтах на рік - 250-350 осіб. Екологічне за-

бруднення за рядом показників перевищує гранично допустимі концентрації від декількох до десятків разів. Додамо сюди ще й голод та репресії, які не оминули регіон у радянські часи. В цих умовах стрес був і є постійним станом людей. Саме стрес, за клясичними уявленнями, стає відправним пунктом переоцінки цінностей особистості. Особистість „перемелюється“ постійним стресом, ціннісні орієнтації спрощуються, залишаються тільки підставові - самозбереження, матеріальне забезпечення і продовження роду. Правляча партія протягом десятиліть культивувала псевдоцінності або викривлювала систему цінностей - притлумлюючи (а то й вилучаючи) одні і гіперболізуючи інші - стаханівський рух, соціалістичне змагання, героїв праці, трудові династії тощо. Всі інші запити відсувалися на другий-третій плян. Особистість в цих умовах стає космополітичною, нівелюється відчуття культурної та політичної спільноти, неважливими стають національна ідея, рідна мова, батьківська віра тощо. Характер людини стає жорстким, мова спрощеною, сленговою (інколи її зовсім заміняє брудна говірка), але готовність до захисту підставових (останніх, інстинктивних) цінностей - високою. Поза сферою цих спрощених цінностей на таких людей дуже легко діяти адмінресурсом, що влада й робить. Чи не це - ментальний портрет Донбасу?

Водночас, як протест, в одиниць в таких умовах може проявитися яскравий протилежний процес - вивищення особистості до вершин національної самосвідомості, загальнолюдських цінностей свободи, правди, - аж до самопожертви як протестного засобу виправлення ситуації. Згадаймо - саме в такому „критичному“ регіоні, яким є Донбас, народився і зріс геній Володимира Сосюри, Василя Стуса, звідси родом Іван Дзюба, Микола Руденко.

Відзначена ментальна специфіка донбасівців віддзеркалюється в ряді характеристик регіону. Візьмімо, наприклад, інфраструктуру культурних закладів Донецчини (4,841,1 тис. осіб за переписом 2001 р.) у порівнянні зі Львівщиною (2,626,5 тис. осіб). На Донецчині вона значно бідніша [15]: коли на Львівщині – 10 театрів, то на Донецчині – 5, кінотеатрів на Львівщині – 226, на Донецчині – 156, клубів на Львівщині – 1417, на Донецчині – 780, бібліотек на Львівщині – 1432, на Донецчині – 1011.

Відвідування населенням закладів культури та мистецтва у середньому на рік: Львівщина - 16 разів (на 100 осіб), Донецчина - 9. Попри розгалужену мережу вищих навчальних закладів на Донбасі (Донецчина за їх кількістю займає 3-тє місце в країні після Києва та Харкова, середній освітній рівень донбасівців на початку ХХІ ст. – один з найнижчих в Україні - на Донецчині 19-25 місце, на Луганщині - 24-27 місце.

До речі, дуже промовисті назви деяких мікрорайонів і навіть населених пунктів на Донбасі: Харцизьк (від „харцизяка“), „Нахаловка“, „Собачьовка“ і т. п., які до сих пір сусідують з вулицями, площами, проспектами Постишева, Леніна, Ілліча і т.д. свідчать про індиферентність, невибагливість, незацікавленість мешканців що-небудь міняти. Подібно до того, що цьому питанню людність просто не надає такого значення, як на Заході України. Для людини з постійним стресом або тимчасового заробітчанина не має великого значення, в якому місті, районі чи на якій вулиці він живе. Має значення інше - скільки він заробляє. Такий підхід стійкий і змінити його - це змінити ціннісні орієнтири населення.

Релігійні організації на Донеччині

Попри строкату релігійну картину - у області діє 49 конфесійних напрямків – майже 96 відсотків всіх релігійних організацій складають християнські конфесії. Особливість же Донеччини навіть не в тому, що тут переважає Українська Православна Церква Московського патріархату (35 відсотків), проти Української Православної Церкви Київського патріархату (4-5 відсотків), а по-перше, в активності протестанських напрямків (вони охоплюють до 55-57 відсотків організацій, тоді як в Україні - до 30-32 відсотків), по-друге, у невідповідному з етнічним складом населення зростанні авторитету й активності мусульманських та юдейських громад (станом на 1 січня 2005 року на Донеччині діяли 19 мусульманських організацій, включно з єдиною в Україні медресе, і 18 юдейських), по-третє, у тому, що за опитуваннями священнослужителі впливають на політичний вибір всього 2-3 відсотків парафіян.

Все це свідчить про відсутність чіткого і стабільного релігійного обличчя регіону, невеликий вплив Церкви на світське життя, що цілком вкладається у ментальний портрет донеччан, змальований нами вище.

Отже, система цінностей мешканців Сходу України, зокрема Донбасу, дуже суттєво відрізняється від системи цінностей Заходу і Центру України. На Сході люди мислять і діють не з міркувань етнічних, релігійних, культурницьких потреб, а швидше утилітарно практичних, прагматично-ситуативних. Добре це чи зле для процесу державотворення? І добре, і зле. На сьогодні швидше добре, бо різні інтереси Сходу і Заходу залишають можливість для компромісу, виключають жорсткі протистояння. А зле – в перспективі, бо регіон з людністю без чітких ідейних, релігійних переконань, культурних і мовних традицій, але з потужною економікою не має шансів на ролю „льокомотива“ державотворення. Його ж роля в культурно-гуманітарній, мовній, духовній сфері - це роля пасивного спостерігача, почасти - „розмивача“ ціннісних орієнтирів інших регіонів.

Національно-культурна ідентифікація

Згідно з дослідженням соціолога В. Хмелька, етнічна структура дорослої людности в Україні на початок ХХІ століття (2001-2003 роки) у відсотках така: 62.9 - щирі українці, 22.5 - українсько-російські біетнори, 10.0 - щирі росіяни, 4.6 - інші. Дві третини біетнорів за одноетнічним самовизначенням - українці (кожний п'ятий з загальної кількості українців), одна третина біетнорів - росіяни (двоє з кожних статистичних п'яток).

Національно-культурну самоідентифікацію жителів Донбасу можна оцінити за даними опитування, яке у 1991 і 1996 роках провели місцеві газети „Жизнь Луганска“ і „Наша газета“. 54.9 відсотка 1991 року і 45.4 відсотка 1996 року від числа опитаних визначили: „Населення Донбасу - особлива спільність людей, що мають джерела як в Україні, так і в Росії“ - тобто українсько-російські чи російсько-українські біетнори. 16,4 відсотка (1991 р.) і 10 відсотків (1996 р.) вважали, що „тут живуть переважно українці“. 9.4 відсотка (1991 р.) і 31.9 відсотка (1996 р.) констатували, що „тут живуть переважно росіяни і представники інших народів, що обрусіли“. 6.4 відсотка

(1991 р.) і 7,5 відсотка (1996 р.) відповіли: „Населення Донбасу - це денаціоналізовані елементи“. 11,9 відсотка (1991 р.) і 5,2 відсотків (1996 р.) не змогли визначитися з відповіддю. Культурне майбутнє Донбасу респонденти визначали так: 53,2 відсотка (1991 р.) і 13,3 відсотка (1996 р.) відповіли, що „відбудеться українізація“; 4,9 відсотка (1991 р.) і 7 відсотків (1996 р.) задовільно відповіли на оцінку „відбудеться русифікація“, 24 відсотків (1991 р.) і 36,6 відсотка (1996 р.) не змогли визначитися з відповіддю.

Отже, біетнорів у регіоні Донбасу близько 50 відсотків від усього населення, з тенденцією все більшої самоідентифікації як частини російської культури. Очікування українізації, які були високими у 1991 році, сьогодні дуже малі, а оцінка респондентами кількості українців на Донбасі сягає всього 10 відсотків проти 63 відсотки в Україні.

Національні діячі культури і науки, які походять з регіону

Схід України багатий видатними людьми, творчий доробок яких має загальнонаціональне або й вселюдське значення. Назовімо хоча б деякого з донецчан. Іван Дзюба (з Ясинуватої) - письменник, громадський і політичний діяч, академік НАН України; Микита Шаповал (з с.Сріблянка Артемівського району) - видатний просвітитель, педагог; Вадим Писарєв (Донецьк) - артист світової слави, хореограф, менеджер, педагог; Євген Халдей (з Донецька) - великий майстер фотографії, фотолітописець Другої світової війни; Леонід Биков (з с.Знаменське Слов'янського району) - видатний актор і режисер; Анатолій Солов'яненко (з Донецька); Олександр Ханжонков (м.Ханжонкове) - перший вітчизняний кінопромисловець та багато інших. Без сумніву популяризація їх творчости, висвітлення їх громадянської позиції, ставлення до загальнонаціональних цінностей сприяє і сприятиме державотворчому процесу, інтегративним процесам. Сьогодні треба більше і глибше інформувати про видатних людей, якими Донбас і вся Україна може пишатися.

Інформаційний простір

Схід України - це терен, який давно не контролюється Києвом. Найкращими на Донбасі вважають московські телеканали, потім іде сумнозвісна телерадіокмпанія „Україна“, потім - „Інтер“. „Ерї“ та „5-му каналіві“ не довіряють, їх мало хто знає і не прагне знати взагалі. За даними опитувань, картина симпатій донецчан до засобів масової інформації така: перевагу місцевому телебаченні надають 33,7 відсотка, „Інтерові“ - 22,3 відсотка, місцевим газетам - 80,2 відсотка. До речі, скрізь місцеві газети і телевізію читають і дивляться більше. Але в даному випадку подібне до того, що не тільки регіон не зацікавлений в інформації з Центру, але й Центр не вміщує у своїх ЗМІ інформацію, яка б цікавила регіон.

Що ж являють собою регіональні ЗМІ Донецчини? Станом на 1 січня 2005 року в області зареєстровано 990 періодичних видань, з яких тільки 18 видаються виключно українською мовою, у тому числі тільки одна обласна газета „Донецчина“ з мізерним накладом - 20-25 тис. примірників на

місяць, 69 газет і журналів видаються українською та російською, а решта 666 - практично російською. В інформаційному просторі Донецької області працюють 136 телерадіоорганізацій. З них - 38 телерадіокомпаній і 18 радіоорганізацій етерного мовлення, 67 - телерадіокомпанії кабельного мовлення і 13 - радіоорганізації дрового мовлення, що діють згідно з ліцензіями Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення. Телерадіоорганізації використовують у своєму етері в середньому 45 відсотків державної мови і 55 відсотків - російської, крім обласної державної телерадіокомпанії, яка веде програми у такому співвідношенні мов: українською - 65 відсотків, російською - 35 відсотків.

Про тематичну наповненість програм місцевих телерадіокомпаній український глядач поінформований добре на прикладі телерадіокомпанії „Україна“, обласної телерадіокомпанії „Region“ тощо. Назвати їх українськими можна тільки з певною часткою гумору. Саме ЗМІ регіону Донбасу суттєво винні у підігріванні сепаратистських настроїв на минулих президентських виборах - про це багато говорилося. Про їхню державотворчу місію не йдеться. Мабуть, нова влада діє ліберально і дає шанс місцевим ЗМІ „виправитися“.

Громадянське суспільство

Безперечно, громадянське суспільство є „лакмусовим папірцем“ сучасного державотворення. Визначаючи громадянське суспільство як “цілісну сферу громадянського життя суспільства, що є відносно самостійною від державних інституцій і механізму державної влади” (А. Карась, „Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях“, Київ–Львів, 2003 р.) і підкреслюючи, що саме воно є особливо важливим чинником підтримки демократії і свободи у суспільстві, ми зупинимось на його важливих елементах – громадських організаціях, партіях та рухах.

За загальною кількістю організацій Донеччина (на 2003 рік в області діяло 4053 громадських організацій та рухів і 3170 первинних партійних організацій) не тільки не поступається, але, крім Києва і Львова, навіть перевищує інші регіони. Натомість їхня „якісна“ картина на Донбасі дуже картата. Неурядові неприбуткові організації (ННО) часто дуже заполітизовані, їхні основні політичні вектори чітко відповідають настроям у суспільстві. І хоча про повалення Української держави у своєму Статуті ніхто не пише, але євразійські пріоритети, російська мова як друга державна чи офіційна, „слов'янська єдність“ і т. п., що „раптом“ матеріялізувалося на виборах Президента України в сепаратистські гасла в Сіверодонецьку, можна зустріти у ряді випадків. Ще одна особливість Сходу України - виникнення в останні роки псевдо-громадських об'єднань, які створюються „під вибори, нерідко „за виробничим“ принципом. Загалом же в “третьому секторі“ Донбасу в останні роки, образно кажучи, переважали біло-голубі кольори - “помаранчеві“ себе не афішували.

В царині політичних партій ситуація така ж сама, якщо не гірша. Представницькі функції деякі функціонери від „помаранчевих“ на виборах сяк-так виконували, однак, ефективність їхня була така, що про Донеччину

можна повторити те саме, що сказав провідник кримських татар Мустафа Джамілев про Крим: „Якби не було штабу „Нашої України“ в Донецьку, за Ющенка на Донеччині проголосувало б більше людей”.

Про „ідеологічні“ або хоча б „харизматичні“ партії на Сході України не йдеться. Вони є тільки в Центрі і на Заході. На Сході партії – „патронажні“, тобто діють за принципом „я - тобі, ти - мені“, наприклад, „я тобі – працю (платню, пенсію, пакет продуктів, 20 гривень тощо), ти мені - голос на виборах“. Аполітичність східняків ще раз довів факт „переходу“ голосів виборців, які ще вчора збирали тут комуністи (тому й регіон називали „червоним поясом“), до здавалося б ворогів комуністів - сьгоднішніх буржуїв. Показово, що спроба заполітизувати донецького виборця з боку проросійських сил теж була невдалою. На останніх виборах до Верховної Ради „Русский блок“ отримав у регіоні 0,51 відсотка, а партія „ЗУБР“ з подібною програмою - 0,45 відсотка. Цим прагматичні донеччани продемонстрували свою прохолодність до проблем будь-якої мови на Донеччині. Їм значно важливіше інше - соціальні виплати, матеріальний добробут.

Виходячи з такої ось реальності, громадсько-політичний сектор Донбасу не є інтегративним чинником і найближчим часом навряд чи ним стане. Хоча спрямованість донеччан на вирішення саме матеріальних проблем болить всім в Україні (для багатьох - за умови, якщо це не за рахунок мови, культури, державного суверенітету і т.д.) і безперечно має інтегративний потенціал від Сходу до Заходу і від Півдня до Півночі країни (як тут не згадати В.Винниченка, який ще на початку ХХ ст. говорив про необхідність поєднувати націонал-демократичні та економічні гасла і програми).

Дуже цікавим є питання - чи могло бути по-іншому на Донеччині з громадськими організаціями і партіями? Попри, здавалося б, зрозумілу відповідь: „Ні, не могло, бо регіон дуже проблемний“, не все так просто. „Патронажність“ - це вже сьгоднішня риса партій і електорату в регіоні. У перехідній фазі - на самих початках „оксамитової революції“ 1989-1991 років - в діях шахтарських страйкових комітетів, новонароджених громадсько-політичних організацій і рухів, - було значно більше пасіонарності, паростки якої, на жаль, були витоптані, і не без участі спершу Центру, а потім - завдяки цинізові олігархів і політиків.

Ми вже згадували, що першою масовою і дуже потужною, як на 1989-ий - початок 1990-их рр. громадсько-політичною організацією Донеччини було Донецьке обласне Товариство української мови ім. Т.Шевченка (1500 членів, близько 65 осередків у всіх містах області, щотижневий „Дискусійний клуб“ в Донецьку, газета „Східний часопис“, яка виходила ряд років масовим накладом 10 тис.). Але піднесення тих років, коли масовий рух вже в перші два роки (1989-1990) дав 450 тис. членів Всеукраїнського ТУМ, напевно декого налякало... Зрозумівши безперспективність усіляких „наїздів“ на ТУМ ззовні, Товариство „завалили“ зсередини. 12 жовтня 1991 р. ТУМ перейменували на „Просвіту“ і змінили Статут. Ось одна з численних реакцій на ті події - голови шанованого в країні осередку ТУМ Київського університету ім. Шевченка Віталія Радчука, видрукувана не на „гарячу голову“, а вже аж у 1998 р.: „Щоб знищити могутню спілку однодумців - не треба її переслідувати (крий Боже освітити їй шлях оролом великомучениці). Досить її очолити, розкласти зсередини...підсадивши

амбітного крикуна-пройдисвіта, щоб відлякував своєю мораллю одних і при-наджував інших, а найкраще - підмінити їй і відібрати в неї святу ідею". Хоч і дещо емоційно, але правильно. Залишається й дотепер без відповіді запитання: „А де ж були шановані засновники Товариства, відомі на всю країну і світ поети і політики?". Констатуємо, що справді ідею відібрали, бо у Статуті „Просвіти“ (якої славної колись - але в інші часи - часи підневільні, коли Україна була під Польщею, під Росією), вже не було першим пунктом записано, як у ТУМ, „утвердження української мови у всіх ділянках державного й суспільного життя“ (подібний пункт перенесений десь далі), метою ж нової „Просвіти“ (як, до речі, і старої) перш за все проголосили поширення знань серед населення“. На всіх цих моментах я зупиняюся так докладно лише тому, що вони, як показав майбутній хід подій, і можливо на Донбасі ще не раз покаже, виявилися надзвичайно важливими. „Просвітяни“ і „тумівці“, на яких поділили ТУМ у Києві у далекому 1991-му, вже не були тією потужною силою, як раніше. Особливо постраждали Схід і Південь України. Тут, де мовне питання таке делікатне, було підірвано перші паростки національно орієнтованого громадянського суспільства. Потужну народну ініціативу знизу загасили зверху.

Інший шанс було втрачено у 1996-му, коли керівництво Руху фактично відхилило пропозицію зі Сходу докорінно реорганізувати партію, надавши якісно нового - вищого - значення соціально-економічним питанням і змінити кадрову політику щодо керівництва (надавати перевагу не „особисто відданим“, а фахівцям-патріотам). Така реорганізація Руху врятувала б організацію, яка скочувалася до кризового стану, давала їй шанс на нове життя. Особливі можливості з'являлися у Сході і Півдні - новий Рух з фахівцями на чолі і з соціально-економічними пріоритетами (поряд, звичайно, зі старими національно-демократичними) незаперечно мав би успіх і свій електорат у Східній і Південній Україні. Це не було утопією. Навіть навпаки, за нових лідерів і нових програмних настанов очікувався ренесанс Руху. Але шанс було втрачено.

Ще одна характерна риса громадських організацій Сходу з державницькими пріоритетами - їхня нескоординованість, фінансова і кадрова бідність і майже повна автономність у праці. Асоціації тут практично відсутні. Щодо фінансування, то ми знаємо, що, наприклад, у Франції й Німеччині більшість своїх коштів неприбуткові громадські організації отримують від уряду. У нас - від пожертв, які на Сході знищено малі (пропоную учасникам Конгресу як експеримент провести дві-три спроби здобути гроші серед промисловців Донбасу на користь розвитку української мови, українського театру, української книги тощо).

Але все це, як показує практика, „можна пережити“ - самому створити Асоціації організацій-партнерів, врешті і результати мистецтва здобувати гроші залежать від таланту. Скажімо, в Українському культурологічному центрі разом з НТШ, „Україна-Світ“ та ін. організаціями видається чотири періодичних видання, за 10 років здійснено понад 100 видавничих проєктів, причому серед них і словники, енциклопедії. Все це реалізовано тут, у Донецьку, попри тихий спротив багатьох посадовців від науки.

А от з вимушеною автономністю гірше. Схід України фактично залишений всіма сам-на-сам зі своїми проблемами (на Півдні багатші київські неприбуткові організації хоча б поєднують конференції з відпочинком). На терико-

ни ніхто їхати не бажає. Цікавитися проблемами місцевих організацій - теж. Ось приклад - в шанованій американській україномовній газеті „Свобода“ (Нью-Джерсі) 24 грудня 2004 року було надруковано матеріал „На порядку денному - програма 'Східня Україна'“, за якою ми (Український Культурологічний Центр в Донецьку) пропонували всім українським організаціям у світі, - громадським, науковим, молодіжним, кредитовим, професійним тощо, - зацікавленим розвитком демократичних процесів, українського відродження на Сході Україні долучитися до співпраці зі Сходом. Ми ж готові були і є, як ресурсний центр, взяти на себе посередницькі функції. Не відгукнувся НИХТО. Ми розуміємо, що діаспора не є фінансово спроможною допомагати неприбутковим організаціям України. Та і віра в ефективність цього сьогодні вже мала. Але слабкі громадські організації на Сході не спроможні самі поліпшити ситуацію. Схід, як і вся периферія, проігнорований Центром, столицею, де мають офіси головні організації-грантоїди. У 1989-1991 рр. в структурі Народного Руху була чудова ідея інтеграції Сходу і Заходу через співпрацю первинних організацій. Тепер вона практично скрізь „тихо відійшла“. Щодо нової влади, то фактично ніяких суттєвих змін на краще вона до сьогодні не принесла.

Що робити? Треба докорінно міняти саму філософію ставлення до Сходу (не можу не погодитися тут з відомим народним депутатом від Донеччини Володимиром Рибакон - „треба почути Схід“), а також філософію розвитку „третього сектору“ в країні. Раніше все було пущене на самоплив, а точніше самовиживання. Справжній господар так не чинить. Не закордонні фонди повинні вести перед у фінансовому забезпеченні вітчизняних громадських організацій, а наші перший (державний) і другий (приватний) сектори повинні поопікуватися про третій (громадський) через відповідні закони, пільги підприємцям-жертводавцям тощо. Хочеться вірити, що так буде. Але „доки сонце зійде - роса очі виїсть“.

Отже, і громадський сектор, і партії Сходу України сильно відрізняються від таких самих в іншій частині і не є сильною опорою інтегративним державотворчим процесам у державі.

Економіка

Промисловий Схід України найсуттєвішим чином впливає на долю країни саме через економічний фактор. На Донеччині - в серці Донбасу - створюється 25 відсотків внутрішнього валового продукту України. Тут діє 822 промислових підприємства, зосереджено більшу частину видобутку вугілля країни. Проживає 4,686,4 тис. осіб (93 відсотки - у містах). Кількість населення регіону зменшується з темпом 1 відсоток на рік. При території 4.4 відсотка від території України і 9.9 відсотка населення України на Донеччині розташовано 11.2 відсотка основних фондів, 21.2 відсотка промислового виробництва держави, Донбас дає 21.5 відсотка експорту, 9.5 відсотка інвестицій у основний капітал.

Разом з тим, Донбас - старопромисловий індустріальний регіон з суттєво зношеними основними фондами, кризовою вугільною промисловістю, застарілими коксохімічними та металургійними виробництвами. Ряд шахт, будучи нерентабельними підприємствами, але їх закриття може призвести до соціального вибуху. Це - велика проблема для держави, масштаби

якої може й більші, ніж проблеми подібних регіонів - Руру в Німеччині, Сілезії в Польщі, Пітсбургу у США тощо.

Зрозуміло, що велика питома вага Донбасу як у промисловості, так і населенні країни зумовила формування тут сильної регіональної еліти, претензії якої весь час зростали. Ментальні особливості регіону, напевно, вплинули і на характер підприємницької і адміністративної еліти, яка витворила тут єдиний олігархічно-адміністративний клан. Але спершу, коли кланів було багато, між ними точилася війна (з 1992 р.). У 1995 р. було вбито Ахатя Брагіна (Аліка Грека) - попередника Рината Ахметова. За 10 років за даними М. Ключова, начальника міліції Донецчини, на Донбасі було вбито 57 кримінальних вождів. Цей період збігається з президенством Л.Кучми та губернаторством В.Януковича. Нова влада, виглядає, неспроможна подолати клановий характер економіки регіону.

Чи становлять загрозу дії донецької регіональної еліти для держави? Якщо судити за останніми президентськими і парляментськими виборами, зокрема взяти до уваги сепаратиські заяви і дії, які виходили від „донецьких“, то так. Але попри глобальний (доленосний) характер процесів, які мають місце в регіоні, вони є майже закриті для преси, телебачення, політиків.

Отже, чинник розвинутої індустріальної економіки переважно з застарілими технологіями (яка не відповідає сьогодиншньому рівневі науково-технічної революції), кланово-олігархічна система, старопромисловий характер Донбасу - все це не тільки великий „головний біль“, а пряма загроза для будь-якої держави.

Оцінка ООН

Дуже показово нашу аналізу підтверджують дані ООН. За індексом людського розвитку Луганська та Донецька області стабільно займають в Україні останні місця - 26-27. І це попри те, що за розвитком ринку праці, матеріальним добробутом, фінансуванням людського розвитку Донецька стоїть на 4-9 місці в Україні (1999-2001 рр.). Такий „багаж не сприяє державотворчому процесові.

Висновки

1. Схід України і Донбас як його головна частина, сьогодні слабко інтегрований в загальноукраїнські процеси, розмовляє переважно російською, слухає і дивиться переважно російські та місцеві канали, читає російські та місцеві газети, має своїх місцевих провідників, визнає російських і радянських героїв та авторитетів і не демонструє потреби міняти такий стан речей.

2. Схід України, зокрема Донбас, має свою систему цінностей, яка не збігається з системою цінностей Заходу і Центру і відрізняється прагматизмом та практичністю. Водночас етнічні, релігійні, культурницькі мотивації суттєво не впливають на електоральний вибір.

3. Попри порівняно велику кількість громадських організацій на Донбасі, вони заполітизовані і не створюють консолідованого громадського руху, який був би опорою сучасному процесові державотворення. Більше того, частина

громадських рухів підтримують євразійські пріоритети, псевдо-громадських об'єднання все ще створюються „під вибори“.

4. Політичні партії на Сході України і особливо на Донбасі мають яскраво виражений патронажний характер, „ідеологічні“ та „харизматичні“ партії на Сході України не знаходять суттєвої підтримки.

5. Попри високий економічний потенціал регіону Донбасу, де створюється 25 відсотків внутрішнього валового продукту України, економіка його є у вищій мірі проблемною для держави внаслідок: кланового характеру і сепаратистських настроїв, продемонстрованих на виборах у 2004-му і 2006-му роках; індустріального і переважно застаріло-технологічного наповнення старопромислового Донбасу; кризи вугільної галузі, зокрема нерентабельності ряду вугільних шахт, які водночас є містоутворюючими підприємствами. Їх закриття може спричинити соціальний вибух і сприяти подальшій криміналізації регіону.

6. Історично зформовані орієнтації мешканців Донбасу не є антиукраїнськими та антидержавними, але створення суттєво відокремленого інформаційного простору, цілеспрямований вплив на населення, прийнятність для більшості населення патронажного характеру голосування може привести до небажаних ситуативних волевиявлень як на виборах Президента, депутатів всіх рівнів, так і під час референдумів.

7. Індиферентність населення Донбасу до ідеологічних, мовних, релігійних, культурних проблем залишає добрі шанси для корекції його ціннісних орієнтацій, - як в плані „творення українців“, так і інших етномовних, релігійних спільнот.

8. Змінити систему цінностей людності регіону можна тільки на основі подолання кланово-олігархічної системи економіки, частинної зміни роду занять населення, підвищення культури виробничих процесів в індустріальній сфері, люстрації недоброчесних урядовців та правоохоронців з одночасною тривалою багаторічною комплексною правовою, освітньою, культурологічною, духовною працею, і насамперед серед молоді.

9. Схід України в інтегративних процесах сучасного державотворення займає центральне, вирішальне місце. Державницький „Український проєкт“ буде успішним або не успішним у сучасних вимірах в залежності від того, як скоро і як глибоко Схід, зокрема Донбас, буде інтегрований в державотворчі процеси.

Попри всю важливість Сходу України для загальних державотворчих процесів, системних державних чи недержавних проєктів, планів, концепцій інтеграції Донеччини в ці процеси немає. У цих умовах доля Сходу України, Донбасу, як і масштабів та конфігурації всього „Українського проєкту“, не є остаточно визначеною.

Про автора:

Володимир Білецький – доктор технічних наук, професор Донецького національного технічного університету, дійсний член Академії економічних наук України та Наукового товариства ім. Шевченка, шеф-редактор аналітичного журналу “Схід”.

ЛЮДСТВО – ПЕРЕД ВИКЛИКОМ

Чи переможе ідея розумної достатності?

Перед людством все очевидніше постають проблеми виснаження природних ресурсів, зникнення цілих видів тварин і рослин, глобального потепління, нестачі прісної води та ін. Ці проблеми унікальні, оскільки вперше набули загальносвітового характеру. Отже, й відповіді на них мають бути радикальними. Саме таке рішення пропонує Томас Принсен, професор Школи природних ресурсів і довкілля Мишигенського університету. Цьому присвячена його книжка „Логіка достатності“.

Принсен і не збирається приховувати від читача нестандартність свого підходу до рішення проблем, котрі лежать на межі між екологією та економікою. Вже на перших сторінках передмови він відверто каже, що абсолютно не вірить в рецепти, пропоновані прихильниками збереження екологічно-економічного “статус кво”. Бо ці рецепти ґрунтуються на принципі – робити те саме, що й раніше, тільки краще. “Краще використовувати ресурси. Якнайбільше утилізувати залишкові продукти. Діяти не поодинокі, а спільно. Обкладати податками “поганих хлопців” і фінансувати “добрих”. Заохочувати духовне відродження. І головне – пристосовуватися. Адже коли ситуація справі стає нестерпною, люди починають вести себе інакше – це універсальне правило”.

Принсен підкреслює, що всі ці, безперечно, розумні побажання ніяк не зачіпають основоположної ідеології економічної поведінки, базованої на принципі безперервного росту споживання. Тому й вихід з сучасних труднощів пропонується шукати на шляхах максимальної оптимізації способів досягнення такого росту – і не інакше. Іншими словами, пропонується вірити, що всі проблеми розв’яжуться само собою, якщо відмовитися від від природоруйнівних технологій на користь природоохоронних, від затратних

шляхів прогресу – на користь ефективних. Не випадково ідея ефективності стала підставовим гаслом тієї моделі соціальної організації, яка панує в розвинутих країнах і пропонується як приклад для наслідування решті світу. Хоч ця модель виникла після Другої світової війни, вона настільки закріпилася в масовій свідомості, що набула статусу істини в останній інстанції.

Цю ідею й атакує Принсен.

Як радикальну альтернативу він висуває ідею достатності, точніше – розумної достатності – в найширшому значенні слова. Ця ідея може і, на думку Принсена, повинна стати наріжним каменем нової економіки – економіки з екологічною орієнтацією. Історія не раз доводила її ефективність у часи, коли окремі людські групи потрапляли в ситуацію, подібну до теперішнього становища людства.

Принсен визнає, що стратегію розумної достатності легше проголошувати, ніж здійснювати на практиці. Адаптація суспільства до такого мислення буде довгим і болючим процесом. Можливо, воно перемаже приблизно так, як перемагають революційні наукові ідеї: прихильники старих поглядів поступово вмирають або відходять на пенсію, а молоде покоління дослідників приймає нові теорії як щось належне.

Принсен, однак, не схильний применшувати труднощі, пов'язані з практичним втілення ідеалу достатності в масштабах міста, країни чи, тим більше, всієї сучасної цивілізації. Окремий індивідуум чи родина керується ним цілком природно і без особливих зусиль, проте зі збільшення кількості груп і складності їхньої соціальної організації проблеми починають наростати, як снігова куля. Скажімо, якась людина може дуже любити солодке, але споживати його якнайменше, знаючи, що інакше воно зашкодить здоров'ю. Звичайно, на таке самообмеження здатні не всі, однак в принципі воно досить типове. У той же час керівники великих країн досі не погоджуються прийняти дієві заходи для зменшення викидів парникових газів, хоч реальність всесвітнього потепління вже доведена наукою. І річ тут не в їхній злій волі чи науковій неграмотності. Багато державних провідників розуміє, що екологічні імперативи владно диктують зміну економічної стратегії. Однак, вони також знають, що справді серйозні спроби здійснити радикальні зміни можуть похоронити будь-яку політичну кар'єру, оскільки сучасне суспільство над усім ставить збільшення товарів і послуг, які постачає ринкова економіка. До того ж, ідеологи вільного ринку проголошують його правила вищим втіленням раціональної економічної поведінки, яка не має ніяких розумних альтернатив.

Принсен пропонує іншу перспективу, котру він називає “принципом екологічної раціональності”. Цей принцип на перше місце ставить збереження і захист природних ресурсів, які не відтворюються. Він каже, що в сучасних умовах неможливо досягнути суспільного добробуту шляхом простого збільшення приватних чи групових благ, інакшими словами – шляхом безконтрольного задоволення особистих і групових потреб. З нього також випливає необхідність підпорядкувати всі приватні інтереси інтересові самозбереження всієї людської цивілізації і її життєвого середовища. Це означає, що розвиток технічної сфери не повинен супро-

воджуватися все більшою деградацією екосфери і біосфери. Час безкарної екологічної безвідповідальності відійшов у минуле, і вже назавжди. Великий етичний імператив “не нашкодь”, на якому виросла медицина, повинен повною мірою дотримуватися і щодо нашої планети.

Це не означає, що ми повинні максимально обмежити свої контакти з природою чи, тим більше, пробувати повернути її в первісний стан. Людина не виживе без інтенсивної взаємодії з природними екосистемами, а така взаємодія неминуче викликає в них ті чи інші незворотні зміни. Проте цілком можливо, а сьогодні просто необхідно, плянувати і здійснювати ті взаємодії з вийняtkовою обережністю і цілковитою відповідальністю. Такий підхід не гарантує від помилок, та все ж дозволяє сподіватися на те, що прорахунки вдасться помітити вчасно і виправити без поважних наслідків.

Автор визнає, що його читачам буде непросто зрозуміти, чому він так жорстко протиставляє ідею достатності ідеї ефективності. Врешті-решт, ефективні економічні і технологічні рішення нібито автоматично приводять до збереження ресурсів. Однак, сутність справи – в тому, що їх втілення в життя нерідко обертається непередбаченими наслідками, за які випадає платити дуже високу екологічну ціну. Щоб зменшити її до розумних меж, якраз і необхідна контрол за такими рішеннями, і її слід здійснювати на основі принципу екологічної раціональності.

Ось два приклади. В 1920-1930-ті роки британські вулиці освічувалися звичайними жарівками, котрі давали вельми скромну світлоспроможність в порівнянні з енергозатратами – 11-12 люменів (це одиниця вимірювання світлового потоку) на один ватт енергетичної поужности. Незадовго до Другої світової війни вуличне освітлення почали переводити на ефективніші газорозрядні лампи денного світла. Вже перше покоління таких світильників забезпечувало 60 люменів на один ватт, а в 1990-ті роки скрізь стали застосовуватися лампи з світлоспроможністю 200 люменів на ватт. І при всьому цьому витрати електроенергії на вуличне освітлення з 1923 до 1996 року виросли у Великобританії з 71 мільйона кіловатт-годин до 2.58 мільярда – у 36 разів! Тобто кількість ламп збільшилася у значно більшій пропорції, ніж їхня ефективність, а тому збільшилися й затрати енергії.

Другий приклад: електронна пошта нібито працює набагато ефективніше, ніж звичайна – повідомлення доставляються миттєво, та й папір заощаджується. Та ось минуло декілька років після її масового розповсюдження – і канали Інтернету виявилися забитими потоками „спаму“. Користувач мережі змушені витратити все більше часу на фільтрування повідомлень, а виробники „софтверу“ – на створення програм антиспамового захисту (не кажучи вже про те, що розсилання і опрацювання „спаму“ потребує масу електроенергії). Висновок такий самий: нова наддефективна технологія електронних комунікацій виявилася дуже затратною.

Стратегія максимізації ефективності, підкреслює Принсен, оперує з дуже спрощеною і збідненою моделлю реального світу. Вона пропонує вибрати якісь „центральні“ змінні елементи і оптимізувати їхнє

значення. Однак, вся річ у тому, що сучасна цивілізація включена в глобальні природні системи виняткової складності, елементи яких зчеплені між собою нелінійним способом. Зміни окремих параметрів таких систем завжди викликають дуже багато вторинних процесів, наслідки котрих неможливо не тільки завчасно передбачити, але навіть вчасно помітити.

Тому це наївна віра – що ефективність як така може стати рішенням насущних екологічних проблем. Сучасні промислові тавлери вибирають дари моря значно ефективніше, ніж рибацькі човни, але тому рибні запаси тануть на очах. Врожайність сучасних хліборобських ферм зростає, але угіддя все більше насичуються добривами, пестицидами і гербіцидами, а з-під ґрунтового шару забирається все більше води. Зростання ефективності у використанні природних ресурсів лише збільшує навантаження на довкілля, якщо обсяги цього використання далі зростають.

Вважається, що утилізація побутових і промислових відпадів завжди і незмінно служить природоохоронним цілям. Папір збирається і переробляється на газетний, газетний використовується для виготовлення картону, і все це дозволяє економити деревину. Те саме можна сказати про перероблювання скляних і пластикових пляшок, автомобільних покришок та ін. Проте, пише Принсен, і тут не все просто. З одного боку, сучасна індустрія перероби вторинної сировини потребує і енергії, і обладнання, до того ж продукує немало своїх відпадів, збільшуючи тиск на довкілля. З іншого – широко розрекламовані обіцянки максимально повної перероби відпадів створюють масову переконаність в тому, що людство може користуватися природними ресурсами на свій розсуд, аби лише при цьому вживати дієвих способів найглибшої і багатосторонньої перероби. Ця віра ілюзорна. Певна річ, краще вже продукувати з відпадів щось корисне, ніж викидати на сміттєзвалище. Але коли при цьому від природи все швидшим темпом відбираються підставові ресурси, деградація довкілля буде тривати.

Принсен певний, що коли наша цивілізація не схоче закінчити екологічним самогубством, вона протягом найближчих десятиліть перестане кланятися фетишам економічної ефективності і обере стратегію розумної достатності. Її сутність він формулює так: надійно забезпечити задоволення головних потреб усіх мешканців планети і в той же час зберегти здатність екосистем постачати для цього необхідні ресурси.

Принсен готовий визнати, що тепер ця прогноза не може виглядати надто оптимістичною, передусім щодо США. Адміністрація Джорджа Буша не жаліє зусиль для послаблення природоохоронного законодавства і не бажає визнавати ніяких обмежень на шляху зростання економіки. Не доводиться сумніватися, що вона користується широкою підтримкою населення, бо ідеологія необмеженого консьюмеризму давно вже стала символом віри більшості американців.

Проте теперішні тенденції не варто абсолютизувати. Людству й раніше доводилося опинятися в небезпечних ситуаціях, але воно завжди знаходило з них гідні виходи. Сучасна наука вже може запропонувати цілком ре-

алістичні рецепти подолання екологічної кризи, а сучасна технологія вповні здатна здійснити їх на практиці. Не менш важливо, що ідеї екологічної раціональності і розумної достатності все швидше запановують в серцях і умах людей в усіх країнах.

Washington ProFile

Дмитро СТЕПОВИК

ЯК ЗОВНІШНЬО ВИГЛЯДАВ ІСУС ХРИСТОС?

Можна знайти декілька пояснень, чому чотири Євангелії та інші книги Нового Заповіту ні словом не обмовилися про те, який зовнішній вигляд мав Господь Ісус Христос в роки життя на землі.

По-перше, цього не хотів Промисел Божий, що керував волею євангелістів, коли вони записували Добру Новину. Хоч книги Біблії, як у Старому, так і в Новому Заповіті, містять низку описів зовнішності персонажів, проте Господь Ісус Христос – не рядовий персонаж, а унікальний: це Бог, що набув людське тло і людську природу через своє Різдво. Акцентування хоч би й невеликої уваги на тих рисах, які б ішли врозріз з Його головною метою на землі – визволенням і спасінням людства від первородного гріха – не було в планах Божого Промислу.

По-друге, Господь досконало знав прикрий недолік людської вдачі: оцінювативартостілюдини зазовнішнімиознаками – те, що давньослов'янською мовою називається „лицеприятієм“. Він Сам мав проблеми з тими, що хотіли стати Його учнями не за покликанням, а заради цікавості до Нього як до людини, заради вдоволення якихось своїх чисто тривіальних інтересів. Господь не бажав, щоб наступні покоління християн чинили так само, але щоб трималися Його благодаті виключно як благодаті Бога-Слова, про що так виразно пише Іван Богослов на початку четвертої Євангелії.

По-третє, постійно ідентифікуючи Себе зі Своїм небесним Богом-Отцем (Я і Отець – одно“), Ісус Христос виконував волю Отця, щоб поклоніння Йому відбувалося в душі й істині. Перенесення зовнішніх рис з Сина на Отця було б звичайною людською справою і викликало б ще більшу лютю у закостенілих у своїх догмах книжників і фарисеїв. Адже вони не змогли стерпіти навіть думки про духовну спорідненість Сина з

Отцем і кидали на Ісуса Христа тяжкі нарікання. То як же вони – і взагалі тодішнє юдейське суспільство – могли допустити можливість їхньої зовнішньо-фізичної спорідненості?

Є й інші пояснення і припущення щодо відсутності у Святому Письмі даних про зовнішність Спасителя. Як би там не було, але це питання завжди цікавило давніх отців церкви – від першого її пильного історика Євсевія до Діонісія Ареопажита Нового, Івана Дамаскина, Теодора Студита, що безпосередньо випрацьовували богословський канон церковного мистецтва і взагалі християнського храмовлаштування. Справді, Промисел Божий залишив питання про зовнішність Спасителя на вирішення наступних століть, коли християни настільки зміцніють, що перейдуть від „молочної“ духовної поживи до твердої (якщо користуватися висловом апостола Павла), тобто стануть дорослими і змужнілими людьми віри. Тому Церква віками виробляла найбільш прийнятний варіант розв'язання цього питання, оскільки воно заторкувало корінну проблему Богословії – догмат про Боговтілення.

Остаточне утвердження в Церкві образу Ісуса Христа припадає на другу половину IX століття. Такий пізній час позитивного розв'язання питання іконографії Спасителя зумовлений багатьма причинами. Численні єресі I тисячоліття християнської ери так чи інакше стосувалися трактування особи Ісуса Христа. Аріяни, несторіяни, павликіяни, антитринітарії, монофізити, монофеліти, іконоборці, богомили, катари, а пізніше – альбігойці в різних формах піддавали сумніву або ревізії чи то божетвенну, чи то людську природу Ісуса Христа. Вже на початку IV століття суперечки про особу Спасителя так загострилися, що I Вселенський собор 325 року в Нікеї постановив головним своїм завданням у Символі віри найбільше тез (сім з дванадцяти) присвятити якраз Ісусові Христові. І все ж боротьба довкола Його особи, в тому числі щодо Його зовнішності, не припинялася аж до перемоги Церкви над іконоборцями, тобто до другої половини IX століття.

Ось чому майже дев'ять століть у місцях богослужень (спочатку в катакомбах, потім у наземних храмах) був значний різнобій у зображеннях Ісуса Христа й інших головних святих християнської релігії. Відомий фахівець з іконографії Спасителя і Богородиці Никодим Кондаков поділяв розвиток зображень Ісуса Христа на п'ять головних періодів: історичний, що охоплював друге й третє століття, коли пам'ять про Його вигляд була ще живою, і художники малювали і рисували Його в манері і стилі греко-римських античних портретів або єгипетських фаюмських портретів; ідеальний образ Христа четвертого-сьомого століть, коли надавалася перевага алегоричному й метафоричному Його представленню у вигляді Ягнятка, Доброго Пастиря з овечкою на плечах, Орфея, який грає на лірі для пробудження природи тощо; символічний період, який у частині Східніх Церков тривав найдовше – буквально від Вознесіння Христа на небо в першій половині I століття й аж до VII Вселенського собору 787 року: юдео-християни погоджувалися тільки на символічну репрезентацію Христа і всього християнства у вигляді хреста, якоря, риби, зірки, трикутника, Ноевого ковчегу і взагалі човна, пелікана, пави, фенікса, ластівки, оливкової чи пальмової гілки, або слів „ixтіс“ (риба), „Ніка“ (перемога), „Теу Іос Сотір“ (Божий Син,

Спаситель); період іконоборства 726–843 років характеризується більше нищенням ікон Спасителя, ніж їх творенням, а якщо хтось і насмілювався їх малювати, то тільки у вигляді вище названих символів або алегорій; період духовного образу Ісуса Христа, що був започаткований після іконоборства і триває в різних модифікаціях донині.

Причини остраху ранніх християн перед історичним – тобто реальним, фігурним, у людській подобі – образом Христа цілком очевидні. Адже раннє християнство відкинуло будь-що, що нагадувало язичницький світ, включно з його сповненим гедонізму образотворчим мистецтвом, з його чуттєвістю, культом тілесного і розкішного. Християнським філософам і богословам Ранньої Церкви Тертуліянові, Таціянові, Арнобієві, Климентові Олександрійському, Оригену, Лактанцієві, Євсевієві і на гадку не приходило, що у справі християнської храмобудови можна щось брати з античного мистецтва з його ідолопоклонством, натуралістичною ілюзорністю, розважальністю. У мистецтві Церкви, у християнському житті цінними стають цілком протилежні риси. Тертуліян у своєму трактаті „Про терпіння“ розвиває і підносить аскетичні тенденції. Проста їжа, пости, статєва повздержливість, скромний одяг гартують тіло і є необхідною жертвою Богові. А ті, що творять „статуї, образи і всілякі зображення“, вони, за Тертуліяном, є прислужники диявола, і взагалі – „основною ідолопоклонства є будь-яке мистецтво“.

Навіть коли припинилися переслідування Церкви, а ідеї християнства прийняли, услід за імператором Константином Великим, елітарні кола греко-римського суспільства, цей різко негативний погляд на мистецтво ранніх апологетів християнства не був радикально змінений. Вищі кола Візантійської імперії, зацікавившись християнством, захотіли побачити образ Христа і стали звертатися до фахівців за порадами. Сестра імператора Константина Великого, Констанція, звернулася до самого Євсевія, знаменитого церковного історика на межі III і IV століть, з проханням про ікону Господа. Євсей у листі-відповіді всіляко відмовляє Констанцію від будь-якого захоплення іконою – як від мистецтва непотрібного і небезпечного.

В історії християнського мистецтва настає тривалий період несприйняття античних мистецьких традицій. Навіть шедевр візантійської церковної архітектури, собор святої Софії в Константинополі, споруджений дивовижно скоро, за п'ять років (532–537) при імператорові Юстиніанові, прикрашається мозаїками символічного й алегоричного характеру. Над християнським мистецтвом все ще тяжіє заборона другої заповіді Божої з Мойсеєвого декалогу: не робити собі кумира і жодного зображення з того, що на небі, на землі, у воді і під землею, не поклонятися і не служити їм. З другого боку, на християнську громадську думку впливають постулати юдаїзму з його запереченням зображень у місцях молінь, а з сьомого століття – іслам, в якому також утверджується сувора заборона на зображення.

Отож у ці століття ікона існує як небажане мистецтво, як мистецтво, яке тільки терплять, але не заохочують його розвитку, а тільки й очікують, коли воно помре природною смертю. Тільки на периферії християнського світу, у віддалених монастирях, як от у монастирі святої Катерини на Синаї, ікону плекають і з покоління в покоління передають образ Ісуса Хрис-

та, Богородиці, Івана Хрестителя, святих мучеників, апостолів. Рішучим поштовхом до зміни негативного наставлення до зображення Спасителя як Людини був осуд монофізитської і монофелітської ересей на V (553 рік) і VI (681 рік) Вселенських соборах. Тільки тепер, з великим запізненням, єпископи всіх тодішніх помісних Церков зрозуміли, що ті самі еретики, які найактивніше заперечують людську природу і людську волю Господа Ісуса Христа, вони ж є і категоричними противниками зображень Ісуса Христа, Богородиці і святих яко людей. Церква, нарешті, розкрила той факт, що в надмірній символіці й алегоризмові християнського мистецтва постійно гніздилися зародки нових ересей, спрямованих проти основоположного догмату християнства – догмату Боговтілення. Там, де сіється сумнів у тому, що Ісус Христос був одночасно Богом і Людиною, ростуть і дозрівають нападки проти історично правдивого, людського і духовного Його зображення на іконах, стінах, мозаїках. Якщо V і VI Вселенські собори засудили богословські (в свій суті – антибогословські) підстави однієї природи і однієї волі Ісуса Христа, то остаточний висновок про бажаність і необхідність у церквах людського образу Спасителя, замість символів і алегорій, зробив Трулейський собор у Константинополі 692 року, названий так, бо його засідання відбувалися в Трулах – імператорському палаці. Це був підсумковий собор, який виробив конкретні рекомендації на основі V і VI соборів. Тому Трульський собор 692 року ще називають в історично-церковній літературі П'ято–Шостим собором.

Трульський собор прийняв дуже цінний звід правил внутрішнього життя Церкви, уніфікації обрядів, стряс з Церкви лушпиння різних ересей. Три правила собору безпосередньо торкаються ікон. Правило 73-тє велить шанувати зображення хреста, „через який ми спасенні від давнього гріхопадіння“, утримуватися від невідповідного використання хреста, наприклад, від рисування його на змелі, щоб по ньому не топтали ногами. Правило 100-тє забороняло в храмах твори мистецтва, які б „чарували зір, розбещували розум і викликали нечисті задоволення“. Але найважливішим було 82-тє правило, яке скасовувало символіко-алегоричне зображення Ісуса Христа й утверджувало Його зображення в людському вигляді: „Наказуємо віднині на іконах, замість давнього баранця, репрезентувати в людському вигляді Агнця, який узяв на Себе гріх світу, – Христа Бога нашого, щоб через приниження побачити високість Бога Слова і дійти до спогадів Його життя в тілі, Його страждання і рятівної смерті“.

Це був переломний момент в іконографії Ісуса Христа за всі сім століть поширення християнства і християнського мистецтва. Починається бурхливий розвиток ікономалярства на Сході і Заході. Ретельно збираються давні свідчення про зовнішність Ісуса Христа, Діви Марії і всіх дотеперішніх святих. Але таємні і явні вороги християнства не дрімали. Не хотіли легко здавати своїх позицій прихильники символів і алегорій у християнському мистецтві. Посилаючись на обряди юдеїв, магометан, ці кола спонукали світську владу й особисто візантійського імператора Лева II Ісвара викоринити ікони. На жаль, шанувальники ікон дали привід для початку іконоборства: вони грубо зловживали іконами, підсипаючи фарбу з них у святе причастя, священники здійснювали Богослуження не на престолах, а на

іконах, миряни при хрещенні дітей обирали за „кумів“ ікони, деякі чванькуваті аристократи Олександрії, Константинополя почали розмальовувати іконами свій буденний одяг.

Ці надуживання, зловживання і надмірності у шануванні ікон кінця VII й початку VIII століття дали зброю в руки новим єретикам – іконоборцям – розпочати „хрестовий похід“ проти ікон. Понад століття у Візантії точилася справжня громадянська війна проти ікон, з 726 до 843 року, при 11 імператорах та імператрицях. Вона завдала великого горя Церкві, зродила численні жертви мучеників, але мала й один великий позитивний результат: Церква звільнилася від ересі іконоборства і очистила мистецтво Церкви від ідолопоклонського накипу. Після іконоборства був устаановлений твердий канон ікон, запроваджений іконостас з точною реґляментацією ярусів у ньому і такою ж точною реґляментацією канонічних ікон у кожному ярусі.

Богословською базою встановлення канону ікон стали: 82-ге правило Трульського собору 692 року, рішення VII Вселенського собору щодо ікон, полум'яні проповіді Івана Дамаскина і Теодора Студита на захист ікон, а також знаменитий „Ареопагітик“ Діонісія Ареопагіта Нового (так званого Псевдо-Діонісія) – про символи кольорів у церковному мистецтві. Маючи таку солідну теоретичну богословську основу, творці нової післяіконоборської ікони опрацювали нову іконографію й естетику церковного малярства, поставивши в центр образ втіленого Бога – Ісуса Христа.

З новою силою постала проблема Його зовнішності, композиційних, кольористичних та інших художніх засобів трактування.

Знавці біблійних текстів уважно перечитували старозаповітні книги, вишукуючи в них щонайменші описи чи й навіть натяки на зовнішність майбутнього Христа-Месії, як він бачився у видіннях біблійних пророків. Іконологи й іконографи післяіконоборської доби особливу увагу звернули на різку суперечливість у трактуванні майбутнього Месії між 44-им Псалмом синів Кореєвих і 53-ім розділом Книги пророка Ісаї. У псалмі описується величний і прекрасний Син Божий і Син Людський, що випромінює красу постави, обличчя, добро серця; носій Божої благодаті, улюбленець людей: „Ти кращий від синів людських, в Твоїх устах розлита краса та добро, тому благословив Бог навіки Тебе“ (Книга Псалмів, 44:3).

І яким контрастом звучать слова про того ж самого Месію-Христа у видінні пророка Ісаї! Великий пророк відверто натякає на Ісуса, а не на когось іншого, порівнюючи Його з коренем з сухої землі, зневаженого всіма людьми страждальця: „Бо він виріс перед Ним, мов галузка, і мов корінь з сухої землі, – не мав Він принади й не мав пишноти; і ми Його бачили, та краси не було, щоб Його пожадати! Він погорджений був, Його люди покинули, страдник, знайомий з хворобами, і від Його обличчя ховались, погорджений, і ми не цінували Його“ (Книга пророка Ісаї, 53:2,3).

Однак, богослови правильно пояснили, що обидва описи – правдиві, вони – про того самого Ісуса Христа. Але Псалом описує Його в розквіті Його тріумфального і врочистого служіння людству, в період творення Ним чуд, коли він справді сяяв красою, ростом, доброзичливістю, був у всьому кращим від звичайних людей. А Ісаї Він явився на хресній дорозі,

змучений, батожений, без зовнішньої принади й зовнішньої краси пошма-тованого тіла. Бо ту красу знищили кати, але воно знов набуло величі під час воскресіння з мертвих.

Який же з двох варіантів вибрали собі іконографи під час великої реформи ікономалярства по закінченні боротьби проти ікон? Вони обрали обидва – і цим самим вчинили мудро, побожно, згідно зі Святим Письмом. Для цього вони не вдавалися до жодних вигадок і маніпуляцій. Вони згадали, що Спаситель в останні дні Свого перебування на землі, перед розп'яттям і воскресінням, залишив людству свої автентичні зображення, які увійшли в церковне передання (і в християнське мистецтво) як образи Нерукотворного Спаса. Відразу після входу в Єрусалим до Хрита прибули посланці від правителя Едеси Авгара, тяжко хворого на проказу. Авгар чисто по-людськи співчував Ісусові через те, що Його, могутнього і безкорисливого цілителя, цькують і переслідують юдеї, фарисеї і книжники. Авгар не вірив у Христа як Бога, але вважав Його пророком і чудотворцем. Через своїх посланців, очолюваних архіваріусом Ананієм, Авгар запропонував Ісусові залишити небезпечний для Нього Єрусалим і переселитися в безпечну сирійську Едесу. Зачудований недавнім воскресінням Ісусом померлого Лазаря й іншими чудами, Авгар просив Ісуса допомогти позбутися страшно́ї прокази.

Ісус Христос не міг, не хотів іти з Єрусалиму, бо мав до кінця випити приготовлену для Нього чашу мук; але Він приклав хустку, яку принесли послі від Авгара, і звелів, щоб цю хустку Авгар приклав до свого враженого проказою тіла. Авгар зцілювався, увірував з усіма едесцями у Христа, а на Авгаровій хустці проступив образ Ісуса на тлі хрещатого золотистого німбу з початковими літерами слів: Теу Іос Сотір – Божий Син, Спаситель. Це перший Нерукотворний Спас за хусткою Авгара. Хустка не збереглася, але численні копії з неї дійшли до IX століття і стали іконографічною основою багатьох варіантів змалювання Спасителя на іконах, фресках, мозаїках.

Другий Спас Нерукотворний, ближчий до опису пророка Ісаї, походить з того ж часу. Ісус взятий під варту, Його допитують, б'ють і катують. Ледве живого, Його ведуть з тяжким хрестом на плечах на Голгофу. На дорозі страждань – віа Долороса – до Нього підходить благочестива єрусалимська жінка Вероніка і подає Йому хустку витерти піт і кров із змученого обличчя. Опісля, як і у випадку з Авгаровою хусткою, на хустці блаженної Вероніки проступив святий лик Господа – в терновому вінку, з краплинами крові на чолі і щоках. Хустка Вероніки – другий автентичний образ Христа, що дійшов у копіях крізь віки і ліг в основу багатьох христологічних ікон. З епохи Середньовіччя відомий, щоправда, переважно у Церквах Заходу, третій автентичний Спас – у момент воскресіння з мертвих: Плащаниця, що тепер зберігається у катедральному соборі італійського міста Турину.

Аналіза тих реліквій, як би їх не оцінювали раціоналісти-скептики, свідчить, що це зображення однієї й тієї ж Особи, хоч і в різні ситуації Її надзвичайного життя і воскресіння. Ці зображення дуже збігаються з історичними свідченнями про Ісуса Христа. Одні з цих свідчень належать до перших століть християнської ери (апостол Іван Богослов, Іриней Ліонський, Папій, Ориген), інші – до пізніших епох; були свідчення авторитетних істориків,

були й апокрифи, поетичні імпровізації. Один з найвідоміших знавців ікон Середньовіччя, святий Іван Дамаскин, зібрав у VIII столітті різні описи і спогади про зовнішність Ісуса Христа і Його зображення у творах ранньохристиянського мистецтва. Згідно з цими свідченнями, образ Спасителя найбільше збігається з тим, що говорить про Нього 44-ий Псалом. Ісус був подібний до Своєї Матері, гарний на вроду, високий на зріст, мав світле, злегка хвилясте волосся, темні брови, овальне обличчя з блідим і ледь смагливим відтінком шкіри, світлі очі, в яких світилося благородство, мудрість і терпіння. У XII столітті був знайдений лист-донесення, написаний єрусалимським міським чиновником Лонтулом до сенату в Римі з ще докладнішими описами зовнішності Христа. Автентичність цього документу історики ставлять під сумнів. Але навіть якщо цей лист і не походить з достовірного джерела, у ньому повною мірою віддзеркалилися давні усні передання, бо все написане Лентулом також збігається зі свідченням Псалтиря.

„В наші часи, – говориться в донесенні Лунтула римському сенатові, – постала великого добродійства людина, на ймення Ісус Христос. Він високого зросту, прекрасний, має благородне обличчя, так що ті, що дивляться на Нього, люблять і бояться Його. Він має хвилясте волосся, швидше навіть кучеряве, винного кольору, яке виблискує, як спадає на плечі і ділиться навпіл посеред голови, за звичаєм назореїв. Чоло Його чисте і рівне, а обличчя Його – без жодних плям і зморшок, але теплється ніжним рум'янком. Його ніс і рот бездогані краси. Він має густу бороду того самого горіхового кольору, що й волосся, не довгу, але роздвоєну, Очі в Нього голубі й дуже світлі. Він страшний, коли нарікає, і повний любови, коли наставляє; веселий, але із збереженням гідності. Його ніколи не бачили, щоб Він сміявся, але часто таким, що плаче. Постава в Нього пряма, а руки і члени Його прекрасні на вигляд. В розмові поважний, скромний і поміркований; і Він прекрасний серед синів людських“.

У правдивості подібних свідчень, незалежно від достовірності джерел їхнього походження, можна переконатися хоч би на тому прикладі, що вороги Ісуса не вимовили жодного слова або натяку, які могли б стосуватися Його зовнішності, якби вона була якась інакша. „Все Його життя переконливо промовляє про ту силу, міцність, велич і могутній вплив на людей, які не могли виявлятися без значної долі тілесних, не менших за духовні, дарування, – каже блаженний Єроним. – Істинно полум'я вогню і зоряний полиск сяяли в Його очах, і велич Божества світилася на обличчі Його“.

Таким чином, обидва варіанти Спаси Нерукотворного і свідчення писемних та усних джерел різного походження і різної достовірності відіграли значну роль у формуванні образу Ісуса Христа в образотворчому церковному мистецтві, коли воно переходило часи великих змін – реформи після закінчення іконоборства. В IX столітті іконологія сказала своє слово устами делегатів Трульського і Сьомого Вселенського соборів, устами отців Церкви Діонісія Ареопажита Нового, Івана Дамаскина, Теодора Студита. Тепер на основі іконології, приведений у повну богословську відповідність з догматом Боготілення, повинні були сказати своє слово іконографи, тобто мистці-ікономалярі. І вони справді сказали своє слово, тим більше, що з другої половини IX століття у Візантії, особливо у столичному Констан-

тинополі, настають сприятливі умови для розвитку культури. У 867 році до влади прийшла македонська династія імператорів, яка правила майже два століття – до середини XI століття. Досягнувши в ці віки вершини свого розвитку, Візантія, як писав французький дослідник Шарль Диль, „створила щось особливо прекрасне, а саме витончений спосіб прикрашання храмів, що перетворив малярство у засіб виховання на службі Церкві, і нову різноманітну та багату іконографію, характерну для відродження дев'ятого століття. Дякуючи всьому цьому, візантійське мистецтво поширило свій вплив по всьому світі – в Болгарії і на Русі, у Вірменії і на півдні Італії“.

Візантійські ікони Спасителя, Богородиці і святих, архітектура храмів і їх вишуканість відіграли не останню роль в тому, що чутливі до краси слов'яни Болгарії, Сербії, Руси-України саме за династії Македонців, прийняли християнство східної, православної обрядовості від Візантії, а не від Риму. В цю добу у Константинопольській школі церковного малярства були зформовані іконографічні взірці образу Ісуса Христа як „прекрасного серед синів людських“. Ці взірці були перенесені на терени новоохрещених країн, передусім слов'янських. Єпископат, духівництво, освічене чернецтво визначили число варіантів образу Господа, які повинні були прикрашати іконостаси (Спас Нерукотворний, Спас Ветхий Днями, Спас Емануїл, Спас Архирей, Спас Вседержитель, Спас Учитель, Спас Милостивий тощо), а мистці використали найдосконаліші мистецькі форми сучасного і давнього (включно з античним) мистецтва, щоб ці варіанти втілити в досконалі ікони. Були вибористані давні досягнення в галузі пропорцій, масштабності, рисунка і малюнка, ритміки; з мистецтва країн Сходу були запозичені кращі методи витонченого декорування; при виборі кольорів провідна роль була відведена науці святого Діонісія Ареопігита Нового про точний символічний розподіл барв, про першість золотого кольору в іконі і про загальну ясну палітру ікон – вони мали виглядати, мовби зіткані з різнокольорових променів (це так звана теорія „фотодосії“) – світлодавання).

Саме таку найкращу, найдосконалішу традицію ікони одержала від Візантії наша Київська Русь-Україна під час Володимирового хрещення нашої землі наприкінці X століття. З неї постала і наша київська (а потім й інші) школа іконного малярства, представлена в літописні часи майстрами Алімпієм. Григорієм (що згадані з „Повісті минулих літ“ Нестора Літописця, а пізніше – в Києво-Печерському Патерику), а в пізніші часи – багатьма іншими ікономалярами, більшість з яких воліла залишитися анонімними.

На жаль, у добу хрестових походів і мусульманських нападів на Візантію в цій країні і де-не-де на Балканах в церковних колах поширюється аскетичні тенденції у формах богомільства, крайнього ісихазму. Боротьба аскетів з тілесним, з матеріальним не привела, щоправда, до новобого іконоборства, але вони стали поборювати і виживати з храмів осяйні, життєрадісні, немов утворені потоками світла, ікони. Натомість запроваджувався культ темних ікон – з коричневими ликами Господа, Богородиці і святих, глухою гамою всіх барв, якими малювався одяг. Входили в моду різні деформації, умовності; знову відновився потяг до надмірної символіки; лики святих поступово втрачали зв'язки й уподібнення з першообразами і ставали подібними до якихось гостей з Космосу. Нібито для того, щоб

відділити церковне мистецтво від світського, ікономалярів почали наставляти малювати тільки в площинній манері, уникати зображень природи, практикувати обернену перспективу (що ближче, те мало бути малим, а що далше – великим), безповітряного простору і відсутности відчуття земного тяжіння.

Ці чудасії запроваджували тогочасні модерністи в сакральному мистецтві грецьких громад; але греки дуже активно насаджували ці нібито „духовні“ художні засоби творення ікон у країнах так званої візантійської традиції. Не оминула цього тиску й Україна – між XIII і серединою XV століття, тобто в період так званого другого греко-болгарського впливу на Україну. Це доба темних українських ікон. Вона закінчилася, коли у 1453 році Візантію завоювали мусульмани й вона перестала існувати як держава, її вплив і тиск на сусідні народи припинився. Українська ікона XVI, XVII і XVIII століть не тільки відновлює засадничі риси канонічності і зв'язку з традиційною богословською наукою східних отців, але й набуває нових рис оригінальної школи серед інших шкіл сакрального мистецтва християнського світу.

Це відновлення чистих джерел істинно богословської, канонічної ікони в гетьмансько-козацькій Україні насамперед торкнулося образу Господа Ісуса Христа. Наші христологічні ікони стали ясними, яскравими у барвах, кожний колір відповідав своєму значенню і місцю. Лик Спасителя втратив надмірну смаглявість Середньовіччя, але набув світлої, осяйної, божественної краси. Вершинними здобутками трактування образу Господа на засадах правдивої богословської естетики були ікони галицько-волинських майстрів Лаврентія Пухала, Федора Сеньковича, Миколи Петраховича, Івана Рутковича, Йова Кондзалеви́ча і киево-чернігівсько-полтавських майстрів (вихованців ікономалярської майстерні Києво-Печерської Лаври), авторів чудових іконостасів у церквах Києва, Сорочинця, Миргороду, Березної, Конотопу та інших міст і містечок Наддніпрянської і Лівобережної України.

Треба оцінювати як позитивний факт, що відродження ікони в Україні в 90-их роках XX століття пішло в напрямі канонічності, тобто зв'язку з першообразами Святого Письма і Святого Передання, з ученням східних отців про ікони, з традиціями Київської Русі-України і гетьманської України. Хоч напрямок цього відродження практично не спрямовується Церквою, а традиція іконотворчості в Україні була на довгий час перервана, проте мистці, що забажали працювати для розмалювання новозбудованих храмів, не взяли собі за взірці розреклямованих російських ікон, як і балканських та темних візантійських седньовічних ікон.

Цей феномен можна пояснити кількома причинами: по-перше, дуже міцною традицією ікони; по-друге, досягненнями ікономалярів української діаспори у США, Канаді, країнах Західної Європи у XX столітті, коли в Україні ікономалярське мистецтво завмерло; по-третє, чистотою українського православ'я, його незмінною вірністю науці східних отців про ікони й інші догмати християнства; по-четверте, позитивним впливом на священне мистецтво храму українського світського малярства з його вірністю правді життя, професіоналізмом і духовними засадами.

Образ втіленого Бога, другої Особи Пресвятої Трійці, Бога-Сина, Господа Ісуса Христа пройшов за дві тисячі років велику і непросту еволюцію. Не тільки за Нього самого, але й за Його образ тривала напружена боротьба як поза Церквою, так і в самій Церкві. Коли зіставити численні зображення Ісуса Христа – від перших символічних або алегоричних знаків – до Його фігурних іпостасей як Учителя, Великого Архиєрея, Вседержителя, Розп'ятого, Судді світу, Емануїла на лоні Богородиці, – тяжко повірити, що це все – про одну й ту саму Особу. Але це так. Наше усвідомлення Бога, пізнання Його – вічне, безконечне. І цю істину точно зафіксувало мистецтво Церкви.

Про автора:

Дмитро В. Степовик – доктор богословських наук, доктор мистецтвознавства, професор Київської Духовної академії УПЦ Київського Патріархату.

о. Іван МУЗИЧКА

ЧИ ІСУС - АРІЄЦЬ?

Колись давно, ще юнаком, читав я в якомусь альманасі невеличке оповідання з життя мудреця Сократа, грецького філософа IV сторіччя до християнської ери. Отож прибіг до Сократа знайомий атенець і відразу з порога почав:

- Чи ти чув, що сталося в сусідньому містечку? Як не чув, то я тобі розпо...
- Зачекай, - перебив його наймудріший з еллінів, - спочатку скажи мені, чи ти пересіяв ту новину через три сита?
- Про які сита ти говориш? - здивувався той.
- Перше сито - чи ця новина є правдивою?
- Та я не знаю, бо не встиг...
- Як же так? - знову перебив пліткаря Сократ. - Не знаючи, чи це є правдою, ти несеш ту новину мені? Але я зовсім не хочу слухати неправдивих новин! А друге сито - чи те, що ти збираєшся розповісти, - справді потрібне мені?
- Та ні, воно тобі не потрібне, але...
- А третє сито - чи хоч комусь є користь з тієї новини?
- Та яка там користь! Я тільки хотів...
- Ні, не пересіявши твою новину через оці три сита, ти хотів змарнувати мій час, - сказав Сократ...

Можливо, історійка вигадана, адже Сократ- напівлегендарна постать, але оповідання це пригадалося мені, коли я читав твір Ігоря Каганця „Арійський стандарт”, що вийшов у Києві в 2004 році, з переднім словом Юрія Канигіна, відомого з сенсаційних книжок про українців-аріїв, про взаємозв'язок духовних культур людства, про місію різних етносів тощо. Це цікава і дуже непроста для дослідження ділянка, в якій особливо багато важить методологія, система доказів, на котрих базується наука, зокрема історія й археологія. Вже у Святому Письмі зустрічаємося зі свідченнями взаємовпливів давніх народів: відразу перші глави Книги Буття розповідають, як розселялися народи по світі. Та й наш літописець Нестор на основі давніших описів, в тому числі й біблійних, розглядає „історично”, хоч дуже й спрощено, „звідки пішла Руська Земля, і хто в

ній почав спершу княжити, і як Руська Земля постала”. В Нестора „Руська Земля” означає не так власне землю, як нарід. Нестор і ті, що згодом його „редагували” й доповнювали, брали свої відомості від Ноя - як він і його сини з нащадками „заселяли всю землю” (Буття, 9, 18), як вони ділили її між собою і своїми спадкоємцями.

Очевидно, весь вступ до Книги Буття, від сотворення світу до 11-ої глави чи, простіше, - від Адама до Авраама, - це не історично-наукове, і вже зовсім не історіографічне чи етнологічне, чи етногенетичне дослідження про походження рас і народів в теперішньому науковому значенні. Святе Письмо - це не наукова генеалогія народів. Ціль його - цілком інша. Вона - в тих одинадцятьох главах з передань, що передавалися від покоління до покоління з незапам'ятних часів, і хоче показати, як з тих численних племен вийшов один окремих нарід, єврейський, від його отця - Авраама, і як в тім народі постало, серед численних різних релігій і культів, зовсім інше наставлення до одного Бога, зовсім інший, окремий зв'язок з Ним.

На тому чималому географічному просторі вміщалася справді велика кількість племен і народів, деякі з них мали розвинуті соціальні структури, високу культуру, володіли різними політеїстичними мітами, релігійними переказами, астрономічними знаннями, і серед усіх тих народів знайшовся лише один нарід, котрий твердо вірив, що має свого Бога, і що він є народом, якого собі вибрав той всемогутній Ягве. І вийшов той рід і плем'я Авраамове від Сима, Ноевого сина, тому зветься семітським. Сьогоднішній нетерпеливий читач від тієї рясноти біблійних імен втомлюється, довгий список дійових осіб виглядає нецікавим, однак, для науковця - це захоплююче заняття, і кожне біблійне слово варте глибоких студій, викликає подив перед тими далекими людьми, які, не маючи ні комп'ютерів ні архівів, ретельно збирали і систематизували відомості, записували їх на каменях чи на горщиках, і ці записи наші археологи, відкопуючи рештки давнього посуду, розшифровують, по літері, по слову, вичитуючи з них історію народів і релігій. Цим займається сьогодні дуже серйозна наука, але й також, паралельно, богослов'я, яке є теж наукою з вельми серйозними завданнями.

Історія кожного народу - цікава і повчальна, проте історія ізраїльського народу з його Богом Ягве - унікальна, виняткова. Тут ми маємо велике джерело відомостей, котрі протягом 1800 років передавалися усно і письмово. Це було їхнє, а потім і наше Письмо, унікальність якого зробила його Святим, бо історія того народу віддзеркалює зв'язок з Богом, віру народу, що Бог має з ним особливі взаємини. То був великий нарід, його доля в більшій мірі трагічна, ніж тріумфальна, він зазнавав неволі, рабства, його нищили, намагалися взагалі звести зі світу, він став мандрівним народом, але з усіх випробувань виходив духовно сильним, незламним, дивуючи інші народи вірністю своїм переконанням, своїй місії, Богові Ягве, який залишив євреям свій Завіт - що в ньому будуть благословенні всі народи. З цим Завітом цей нарід жив, страждав, боровся, гинув і відроджувався, втрачав свою землю без права на повернення, був розсіяний по всьому світі, всіма погорджуваний, всіма гнаний - а все ж за найгірших обставин залишався собою. Його силою був Бог Ягве. Розвивалися також й інші народи, в тому числі й „арійці”, творили різні культури, релігії, панували над іншими

народами, занепадали, зникали з лиця землі, залишаючи по собі більші чи менші сліди. Усім цим займаються різні науки, зокрема етнологія, а релігіями - філософія і богослов'я. Бог Ягве об'явився в житті єврейського народу в живий, цілком історичний спосіб, кінець Старого Завіту тієї історії є водночас початком Нового Завіту, коли Бог став людиною і прийшов на землю в особі Ісуса Христа - він є тим Благословенням для всіх народів і Спасінням для людини - найвищого і такого химерного сотворіння на землі, яке знає, чому живе, нащо живе, хто воно і чим закінчиться його життя на землі. Ті правди про людину - це не її вигадка, їх об'явив Бог в різний спосіб, а остаточно - через Ісуса Христа-Боголюдину. То був історичний доказ, що в Бозі є три Особи, і що Бог є Триєдиним - Творцем, Спасителем і Святителем людини і ціллю її буття. Про це розповідає і цього вчить нас ця дивна Книга - Святе Письмо. В студіях про Людину і космос ми повинні саме в ній шукати остаточних відповідей на всі запитання буття.

Наш автор Ігор Каганець тримав цю Книгу під час своїх студій...

Святе Письмо писалося не так, як то спрощено кажуть: „Сів і написав”. Та книга писалась століттями, писалась пам'яттю і пером ледве не дві тисячі років! Писалась народом, що водночас жив її словом, бо знав, що вона, та Книга, писана людською рукою, але Духом Ягве, писана кров'ю і потом народу, чийм Богом Ягве був, писана історією, в якій діяв Бог-Ягве. Її автори в людському розумінні - численні, і це не одна суцільна Книга, не один літературний твір, а ціла бібліотека! В обох Завітах - 72 книги, й то різних „жанрів”. Тут маємо історію і законодавство, поезію, молитву, генеалогію, філософію - все багатогранне життя Людини з Богом Ягве, потім - з Божим Сином і Божим Словом - Ісусом Христом, Богом, що став на землі нашим Братом!

Це не література, не фантазія, це - Божа Мудрість! Зупиняюся так довго над цією Книгою, бо вона становить певну частину наукової бази для твору І. Каганця - твору в якійсь мірі етнологічного. З висоти свого життєвого досвіду стверджую, що без Святого Письма, без правильного його прочитання - під проводом Церкви, яка є твором-сім'єю Ісуса Христа і джерелом наук про Людину, про народи, про всесвіт - сказати для людства нове слово є неможливим. Вічну правду Святого Письма пізнаємо наукою і вірою (так само, як той нарід все це пережив історично з Богом Ягве). І будьмо певні - між справді об'єктивною наукою і релігійною вірою ніякої суперечности бути не може. Бо все суще, включно з людиною, - то твір Божий, Бог - усьому початок і кінець, без Нього ми були б або ніщо, або великою і незбагненною загадкою без відповіді. Те, що я тут висловлюю, не є рецензією на книжку І. Каганця -просто я сприйняв його працю як нагоду висловити деякі думки, водночас зазначити щирий ентузіазм автора, навіть у тяжкій питанні зустрічі науки з вірою.

Але „арійство” тут ні до чого, питання раси - надумане, висновки - упереджені.

Сьогоднішні дослідники питань раси не беруть до уваги ні релігійного чинника, ні чинника віри. Питання раси - не для „літератури” - в цій ділянці мають сходитися в усій методологічній озброєності історіографія, археологія, біблійні науки, антропологія, етнопсихологія. Ще півбіди, коли йдеться про якусь групу, а раса - це людська група з властивими їй прикметами, але

в І. Каганця йдеться про Ісуса Христа - про виняткову історичну особу з надзвичайними прикметами, й одна з них дуже налякала римського намісника в Іудеї Пилата: коли він судив Ісуса, не побачив у Ньому ніякої вини, і Пилатова дружина несподіваною запискою просила чоловіка, „щоб нічого він не робив праведникові тому” (Ів. 19, 7). І Пилат, почувши крик євреїв, що Ісус „зробив себе Сином Божим”, „налякався ще більше” і „шукав, якби Його відпустити” (Ів. 19,7-12). Пилат, як на ті часи і на той свій пост, був освіченою людиною, вправним урядовцем, євреїв не любив - одного з них убити не було б для нього ніякою моральною проблемою. Він умив руки, не бажаючи входити глибше в сутність справи. Дискусія над тим, чи Ісус був арійцем, - марна, безплідна. Не думаймо, що Розенберг був соліднішим урядовцем, ніж Пилат, і брався до такого питання для своїх цілей, котрі ні для науки, ні для релігії чи навіть для політики нічого не дають, хіба якесь егоїстичне вдоволення під прикриттям наукового дослідження. Святий Павло, якби прочитав ці наші дискусії, з обуренням сказав би нам словами свого послання до филип'ян про Христа - що „Він, бувши в Божій природі, не вважав за непорушний привілей свою рівність з Богом, але принизив сам себе, прийнявши вигляд слуги і ставши подібним до людини. Подобою явившись як людина, Він понизив Себе, ставши слухняним аж до смерти, й то смерти хресної” (Фил.,2, 5-8).

Чи, довівши, що Ісус - арієць, ми збільшимо Його гідність? Невже ж арійська раса є якоюсь особливою, неземною? Апостол Павло добре знав, що його брати-євреї були всіма погорджувані, всіма гнані. Він нагадував про своє римське громадянство, коли це треба було, але величався своїм юдейством, незважаючи ні на прихильне, ні на вороже оточення.. Євреї були горді зі свого походження серед решти поганського світу. В листі до римлян Павло бачить юдеїв боржниками і перед греками, і перед чужоземцями (вже не хочу тут коментувати, що Апостол ділить спільноту Римської імперії на вчених-греків і варварів, тобто всіх інших, але на першому місці в нього - євреї). Так було тоді, чому ж сьогодні ми хочемо зробити Ісуса арійцем? Хіба не безглузда - шукати Ісусові кращої раси? Є різні раси, різні народи, в різний спосіб вони розвиваються, досягають розквіту, занепадають. Той, хто вважає свою расу найкращою, бачить людину тільки як етнограф або політик. Треба бачити і переваги і вади очима Ісуса і, як записав тодішній учений-лікар, учень Апостола Павла, євангелист Лука: „Прийдуть тоді зі сходу й зі заходу, з півночі й з півдня, і возсядуть в царстві Божім. Й ось деякі останні будуть першими, а перші - останніми” (Лк. 13, 29). Не тільки з цікавістю, але зі щирим признанням перечиту ю сторінки твору Ігоря Каганця, й хоч його студії є, переважно, „з другої руки”, він досить плідно і науково методологічно працює, однак бажання втиснути Ісуса в „арійський стандарт”, замість семітського, щонайменше дивує і насторожує. Хочу бачити в творі І. Каганця тільки добрі наміри, і він їх виявляє в прикінцевих своїх думках: ми всі - людство, якими і чими, і якого кольору чи культури ми не були б, всі є кандидати на те, щоб стати „арійцями” - однією Христовою расою, за словами того ж Апостола Павла: „То коли ж хто в Христі, він - нове сотворіння. Старе минуло, настало нове” (2 Кор. 5, 17). Тоді Христос є Спасителем світу - істинним арійцем, і в Ньому ми всі - одне! І це каже ве-

ликий Апостол для язичників Павло: „Нема ні юдея, ні грека, нема невільника, ні вільного, немає чоловіка ні жінки, бо всі ви - одно у Христі Ісусі” (Гал. 3, 28). А в листі до Колоссян св. Павло зачепив і наших прадідів: „Тому нема ні грека, ні юдея, ні обрізання, ні необрізання, ні варвара, ні скита, ні невольника, ні вільного, а все й у всьому - Христос” (Кол.3, 11).

Такого Ісуса-арійця прийму, таких арійців - також. Маємо книгу, написану Святим Духом - це Святе Письмо з його переданням і Церквою, що нас про такий „аріянізм” вчить - тому про „панівні раси”, про „раси нордійські”, „раси культуртрегерів” та інших „іберменшів” краще не згадувати і не творити глибоко хибних „наук”. Пам’ятаймо про три Сократові сита...

Рим

Пам’ятник Св. Володимирu в Києві.

СВОБОДА ВІРИ

Американську державу заснували глибоко віруючі люди: пуритани, котрі ступили на землю Америки зі знаменитого корабля „Mayflower“, втікаючи з Англії в пошуках, передусім, релігійної свободи. Тому навіть у цілком світському документі – „Деклярації Незалежності“ США один раз згадано про Боже Провидіння і двічі – про Перст Божий, а президенти США донині присягають на Біблії. Також і на американських грошах є напис: „Ми віримо в Бога“. І все ж, попри усе це, від часу заснування держави Сполучені Штати Америки стали однією з найбільш віротерпимих країн світу.

Колись засновники США прийшли до переконання, що коли держава підтримуватиме якусь одну релігію, то цим нашкодить сама собі. Неприязні почуття, які люди можуть мати щодо інших релігій, перетворяться тоді в політичну ненависть, і це загрожуватиме виживанню всієї державної системи. З іншого боку, декілька потужних релігійних груп вважали, що надання релігії державної ваги зашкодить і релігії, бо врешті-решт може doprowadити до застосування державних санкцій проти „неправильних“ релігійних культів або обмежити свободу віросповідування інших американців. У висліді, свобода віросповідування вважається найпершою (тобто найголовнішою) свободою, якою володіють американці. Перше доповнення до Конституції каже, що Конгрес не може видавати закони, які дають оцінку певній релігії чи обмежують свободу віросповідування.

На відміну від багатьох країн світу, державні агенства не вивчають релігійних уподобань мешканців США, тому статистичні дані про кількість adeptів тієї чи іншої віри збираються лише в процесі соціологічних опитувань. Хоч ці дані відрізняються одні від одних, однак, віддзеркалюють більш-менш певну картину. Наприклад, частка християн в населенні США хитається від 78 відсотків (останні доступні дані від „American Religious Identification Survey“ за 2001 рік) до 84 відсотків. Так само відрізняють-

ся дані щодо кількості інших конфесій. Число юдеїв звичайно визначають 1.1 – 1.1 відсотками від населення країни, мусульман – 0.4 – 0.5 відсотками, буддистів – 0.3 – 0.5 відсотками, індуїстів – 0.2 – 0.4 відсотками. Близько 11-13 відсотків американців відносять себе до „секуляристів“, тобто вони вірять в Бога, але не належать ні до якої конфесії.

Статистка враховує й атеїстів, яких серед американців є майже 0.5 відсотка. Точна кількість релігійних культів, котрі сповідують американці, також невідома. Експерти зазвичай говорять про приблизно 3 тисячі релігійних номінацій. Вважається, що в США налічується понад 250 тисяч храмів і молитовних будинків – точну кількість також годі ствердити.

Діана Ек, авторка книжки „Нова релігійна Америка“, вважає, що процеси, котрі відбулися у США протягом останнього століття, не мали нічого подібного у світовій історії. Жодна країна в світі за декілька десятиріч не перетворилася з переважно християнської держави в країну, де практично представлені всі релігійні культи, які є в світі. Зміни в кількості тих чи інших релігійних громад відбуваються не так завдяки місіонерській діяльності, як у висліді масової еміграції (дані Гелен Ебо і Джанет Зальцман оприлюднені в книжці „Релігія і нові емігранти“). Наприклад, за останнє десятиріччя на хвилі масової еміграції з Індії майже на 240 відсотків зростала кількість американських індуїстів, хоч випадки навернення в індуїзм американців є поодинокими. Подібне „поповнення“ дістали американські баптисти, бахаїсти, сікхи і мусульмани.

На думку релігієзнавця Вільяма Пітерса, релігія в США рухається в бік ще більшої диференціації. Крім збільшення кількості adeptів екзотичних для США східних чи азійських релігій, помічається все більше розмаїття всередині вже зформованих конфесій.

Процес поділу Церков не є чимось принципово новим для США. Свій „розкол“ в 1830–1850-ті роки пережили великі і сильні громади методистів, пресвітеріянців і баптистів. В 1837 році пресвітеріянці розкололися на „Нову школу“ і „Стару школу“. В 1844 році Методистська Церква (на той час – одна з найбільших релігійних організацій США) розділилася на Південну і Північну, а баптисти – на Південних і Північних. Головною причиною розколу було наставлення до інституту рабства: „Нові“ і „Північні“ номінації об'єднали прихильників скасування рабовласництва, „Старі“ і „Південні“ – прихильників рабовласництва.

Після Громадянської війни (1860-ті роки) ця суперечка втратила все своє значення. Однак, процес возз'єднання тривав дуже довго: методисти знову з'єдналися в 1939 році, пресвітеріянці – в 1983-му, а південні і північні баптисти досі діють незалежно одні від одних.

Протестантські церкви нерідко діляться на церкви „головного напрямку“ і „євангелістські“. До євангелістських належать ті, чиї культи передбачають ведення активної місіонерської політики – як у США, так і за кордоном, вони менш ієрархічні і більш схильні до буквального тлумачення Святого письма й встановлення „особистих“ взаємин з Богом. Церкви „головного напрямку“ в більшій мірі традиційні, в меншій мірі спрямовані на приваблювання нових послідовників, можуть мати „певнішу“ структуру релігійних провідників і, в цілому, частка їхніх послідовників в загаль-

ному числі протестантів США зменшується. За даними журналу „US News and World Report“, американці сьогодні досить терпимі до інших вірувань: наприклад, 77 відсотків християн переконані, що в кожній релігії є елементи істини. Три чверти християн стверджують, що розмаїтість релігійної мапи Америки є джерелом сили і життєздатності релігійної віри кожного мешканця США. При цьому толерантність ґрунтована не на знанні релігійних догматів інших конфесій, а швидше на державних традиціях країни (США стали однією з перших країн світу, де рівність і свобода віросповідання всіх релігій була закладена в Конституцію).

І ще таке: на толерантність американців не дуже впливають навіть такі події, як терористичні акції 11 вересня 2001 року. Незважаючи на те, що в країні був помітний сплеск ісламофобії, її масштаби виявилися вельми помірними, й буквально за пару років ставлення американців до Ілленіших номінацій, навіть ніколи не розмовляли з adeptами інших релігій. Наприклад, половина американських протестантів ніколи не зустрічалася з юдеями. Одна з причин цього – „географічний“ характер розповсюдження релігій. Якщо у великих містах представлені різні конфесії, котрі змушені існувати поруч, то в сільській місцевості зберігається досить чіткий поділ. Скажімо, католики особливо численні на північному заході США (де колись осідали ірландські, польські та італійські емігранти) і на південному сході (там активно поселюються вихідці з Латинської Америки). Лютерани, методисти, пресвітеріяни особливо численні за Середньому Заході, при цьому тут діють своєрідні релігійні анклав. Баптисти складають більшість у штатах Західна Вірджинія і Аркансо. Мормони – в штаті Юта (цей штат фактично й створений ними) і т. д.

Традиційно найбільше грошей американці жертвують саме релігійним, а не світським благодійним організаціям: релігійні структури одержують 34–38 відсотків від усіх пожертвувань, здійснюваних як окремими людьми, так і різними установами. З року в рік у США помітно збільшується кількість віруючих і виникають нові конгрегації, за якими вишколювання потрібних кадрів просто не може встигнути. Хронічну нестачу священнослужителів переживають геть усі конфесії США. Лютеранська Церква (у США вона має понад 5 мільйонів послідовників) не годна заповнити 11 відсотків священничих вакансій. Єпископальна Церква (понад 2.5 мільйона вірних) повідомляє, що щомісяця в неї виникає 400-650 пасторських вакансій. Одна з найбільших (близько 1.5 мільйона послідовників) течій юдаїзму – реформістська – повідомляє, що приблизно у чверті її конгрегацій нема постійних рабинів.

Тепер чисельність американського духовенства становить понад 0.5 мільйона осіб. У зв'язку з цілковитим відокремленням релігії від держави в 1950-ті роки релігійні організації змушені були вступити в конкуренційну боротьбу з підприємництвом і державною службою – предметом конкуренції стали розумні, високоморальні, освічені й енергійні молоді люди, які вибирали, в котрій сфері вони здійснюватимуть кар'єру. Релігія сьогодні не здатна надати молодим людям стільки ж можливостей, скільки можуть відкрити перед ними інші сфери, й престижність професії священника помітно зменшилася. У висліді релігійні організації розраховують на людей серед-

нього віку, які вже зробили кар'єру в нерелігійній сфері, але чиї духовні пошуки привели їх до рішення стати в ряди духовенства. Це, в свою чергу, в корені змінює систему теологічної освіти, яка складалася століттями. З іншого боку, релігійні діячі навіть раді, що менша кількість тих, хто бажає працювати на церковній ниві. Вони вважають, що це дозволить не лише ретельніше навчати новачків, але й дає певну гарантію, що духовними служителями стануть справді релігійні люди, які думають про Віру, а не про кар'єру.

Дослідження Католицького університету Америки у Вашингтоні засвідчило, що особи, котрі стали католицькими священиками в 2005 році, освіченіші, ніж священики випуску 1998 року. Якщо в 1998 році середній вік нового католицького прелата становив 34 роки, то в 2005 році – 37 років.

Дані соціологічної служби „Gallup“ свідчать, що для 84 відсотків американців релігія відіграє важливу роль у житті. Тільки для 15 відсотків мешканців країни віра не має ніякого значення. Цікаво, що, незважаючи на високу релігійність, американці досить зле розуміються на релігії. В 1997 році було проведено опитування, яке показало, що лише один з трьох американців правильно називає всі чотири Євангелії. 12 відсотків опитаних стверджували, що дружина Ноя називалася Жанна Д'Арк. Стівен Протеро, автор книжки „Американський Ісус: як Син Божий став національною іконою“, вважає головною причиною цього скасування релігійного навчання в школах (за винятком приватних шкіл, утримуваних різними релігійними групами). А у вищих навчальних закладах викладачі навчають не релігій, а тільки як їх розуміти...

Washington ProFile

Калина БАТАМАНЮК

СНОПИК ДУХОВНИХ ПОРАД

Цей снопик духовних порад зібраний і зв'язаний з поля життєвої мудрости святих праведників, Христових порад, списаний з доль моїх сучасників, з власного поля сердечного. Нехай же він стане тобі, читачу, ковтком студеної живої води у годину душевної спраги.

Служи Богові і добру, людино, на широких дорогах своїх. Служи, поки є сили, здоров'я, і поки світ відкриває перед тобою обійми, – то на вузькій скорботній стежині сили світла не залишать тебе без помочі. Не живи за принципом: лише коли тривога – тоді до Бога. Хіба б ти сама не протилася такому ставленню до себе? Але ти всього лише людина – й під небом мало що можеш. Тому шукай сили і підтримки від Бога, а не від світу – Бог тебе ніколи не залишить, як це буває з нами, людьми.

Провідник дарів Господніх до людини є серце, яке безперервно дякує Богові за все: за біль і радість, за скорботу і милість. Навіть Богові, десниця Якого тримає усі дари Всесвіту, милий маленький подарунок – подяка людини. Тому апостол Павло радив: за все дякуйте Богові. Та й Ісус Христос запитав одного із зцілених ним, що приніс йому дар подяки: „Десять очистились; де ж ті дев'ятеро? Твоя віра спасла тебе. Ти відкрив своє серце і показав, що гідний сили. Дивися ж, ті дев'ятеро знов знайдуть свої руки й ноги в проказі“.

Отож зло, спричинене вам, пишіть на воді; добро, принесене вам, пишіть на серці. І дякуйте, дякуйте всім за найменше добре діло. Жертвуйте дяку через дари ближньому своєму во ім'я Господне. Дякуйте не язиком, а серцем.

Мирська людина бачить тільки зовнішність іншої, храми, правителя і поклоняється йому. Божа людина – чиста серцем – бачить очима душі. І не за зовнішнім блиском і зовнішньою величчю оцінює царів і царство. Вона знає, що як Цар Небесний, так кожен чистий серцем може носити одяг рибалки, орати землю, збирати зерно, бути закованим у ланцюги, він може бути засуджений людьми, як злочинець, може умерти на хресті.

Ми багаті не тим, що маємо, а тим, що віддаємо. А Ісус радив: якщо хочете принести жертви Богові – просто покладіть ваш дар на стіл бідному. Від нього вознесеться до неба фіміям і повернеться до вас благословінням. Якщо хочете служити своєму Богові – служіть своєму ближньому – рідному, чужому, ворогові, що бажає вам зла. Поможіть бідному, допоможіть слабому і не спричиняйте зла нікому, і не бажайте того, що вам не належить. Тоді вашим язиком буде говорити святий і він буде усміхатися крізь ваші сльози, буде освічувати ваше чоло радістю і наповнить серце миром.

Навчити серце прощати ворогові – найвища, найзолотіша і найцінніша перемога над собою. Це значить – викупати серце у живих водах цілющої любови. Таке серце породжує мудрість, яка пустить коріння – і спізнає чудеса, що творить у людині любов! І пізнає, які безцінні плоди вспрощення!

Велику силу мають молитви до Бога, засновані на вірі... „Бог, каже Христос, чує молитву віри, і коли ви просите з вірою – одержите. Ви не повинні просити неправедно. Бог не чує молитви людини, яка проходить до Нього з руками, забрудненими кров'ю інших людей. І той, хто таїть заздрісні думки і не любить своїх братів, може вічно молитися Богові, але Бог його не почує. Бог не може людям зробити більше, ніж вони зробили для інших людей“.

Сказав Ісус: „Велика сила не небі і землі є думка. Бог творив Всесвіт думкою. Він малює лілію і троянду думкою. І чи треба дивуватися тому, що Я послав цілющу думку і перетворив етери хвороби і смерти на етери здоров'я і життя? Силою святої думки Моє тіло перетворилося з мирської плоті на духовну форму, і це буде дано й вам“. Добрі, світлі помисли зміцнюють здоров'я, нерви. Тому не думайте ні про кого погано – ваші

погані, злі думки лягають тінню на ваше обличчя, а власне життя взагалі роблять кепським – таким, аби ви про своє думали, а не про чуже. Найменша зла думка розсіює наші сили.

Високий політ душі у всіх, хто поститься. Їм відкриваються істини, незримі світи. Вони пожинають щасливу долю.

Сім – це число Святого Духу – число досконалої людини. І Бог тримає у своїх руках сім часів. Сьомий день у тиждні Він дав людині для відпочинку рук і для спілкування серця людського з Ним. Сім прохань в „Отченаші“ ми возносимо щодень до Бога. Царство душі, в ім'я Бога-Отця, буде засноване на семи горах.

Кожній людині Бог надає можливість пізнати Себе: провидіння, унікальні сни, реальні зустрічі з не випадковими людьми, голоси, що їх чує душа, нещасні випадки, горе, скорботи – усе це стукає у закриту людську душу. Та буває, що душа вже так заставлена, завалена мотлохом різних вчень світу цього, пристрастями матеріально-земними, що Істині вже нема де й на поріг ступити, не те, що у серце ввійти. Нема для неї місця. Прости нам, Господи, що не впускаємо Тебе до серця. Не згадай ніколи нашої сліпоти і черствости на суді Своему. Хоч таким Ти сказав: „Ви не маєте віри, але чекаєте знамень. Але ви не будете бачити, поки не відкриєте очі віри. І якщо ви нехтуєте Духом Святим, коли Він хоче відчинити вам двері життя, зачиняєте вікна душі, коли Він хоче влити світло у ваші серця й очистити їх Божим вогнем, – ваша провина не буде змита ні в цьому, ні в майбутньому житті. Можливість більше не повернеться...“.

Верховина,
Івано-Франківська область

Лідія КОРСУН

НАЩАДКИ ІНКІВ ЖИВУТЬ СВОЇМ ДАВНІМ ЗВИЧАЄМ

Чому Альберто обирає Перу?

Вже декілька років беру участь в діяльності Центру йогів в містечку Кліфсайд Парк, у штаті Нью-Джерсі. Фізичні йогівські вправи (повертають молодість), постійні лекції „про життя” (як прожити, щоб не було наприкінці боляче за даремно витрачений божественний дар життя), медитації (як уникати стресів сьогоdnішнього надшвидкого світу) і час від часу виїзди в інші місця на комплексні практичні навчання, так звані ритрити. Аби нагадати: хто ми тут, на землі? Для чого ми тут?

Отож у червні минулого року керівник Центру Альберто Апонте пропонує... Перу. Як для мене – незрозуміло, чому така далечина, адже лише до її столиці Ліми летіти майже так довго, як до Києва... І всі мої знання про Перу перед початком подорожі обмежувались поняттям „племена інки”, які такі ж древні і мудрі, як і майя, і що звідсіля починав пару своїх подорожей легендарний Хайєрдал. Уже на території Перу Альберто зізнався, що оце за останніх кілька літ вп'яте привозить сюди групи прохильників йоги, тому що вперше побував тут сам і закохався в цей край. Тут особливі люди – нащадки інків, які зберігають до нині їхні традиції і вірування, живуть в гармонії з природою. Вони безпосередні, добрі, щирі, не зіпсовані благами цивілізації. Не думають про гроші, політику і, як сотні літ тому, припадають до джерел своєї народної культури

Перше враження

Правду кажучи, воно було жахливим. Уявіть собі: понад сім годин лету з Ньюарку (Нью-Джерзі) до летовища в Лімі – модерного, добре облаштованого, як і усі міжнародні порти. Відтак – десять годин чекання одногодинного перелету до міста Куско. Далі – маленьким автобусом-таксі до місця першої зупинки перебування. Пейзажі за вікном автобусика: навкрути запиленої густим глиняним порошком дороги – руді, лисі, безрослинні гірські хребти. Відчуття закинености в якусь необжиту пустелю, злиденну країну.

Ось перше на нашій дорозі поселення з глиняними халупами, повз яких продовж вузьенької вулиці виставлені столи-лави з сільським крамом: тільки що забиті кури з ніжками торчма, ще паруюче м'ясо, воловина чи свинина, виставлена на шматочках сірої запряної тканини. Потім довідалися, що в Перу майже не вживають воловини, її замінює м'ясо лами і алпаки, з їх же молока – сир, бринза. Море овочів та ін. Це великий провінційний маркет-риннок... Повз цього краму, ледве не зачіпаючи його бортом, посувається наш автобусик. Бідно зодягнені, маленькі на зріст засмаглі люди в пончо і без, великі зграї дітей, як циганчат. Ось порпається в смітті, ніби бездомна, чорна худа свиня.. Ось в закутку зупиняється триколісний „кабриолет”. Водій зскакує з педалей, подає руку своїй єдиній пасажириці і віддає їй клунки... Боже милий! Куди і для чого я приїхала? ...

... І як потім, під кінець подорожі, було засоромлене моє егоїстичне сумління...

Гостинний двір „Willka Tika” в Священній долині.

По обіді другого дня від початку подорожі, звернувши з провінційно занедбаної дороги в бічний завулок метрів 150 пішки повз такі ж халупи, які уже зустрічались, опиняємся перед зачиненими новенькими лакованими дерев'яними ворітьми. В обидві сторони від них відходить височенний кам'яний мур. На ворітках надпис „Willka Tika”. А за ними – казка! Всередині на кілька гектарів полощі, обнесеної камінним муром, розкидані то тут то там дерев'яні котеджі з фолкльорним оздобленням. Кожен з них має назву місцевої квітки. Вимощені цеглою чи камінням доріжки. Квітники, квітучі кущі, грядки з городиною. Обсипані золотими кетягами плодів мандаринові дерева. А понад муром в усі чотири сторони – рел'єфи гір. Ті самі Анди. Прозоре повітря. Дзвінка тиша. Гарячі промені сонця. Адже ми приїхали 16 червня – літо! Лише через пару днів дізнались, що приїхали ми в розпал... перуанської зими! Якраз 21 червня була її середина. А тому вдень – 20 градусів за Цельсієм, а вночі падає до нуля: зуб на зуб не потрапляє. Сезон зими тут – в червні- вересні, весни – в жовтні-листопаді, літа – в грудні-лютому, осені – в квітні-травні. Зима в цій місцевості означає: морозна свіжа ніч, гарячий день і засухи. Опадів нема зовсім.

А тим часом у передпокої, з м'якими кріслами, паруючим чаєм і кількома сортами свіжо зірваних рут-трав, нас зустрічає усміхнена господиня цього Гостинного двору („Guesthouse”) Керол Гюмс. Цікава і не пересічна для нашого меркантильного часу людина. Карол 20 років витратила на те, щоб вивчити традиції і духовне життя нащадків інків, більшість яких про-

живають в гірських районах Анд. Їх сьогодні називають Quechua („кечва” в американській вимові, „кечуа” – в британській), або The Andes („ті, що живуть в Андах”). Тут гіді просять не вживати “індіяни” (а так є в усіх друкованих джерелах), бо Колумб всіх корінних людей Американського континенту так обізвав, помилково думаючи, що прибув до Індії.

А Керол написала про них книгу, що витримала три видання, за власний кошт і власними зусиллями створила оцей домашній гостинний райський куточок, наповнений всіма духовними ознаками життя інків. Мандрівники з усього світу можуть тут доторкнутись до вічності і духовного життя інків, злитись з природою, увібрати чисту енергію Анд і, хто зна, може й змінити спосіб свого життя. Як це у свій час зробила американка Керол, з першого погляду закохавшись у цей суворий край, поставивши собі за мету тут жити і допомагати іншим.

Ми провели тут три дні і три ночі. Тут створені всі умови, щоб відпочити і підготувити мозок, тіло і душу до кінцевої мети – відвідин міста Мачу Пікчу і подорожі на вершину однойменної гори – місць вияву унікальної культури інків і їхніх духовних традицій. Тут ми скористались облаштованими всім необхідним спеціальними залами для занять хатха-йогою, групових медитацій, лекцій, обміну досвідом.

Керол годувала нас виключно вегетаріанською їжею, з органічних продуктів, вирощених на своїх грядках і приготовлених перед самим поданням на стіл. Супи, всілякі котлети з бобових – ліпші, ніж м'ясні. Трав'яні чаї і натуральний, „сирий” мед. За невелику додаткову плату – трав'яні ванни з спостереженням зоряного низького екваторного неба крізь скляну стелю спеціальної кімнати.

В один з вечорів у нас в гостях побував шаман Беніто з двома асистентами і продемонстрував древній шаманський ритуал своїх давніх предків.

Відступ про давні традиції інків

Інки–племена, що з XII століття населяли підніжжя та долини перуанського довжелезного гірського ансамблю Анд. Саме інки створили одну з найрозвиненіших цивілізацій світу, з залишками якої ми теж ознайомились у цій мандрівці. Та зараз, коли, розповідаючи, Беніто в кімнаті медитації уже розклав листя коко і безліч травок, для переконаних матеріялістів і скептиків подаю спочатку інформацію про надбання духовного життя – традиції і вірування.

Народи, що населяли Перу ще до інків, також у часи незалежного існування інків, а потім протягом 500-літнього панування колонізаторів-іспанців і по сьогоднішній день сповідують язичеську віру. Ні час, ні примус завойовників не змогли цю віру ні знищити, ні навіть послабити. Для інків і сьогоднішніх їх нащадків – племені кечва Богом є Матінка Земля („Пачамама”) – ця сама по якій ходимо, яка дає нам життя – їжу, воду, повітря. І кожен ритуал, громадська дія, родинна подія завжди починається з простої молитви-звернення до Пачамами, з запевненням любови до неї та проханням „не забути рекомендувати мене Сонцю, щоб воно послало мені світло і здоров'я”. (Це їхній щоденний „Отче наш”). Богами є Сонце, Місяць, Зорі. Це

Сонце (чоловіча стать) і Місяць (жіноча стать) „народили” першу людину-інку. Це Сонце, Місяць і Зорі випромінюють енергію, необхідну для життя. Божественними є всі гори, на вершинах їх панує Гірський Бог (Апукуна). Навкруги руїн міста Мачу Пікчу гора – мама, гора – батько, гори- діти. Вони на вершинах акумулюють ту енергію, що живить людину, лікує або вбиває її. Вся природа є живою, божественною. Камені, ріки, озера, дерева, трави, квіти, тварини – божественні і виконують певні функції в цьому гармонійному світі. А людина – часточка природи. І мусить розуміти, поважати і діяти у злагоді з усіма іншими своїми співбратами: горами, деревами, струмками, каміннями. Вони, наприклад, знають, що Місяць – ще й грамотний „агроном”: і ніколи не будуть сіяти чи саджати свої грядки у час повного місяця, лише при молодому. Зате повний Місяць найкраще лікує, і місцеві „Healers” („гілери”- народні цілителі) мають найвищу енергетику саме при повному Місяці. Претенденти на звання головного шамана, окрім переданих у спадок втаємничених знань, йдуть для останнього екзамену на вершину гори, усамітнюються на довгий час, дочікуються грому і блискавок: вб’є – значить недостойний. Залишишся живим – блискавці ліпше знати, на що ти здатний.

В землицю кладуть новонароджену дитину, благословляючи її (по нашому – обряд хрещення). Хворій людині дають пожувати разом з лікувальною травицею грудочку чистої землиці з-під каменю, щоб ввібрати оздоровчу силу Землі. Або: чи можлива в нашому західньому світі така батьківська наука -повчання дітям своїм (з інтерв’ю Керол в її книзі): „А ви поговоріть з травками, деревами, вони теж хочуть знати, що ви думаєте, що знаєте. Вони теж живі, як і ви, вони ваші друзі”. Це їхня філософія, ідеологія.

Цією ідеологією єдності з природою пояснюється ефективність перуанської медицини, яку в Європі називають гемеопатією (ліки виготовляють виключно з рослин і квітів) та фітотерапією. А ще використовують лікувальну енергію різних каменів.

Покинувши нашу чарівну „Вілку Тіку”, по дорозі до Мачу Пікчу ми відвідали руїни храму (темпел) інків в Священній долині. Ще один ритуал провів з нами місцевий гід Рузбельт– людина з університетською освітою (археологія і туризм). Цей ритуал входить в офіційну програму. Саме там, на високій горі, в найбільш придатному для акумулювання енергії місці забудови храму теж кожен, як міг, як душа його почувала, звернувся до Пачамами (Землі) з проханням послати те, що найбільше бажалось. Листя захоронили в маленькій загальній „могілі” – в землю. Коли у жителів Анд святкова вечірка, то кілька крапель алькоголю зі склянки вони віддають Землиці, як і перший шматочок їжі. Не забувають про неї ніколи і ніде. І вона відповідає взаємністю.

Найсвященнішою рослиною є листя коки – дерева, що росте в джунглях і гірських тропічних лісах. Використовується в ритуальних і лікувальних цілях. Відвари коки з іншими додаткам. вживають як мікстури всередину та для аплікацій. Кажуть, роблять чудеса. Люди жують листя коки, щоб підтримати сили при гірських мандрівках, перемогти голод, спрагу, втому. І не вірте тим, хто ототожнює слово „кока” з какаїною. В ньому лише один від сотки кокаїни і 17 інгредієнтів корисних лікувальних мінералів і

вітамінів. Не вина інків чи кечва, що божевільний люд додає 99 відсотків хемії і продукує наркотичну отруту. Але кока – це тільки одна частинка з сотень чи тисяч лікувальних рослин, що ростуть у цій країні. Взагалі, рільництво (культивування рослин) у інків вважалось священним заняттям. І вони досягли високої культури рільництва з високотехнічною системою поливу і терасним методом. І це в умовах кам'янистого неродючого ґрунту.

Мачу Пікчу – доколюмбове місто, де в камені застигла вічність...

І ось основна мета походу – стародавнє місто Мачу Пікчу. Висота 3,5 тис метрів над рівнем моря. Внизу – урвище ріки Урумамба. Це найсвятіше місце в усіх Андах. Мачу Пікчу включено в список всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Воно збереглося майже повністю і вражає містичною красою. Місто-таємниця, яку не судилось розгадати вже нікому і ніколи. Все знищили еспанці-колонізатори: і столицю імперії інків – Куско (1532) і, здавалось, неприступну фортецю в джунглях Вількамба – останній оплот імперії (1572). Єдине місце, якого вони не зуміли знайти (інакше все було б зруйновано) – це Мачу Пікчу. Дякувати Богові, залишилось свідчення геніального будівельного мистецтва інків, які, не знаючи ні заліза, ні сталі, ні колеса, ні писемности, побудували з камінних грандіозних брил архітектурний шедевр, красаота якого приголомшує кожного. Ці брили вагою в кілька сот тон підганялись без цементу чи будь-якої іншої сполучувальної речовини так, що між ними не можна просунути леза ножа чи бритви. Всі споруди збереглися після землетрусів, які тут так часто бувають. Уявіть собі цей рівень майстерности: сучасні технології дозволяють досягти подібного ступеня припасування одного квадратного сантиметра каменя за... 47 хвилин. А інки обробляли брили висотою понад 10 метрів та вагою від 100 і більше тон!

Тут збереглися храми, житлові приміщення, тераси для вирощування сільськогосподарських рослин, як система захисту ґрунтів від ерозії, водопровід з джерельною водою, склади, кам'яні акведуки, сонячний камінний календар і т. ін. І все тут загадка: хто збудував, коли, яке його точне призначення, чому його добровільно залишили люди (орієнтовно в 1530 році, а періодично жили з 1350 по 1530 рік). І припускають різне: це був або духовний центр, де навчались і практикувались високоосвічені люди, або релігійний центр, або резиденція Верховного жреця- імператора – Сина Сонця. Припускають, що місце його знаходження знали лише утаємничені.

Офіційно вважається, що відкрив це місто американський археолог, професор Єйльського університету Гірам Бінгайм в 1911 р. А насправді його першим знайшов місцевий селянин Лиссаррага ще на початку XX століття, але приховував це, бо продав знайдені там скарби... Слава дісталась американцю, який ніби вивіз звідси чимало всякого добра, котре ніби зберігається в університеті Єйлю.

Щоденно відвідує Мачу Пікчу з пів тисячі туристів з усього світу. І майже всі намагаються піднятись одночасно на вершину однойменної гори Мачу Пікчу („Стара гора”), або сусідньої – Вайнапкчу („Молода гора”). Від Куско, скориставшись спочатку автобусом, а потім поїздом по серпан-

тиновій дорозі дістаємося за 4-5 годин. А ось справжні туристи, які готові побути в шкірі інків, йдуть пішком з Куско по дорозі, збудованій інками, за 4 дні і 3 ночі з ночівлею в наметах. Ось і згаданий вище шаман Беніто йшов на зустріч з нашою групою пішки зі свого гірського села ...три дні. Заробив з асистентами (сином та зятем) якусь сотню у нас і ще щось від продажу принесених на плечах ткацьких виробів та жіночих прикрас. Все це вони віддадуть громаді села із 120 осіб в загальний казан. Спосіб життя і сьогодні в деяких гірських мініатюрних селах кечви – общинний.

Піднятися на вершину, де мешкає Арукунa (Бог гір) можливо в будь-якому віці. І спробувати такий експеримент варто саме в районі Мачу Пікчу. Бо тут діє та енергія (сила), яка допомагає подолати нелегку дорогу вгору. Крутизна неймовірна. Вузесенька кам'яна стежина шириною 40см, викладена ще інками. Під вершину – майже повзком..

Руїни міста – на висоті 3500 м. плюс біля 3000 м. висота гори). Але після спуску – ні втоми, ні „кріпатури” ніг. А ще ж був похід в сторону при спуску в Храм Місяця... Щоб бути чесною, на самій вершині з двох-трьох площин камінних гліб, глянувши вниз, серце зайшлося в паніці: „А як же вниз?”... Ледь втамувала пульс. Зате яка панорама!!! На рівні прямого зору – всі вершини гірського хребта. Одна гола, рядом – в пишній рослинності, наступна – біла, в снігу (ще одна природна загадка). В запоморочливій глибині, але у повному осязі, – загадкове місто інків..

В цих місцях побував майстер спорту з альпінізму голова Української Народної партії (високоморальна людина і політик) Юрій Костенко. Він з друзями-киянами покорив найвищу в Андах (5700-6800 м.) гору Карділ'єра Бланка (”Білу гору”), на вершині якої, звичайно вперше, встановили Український державний прапор і прапор Народної партії. Авторка ж цих рядків була першою українкою, що побувала у „Вілка Тіка”. А моє патріотичне почуття було підігрите тим, що саме в ці дні відбувався футбольний матч на першість світу і переможна гра наших з командою Савдійської Арабії. Вся група мене бурхливо вітала. Не будучи “фаном” футболу, все ж була дуже горда в ці дні. Кожен перуанець знав, що це таке „Україна”(переможець у грі). І навпаки – в нашій мультинаціональній групі був Фесел-студент родом з Савдійської Арабії. Він почувався „лузером“. Переживав, але мене щиро привітав.

Куско – столиця і найстаріше місто американського континенту.

Це друге за розмірами місто в Перу (з населенням 140 тис.). З нього починаються або закінчуються всі туристські маршрути. Місто вважається історичною (архітектурною) столицею всього Американського континенту. А ЮНЕСКО оголосив його пам'ятником культурного надбання всього людства. Воно знаходиться в Священній долині (так називається долина вздовж течії ріки Урумамба), між двома хребтами, на висоті 3410 м над рівнем моря. Столицею імперії інків Куско (в перекладі з кечва – „пуп землі”) був біля ста років. Стільки ж існувала імперія інків (1438-1533). На вершині свого існування інки покорили ще частини територій Колумбії, Чіле, Болівії, Еквадору, Аргентини. Повністю розгромили місто еспанці на чолі з Франціско

Піссаро. і так сталося, що наймогутнішу на ті часи імперію повалили жорстокі і жадібні до золота і срібла чужоземці, маючи жалюгідних 200 воїнів і 27 коней. А все тому, що на той час роздирали країну міжусобні війни між двома братами, які сварились і боролись за владу, за звання головного Інка – Бога Сонця, яким себе проголошували верховні правителі. Тому жителі Куско сприйняли чужинців як друзів, що допомогли позбавитись нахабного брата їхнього правителя. Еспанці хотіли змести з лиця землі культуру інків, знищити язичество, мову кечви, силою насаджували католицизм. Багато чого вдалось. Наприклад, побудувати Куско як колоніальне іспанське місто з десятками католицьких соборів, використовуючи матеріал фортець та інших унікальних споруд інків. Але не все.

Для нащадків, для нас з вами, залишились руїни фортеці Саксайуаман, що в 1,5 км за околицею міста. Це ще одне чудо світу, до якого, як і на руїни Мачу Пікчу, не заростає народна стежина, і теж дивує своєю фантастичною будівельною майстерністю. Археологічний комплекс на висоті 3500 м. – це три зигзагоподібні стіни, збудовані з камінних глиб по 125-300 тон, (теж без цементу), камінь „трон Інки”, 21 збережений бастион з 4 башнями, кожна з яких могла сховати всередині до 1000 воїнів. Тут храми і канали. Існує чи то правда, чи легенда, що один із останніх із 13 правителів інків захотів повторити мистецтво своїх попередників і притягнути з гори ще важчий камінь. Тягнули його 20 тисяч людей, камінь зірвався і задушив 3000 осіб.

А в іншому місці – руїни, орієнтовно скажемо, духовно-прикладного Центру, де здійснювались ритуали принесення в жертву лам, де 500 років тому робили уже трепанацію черепа. Красномовний факт: у кожному храмі є триступневі сходишки. Вони вособлюють три етичних правила інків: не бреші, не кради, не лінись.

І до цього часу відчувається величезний вплив цивілізації інків у практиці землеробства, у фольклорі, у психології, у проведенні національних фестивалів. Словом, це Перу, а не Іспанія. Перуанці живуть з любов'ю і повагою до Матінки Землі, щасливі тим, що знаходять з нею спільну мову, що вона відповідає їм добром – годує, родить на камінні 200 сортів картоплі, понад 20 сортів кукурудзи, всякі екзотичні овочі, плоди і рослини, якими можна вилікувати будь-яку болячку (кажуть, навіть СНІД у європейців, бо в них цієї проблеми нема – імунна система дуже сильна).

Тому кожен крок, який ми пройшли тут, буде нагадувати всім нам, п'ятнадцятьом учасникам походу, про те, що людина повинна вдосконалювати не тільки фізичне, а й духовне життя. Жити з любов'ю до природи, до всіх людей, пам'ятати, що ти лиш частка природи, а не її господар- власник.

ДОБРА РАДА-ПОРАДА...

9

ДЛЯ ЖІНОК

Дорослі люди ставляться до харчування без належної уваги. Поси-
лаючись на заклопотаність, протягом дня перехоплять то „бейгл“
з кавою, то якусь канапку, а увечорі наїдаються так, що сили вистачає хі-
бащо дійти до ліжка і впасти. У висліді до 40 років людина набуває цілий
букет хвороб. Вже зайве казати, що такий режим харчування позначається
і на зовнішності. Ще Гіпократ радив вставати з-за столу з легким відчут-
тям голоду. І зробити це – не тяжко, досить дотримуватися одного правила:
їсти повільно. Сигнал про насичення надходить до мозку приблизно через
10-15 хвилин після початку їди. І якщо ви розтягнете їду на цей час, то гу-
моральне (хемічне) насичення випередить механічне (відчуття ситості від
того, що шлунок повний). Тоді і їжі потрібно менше, і задоволення від неї
ви одержите більше.

Друге правило: раціон повинен бути збалансованим. В їжі має міс-
титися достатня кількість білків, тлуці, вуглеводів, клітковини, віта-
мінів та мікроелементів. Реклямовані в пресі „дієти“ в цілях „стрункої
фігури“ нерідко приносять шкоду і нові проблеми, бо побудовані на об-
меженні або цілковитій відсутності певної категорії харчів, а цього доз-
воляти не можна.

Надлишок тлуцу і вуглеводів в раціоні веде до зайвої ваги, до з'яви
целюліту; брак білків – до того, що шкіра стає зморшкуватою, зникає здо-
ровий колір лиця. Не можна також зловживати вітамінами. Щоправда, ті
вітамінно-мінеральні комплекси, котрі продаються в аптеках, шкоди на за-
подіють, але й великої користі не принесуть. Безконтрольне вживання та-
ких препаратів може привести до гіпервітамінози, яка не менш небезпечна,
ніж гіповітаміноза.

Третє правило: дотримуйтеся режиму харчування. Норма – триразове
повновартісне харчування. В перервах – ні в якому разі нічого не їсти. Й
останнє правило: пити в міру. Розповсюджена думка, що пити слід якомога
більше – два-три, а то й п'ять літрів за день – велика помилка! Фізіологічна

потреба організму – 2-2.5 літра рідини в день, але при цьому ми один літр або й півтора дістаємо з їжею. Збільшувати кількість рідини доцільно хіба в душний день або у випадку інтенсивних занять спортом. Надлишок води в організмі веде до судинних захворювань, набряків, прогресування целюліту. Якщо вас мучить справа, це означає тільки, що у вашому раціоні забагато соленої або солодкої їжі, або гострих приправ.

Особливо небезпечне зловживання алкоголем, оскільки він при споживанні негайно перетворюється в тлуц. Найбільше, що можна собі дозволити – чарку червоного вина за обідом. Їжа впливає на красу не тільки зсередини. З давніх давен корисні властивості деяких продуктів використовувалися в догляді шкіри – у складі масок, кремів, лосьонів. Абрикоси – комора з вітаміною А, котра має всі підстави вважатися вітаміною краси: саме вона відповідає за стан шкіри, волосся, нігтів. Абрикосова олія містить тригліцериди, природний віск, стеарини, тлущерозчинні вітаміни, відновлює втрати шкірної тлущі при вмиванні, захищає шкіру від несприятливих впливів довкілля, має також антиоксидантні властивості. Плоди авокадо багаті вітамінами А, D та Е, протеїнами, мінеральними речовинами, тому вони входять у склад поживних масок і кремів. Екстракт авокадо сприяє швидкому відновленню верхнього шару шкіри, нормалізує внутріклітинні процеси, розпрямлює зморшки. Олія з грейпфрута звужує пори, відчутно стимулює постачання шкіри кров'ю, особливо ефективно нормалізує підвищену функцію сальних залоз. Олія з какао містить понад 50 відсотків тлущу, 20 відсотків білка, два відсотки алькалоїду теоброміну, який має властивість проганяти втому. Використовується для сухої шкіри.

Капуста також багата вітамінами, особливо С, та мікроелементами. Капустяний сік вживається для відсвіжування кольору обличчя та відбілювання шкіри. Цитрина містить ферменти, органічні кислоти (аскорбінову, цитринову, яблучну, мурашину); вітаміни групи В. Сік з цитрини регулює функцію сальних залоз, освіжає шкіру.

Липовий цвіт має протимікробну, протизапальну дію, прискорює заживлення ранок і тріщин на шкірі.

Дуже багато корисних речовин містить манго. Його можна порівняти з чарівним яблуком з казок. Завдяки унікальним ферментам плоду манго стимулюється утворення колагенових й еластинових волокон, які посилюють еластичність шкіри і перешкоджають утворенню дрібних зморшок.

Мед доцільно застосовувати для очищення верхнього шару шкіри, також і для догляду за волоссям. Біологічно активні речовини меду зміцнюють структуру волосин, запобігають втраті вологи, нейтралізують статичну електрику.

Мигдалева олія добре помагає в догляді за сухим, пошкодженим волоссям, робить його м'яким і шовковистим.

Екстракт м'яти має заспокійливий вплив, проганяє втому, активізує імунітет шкіри, дає відчуття свіжості. Застосовується при запальовальних захворюваннях шкіри.

Огірки багаті вітамінами С, В, органічними кислотами, тому так добре очищують шкіру, ефективно зволожують її при сонячних опіках.

А в який спосіб жінки можуть побороти постійну втолюваність? Є декілька досить ефективних рекомендацій. Якщо ви звикли до кави, то першим кроком до того, щоб позбутися постійної втоми буде відмова від кофеїни. Не треба боятися, що ви без кави будете втомлюватися ще більше. Вже через декілька днів ви відчуєте себе бадьоріше. Певна річ, відмовитися від кави найлегше під час вакацій, коли над вами не тяжіють ніякі обов'язки і проблеми.

Також відмовтеся від цукру. Він хоч швидко й підвищує рівень енергії в організмі, але ця штучна енергія ще швидше залишає вас зі ще більшою втомою.

Ще головніше – дбати про повноцінний сон. Вчені кажуть, що потреба у сні – індивідуальна, тому треба навчитися слухати свій організм і спати стільки, щоб втома протягом дня не відчувалася.

ДЛЯ ЧОЛОВІКІВ

Щоб захистити простату, треба їсти: солодку картоплю і моркву – вони в 100 грамах містять до 4250 мг бета-каротину. Це той елемент, котрий допомагає організмові засвоїти лікопін, а він зменшує ризик захворювання простати на 32 відсотки; мандарини, оскільки вони містять важливі флавоноїди танжеритин, нобілетин, які зупиняють ріст пухлин простати. Мандарини також багаті вітаміною С, а вона зменшує ризик рака простати на 23 відсотки; проросла пшениця, бо містить вітамін Е, який зменшує ризик рака простати на 20 відсотків, і цинк – на 45 відсотків; кавуни – бо всі червоні плоди й овочі містять лікопін, який зменшує ризик рака простати на 40 відсотків; браколі – регулярне вживання цієї рослини на 41 відсоток зменшує ризик захворіти раком простати.

На похмілля найкраще (хоч ще краще – не доводити себе до цього) вживати абрикосовий сік або будь-який інший, який містить багато вітаміни С. Саме ця вітамінна не дає алькоголеві пошкоджувати клітини, а також помагає уникнути болю голови.

Незле взяти йогурту з ложкою меду: мед посилює метаболізм алькоголю, а йогурт заспокоює шлунок. Принаймні завжди можна рятуватися м'ятним чаєм: покласти в горнятко торбинку м'ятного і торбинку звичайного чорного чаю. Кофеїна з чаю заспокоює кровні судини, а в м'яті міститься природний анальгетик метилсаліцилат. Для збільшення м'язів помагає мигдаль, бо має в собі багато магнію. Ще краще діє коричневий риж, завдяки своїм амінокислотам – аргінінові і лізінові.

Якщо вас турбує стан кровеносних судин, спорбуйте старовинний японський „яєчний чай“. Відділіть два жовтки, старанно їх змішайте і перелийте у філіжанку, в яку перед тим засипте 3-5 грамів перетертого на порошок зеленого чаю. Знову старанно перемішайте і випийте все – один раз на день. Напій, напевне, не зовсім смачний, але дієвий: експерти японського медичного університету дійшли висновку, що у прихильників „яєчного чаю“, за збереження нормального вмісту холестерину

терину в крові, в 1,5 раза збільшується частка особливого доброякісного холестерину, котрий запобігає затвердінню стінок судин, а саме це затвердіння спричиняє атеросклерозу. Такий ефект досягається поєднанням поліфенолів зеленого чаю і целетину з жовтка. Крім того, результати експериментів свідчать, що цей напій ще й знижує тиснення крові.

Подібний, але дещо слабший ефект дає „чайне молоко“. В Японії його готують так: 90 грамів молока підігривають до 30-36 градусів за Цельсієм і старанно перемішують з ложкою перетертого зеленого чаю. Потім додають ще 70 грамів холодного молока, все це знову перемішують. Випивають все за один раз. Медики вважають, що цей напій, крім позитивної дії на судини і тиснення крові, допомагає запобігти катаракті.

Зелений чай, кажуть японці, сприяє підвищенню потенції, що не завадить багатьом чоловікам, за нашого суєтного, повного стресів життя. У посудину з широким горлом насипте 20-30 грамів зеленого чаю, 100-200 грамів цукру-рафінаду й залийте все це літром горілки. Потримайте 4-5 діб у прохолодному місці. За цей час настій набуде характерного чайного кольору та запаху. Його вже можна вживати. Японці вважають, що вже через місяць-два будь-який чоловік може пожвавити своє особисте життя. Не забувайте, що цей настій не слід готувати заздалегідь: з плином часу він втрачає свої цілющі якості. І пам'ятайте про святую норму: не більше, як одну-дві чарки на день.

А ось незла порада з приводу лікування остеохондрози. Ця хвороба переважно виникає у висліді порушення мінерального обміну. Тому народні цілителі з цього боку й шукають ефективних засобів.

Отже, з листопада до квітня добре лікуватися рижом. Треба взяти стільки столових ложок рижу, скільки вам на день початку лікування виповнилося років. Помістити його в 1,2-3-літрову посудину, залити риж холодною кип'яченою водою і поставити в холодильник. Наступного ранку злити воду, надібрати ложку з верхом рижу і з цієї кількості зварити на воді кашу. Зварити і з'їсти її потрібно до 7-ої год. 15 хвилин ранку. 1.5-2 години нічого не пити і не їсти. Решту залити кип'яченою водою і знову поставити в холодильник. Щодня варити цю кашу, поки не з'їсте увесь риж.

Це тибетський метод лікування остеохондрози, артритів, подагри. Заснований він на тому, що риж має кристалічну решітку. Коли він перебуває у воді, тоді з решітки виходить рижовий крохмаль, залишаючи порожні комірки. Коли вранці натщесерце ми з'їдаємо риж, то через те, що каша зварена на воді, він швидко надходить у 12-палу кишку. Там риж насамперед висмоктує з крові шлаки. Цей процес триває 1,5 години. Ось чому в цей час не можна пити. Закінчивши один курс, без перерви починайте наступний, якщо вам дошкуляє остеохондроза, артрит, хронічні тривалі затвердіння в кишечникові.

Влітку, щоб не припиняти лікування рижом, можна готувати рижовий настій або квас. На 1 літру відстояної холодної води покласти 4 столові ложки цукру, 5 роздинок. Настоявати 4 дні, поки не з'являться бульки. Процідити, пити по пів склянки три рази на деень: натщесерце, на ніч і вдень.

ДЛЯ ВСІХ

Соком життя без жодних застережень можемо називати виноградний сік. Досить випити склянку в день – і ми одержуємо добову норму вітамінів групи В, котрі дають нашому організмові силу в боротьбі з різними перенавантаженнями, зорема психічними.

Ягоди винограду містять ледве не всі мікроелементи, в тому число залізо і кальцій, а також калій, котрий, проте, краще засвоюється не зі свіжих ягід, а з родзинок. Білий виноград, на думку вчених, містить менше моно- і дісахаридів, ніж чорний, тому в більшій мірі надається для оздоровних дієт. До речі, кращі столові сорти переважно саме білі. Зате чорний виноград виключно багатий біофлавоноїдами – антиоксидантами, котрі допомагають нам залишатися вічно молодими, здоровими і нерадіоактивними.

Медицина давно визнала лікувальні властивості виноградної лози. Наприклад, при фарингіті, ларингіті, трахеїті заварюють сухі листки (одну столову ложку на склянку окропу, настояти 20 хвилин, приймати по пів склянки 2-3 рази на день). Виноград (як ягоди, так і витяги з листя і пагінців) мають м'яку слабильну дію. Його застосовують при виснаженні організму, малокрів'ї, гемарої, ревматизмі, артритях. Завдяки сечогінним і потогінним властивостям ягоди і сік добре вживати при захворюваннях печінки і нирок, інтоксикаціях, а також при простудах. Американські вчені виявили у винограді ресвератрол – потужний антиоксидант, який підтримує в доброму стані судини і захищає від онкологічних захворювань. Деякі кардіологи радять хворим на атеросклерозу й ішемічну хворобу серця випивати щодня 50 грамів коньяку або 200 грамів сухого вина – й тоді з серцем буде все в порядку. Однак – увага! Перевищуючи рекомендовану дозу, ви перекреслите всю виноградну користь шкодою надмірної кількості етанолу, тобто спирту. Апелотерапія (лікування виноградом) – давній спосіб боротьби з хворобами серця, задухою і ламкістю судин. Курс апелотерапії триває близько півтора місяці і полягає в споживанні виноградних ягід або соку (навіть консервованого) за годину до їди – вранці, вдень і увечорі. На початку – пів кілограма, в кінці курсу – до двох кілограмів. При цьому треба враховувати, що в той час їжу можна вживати лише ту, котра легко засвоюється – білий хліб, масло, яйця, відварну рибу. Категорично проти показані молоко, кисло-молочні продукти, сирі овочі і плоди, алкоголь і газовані води.

Нарешті – про користь цитрусових.

На першому місці за користю стоять цитрина. Колись в Англії морякам королівської фльоти давал щодня сік цитрини з ромом – як засіб проти цинги.

Цитрина має багать переваг. Хто постійно вживає її, не має в організмі холестерини, зате має війнятково здорові судини. Наккорисніше в цитрині – здатність розщеплювати тлуш.

Однак, є й мінуси. Сік цитрини псує зубну емаль. Також не треба пити його, коли є проблеми зі шлунком. Найкращі цитрини – невеликі, з тоненькою шкіркою.

Дуже корисні й помаранчі. Вони проганяють втому й успішно долають депресію. Найсмачніші помаранчі – веретеноподібні, з пористою рихлою шкіркою. З гладенькою шкіркою – кислі, а приплюснуті – просто несмачні.

Мандарини за користю наздоганяють цитрину і помаранчу.

Грейпфрут дещо подібний до винограду – росте гронами. Змушує печінку і жовчний міхур активно позбуватися наслідків переїдання і перепивання. Також підвищує імунітет. Однак, треба мати на увазі, що не варто їсти грейпфрут 4-5 годин після вживання ліків, бо ці плоди здатні змінювати дію медикаментів.

Ананас допомагає кишечникові знищити найнебезпечніші бактерії. Сік добре впливає на горло людини, яка любить співати.

САТИРА І ГУМОР

Висловлюючи вдячність нашим читачам за корисні поради з приводу розширення тематики наших щорічників–альманахів, йдемо назустріч побажанням багатьом шанувальникам гумористичного жанру. Нижче вміщуємо декілька поетичних гуморесок закарпатського автора, філолога, письменника і громадського діяча Павла Чучки-молодшого, сина відомого українського мовознавця, професора Ужгородського університету Павла П. Чучки.

Павло ЧУЧКА

КРУГЛИЙ СТИЛ З ПРИЧИН ПОВЕНІ

Головуючий, він же – організатор повені:

*У нас – біда: тече вода...
Причини – різні, та одна –
рубання лісу – вже відпала!
Які в присутніх є думки
із приводу причин біди?
Скажіть громадськості,
щоб знала.*

Прес-слуга адміністрації:

Я переконаний в одному:
 рубання лісу – ні при чому!
 В Сагарі зовсім їх нема –
 і села не несе вода.
 А в Амазонці навпаки:
 там повно лісу і води.
 Є прикладів таких багато,
 їх просто соромно не знати.
 Забудьте ви про лісосіки,
 ялиці, буки і горіхи...
 А ліпше думайте про „гол“,
 адже, крім лісу, є й футбол!

Наш консул:

Мадяри всьому на вині,
 бо не дають нашій воді
 текти хоч-де по їх землі:
 обгородили свої ріки,
 а ми не знаємо, де діти,
 усе, що з наших гір тече,
 а в їхні ріки не стає.
 Треба мадярам дати ноту:
 хай пустять воду ув Європу!
 Хай не спирають!
 Не мудрують,
 бо дуже-дуже пошкоднують.

Корінний патріот:

Уся біда – од галичан,
 які живуть за перевалом
 і заважають нашим хмарам
 од нас перелітати там.
 То їх дожджі падають на нас,
 коли кінець їм? – знає фрас.

Русофоб:

Одколи ту суть маскалі,
 одтоди топлять нас дожджі!
 На Западі, де їх ни є,
 там всьо о-кей, ол-райт, ов-є!
 Там нигда потопу ни є!

Антисеміт:

*Ви що, осліпли від біди?
Не бачите, що то жиди
винищують усіх людей,
усіх, крім справжніх іудей?*

Хасид:

*Як вам не соромно брехати:
єврея катом обзивати?!
Ви живете із ласки Ноя,
котрий здурів, бо замість гоїв
в ковчег б ліпше взяв курей,
ніж брати вас, таких свиней.*

Вчитель:

*У мене учні все питають:
від чого повені бувають?
Я згоден далі їм брехати,
лиш виплатіть мені зарплату!*

Науковець:

*Наука наша про потопи
(це знає кожен ув Європі)
Лиш тому дані видає,
в кого секретний допуск є.*

Експерт з водогоспу:

*Ми специ знані з водресурсів.
Можливо, ми були б у курсі,
якби нарешті був готовий
наш офіс п'ятиповерховий.
А поки офісу нема –
нам всім до лампочки вода.*

Ісус Христос:

*Я цей потоп не посилав!
Це справ рук земних панів,
бо з тих ніхто не постраждав,
хто винний в нищенні лісів.*

Головуючи, він же організатор повені:

Не слід судити згоряча:
 неправда криється в словах Ісуса Йосиповича.
 Причина зовсім не в панах!
 Уся причина в нашій пресі,
 яка народ тримає в стресі.
 Я розпорядження даю
 публікувати лиш фігню!
 І телебаченню наказ:
 в етер пускати лиш маразм!

Лісоруб:

Я ліс рубая: руб та руб...
 і батько мій рубав ліси,
 і дідो мій був лісоруб,
 рубати почали сини.
 Рубає ліс усе село:
 і ліс, і все, що є у ньому.
 Рубати – наше ремесло.
 Питаю: повинь тут при чому?

Батюшка:

Не грішник той, хто взяв сокиру,
 не відаючи, творить зло,
 дощенту вирубав пів миру
 і людське потопив добро.
 Та грішний той, хто, ліс продавши,
 невтомно бакси скирдував
 і, на природу наплювавши,
 на свій народ також наср...
 Амінь, точніше – Тьфу!

Еколог:

Уся проблема – у лісах:
 надмірна кількість їх в Карпатах.
 Повірте, у тіні дерев
 вода не може висихати.
 Вихід один: зрубати все,
 ліси перетворити в поле,
 а далі сонце все спече –
 і ми забудемо про горе.

Представник конструктивної опозиції:

Причина повені одна:
нероздержавлена вода.
Давно вже мали розпродати
або в оренду передати
всю воду, опади, річки...
То без проблем сьогодні б ми
козла жертвовного знайшли.
За це я критикую владу
у нижчепояся із-заду.
Я так на владу нападаю,
та, жаль, вона цього не знає.

Заслужений економіст краю:

Навіщо винних нам шукати?
Нам треба воду продавати.
Ми Тису заллємо у тару,
зробимо бартер із Катаром:
арабам – воду, нам – верблюдів,
ті воду вип'ють – і не буде
проблем із лісом влада мати.
Спокійно можна ліс рубати.
Врятує закарпатський люд
двогербий імпортований верблюд!!!

Депутат:

Мене обрали від села...
На мапі вже його нема.
Я владу хочу запитати:
кого я маю представляти?

Земляк (по телефону здалеку):

Я фахівець із лісосплаву,
я сто вагонів лісу сплавив.
Я можу сплавити і воду
Свалявського мінводзаводу.
Я би прийшов на допомогу:
я грамотний, проблему знаю,
та Інтерпол мене шукає...

Фінансист з „Лісбанку“:

*Причина повені – це бакси,
а винні – „нові русини“.
Якби нас, злодіїв, зрівняти,
то ми з „Лісбанку“ – пацани.*

Генеральний пркурор:

*Я бачу, всіх треба саджати,
та стільки місць в тюрмі нема!
В Карпати зсуви підпирати –
всіх злідіїв! А їх є тьма.*

Головуючий, він же організатор повені:

*Я щиро дякую... Я радий...
Від імені всієї влади...
Ми живемо на макрорівні –
добре їмо, п'ємо, спимо...
і нерви маємо залізні,
За рідний край постоїмо!
Росте наш рейтинг у Європі –
уже у латі не стає:
Пора б його вже показати,
айбо ся мало ганьбиме.*

*Післямова.
На цьому круглий стіл накрили.
Чого лише там не було:
там пхали в Е...,
і в РО...,
і в РЕ...,
був і РИГ-РИГ,
тост за ООН...
коротше, ЕВ-РО-РИГ-І-ОН.*

САГА ПРО ТЕНґЕРИЦЬОВОДА МАГДУ-ПЕРДОВИЦЮ

*Вишише нашої церкви
ничого ни є
Вишише моєю грушки
нич раз не росте.*

Ширше моєю шопи
лем калгозний хлів.
Я з села не пуйду – чей би́м удурів.
У нас такі псята,
як у вас теля.
То, що в вас корова,
то у нас паця.
Тенґериця в полю,
як Горянський ліс.
Яка в вас пасуля,
у нас такий ґріс!
Ягоди великі –
єдну би́м не їзів.
Я з села не пуйду,
чей би́м ушалів.
Вулялася вода
з старого відра –
из відра до керта
потекла ріка.
Ишла селом Маґда,
несла свиням їсти,
схловзла ся у потук –
і ни є невісти!
Пушла попуд воду
шіковно, як пструг,
дно ціцьками зрила,
як здвоєний плуг.
Побіліла мати,
почорнів отиць:
яка файна дівка,
а такий кониць!
Най вам кажу: Маґда –
наша пердовиця,
найвишиша на світі
її тенґериця!
Од шиї до пупа
в Маґди ордени.
Веце мав лем Брежнєв
на якісь два-три.
Збіглиса на берег
ланка і сільпо,
врискають до води:
Маґдо, Маґдочко-о-о!
Дюгають тичками,
досігають дно,
чиряють фінджами,
лавором, відром.

До рана з свічками,
 з лампашиом в руках
 глядали у воді
 нашу Мамлакат.
 Раз лем з-поза клубу
 вилетів „газон“,
 на котрому їздить
 голова в райком.
 Фийки заскрипіли,
 зломозів редуктор,
 двирі ся втворили –
 вунав вон інструктор.
 Вутяг жебаловча,
 густі смолі дув,
 наладив си папірь
 і такої загнув:
 „Мусю вам повісти,
 сталася біда:
 затягли до води
 Магду ордена.
 Извиніть райкому,
 же з Верховнов Радов
 див'ять кіл желіза
 на Магду завадив.
 Ми хотіли ліпше,
 а воно в блуди...
 Ви нам перебачте,
 дорогі батьки.
 Я повім вам правду
 (я не знам брехати):
 ордени каз'юнні –
 їх мусай вертати.
 Кидь ся Магда найде –
 тіло зухабіть,
 най у воді плавле –
 куфайку здойміть!
 На орденах – Ленін,
 красная звізда,
 Се наші сятині,
 не якась п...“ .

Словничок діалектизмів:

Тенгериця – кукурудза
 Керт – садок, город
 Шіковно – спритно
 Вецце – більше

Фийки – гальма
 Жебаловча- хустинка
 Зухабити – покинути

ЛЕНІН АЙ ДІТВАК

Ко то на ня позерать
 з обрацати на стіні?
 То Ілліч, наш апо Ленін,
 вун такий близький мені.
 Научив мене любити
 революцію, Москву,
 указав ми путь до щастя
 (я по ньому фурт іду).
 Написав грубезні книги,
 абим їх напамнять знав,
 у діточум моєм серцю
 мавзолей собі скленав.
 Люблять Леніна у світі
 чорні, білі, жовті діти.
 Ленін – апо! Ленін – квітя!
 Ленін – сонце у зеніті!
 Ленін – партії отиць!
 Ленін – буржуям кониць!
 Ленін – Карла Маркса син:
 їх нам дав Єрусалим!

Висить Ленін в рамі з дуба,
 тварь у нього – як жива,
 Ленін пайслики поскубав
 і повів такі слова:
 „Продотряд! ВКП (б)!
 Смирть попам! НКВД!
 Враг народа! Броневік!
 Гідра! Контра! Большевік!“.

Вун на мене, я на нього
 позираємо оба.
 Педиг, кажу му, Володю,
 я не контра, я – дітвак.
 Муй отиць – калгозник простий,
 мати копле ріпу в ланці,
 баба постить, дідо постить,
 ми не служиме Антанті!
 Стрийко перший до комуні
 плуг ай борони оддав,
 а нанашко вишиткі свині

до калгоза записав.
 Сидимо у хижі босі
 з партбілетом, без гатей,
 їсти нам фашисти возять,
 бо санують нас, дітей.
 Носять німці з-за границі
 ладички из чоколадов,
 хоть и з голов ми гузицьов,
 айбо из совєцьков владов!

Ленін! Ленін! Ленін! Ленін!
 Ти умер. Тебе не є.
 Айбо зерно, що'сь посіяв,
 видиш, фрасе, як жиє!

1992 р.

Словничок діалектизмів:

Словничок діалектних слів:

Ай – та, і

Ко – хто

Обраца – образ, картина

Апо – тато

Педиг – але, все ж,

Гаті – підштанники

Ладички – скриньки,

Айбо – однак

Санувати – жаліти

Фрас – чорт

РЕКЛЯМИ

39-й ВІДДІЛ УНС
в Сиракюзах, Н.Й.
ВІТАЄ ГОЛОВНИЙ УРЯД
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
ТА ГОЛОВНИХ РЕДАКТОРІВ
І ПРАЦІВНИКІВ ЧАСОПИСІВ
“СВОБОДА” І THE UKRAINIAN WEEKLY
ТА БАЖАЄ БОЖОГО БЛАГОСЛОВЕННЯ
В ПРАЦІ ДЛЯ ДОБРА
УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ ТА НАРОДУ
За управу Відділу – о. д-р. Мирон Ткач – голова

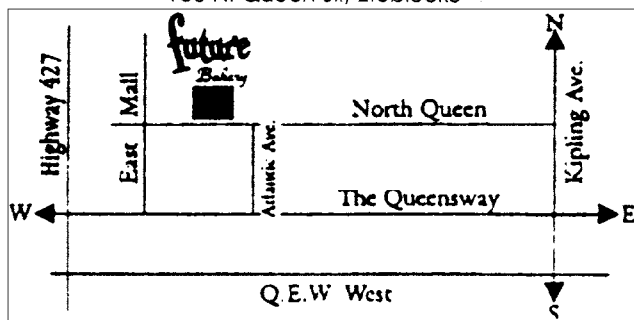
Shown standing in front of the newly erected statue of Taras Shevchenko with St. John the Baptist Ukrainian Catholic Church in the background are (front row L to R) Valia Hvozda, Helen Duplak, Very Rev. Dr. Ivan Kaszczak, Joyce Kotch, Nicolas Welych, Lilia Welych, Very Rev. Roman Malyarchuk, and Walter Rewiuk; (back row L to R) Nicholas Duplak, Dr. John Hvozda, Gregory Bazar and Rev. Deacon Dr. Myron Kotch.

"Try a slice of the **future** today!"

Factory Outlet

106 N. Queen St., Etobicoke

Tel.: (416) 231-1491

ЗАХОДЬТЕ І ПЕРЕКОНАЙТЕСЬ!

*Скуштуйте нашого хліба, маківників, сирників, калачів!
Зайдіть до нас на сніданок чи на каву.*

*Переконайтесь, що смачніших не знайдете! У нас
можете купити найвищої якості сири, сметану, гуслянку,
кефір*

ST. LAWRENCE MARKET, 95 FRONT ST. EAST, TEL.: (416) 366-7259

FARMER'S MARKET LOCATIONS

•Kitchener • Guelph • Cambridge • Hamilton

**UKRAINIAN
SELFRELIANCE
NEW ENGLAND
FEDERAL CREDIT UNION**

Самопоміч

21 SILAS DEANE HIGHWAY, WESTHERSFIELD, CT 06109-1238 PHONES: (860) 296-4714 • (800) 405-4714 FAX: (860) 296-3499

**УКРАЇНЬСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА
„САМОПОМІЧ“ НЮ ІНГЛАНД ЩИРО ЗАПРОШУЄ ДО ЧЛЕНСТВА.
ТІЛЬКИ У СВОЇЙ КРЕДИТІВЦІ ВИ МОЖЕТЕ ЧУТИСЯ БЕЗПЕЧНО,
ДОВІРЯЮЧИ СВОЇ ГРОШІ ДОСВІДЧЕНИМ ПРАЦІВНИКАМ.
МИ ВІДДАНО СЛУЖИМО УКРАЇНЬСЬКІЙ ГРОМАДІ
ВІД 1959 РОКУ.**

- Виплачуємо добрі відсотки на звичайні ощадністі конти та „Money Market“.
- Надаємо позички та „VISA“ кредитові картки на вигідних умовах.
- Здійснюємо перефінансування позик.
- Надаємо „ATM“ картки для зручності користування чековим контом.
- Утримуємо пенсійні конти „IRA“ на високих відсотках.
- Видаємо різного роду сертифікати з високими ратами.
- Висилаємо гроші в Україну та інші країни.
- Надаємо безкоштовне життєве забезпечення до 2,000.00 дол.
- Надаємо нотаріальні послуги.

ЧЕКАЄМО НА ВАС У ГОЛОВНОМУ ОФІСІ ЗА АДРЕСОЮ:

**21 SILAS DEANE HIGHWAY, WETHERSFIELD, CT 06109
(860) 296-4714 • (800) 405-4714 • FAX (860) 296-3499**

ТА У ФІЛІЯХ ЗА АДРЕСОЮ:

**103 NORTH ELM STREET, WESTFIELD, MA 01085
(413) 568-4948 • FAX (413) 568-4747**

**270 BROAD STREET, NEW BRITAIN, CT 06053
(860) 801-6095 • FAX (860) 801-6120**

**ФІРМА МІСТ
РАЗОМ З ВАМИ
ВІД 1989 РОКУ!**

**Допоможіть Вашим рідним в Україні.
Скористайтесь послугами корпорації "Міст".
Ми доставимо Вашу пачку або гроші
швидко та надійно.**

**Фірма "Міст" гарантує
надійний сервіс
та найкращі ціни**

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ

в Україну та по цілому світу

- Жодних доплат при отриманні грошового переказу
- У будь-якому з 1400 відділень банків по всій Україні
- Ми доставляємо гроші безпосередньо до рук адресата*

*згідно з актом обмінника

ПЕРЕСИЛКА ПАЧОК

**Кораблем, авіа або авіа-експрес
в Україну, Росію та в країни СНД**

- Щоденна висилка контейнерів
- Підбираємо пачки з дому

ДОСТАВКА КОМЕРЦІЙНИХ ВАНТАЖІВ

та автомобілів

**в контейнерах до України, Росії, Прибалтики, Грузії
та інших країн СНД**

ДОСТАВКА ПОДАРУНКІВ

**Привітайте Ваших рідних подарунками, квітами
або тортом через фірму "Міст"**

дзвоніть безкоштовно:
1-800-361-7345
www.meest.net

Meest Corporation Inc.
97 Six Point Rd.,
Toronto, ON M6Z 2X3
Tel (416) 236-2032
1 (800) 361-7345

Karpaty Export-Import
121 Runnymede Rd.,
Toronto, ON M6S 2Y4
Tel (416) 761-9105
1 (800) 265-7189

Most Parcels
5889 Bathurst St.
North York, Ontario
Tel (416) 224-8054

**NATIONAL BOARD
“SELFRELIANCE”
ASSOCIATION OF
AMERICAN UKRAINIANS**

98 SECOND AVE., NEW YORK, NY 10003
Tel.: (212) 777-1336

**Об'єднання Українців в Америці
„САМОПОМІЧ“**

ініціатор та спонзор ряду українських кредитівок,
які стали рушієм економічного руху
української громади в Америці

– в і т а є –

*усі свої відділи та бажає їм дальших успіхів
у їхній праці для добра нашої організації та
спільноти.*

За дирекцію Головної Управи
Об'єднання Українців в Америці „Самопоміч“

БОГДАН МИХАЙЛІВ
голова

НАДЯ САВЧУК
секретар

**ЧЛЕНИ УПРАВИ
139-ГО ВІДДІЛУ УНС
ТОВ. "ВІЛЬНА УКРАЇНА"**

**ВІТАЮТЬ
З
НОВИМ РОКОМ**

І БАЖАЮТЬ

**НАЙКРАЩИХ УСПІХІВ
У ДАЛЬШІ ПРАЦІ
ДЛЯ ДОБРА**

**УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО
СОЮЗУ.**

**За управу Відділу,
ПЕТРО ПИТЕЛЬ
СЕКРЕТАР**

Plast Foundation, Inc.

144 SECOND AVE., NEW YORK, N.Y. 10003

ПЛАСТОВА ФУНДАЦІЯ В НЬЮ-ЙОРКУ

працюючи для добра Пластової
молоді станиці в Нью-Йорку
вже понад 40 років

– в і т а є –

*Своїх Членів,
Начального Пластуна,
Пластові Проводи,
Членів Пласту,
Управу Пластприяту,
всіх наших Фундаторів,
Добродіїв і Жертводавців*

Дирекція

OFFICE HOURS BY APPOINTMENT

ARTHUR N. HRYHOROWYCH, MD

DIPLOMATE OF THE AMERICAN BOARD OF
PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION

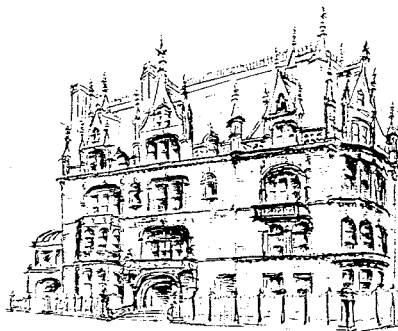
DIPLOMATE OF THE AMERICAN BOARD OF
ELECTRODIAGNOSIS MEDICINE
SPORTS MEDICINE

67 IRVING PLACE SOUTH
AT E. 18TH STREET
NEW YORK, NY 10003

TEL. 212-673-7500
FAX 212-420-8250
E-mail: Anh.md@verizon.com
website: www.Hryhorowych.com

Український Інститут Америки

З нагоди Нового 2007 року Український Інститут Америки вітає своїх членів, приятелів та широку українську громаду.

Від 1948 р. Український Інститут збагачував нашу країну своїм цінним вкладом в ширення знання про багату культуру, історичну і мистецьку спадщину українського народу.

Розташований на 5-ій авеню в Нью-Йорку в сусідстві світової слави Метрополітального Музею, на звісній „музейній милі“, престижний, пам'ятковий будинок Інституту є одним з найцінніших скарбів української громади в Америці. Він служить як унікальний форум для різних імпрез, зустрічей та конференцій на українські культурні, політичні і економічні теми, що притягають і збагачують людей різних професій і різних походжень.

Постання України як незалежної

держави зродило в американській і світовій спільнотах пильну потребу кращого знання про цю країну, а зі зростом культурних, ділових і політичних зв'язків зросла також потреба кращого взаємопізнання. Маючи свої коріння в обидвох культурах, Український Інститут знаходиться в найкращому становищі, щоб служити мостом у виконанні цих обох потреб.

Інститут є повністю відданий дальшій розбудові цієї активної, динамічної установи, що є націлена на задоволення нових потреб нашої громади і всієї спільноти. Ми вдячні всім наших членам і приятелям за їх постійну і щедрю підтримку і очікуємо зустрічі з Вами в Інституті в новому році.

Вітаємо український народ з 16-ою річницею Незалежності України.

*Дирекція Українського
Інституту Америки*

2 East 79th Street NYC, New York 10021

Тел: 212.288.8660 Факс: 212.288.2918 brama.com/uii

КАРПАТУ

КАРПАТУ TRAVEL

121 Ruppelmede Road,
Toronto, Ontario Canada M6S 2Y4

1-800-265-7189

в Торонто (416) 761-9105

e-mail: agratycanada@yahoo.com

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ ПРОДАКТОВІ НАБОРИ ЛИСТИ ТА ДОКУМЕНТИ

НАДІЙНО І ШВИДКО до рук адресата
в Україні, Польщу та інші держави

ПОДОРОЖНІ ПОСЛУГИ

ВІЗИ • АВІАКВИТКИ
ЗАПРОШЕННЯ до Канади і США
СТРАХУВАННЯ ПОДОРОЖНЮЧИХ

НАЙДЕШЕВШІ МІЖНАРОДНІ ТЕЛЕФОННІ РОЗМОВИ

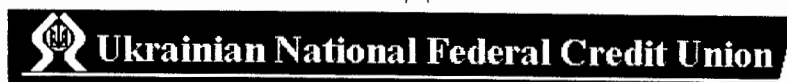
Пам'ятайте – як посилати, літати, чи телефонувати – то тільки через КАРПАТИ!

ЯКЩО ВИ ХОЧЕТЕ

- Заощадити гроші на високих відсотках,
- Позичити гроші під низькі відсотки,
- Отримати високопрофесійне обслуговування рідною мовою,
- Розпочати кредитну історію з VISA CARD,
- Переслати гроші рідним та друзям через Western Union, Vigo, Wire,
- Мати свою банківську зберігальну скриньку,
- Та багато-багато іншого,

ЗАВІТАЙТЕ ДО НАС

COME, JOIN US

• High CD Interest Rates	Free Checking
• Great Rates for Loans, Mortgages	Safe-Deposit Boxes Available
• Ukrainian/English Spoken	Friendly Personnel

WE CAN ACCOMMODATE ALL YOUR FINANCIAL NEEDS

Main Office: 215 Second Ave. (between 13th. & 14th. St.), new-York, NY 10003
Tel.: (212) 533-2980, Fax: (212) 995-5204

Branches: 1678 E 17th. St., Brooklyn, NY, 11229 * Tel.: (718) 376-5057* Fax: (718) 376-5670
35 Main St., So.Bound Brook, NJ, 08880 * Tel.:(732) 469-9085* Fax(732) 469-9165
265 Washington Av., Carteret, NJ, 07008 * Tel.:(732) 802-0480* Fax(732) 802-0484

E-Mail: admin@uofcu.org

Website: WWW.UOFCU.ORG

(212) 228-9682

144 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

42-ий ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
Товариство ім. Тараса Шевченка в Пассейку, Н. Дж.

вітає

ГОЛОВНИЙ УРЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

РЕДАКЦІЇ

„СВОБОДИ“, „THE UKRAINIAN WEEKLY“
ВСЕ ЧЛЕНСТВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

і бажає

УСПІХІВ У ДАЛЬШІЙ ПРАЦІ В ОРГАНІЗУВАННІ НОВИХ ЧЛЕНІВ

УПРАВА:

Василь Марущак - голова
Юліян Котляр - фінанс. секр.
Ростислав Галабурда - заст. голови
Варвара Тижбір - рек. секр.
Григорій Клименко - член управи

Анастасія Марущак, Михайло Чабан - опікуни хворих

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ:

Василь Гаргай - голова
Стефан Косьцьолек, Стефан Журавський - члени

Ukrainian National Association

BRANCH 283 ZAPOROSKA SICH

Stefan Lysiak

Secretary

3202 Barrington Way
Auburn, New York 13021

(315) 253-7282

ДИРЕКЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ В НЬЮ-ЙорКУ

б а ж а є

усім уділовцям, установам і організаціям, що
мають свої постійні домівки, всім, які користуються
із заль на весілля і забави,
кріпкого здоров'я, багато сил і витривалости
в дальшій тяжкій і відповідальній праці!

**140-142 Second Ave., New York, NY 10003
(212) 529-6287**

(212) 614-3283

Ukrainian East Village Restaurant

**WE SERVE
WONDERFUL FOOD**

BUFFET-STYLE CATERING

PARTY ROOM – from 20 to 200

WE CATER FOR ALMOST ANY OCCASION!

*Birthday parties – Showers – Weddings – Meetings – Christenings
Private parties – Wakes – Anniversaries – Banquets – Graduations*

**140 SECOND AVENUE
(BET. 8TH & 9TH STS.)**

NEW YORK, NY 10003

" САМОПОМІЧ" (Н.Дж.)
Федеральна Кредитова Кооператива

SELF RELIANCE (NJ)
FEDERAL CREDIT UNION

Вітання та Найкращі Побаження
Членам Українського
Народного Союзу!

CLIFTON (PRINCIPAL) OFFICE

851 Allwood Road

Clifton, NJ 07012

(973) 471-0700

Fax: (973) 471-4506

PASSAIC Office

229 HOPE AVE.

(973) 473-5965

Toll Free: 1-888-BANK UKE

www.bankuke.com

GEORGE RYCAR ARCHITECTS P.C.

GEORGE RYCAR

73 Spring Street, Suite 202
New York, NY 10012

Tel.: (212) 966-4090
Fax: (212) 966-4181

FIALKA BOUTIQUE

The best little resale shop
in the East Village!

LUBA FIRCHUK
IRYNA KOWAL

324 E 9th St., New York, NY 10003
(212) 460-8615

Chupa Insurance Agency

REAL ESTATE & INSURANCE

240 EAST 6th STREET

NEW YORK, NY 10003-9998

TELEPHONE: 212-674-5340

FAX: 212-979-1769

BARBARA CHUPA, *Lic. Insurance Broker*

Remodel with confidence . . .

BUILTRITE CONSTRUCTION CO.

2128 Sheffield Road
"Plaza Shopping Center"
Aliquippa, PA 15001
(724) 375-6262
1-800-860-8830
Cell 724-544-4971

Bernard M Strauss Owner Local for 58 years

Роман і Стефан Лютаки

власники

Holiday lounge

Cocktails and Dinner

75 St. Mark's Pl. (8th St.), New York City
777-9637

SUMA (Yonkers) Federal Credit Union

ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА СУМА – ЙОНКЕРС, Н.Й.

125 CORPORATE BOULEVARD, YONKERS, NEW YORK 10701-6841 TEL: 914-220-4900 • FAX: 914-220-4090

Branch Offices:

UKRAINIAN YOUTH CENTER • 301 PALISADE AVENUE, YONKERS, NY 10703-2999

UKRAINIAN HALL • 16 TWIN AVENUE, SPRING VALLEY, NY 10977

UKRAINIAN RESEARCH CENTER • 39 CLOVELLY ROAD, STAMFORD, CT 06902

UKRAINIAN HERITAGE CENTER 555 GEORGE STREET, NEW HAVEN, CT 06511

TEL: (914) 220-4900 • FAX: (914) 965-1936

TEL: (845) 356-0087 • FAX: (845) 356-5335

TEL: (203) 969-0498 • FAX: (203) 316-8246

TEL: (203) 785-8805 FAX: (203) 785-8677

ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТНА СПІЛКА СУМА (ЙОНКЕРС), НЮ-ЙОРК

є найкращим місцем для зберігання Ваших ощадностей із 41-літнім досвідом роботи на благо своїх членів та громади.

Ми пропонуємо:

- Різного роду ощадні рахунки: звичайні, „мані маркет“, сертифікатні – від 3 місяців до 5 років, пенсійні, безкоштовні чекові рахунки.
- Низьковідсоткові позички: „моргеджі“ на будинки, кондомініуми, кооперативні помешкання, на землі під забудову (vacant lands), будівельні (construction), під заставу будинків (Home Equity), на купівлю автомобілів, студентські.
- Різноманітні карткові послуги: ATM, VISA – кредитні, дебетні.
- Пересилка грошей у всі країни світу.
- Зберігальні скриньки.
- Вікно-каса для автомобілів.
- Багато місця для паркування автомобілів.

Ласкаво просимо! Приїжджайте!

Головний офіс:

125 Corporate Blvd

Yonkers, New York 10701

Tel: 914-220-4900 Fax: 914-220-4090

1-888-644-SUMA

E-mail: memberservice@sumafcu.org

Відвідайте наш веб-сайт: www.sumafcu.org

Філії:

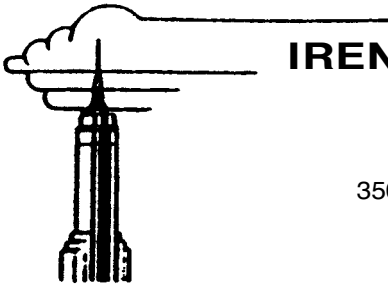
Філія в Йонкерсі, Н.Й. Ukrainian Youth Center 301 Palisade Ave. Yonkers, NY 10703 Tel.: 914-220-4900 Fax: 914-965-1936 E-mail: palisade@sumafcu.org	Філія у Спрінг Вали, Н.Й. Ukrainian Hall 16 Twin Ave. Spring Valley, NY 10977 Tel.: 845-356-0087 Fax: 845-356-5335 E-mail: memberservice@sumafcu.org	Філія в Стенфордї, КТ Ukrainian Research Center 39 Clovelly Road Stamford, CT 06902 Tel.: 203-969-0498 Fax: 203-316-0498 E-mail: stamford@sumafcu.org	Філія в Нью-Гейвен, КТ Ukrainian Heritage Center 555 George St. New Haven, CT 06511 Tel.: 203-785-8805 Fax: 203-785-8677
--	--	--	--

EACH MEMBER ACCOUNT FEDERALLY INSURED TO \$100,000 BY THE NATIONAL CREDIT UNION ADMINISTRATION

JAROSLAVA SYDORAK C.P.A.

(212) 475-6410
Fax: (212) 473-3620

98 Second Avenue
New York, NY 10003

IRENE D. ROGUTSKY, D.D.S.

The Empire State Bldg.
350 Fifth Avenue, Suite 5222
New York, NY 10118
(212) 947-1665

Saint Mark's Rehabilitation

ARETA D. PODHORODECKI. MD

Physiatry • Sports Medicine • Hand Therapy • Physical Therapy • Botox A

44 Saint Mark's Place
(Between 1st and 2nd Avenues)
New York, NY 10003

Tel.: (212) 529-5966 • Fax: (212) 529-2987 • www.podhorodecki.com

Dr. Taras John Odulak
East Village Chiropractic
33 East 7th Street
New York, NY 10003
212 260-2213

Medicare Accepted

MARKO LUTZKY, D.D.S.

30 EAST 40TH STREET, SUITE 706
NEW YORK, NY 10016
(212)697-8178

By appointment

**„БРАТСТВО св. ЙОСАФАТА“
217-ий Відділ УНСоюзу в Рочестері, Н. Й.**

заснований у 1908 році

в і т а є

**Головний Уряд і все членство
Українського Народного Союзу.**

*Бажає дальших успіхів у праці для
української громади та нашої дорогої Незалежної України.*

За управу 217-го Відділу:

Оксана Маркус
фін. секретар

Стефан Приймак
почесний президент

Ірена Грасман
секретар

Анна Сохоцька
президент

**402-ий Відділ УНС ім. Тараса Шевченка
в Етобікок, Канада**

вітає Головний Уряд і все членство Українського Народного Союзу, та бажає багато успіхів у дальшій праці для добра українського народу в діаспорі і в Україні.

За Управу Відділу:

АННА БУРІЙ, секретар

SERVING THE SLAVIC COMMUNITY SINCE 1918

Telephone: 212/477-0729 Fax: 212/473-0439

SURMA

**THE UKRAINIAN SHOP
11 EAST 7TH STREET
NEW YORK NY 10003 USA
MARKIAN SURMACH, PROP.**

PHONE: (908) 862-6455 FAX: (908) 862-5003

Big Stash's

BAR & RESTAURANT • CATERING FOR ALL OCCASIONS • BANQUET & MEETING FACILITIES AVAILABLE

STANLEY and KRIS RAWRYSZ

1020 SO. WOOD AVENUE, LINDEN, NEW JERSEY

(one block off Route 1)

STAGE RESTAURANT

Roman and Yvonne Diakun

LUNCH AND DINNER SPECIALS FRESHLY MADE DAILY!

Take-out orders
(212) 473-8614

128 Second Avenue
New York City

20 ВІДДІЛ УНС ТОВ. “ЗГОДА” СЛУЖИТЬ ГРОМАДІ ВІД 1918 РОКУ

**“Провід УНС мусить знайти всі способи зєднати
понад мільйон українців в Америці і Канаді!
Майбутнє УНС залежить від кожного з нас!”**

Роман Куропась, фінансовий секретар

**УКРАЇНСЬКА
КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА
св. ЮРА
St. GEORGE UKRAINIAN
CATHOLIC CHURCH**

**30 E. 7th STREET
NEW YORK, NY, 10003
Tel.: (212) 674-1615**

**ОТЦІ ВАСИЛІЯНИ ЦЕРКВИ СВ. ЮРА
в НЬЮ-ЙОРКУ**

бажають

БОЖОГО БЛАГОСЛОВЕННЯ

всім працівникам

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

і всьому українському народові.

Святі Літургії в церкві св. Юра

Неділі: 7:00 ранку, 8:30 ранку, 10:00 ранку, 12:00 пол.

Робочі дні: 6:15 ранку, 7:45 ранку, 8:30 ранку

Суботи: 6:15 ранку, 7:45 ранку, 8:30 ранку і 6:00 веч.

Святкові дні: 6:15 ранку, 8:30 ранку, 10:00 ранку і 6:00 веч.

FOUNDATION FOR OUR FUTURE
**ST. VLADIMIR
INSTITUTE**

620 Spadina Avenue, Toronto, Ontario M5S 2H4

Telephone: 416.923.3318 Fax: 416.923.8266

www.StVladimir.ca svi@stvladimir.ca

STUDENT RESIDENCE AND UKRAINIAN CULTURAL CENTRE

- STUDENT RESIDENCE IN THE HEART OF TORONTO
- ACROSS THE STREET FROM THE UNIVERSITY OF TORONTO
- CONVENIENT PUBLIC TRANSPORTATION TO MOST UNIVERSITIES AND COLLEGES IN TORONTO
- MEAL PLAN
- INTERNET ACCESS IN EVERY ROOM
- UKRAINIAN LANGUAGE NIGHT COURSES FOR ADULTS
- TRADITIONAL UKRAINIAN ARTS AND CRAFTS
- ICON WRITING CLASSES
- VARIOUS CLUBS
- MUSEUM OF THE UKRAINIAN WOMEN'S ASSOCIATION OF CANADA (ONTARIO BRANCH)
- EXTENSIVE MULTILINGUAL LIBRARY
- TRADITIONAL "MALANKA" AND "CASINO ODESSA" NIGHT
- HALLS, THEATRE AND AUDITORIUMS FOR RENT

СТУДЕНТСЬКИЙ ГУРТОЖИТОК І УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР

- ГУРТОЖИТОК ДЛЯ СТУДЕНТІВ У ЦЕНТРІ ТОРОНТА
- ЧЕРЕЗ ДОРОГУ ВІД ТОРОНТОНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
- ЗРУЧНО ДОБИРАТИСЯ ДО УНІВЕРСИТЕТІВ І КОЛЕДЖІВ ТОРОНТА
- ЗАБЕЗПЕЧУЄМО ХАРЧУВАННЯМ
- ІНТЕРНЕТ У КОЖНІЙ КІМНАТІ
- ВЕЧІРНІ КУРСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ДОРОСЛИХ
- КУРСИ ТРАДИЦІЙНОГО УКРАЇНСЬКОГО ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА
- ШКОЛА ІКОНОПИСУ
- РІЗНОМАНІТНІ КЛЮБИ
- МУЗЕЙ СОЮЗУ УКРАЇНОК КАНАДИ (ВІДДІЛ ОНТАРІО)
- БАГАТА БІБЛІОТЕКА РІЗНОМОВНИХ ВИДАНЬ
- ТРАДИЦІЙНА "МАЛАНКА" ТА ВЕЧІР КАСІНО "ОДЕСА"
- ЗАЛІ, ТЕАТР ТА АУДИТОРІЇ ДЛЯ ВІНАЙМУ

УКРАЇНСЬКИЙ КОНГРЕСОВИЙ КОМІТЕТ АМЕРИКИ

65 років – це тільки початок!

УККА є найстаршою українсько-американською централею, яка має більше ніж 75 відділів по всій Америці і включає численні українсько-американські громадські організації. УККА щойно відзначив своє 65-ліття. Як неприбуткова, просвітянська та допомогова організація, УККА зберігає та поширює наукові та культурні надбання українців Америки, одночасно залишаючись зв'язковою ланкою між Україною та США. Справа об'єднання всіх українців у США є головним аспектом нашої праці. Лише працюючи разом українська громада зможе продовжувати своє існування як єдина етнічна та громадська цілість. УККА закликає всіх українців Америки поставити справи громади та України на перше місце і докласти всіх зусиль, щоб забезпечити майбутнє нашої громади як впливової, заможної та свідомої етнічної групи.

УККА має три бюро:

- Крайова Канцелярія УККА в Нью Йорку підтримує контакти з громадою та займається адміністрацією численних проєктів УККА як в США, так і в Україні;
- У 1977 р. УККА відкрив у Вашингтоні Українську Національну Інформаційну Службу (УНІС), яка представляє справи української американської громади перед Урядом США та подає сучасну інформацію про Україну до академічних кіл та засобів масової інформації (ЗМІ);
- Київське бюро УККА, яке офіційно відкрилося у лютому 2002 р., фактично працює від 1994 р. і переводить програми, які допомагають поширювати демократичні ідеї в Україні, як також і освітні проєкти для дітей.

Шкільна Рада УККА вже протягом 50-ти років зберігає українську наукову та культурну спадщину завдяки широкій мережі суботніх Шкіл Українознавства; видає та розповсюджує підручники, та покращує методи навчання для школярів.

Рада Оборони і Допомоги Українцям (РОДУ) УККА, спрямовує свою діяльність на ширення національної свідомості в Україні та допомогу українцям поза її кордонами. У 1998 р. проведено успішний проєкт допомоги українцям в Казахстані.

Від 1944 р. УККА видає ***The Ukrainian Quarterly*** – єдиний англomовний журнал, в якому публікуються академічні статті на історичні, соціальні та політичні теми, присвячені різним українським питанням, а також проблемам міжнародних відносин.

У 1994 р. УККА створив **Фільмовий Комітет**, який допоміг випустити фільми "Атентат" та "Нескорений." Зараз Комітет працює над створенням художнього фільму про Митрополита Андрея Шептицького.

UKRAINIAN CONGRESS COMMITTEE OF AMERICA, INC.

203 Second Avenue • New York, NY 10003

Tel.: (212) 228-6840 • Fax: (212) 254-4721

Email: ucca@ucca.org • Web site: <http://www.ucca.org>

Для полегдження всіх Ваших фінансових справ звертайтеся до:

Федеральної Кредитової Кооперативи САМОПОМІЧ - НЬЮ ЙОРК

- ***Вищі відсотки нараховувані денно на ощадностях.***
- ***Нижчі відсотки та вигідні умови на позиках.***
- ***Різного рода фінансові послуги:***
 - АТМ Картки - без оплат
 - Прямі вклади платні, пенсій, тощо
 - Пересилка грошей до всіх країн світу
 - Зберігальні вогнотривалі скриньки до винайму
 - Безкоштовні нотаріальні послуги
 - Грошові перекази
 - Необмежений доступ телефоном до власних конт 24 години денно, 7 днів в тиждень.

Завжди довірна, ввічлива та на високому професійному рівні обслуга.

Радо вітаємо нових членів і завжди готові полегджувати всі Ваші фінансові потреби.

SELF RELIANCE NEW YORK FEDERAL CREDIT UNION

A full service financial institution serving the Ukrainian-American community since 1951.

Main Office: 108 Second Avenue New York, NY 10003-8392

Tel: 212 473-7310 Fax: 212 473-3251 E-mail: info@selfreliancenyc.org

Kerhonkson Branch: 6325 Rte 209 Kerhonkson, NY 12446 Tel: 845 626-2938 Fax: 845 626-0506

Uniondale Branch: 226 Uniondale Ave. Uniondale, NY 11553 Tel: 516 565-2393 Fax: 516 565-2097

Astoria Branch: 32-01 31 Avenue Astoria, NY 11106 Tel: 718 626-0506 Fax: 718 626-0458

OUTSIDE NYC CALL TOLL FREE: 1 888 SELFREL (1-888-735-3735) VISIT OUR WEBSITE
AT: www.selfreliancenyc.org

УПРАВА ТА АДМІНІСТРАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЮ В НЬЮ-ЙОРКУ ЩИРО
ДЯКУЄ УКРАЇНСЬКОМУ НАРОДНОМУ СОЮЗОВІ
ТА ЙОГО ПРЕСОВИМ ОРГАНАМ – ГАЗЕТАМ
„СВОБОДА” І „THE UKRAINIAN WEEKLY” – ЗА
ПОСТІЙНУ СПІВПРАЦЮ І ПІДТРИМКУ.

Український Музей, це один із найбільших
здобутків нашої громади. Його завданням є
збирати і зберігати пам'ятки мистецької та
історичної вартості, ознайомлювати людей
різних національностей з багатством нашої
культури та прищеплювати молодим поко-
лінням любов і пошану до своєї спадщини.

Український Музей

222 East 6th Street, New York, NY 10003 • Tel. 212 228-0110

Fax 212 228-1947 • E-mail: info@ukrainianmuseum.org

Web site: www.ukrainianmuseum.org

CONGRATULATIONS AND CONTINUED SUCCESS FROM

UNA BRANCH 120.

**Secretary-treasurer Eli Matias, wife Anna,
and daughter Christine.**

UKRAINIAN SELFRELIANCE MICHIGAN FEDERAL CREDIT UNION

Your Financial Partner Since 1961

МИ НАДАЄМО УСІ ВИДИ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ:

Great Loan Rates
ATM Cards/Debit Cards
VISA Credit Card (1% cash back)
IRA Accounts
Certificates
Internet Bill Payor
Market Index Certificates
E-mail: future@ukrfutcu.org
Drive-up ATM

CU at home: www.ukrfutcu.org
Platinum Preferred Visa Cards
No-fee Checking
Home Mortgages
Commercial Mortgages
Wire Transfers (Foreign and Domestic)
Gift Cards
Nite Deposit

Additional Services

YOUR "FUTURE" IS OUR BUSINESS!

***Приєднайтесь до нас!
Найкраще місце щадити і позичати!***

MAIN OFFICE:

26495 Ryan Road
Warren
Michigan 48091
Tel.: (586) 757-1980
Fax: (586) 757-711

ADDITIONAL LOCATIONS:

4641 Martin
Detroit
Michigan 48210
Tel.: (313) 843-5411
Fax: (313) 843-0035

11838 Jos Campau
Hamtramck
Michigan 48212
Tel.: (313) 366-055
Fax: (313) 366-3130

7345 Orchard Lake Road
West Bloomfield
Michigan 48322
Tel.: (248) 487-0330
Fax: (248) 487-0333

**UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.
ФУНДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Інк.**

**ФУНДАЦІЯ УВУ НА СЛУЖБІ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ, ДОПОМАГАЄ УВУ
В НІМЕЧЧИНІ ТА УКРАЇНСЬКИМ СТУДЕНТАМ З АМЕРИКИ, ЄВРОПИ ТА УКРАЇНИ**

Фундація УВУ на протязі років свого існування уділила стипендії студентам з Америки, Європи і України на суму понад 2 мільйони доларів. Двічі на рік - на Різдво і Великдень висилає летючки, в яких інформує українське громадянство про свою діяльність. Фундація видала або спонзорувала дві десятки книжок, які містять матеріали про білі плями в українській історії промовчувани за окупації України (наприклад акція Вісла, вбивство у Винниці, цінні документи, історичні праці, документи Галицько-Волинської Держави та інші).

При Фундації УВУ існувала впродовж 11 років студійна програма "Стежками Батьків по Європі" з допомогою якої українські студенти Америки і Канади відвідували європейські історичні місця і музеї, а при тому країни де знаходяться українські осередки життя та пам'ятники: Німеччина (Мюнхен, Пух), Австрія (Відень, Фельдбах), Італія (Рим, Монте Касіно), Голяндія (Роттердам), Франція (Париж, Люрд), Люксембург. Студенти цієї програми встановили пропам'ятну дошку в концтаборі Дахав, засвідчуючи тут присутність українських політв'язнів. В селі Пух (Німеччина) поставлено образ в мам'ят бл. Едігні в 1000-ліття Хрещення України. Запевнили щорічні молитви монахів Бенедиктів за поляглих українських вояків у Монте Касіно (Італія).

Після проголошення незалежності України Фундація УВУ васлала сотки пачок книжок і різного роду журналів виданих у діаспорі для університетів і бібліотек в Україні.

При Львівському Національному університеті ім. Івана Франка створено бібліотеку і архів української діаспори, яку зорганізовано за допомогою Фундації УВУ і її прихильників.

При Фундації УВУ діє Літературний Фонд ім. Воляників-Швабінських, який уділяє кожного року нагороди авторам за найкращі твори з україністики (белетристики, історії, філософії) в українській та інших європейських мовах.

Цей конкурс стає все більше популярним в Україні. За останніх сім років роздано понад пів сотні нагород. Кожна Ваша пожертва, навіть найменша, сприяє розвиткові української науки.

Управа Фундації УВУ складає Щиру Подяку Всім Шановним Жертводавцям, які розуміють корисну працю Фундації УВУ в США для уможливлення молодому поколінню набути найкращу освіту з Америки, Європи, а від 1991 року - з України, на користь Вільної України.

За Управу Фундації УВУ:

мгр. Теодор Воляник – голова

ред. Осип Рожка – секретар

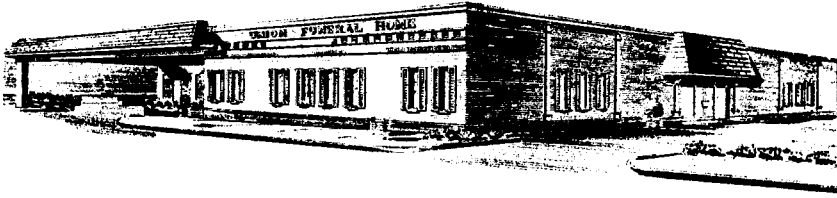
мгр. Ярослав Оберишин – фінансовий референт

Mailing Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., P.O.Box 1028, New York, NY 10276

Office Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., 136 Second Ave., New York, NY 10003

TEL: 212-353-3029 • FAX: 212-260-5408

UNION FUNERAL HOME
LYTWYN & LYTWYN

THEODORE M. LYTWYN,
Manager

NJ License No. 3212

1600 STUYVESANT AVENUE
UNION, NEW JERSEY 07083

(908) 964-4222 • (973) 375-5555

FAX: (908) 964-7569

3rd generation of the Lytwyn family
Serving the Ukrainian Community

Theodore M. Lytwyn
Steven Lytwyn
Charles Castiglione

**United Ukrainian American Relief Committee, Inc.
Злучений Український Американський Допомоговий Комітет**

1206 Cottman Avenue, Philadelphia, PA 19111

Tel. (215) 728-1630 Fax (215) 728-1631

e-mail: uaurc@bellatlantic.net web site: www.uaurc.org

MEMBER OF THE UNITED WAY
REGISTERED WITH THE AGENCY FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT
OF THE UNITED STATES GOVERNMENT

Founded in 1944

President:

Larissa Kyj, PhD

Vice-Presidents:

Stefan Kaczaraj

Jaroslav Gawur

John Bura, Msgr.

Luba Siletsky

Ihor Kushnir

Executive Director:

Borys Pawluk

Secretaries:

Ulena Prociuk

Marta Jarymovych

Lew lwaskiw

Treasurer:

Donna Siletsky

Executive Board:

Metodij Boretsky

Christia Charyna-

Senyk

Stefan Hawrysz

Wolodymyra Kawka

Petro Kosyk

John Krych

Christine Kulchyckyj

Daria Laszyn

Roksolana Luciw

Pawlo Prinko

Mykola Pryshlak

Wasył Salak, MD

**ЕКЗЕКУТИВА, РАДА ДИРЕКТОРІВ І КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ
ЗЛУЧЕНОГО УКРАЇНСЬКОГО АМЕРИКАНСЬКОГО
ДОПОМОГОВОГО КОМІТЕТУ (ЗУАДК)**

Вітає всю українську громаду

ЗУАДК, як харитативна допомогова неприбуткова установа, переводив і переводить багатогранні акції, спрямовані на допомогу жертвам стихійних нещастів, дітям в сиротинцях і інтернатах, колишнім в'язням Сибіру, людям похилого віку за програмою „Бабуся й Дідусь“ та пересилкою контейнерами нового та вживаного одягу потребуючим. ЗУАДК всією силою підтримує голодних і холодних борців за демократію під час Помаранчевої Революції на Майдані в Києві.

ЗУАДК орудує майже виключно пожертвами від української патріотичної громади, тож просимо не забувати про гасло ЗУАДК-у

БРАТ БРАТОВИ!

Українська Федеральна Кредитова Кооператива

"САМОПОМІЧ"

Філадельфія - Трентон

Ukrainian Selfreliance Federal Credit Union

Serving the financial needs of the Ukrainian Community since 1952

For **HIGH** interest rates on CDs, **LOW** rates for mortgages and loans,
and **Outstanding Financial Services**

JOIN OUR CREDIT UNION!

Main Office: 1729 Cottman Ave., Philadelphia, PA 19111 215-725-4430

Toll Free: 1-888-POLTAVA (1-888-765-8282) www.ukrfcu.com

PETER JAREMA FUNERAL HOME, INC.

A FAMILY
CONCERN SERVING
ALL COMMUNITIES

129 E. 7th Street, New York, NY 10009

**Louis I. Nigro/Manager
Brett T. Nigro/Director**

Phone: (212) 674-2568

Fax: (212) 388-0428

УПРАВА І ЧЛЕНИ 214 ВІДДІЛУ УНСОЮЗУ ПРИ УСВТ “ЧОРНОМОРСЬКА СІЧ”

ЩИРО ВІТАЮТЬ

**ГОЛОВНИЙ УРЯД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
РЕДАКЦІЇ “СВОБОДИ” І THE UKRAINIAN WEEKLY**

та бажають

**успіхів в праці для добра УНСоюзу,
Української Громади та України.**

*Управа 214 Відділу разом з Управою УСВТП
“Чорноморська Січ” віддано працюють з нашою
молоддю на полі фізичної культури і спорту.
Маємо активні дружини копаного м'яча, відбиванки,
плавання, тенісу і шахів, значне число з яких є
рівночасно членами УНСоюзу. Проводимо на оселі
УНС Союзівці літні Спортові Школи, видаємо
єдиний в дияспорі двомовний спортовий журнал “Наш
Спорт”. Запрошуємо зацікавлених вписуватися до
активних дружин “Чорноморської Січі” та 214 Відділу
Українського Народного Союзу при цьому Товаристві.
Нашим новим осідком став Українсько-Американський
Культурний Центр у Випани, Н.Дж. Наша нова
адреса: 60 North Jefferson Rd., Whippany, NJ 07981.*

**УПРАВА 214 ВІДДІЛУ УНС ПРИ
УСВТ “ЧОРНОМОРСЬКА СІЧ”**

EAST VILLAGE MEAT MARKET, INC.

*The Finest Home-Made,
American & European – Style Food!*

TEL.: (212) 228-5590

FAX: (212) 979-6593

139 2nd AVE. NYC 10003
(Bet. 8th & 9th Sts.)

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці

*вітає читачів
"Альманаху Українського Народного Союзу"*

НТШ - це найстарша діюча українська наукова установа на зразок академії наук. Засноване у Львові 1873 р., НТШ в Америці служить українській науці від 1947 р. Окремі осередки праці НТШ діють у Вашингтоні, Філадельфії, Чикаго, Дітройті і Пітсбурзі. Центральна - в Нью-Йорку. Дійсними членами НТШ є науковці з різних спеціальностей.

НТШ веде наукову працю, зокрема в галузі українознавства:

- спонзорує наукові проекти, конференції, доповіді, видання (різними мовами),
- надає стипендії науковцям і студентам (під іменем індивідуальних жертводавців та їхніх фондаций).
- має велику бібліотеку, цінні архівні матеріали.

Журнал перекладів української літератури та двомовні каталоги бібліотеки подані на веб-сторінці НТШ на інтернеті **www.shevchenko.org**

- репортажі зі світлинами з усіх імпрез в домі НТШ-А знайдете в Інтернеті за адресою: **www.shevchenko.org/newsletters**

Shevchenko Scientific Society, Inc.
63 Fourth Ave., New York, NY 10003-5200
 Tel.: (212) 254-5130 Fax: (212) 254-5239
 e-mail: info@shevchenko.org

Праця НТШ уможливлена пожертвами і тестаментами від членів нашої громади. НТШ є звільнене від податків і дає потрібні посвідки за пожертви.

З наших недавніх видань

Ганіткевич М.Й., Кінаш Б.М.

Російсько-Український словник з інженерних технологій. - Львів: Ліга-Прес. 2005. - 1024 с. (Обкладинка тверда)

*Це видання виходить завдяки фінансовій допомозі
 Наукового Товариства ім. Шевченка в Америці
 з Фондів*

Анатолія Вовка та Олени Джуль

Ціна книжки і CD: \$45

УПРАВА ОБ'ЄДНАННЯ
УКРАЇНЦІВ в АМЕРИЦІ
„САМОПОМІЧ“
Відділ в Нью-Йорку

в і т а є

ГОЛОВНИЙ УРЯД
УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ

б а ж а є

багато успіхів у дальшій праці
для добра українського народу
в діаспорі й Україні

НАТАЛІЯ ДУМА
голова

АННА РАК
скарбник

ОКРУЖНИЙ КОМІТЕТ ВІДДІЛІВ ПІВНІЧНОГО НЬЮ-ДЖЕРЗІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

15 ВІДДІЛІВ, 1,910 АКТИВНИХ ЧЛЕНІВ

УНСоюз існує, щоб Вам служити!

У всіх справах забезпечення просимо звертатися до секретарів.

Список відділових секретарів округи Північного Нью-Джерзі

Відділ Секретар

- 25 Оксана Тритяк (973) 292-9800 x 3071
- 27 Христина Бродин (973) 376-1347
- 37 Ольга Осередчук (908) 276-6228
- 42 Юліян Котляр (973) 772-5265
- 70 Анна Яцевич (908) 928-0553
- 76 Андрій Воробець (973) 373-8357
- 133 Михайло Богдан (908) 709-7296
- 134 Юрій Лазірко (973) 546-8783

Відділ Секретар

- 142 Родні Годфрі (732) 381-1212
- 171 Геновефа Куфта (201) 436-7005
- 172 Лонгин Старух (800) 673-5150
- 214 Анна Твардовська (908) 688-8323
- 234 Євген Осціславський (908) 782-5451
- 287 Дана Ясінська (732) 938-4233
- 340 Євген Макар (908) 654-9568

Управа Округи Північного Нью-Джерзі на 2006 рік

Стефан Вельгаш – голова, **Юліян Котляр** – заступник голови, **Володимир Гончарик** – касир, **Дарія Семенген** – секретар, **Ірена Ярославич** – пресовий референт україномовний, **Рома Гадзевич** – пресовий референт англомовний, **Оксана Тритяк** – організаційний референт, **Михайло Богдан**, **Лонгин Старух** – вільні члени. *Контрольна Комісія:* **Євген Осціславський**, **Христина Бродин**, **Лідія Цяпка** – члени. *Почесні голови Округи:* **Володимир Білик**, **Іван Хомко**.

**76-ий Відділ УНС “св. Івана Хрестителя”
у Ньюарку, Н.Дж.**

- вітає -

Український Народний Союз

і бажає йому багато успіхів у дальшій праці
для добра УНСоюзу та
українського народу в діаспорі і в Україні!

Управа Відділу просить громаду вступати в члени УНСоюзу

**УПРАВА: Михайло Козюпа - секретар,
Ірина Агне - зас. секр., Андрій Гречак - скарбник, Василь Цюрпіта - президент**

ЗМІСТ

КАЛЕНДАРИК ЮВІЛЕЙНИХ ДАТ РОКУ	5
1. БУВ РАНОК 1917-го ... І БУЛА НІЧ 37-го... ..	9
Павло Тичина. ДУМА	9
Михайло Палій. ТРІУМФ І ПОРАЗКА: ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ	11
Петро Часто. „ВДАРИВ, ВДАРИВ РЕВОЛЮЦЬОНЕР...”	21
Богдан Кравців. СІМНАДЦЯТОГО РОКУ	37
Микола Литвин. САНДАРМОХ	39
Кость Левчук. ТАЄМНИЙ В'ЯЗЕНЬ КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ	51
2. ДО 100-річчя ВІД НАРОДЖЕННЯ РОМАНА ШУХЕВИЧА– ТАРАСА ЧУПРИНКИ	57
Мирослав Прокоп. ВОЯК З СЕРЦЕМ ІНТЕЛІГЕНТА	57
Ярослав Дашкевич. ГОЛОВНИЙ КОМАНДИР УПА: ВОЛЯ І ДОЛЯ	64
3. ДО 100-річчя ВІД НАРОДЖЕННЯ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА	73
Юрій Ковалів. „А В НЕБІ ГУРКОТИТЬ ВЕСНА”	73
Євген Маланюк. ПОЕЗІЇ	79
4. До 120-річчя ВІД НАРОДЖЕННЯ ОЛЕКСАНДРА АРХИПЕНКА ...	87
Дмитро Павличко. АРХИПЕНКО	87
Лідія Коваленко. ПОСОЛ УКРАЇНСЬКОГО АВАНґАРДУ	88
Андрій Пашак. ЧОМУ О. АРХИПЕНКО НЕ БУВ АВТОРОМ ПАМ'ЯТНИКА Т. ШЕВЧЕНКОВІ У ВАШІНґТОНІ?	97
5. ЖИТТЯ ЯК ПОРИВ І ПОСВЯТА	101
Роман Савицький. ОБРАНИЙ ДЛЯ ВЕЛИКОЇ МУЗИКИ	101
Олекса Коновал. „КОБЗО МОЯ, НЕПОРОЧНА УТІХО...”	111
Христина Волицька–Ференцевич. ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ВОЛЮ... ..	118
Василь Махно. ЛЮДИНА З ІСТОРІЇ	122
Левко Хмельковський. ОСТАННЄ КОХАННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	125
Едвард Кухар. УКРАЇНЦІ ВОЮВАЛИ ЗА ФРАНЦІЮ	129

6. ПОЛІТИКА, ЕКОЛОГІЯ	135
Володимир Білецький. СХІД УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, НАДІЇ	135
ЛЮДСТВО – ПЕРЕД ВИКЛИКОМ	148
7. ДЛЯ ГЛИБШОГО ПРОЧИТАННЯ	153
Дмитро Степовик. ЯК ЗОВНІШНЬО ВИГЛЯДАВ ІСУС ХРИСТОС?	153
о. Іван Музичка. ЧИ ІСУС - АРІЄЦЬ?	163
СВОБОДА ВІРИ	168
Калина Ватаманюк. СНОПИК ДУХОВНИХ ПОРАД	172
8. ПОДОРОЖІ	175
Лідія Корсун. НАЩАДКИ ІНКІВ ЖИВУТЬ СВОЇМ ДАВНІМ ЗВИЧАЄМ	175
9. ДОБРА РАДА-ПОРАДА...	183
для ЖІНОК, для ЧОЛОВІКІВ, для ВСІХ	183
10. УСМІХНІМОСЯ	189
Павло Чучка. САТИРА І ГУМОР	189
РЕКЛЯМИ	199

**Український Народний Союз має різні забезпечені
продукти, котрі задовольняють всі Ваші
потреби та бюджети.**

- **Термінове забезпечення на 10 та 5 років:** ці грамоти можна перевести на інші плани забезпечення; ці грамоти можна поновити; ці грамоти найменш коштовні.
- **Забезпечення на ціле життя з одноразовою вкладкою:** платиться одноразову вкладку; зростає грошова резерва; посмертна виплата не зменшується; УНСОюз не може скасувати грамоту; член користується з усіх членських послуг.
- **Інші забезпечені продукти:** постійне забезпечення на ціле життя; забезпечення з вкладками, платними впродовж 20 років; забезпечення з вкладками, платними до 65-го року життя; провідне забезпечення (платить дивіденди); двобічний план (комбінація забезпечення та пенсійний план).
- **Вивінувальне забезпечення має дві цілі:** забезпечення покриття та систематичне ощаджування; повна сума забезпечення виплачується у річницю грамоти; швидко зростає грошова резерва; вкладки вплачується до моменту дозрівання поліси; у випадку ранньої смерті спадкоємець отримує повну суму забезпечення.
- **Пенсійні грамоти:** короткотермінові грамоти на 1, 2 або 3 роки; довготермінові грамоти на 5 або 10 років; традиційні IRA's; не обмежені, пенсійні грамоти з одноразовою вкладкою; пенсійні грамоти з довільною вкладкою; грамоти з преміяльними та багаторічними відсотками.

Не відкладайте!

За дальшими інформаціями просимо звертатися до секретаря Вашого відділу або дзвонити до Головної канцелярії УНСОюзу.

Name: _____

Please print or type

Address: _____

City: _____

State: _____ Zip: _____

Tel.: _____

E-mail: _____

ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ПРОДУКТИ:

- ☐ Життєве забезпечення
- ☐ Провідне забезпечення на життя
- ☐ Життєве забезпечення з одноразовою вкладкою
- ☐ Життєве забезпечення з вкладками, платними впродовж 20 років
- ☐ Життєве забезпечення з вкладками, платними до 65-го року життя
- ☐ Двобічний план
- ☐ Термінове забезпечення на 5 років
- ☐ Термінове забезпечення на 10 років
- ☐ Термінове забезпечення до 23-го року життя
- ☐ Вивінувальне забезпечення, платне у 18-му році життя
- ☐ Вивінувальне забезпечення, платне у 20-ту річницю грамоти
- ☐ Пенсійні плани

2200 Route 10, P.O. Box 280
Parsippany, NJ 07054
800-253-9862
UNA@UNAMEMBER.COM